

فَتَاوَى تَعْقُونِ بِسْمِ

تأليف

ذوالجهد الفاخر والعلم الذاهر والفهم الباهر
شيخ الحديث والتفسير

مفتي الزرق كزوى
عبد الله الزرق كزوى

مدير مدرسته محمدية نور زئي برك خروث آباد كوشه

ناشر

تمام فنون کے کتب ہمارے ویب سائٹ اور پلے سٹور سے فری ڈاؤن لوڈ کریں۔ ہم روزانہ کی بنیاد پر اس میں مزید نئے کتب شامل کر رہے ہیں نئے شامل شدہ کتب لیے روزانہ ہمارے پلے سٹور اور ویب سائٹ کو باقاعدگی سے چیک کیا کریں۔

اپنی کتاب کو ہمارے ویب سائٹ پر شائع کرنے کے لیے رابطہ کریں

منطق	خطبات	تفاسیر
معانی	سیرت	احیث
تصوف	تاریخ	فقہ
تقابل ادیان	صرف	سوانح حیات
تجوید	نحو	درس نظامی
نعت	فلسفہ	لغت
تراجم	حکمت	فتاوی
تبلیغ و دعوت	بلاغت	اصلاحی
تمام فنون	مناظرے	آڈیو درس

فتاویٰ یعقوبیہ جلد (۲)

تألیف:

ذوالمجد الفاخر والعلم الذاکر والفهم الباهر

قاری بسم اللہ لوی کاریزی

مکتبہ حقانیہ
کانسی روڈ - کوئٹہ

تقریظ

شیخ الحدیث والتفسیر فصیح اللسان حضرت مولانا نظر محمد صاحب الافغانی ادام اللہ برکاتہ الجاری بانی و مدیر جامعہ ام القراء چمن . الحمد للہ العلی العظیم و صلوات اللہ البر الرحیم علی صاحب الخلق العظیم محمد و علی آلہ و صحبہ و کل من اہتدی بهدیه المستقیم اما بعد: فیقول الفقیر الی اللہ نظر محمد الافغانی انما طالعت نماز ج من الفتاوی الیعقوبیہ لا خینا فی اللہ الشیخ الفقیہ المفتی النبیہ الشیخ عبدالرازق زید مجده المذیر بالمدرسۃ المحمدیہ فی کویتہ و علی الاسف انی لم استوعب المطالعة لتزاهم آشغالی و تفاقم همومی و مع ذلک حین قلبت الحدقة فی نبذات من تلک الفتاوی و نماز ج منها عشرت علی تفوقہ و عموم و قوفہ فی آنحہ العلوم من درایۃ الحدیث و روایۃ و من ناحیۃ الفقہ الحنفی دقا و جلا و سن ناحیۃ الحوادث و النوازل فی العصر الحاضر و ما الیہ ذلک من رد البدع و المنکرات و اصلاح الصدور المعتقدات مع الترجمة السہلۃ الموجیزۃ الی لغتنا الافغانیۃ السلمانیۃ فجزی اللہ تعالی المؤلف خیر الجزاء و تقبل جہودہ و مساعیہ فی تلک الفتاوی و فی المصنفات اللتی صنفها قبلہا و وفقہ لتالیفات آخر کما یحب و یرضی و علی العلماء و الائمة ان یطالعوها و یرفعوها و یستفیدوا منها خذما نظرت و دع شیئا سمعت بہ . فی طلعة الشمس ما یغنیک عن زحل .

حضرت مولانا نظر محمد صاحب الافغانی

تقریظ

شیخ القرآن والحديث حضرت مولانا حمد الله صاحب استاذ و بانی
مدرسه عشره مبشره بائی پاس آخری استپ الله دی دشیخ صاحب په عمر
کښی برکت و اچوي .

الحمد لله الذي خلق السموات والارض وجعل الظلمت والنور و فضل
العلم على الجهل فقال قل هل يستوى الذين يعلمون والذين لا يعلمون انما
يتذكروا لو الا باب و صلوات ربي و سلامه على محمد عبده و رسوله القائل
من يرد الله به خيرا يفقهه في الدين و على آله واصحابه القاده السادة و على
من تبعهم باحسان الى يوم الدين .

اما بعد: كله چي ما عاجزه بنده فتاوى يعقوبيه چي پر ۱۲ جلدو
مشملة ده چي د ذوالمجد الفاخرو العلم الذاخر جامع المنقول والمعقول
محسود الاقرآن المفتي الاعظم جناب مولانا عبدالرازق كدنوى حفظه الله
تأليف و وكتل نومى په اخلاص داوويل چي صادق هغه قائل پي ويلي
دي كم ترك الاول للاخر حكه چي ډيرى دانسى جديده مسائل پكښى سته
چي متقدمينونه دي بيان كړي خو په دې مذكور كتاب كى سره د تحقيق او
معتبرو حوالو سره بيان شوى دي .

تقریظ

شیخ القرآن والحديث مناظر اسلام فصیح اللسان حضرت مولانا منظور احمد مینگل صاحب شیخ الحديث مدرسة صديقية كراچی باكستان .
الحمد لله رب العالمين والصلوة والسلام على اشرف الانبياء محمد المصطفى وعلى آله واصحابه نجوم الهدى وفقهاء ملّة الى
يوم الجزى۔ اما بعد:

اسلام ایک کامل مکمل دین ہے جس میں ہر شعبہ زندگی کے حوالے سے رہنمائی موجود ہے قرآن مقدس جو ہدی للمتقین ہے بغیر کسی تغیر و تبدل کے پوری آب و تاب کے ساتھ محفوظ ہے دوسری طرف رحمت عالم ﷺ کے فرامین مبارکہ بھی محفوظ ہیں جنہیں امت کے خوش نصیب طبقے محدثین عظام نے فرب مبلغ اوعی من سامع کے تحت بعد والوں کو منتقل کیا۔ فقہا کرام نے خداداد بصیرت کی بنیاد پر قرآن و سنت میں غوطہ زن ہو کر فقہ کی صورت میں جو عظیم ذخیرہ ملت کے سامنے پیش کیا وہ رہتی دنیا تک عملی میدان میں رہنمائی فراہم کرتا رہے گا لیکن پھر بھی النصوص محدودة والحوادث محدودة کے پیش نظر نوازل اور پیش آمدہ مسائل کا صحیح حل تلاش کرنا ہر دور کے فقہاء کی ذمہ داری ہوتی ہے جنہیں وہ بہتر طریقے سے نباہ رہے ہیں موجودہ دور میں مرکز رشد و ہدایت دارالعلوم دیوبند کی طرف منسوب اہل علم اکابر نے دین کے تمام شعبوں کی خوب آبیاری کی صرف فقہ و افتاء کے باب میں جو عظیم ذخیرہ عربی اور دوزبان میں مدون کیا اسے دیکھ کر عقلیں دنگ رہ جاتی ہیں ضرورت اس بات کی ہے کہ دیگر زبانوں میں اس طرح کی تالیفات اور تراجم کا اہتمام کیا جائے پیش نظر مسودہ فتاویٰ یعقوبیہ اسی سلسلے کی ایک کڑی ہے جس کو حضرت مولانا مفتی عبدالرازق الکنونی صاحب نے پشتو زبان میں مرتب کیا ہے فقہا مسائل میں بالخصوص آراء کے اختلاف بدیہی الامر حقیقت ہے اس وجہ سے اہل علم کے خلاف کی گنجائش موجود ہے۔ مؤلف اس قابل قدر محنت پر قابل داد اور کتاب قابل دید ہے۔ خوشبو آن است کہ خود پیوید نہ آنکہ عطار بگوید

اللہ تعالیٰ اسے مؤلف کے لئے ذخیرہ آخرت اور امت کے لئے باعث ہدایت اور رہنمائی بنائیں آمین
حضرت مولانا ڈاکٹر منظور احمد مینگل صاحب ﴿حفظہ اللہ﴾

ریس جامعہ صدیقیہ گلشن معمار کراچی

فہرست

صفحہ	عنوان	عدد
۴	دسلفیانو وجود او دہغوی عقائد	۱
۶	یاد و ساتی دایوہ لطیفہ اشارہ دہ	۲
۸	دم او عملیات	۳
۱۱	امام اعظمؒ داغیارو پہ نظر کی	۴
۱۶	د غیر مقلدینو نوی شکل	۵
۱۷	د برطانیہ حکومت:	۶
۱۹	فرقہ مسعودی	۷
۲۱	د مسعودی فرقہ دعوت:	۸
۲۲	نوی دین نوی مسائل	۹
۲۵	فرقہ جماعت المسلمین د تحقیق پہ ہندارہ کی:	۱۰
۳۰	مسعودی فرقہ او قرآن:	۱۱
۳۲	د علامہ شعرانی کشف	۱۲
۳۳	مردم شماری	۱۳
۳۳	حرمین شریفین:	۱۴
۳۴	د دین اشاعت:	۱۵
۳۵	مادر پدر آزاد	۱۶
۳۶	شتر بے مہار	۱۷
۳۶	د رفع الیدین کولویانہ کولو حکم:	۱۸
۳۸	محل نزاع	۱۹

۲۰	یوڻه د امام صاحب په هکله:	۳۹
۲۱	تقلید شخصي:	۴۰
۲۲	د انگرېزانو خیر خواهان	۴۲
۲۳	فتنه مرزائیت	۴۳
۲۴	د غیر مقلدینو نکاح د مرزائی سره	۴۴
۲۵	طائفه منصوره	۴۴
۲۶	علامت د اهل بدعت:	۴۷
۲۷	د ابن ابو داؤد خوب:	۴۷
۲۸	اهل سنت و الجماعت حنفي:	۴۸
۲۹	منکر حدیث مسلمان نه دی:	۴۹
۳۰	په لمانځه کې بنځي ته کتل:	۵۲
۳۱	د غیر مقلدینو سوالونه او د اعتراضاتو جوابونه:	۵۴
۳۲	د غیر مقلدینو څخه د سند په اړه څه سوالونه:	۵۶
۳۳	د ازادی جنگ	۵۸
۳۴	د کمشنر اعتراف	۵۹
۳۵	رساله الاقتصاد فی مسائل الجهاد	۶۰
۳۶	الظفر المبین	۶۵
۳۷	د غیر مقلدینو په خپل مابین کې اختلاف د قبر و زیارت	۶۶
۳۸	د اهل حدیث د نامه حقیقت	۷۱
۳۹	د خدماتو په عوض کې د اهل حدیث نوم:	۷۲

۷۳	د اہل حدیث لہ طرفہ و کتوریہ تہ مبارکی :	۴۰
۷۳	احناف فقہاء تہ بنکنخل :	۴۱
۷۷	کندگی ختل	۴۲
۷۹	د غیر مقلدینو د سنتو سرہ واضحہ دینمینی	۴۳
۸۰	د اختر پہ لمانخہ او قربانی کی پر احنافو الزامات :	۴۴
۸۱	د غیر مقلدینو خو فاسدی عقیدی او گستاخیو بیان	۴۵
۸۱	د غیر مقلد مذهب دادی چي وروستنی انسانان د	۴۶
	صحابہ کرامو خخہ افضل دی :	
۸۲	امام مہدی صاحب تر حضرت ابو بکرؓ او تر حضرت	۴۷
	عمرؓ افضل دی .	
۸۲	پہ خطبہ کی د خلفائی راشدینو نوم اخیستل بدعت دی	۴۸
	:	
۸۳	د صحابی قول حجت نہ دی :	۴۹
۸۳	د صحابی فعل ہم حجت نہ دی :	۵۰
۸۳	د صحابی فعل ہم حجت نہ دی :	۵۱
۸۴	د صحابی رایہ حجت نہ دی :	۵۲
۸۴	د صحابہ کرامو فہم ہم حجت نہ دی :	۵۳
۸۴	د حضرت عائشہ رضی اللہ عنہا پہ شان کی د فتاویٰ	۵۴
	نذریہ د مفتی گستاخی :	
۸۶	غیر مقلدین د خلفاء راشدینو عمل سنت نہ منی :	۵۵
۸۶	غیر مقلدین او حضرت عمرؓ :	۵۶

- ۵۷ حضرت عمرؓ دہری غتی غتی مسئلے غلطی ورکولی ۷۸
او دہ تہ یی شرعی حکم نہ وو ور معلوم:
- ۵۸ خلفاء راشدینو د احکام شرعیہ خلاف احکام نافذول: ۷۸
- ۵۹ د حضرت عمرؓ او د حضرت ابن مسعودؓ د شرعی ۸۹
نصوصو خلاف موقف:
- ۶۰ د حضرت عمرؓ او د حضرت ابن مسعودؓ د شرعی ۸۹
نصوصو خلاف موقف:
- ۶۱ د حضرت عمرؓ او عبد اللہ ابن مسعودؓ پہ دماغ کی د ۸۹
قرآن مفہوم نہ راتلی:
- ۶۲ حضرت عمرؓ د قرآن حکم بدل کری: ۹۰
- ۶۳ حضرت علیؓ او صحابہ کرامو بہ د غصی پہ حالت کی ۹۱
غلطی فتاویٰ ورکولی:
- ۶۴ د غیر مقلدینو خیال دادی چي عبد اللہ ابن مسعودؓ د ۹۲
لمانحہ او د دین چیری ہم خبری ہیری کری دی:
- ۶۵ صحابہ کرامو بہ د نصوصو خلاف عمل کولو: ۹۳
- ۶۶ صحابہ کرامو بہ خلاف د شرع فتویٰ ورکولہ: ۹۴
- ۶۷ د عبد اللہ ابن مسعودؓ پہ خلاف کی د غیر مقلدینو وینا: ۹۴
- ۶۸ صحابہ کرام بہ پہ آیت خبر ہم وو بیا بہ یی ہم د آیت ۹۵
خلاف کار کولو:
- ۶۹ د حضرت عبد اللہ ابن عباس پہ بارہ کی د غیرو مقلدینو ۹۵
وینا

- ۷۰ د حضرت عبد اللہ ابن عمرؓ پہ بارہ کی د غیر مقلدینو ۹۵
دوش:
- ۷۱ حکیم فیض عالم صدیقی ہم د صحابہ کرامو پہ ۹۶
شان کی فرمائی:
- د صحابہ کرامو او د آل بیت رسول پہ بارہ کی د
حکیم فیض عالم صدیقی جذبات چي پہ لاندی ډول به
یې موږ د بصیرت دپاره درته ذکر کړو:
- ۷۲ حضرت عليؓ د یو بی فکره شہزادہ پر طریقې زندگی ۹۶
تېروله:
- ۷۳ د حضرت عليؓ یو نام نهاد خلافت وو او خوشاخته ۹۷
حکمرانی یې جوړه کړې وه:
- ۷۴ سیدنا حضرت عليؓ د خلافت په ذریعہ خپل شخصیت ۹۷
زورور جوړول غوښتل:
- ۷۵ د حضرت عليؓ خلافت یو عذاب خداوندی وو: ۹۷
- ۷۶ حضرات حضرت حسنؓ او حضرت حسینؓ د صحابہ وو ۹۸
په زمره کی حسابول دا د سبائیت ترجمانی وه:

- ۷۷ د حضرت حسینؑ سفر و کوفیؑ تہ داعلاء کلمۃ حق دپارہ ۹۸
نہ وو بلکہ صرف سفر وو:
- ۷۸ د حضرت حذیفہؑ پہ بارہ کی د حکیم فیض عالمؒ گندہ ۱۰۰
خیال:
- ۷۹ حضرت ابو ذر غفاریؓ د کمیونسٹی عقیڈی والا وو: ۱۰۰
- ۸۰ گذارش ۱۰۱
- ۸۱ غیر اللہ کو نہ اکرنا جائز ہے ۱۰۲
- ۸۲ زنا کی لڑکی سے نکاح جائز ہے ۱۰۲
- ۸۳ مال تجارت میں زکوۃ واجب نہیں ۱۰۳
- ۸۴ چاندی سونے کی زیور میں زکوۃ واجب نہیں ۱۰۳
- ۸۵ بیماروں پر چھاڑ بھونک ۱۰۴
- ۸۶ گانا بجانا شادی میں جائز ہے ۱۰۴
- ۸۷ نماز جنازہ میں سورۃ فاتحہ زور سے پڑھنا ۱۰۶
- ۸۸ شراب سرکہ بن جانے پر پاک نہیں ہوتی (کفن میں تین عدد کپڑے مسنون ہیں ص ۱۰۶)
(۱۸۷):
- ۸۹ میت اٹھانے سے وضو واجب ہے ۱۰۷
- ۹۰ میت کو نہلانے سے غسل واجب ہو جاتا ہے ۱۰۷
- ۹۱ ختم ترواح میں تین مرتبہ قل ہو اللہ پڑھنا ۱۰۷
- ۹۲ نماز میں ستر کا چھپانا ضروری نہیں ۱۰۸
- ۹۳ حجر کے لئے دو اذان ہونی چاہیے ۱۰۸

- ۹۴ اذان دینا واجب ہے ۱۰۹
- ۹۵ پوری رمضان کے روزے چھوٹ گئی تو کچھ بھی لازم نہیں ۱۰۹
- ۹۶ میت چھوٹا ہوا روزہ ولی کے لئے رکھا جائز ہے ۱۱۰
- ۹۷ خطبہ جمعہ کے شرائط میں نہیں ہے ۱۱۰
- ۹۸ رکوع اور سجدہ میں تسبیحات واجب نہیں ۱۱۱
- ۹۹ غسل میں بدن کاملنا واجب ہے ۱۱۲
- ۱۰۰ دخول مکہ کے لئے غسل مسنون نہیں ۱۱۲
- ۱۰۱ مسافر کی اقتداء مقیم کے پیچھے ناجائز ہے ۱۱۲
- ۱۰۲ مشیت زنی جائز ہے ۱۱۳
- ۱۰۳ ہر رکعت میں اعوذ باللہ پڑھنا ۱۱۳
- ۱۰۴ ہر رکعت میں بسم اللہ زور سے پڑھنا ۱۱۳
- ۱۰۵ سلام کے ذریعے نماز سے نکلنا واجب نہیں ۱۱۴
- ۱۰۶ مروجہ میلاد جائز ہے ۱۱۴
- ۱۰۷ دغیر مقلدینو یو خو فاسد عقائد: ۱۱۵
- ۱۰۸ دغیر مقلدین وایی رنڈی چي خومره روپی په زنا جمع ۱۱۵
کړي بیا توبه و کارې نو دغه و دې ته او نورو مسلمانانو
ته جائز دي
- ۱۰۹ دغیر مقلدین وایی چي د کافر ذبح رواده او خوراک يي ۱۱۵
جائز دی
- ۱۱۰ یو مسلمان چي هر خومره بنځي په نکاح کړي حد نه ۱۱۵
باندي جاري کيږي

- ۱۱۱ د غیر مقلدینو پہ نزد ٲول صحرايي حيوانات يا حشرات ۱۱۵
جائز دي
- ۱۱۲ د غیر مقلدینو پہ نزد چي حيوان مردار شي ناپاک نه ۱۱۵
دی
- ۱۱۳ غیر مقلدین وایي چي پس خورد ناپاکه نه ده ۱۱۶
- ۱۱۴ د غیر مقلدینو پر مذهب د حیض او نفاس د وینو څخه ما ۱۱۶
سوی نوري ٲولي ويني پاكي دي
- ۱۱۵ د غیر مقلدینو پہ نزد په مال د تجارت کي زکوٰۃ نشته ۱۱۶
- ۱۱۶ غیر مقلدین وایي ماسوی د شپږو شيانو څخه په نورو ۱۱۶
کي سود جائز دی
- ۱۱۷ د جنب دپاره قرآن ته لاس وروړل او پورته کول او ورقي ۱۱۶
اړول جائز دي
- ۱۱۸ د غیر مقلدینو پہ نزد د زرو په زبور کي زکوٰۃ نشته ۱۱۶
- ۱۱۹ غیر مقلدین وایي شراب پاک دي ۱۱۶
- ۱۲۰ اهل حدیث وایي چي په سرو زرو او سپینو زرو ۱۱۶
کي زکوٰۃ نشته
- ۱۲۱ د غیر مقلدینو پہ نزد مني پاک دي ۱۱۶
- ۱۲۲ د غیر مقلدینو پہ نزد د زوال مخکي د جمعې لمونځ ۱۱۶
جائز دی .
- ۱۲۳ غیر مقلدین وایي چي د جمعې د لمانځه دپاره جماعت ۱۱۷
ضروري نه دی

- ۱۲۴ غیر مقلدین وایي د جمعې لمونځ لکه نور لمنځونه بي ۱۱۷
خطبې يې کوی
- ۱۲۵ غیر مقلدین وایي په دار الحرب کې د جمعې لمونځ ۱۱۷
جائز دی
- ۱۲۶ غیر مقلدین وایي چي د سجده تلاوت دپاره صفت د ۱۱۷
لمانځه شرط نه دی
- ۱۲۷ غیر مقلدین وایي که مقتدي په لمانځه کې په امام ۱۱۷
پسي ولاړ وو خطاء سو سجده سهوه دي وکړي
- ۱۲۸ غیر مقلدین وایي چي هلکانو او ښځو ته سره زر ۱۱۷
استعمالول جائز دي .
- ۱۲۹ غیر مقلدین وایي چي کوم حيوان په گولی وويشتل ۱۱۷
سي او مړ سي نو دهغه حيوان خوراک جائز دی
- ۱۳۰ غیر مقلدین وایي که سړی په قصد سره لمونځ قضاء ۱۱۷
کړي بيا يې راوگرځوي نو فائده نه لري
- ۱۳۱ غیر مقلدین وایي د ټولو حیواناتو بولي پاکي دي ۱۱۷
- ۱۳۲ غیر مقلدین د رباب ټول حیوانات حلال بولي ۱۱۷
- ۱۳۳ غیر مقلدین وایي د سرو زرو لوښي استعمالول جائز ۱۱۸
دي
- ۱۳۴ غیر مقلدین وایي که یو سړي دیوې ښځې سره زنا وکړه ۱۱۸
او بیا د دغې ښځې لور پیدا سوه نو دهغې نکاح ورته
جائز ده .

- ۱۳۵ غیر مقلدین وایي کہ یو څوک پرز نا بېرېدی نو موټ ۱۱۸
و هل او یا په بله طریقہ مني خارجول واجب دي
- ۱۳۶ غیر مقلدین وایي چي په یوه پسه د سلو کسانو قرباني ۱۱۸
جائز ده
- ۱۳۷ غیر مقلدین وایي در رسول الله ﷺ زیارت مدني ته تګ ۱۱۸
ناجائز دی
- ۱۳۸ غیر مقلدین وایي چي د گډر یا پای خانې اوبه پاكي دي ۱۱۸
چي رنگ يې بدل سوی نه وي
- ۱۳۹ غیر مقلدین وایي بې اودسه د قرآن ویل او اخیستل ۱۱۸
جائز دي
- ۱۴۰ غیر مقلدین وایي کہ سړی بې اوداسه لمونځ وکړي نو ۱۱۸
لمونځ يې صحیح دی
- ۱۴۱ غیر مقلدین وایي چي د بدن څخه څومره وینه ولاړه سي ۱۱۸
اودس يې نه ماتېږي
- ۱۴۲ غیر مقلدین وایي کہ سړی بې اوداسه لمونځ وکړي نو ۱۱۸
لمونځ يې صحیح دی او گنهکار دی
- ۱۴۳ غیر مقلدین وایي چي د بدن څخه څومره وینه ولاړه سي ۱۱۸
اودس يې نه ماتېږي
- ۱۴۴ غیر مقلدین وایي کہ مسافر په مقیم پسي لمونځ کاوه ۱۱۸
نو ودي درېږي چي امام دوه رکعتہ وکړه بیا دي اقتداء
پسي وکړي

- ۱۴۵ غیر مقلدین وایي سر خرپیل د خوار جو علامت دی او د ۱۱۹
سر خرپیل ناروادی
- ۱۴۶ غیر مقلدین وایي چي حفظ الله ذکر ویل بدعت دی ۱۱۹
- ۱۴۷ غیر مقلدین وایي صحابه فاسقان وو لکه معاویه باغي ۱۱۹
- ۱۴۸ غیر مقلدین وایي چي بنځي ته بې له پروني یا چادره ۱۱۹
لمونځ جائز دی
- ۱۴۹ غیر مقلدین وایي چي د لمانځه دپاره د کپړو پاکوالی ۱۱۹
ضروري نه دی
- ۱۵۰ غیر مقلدین وایي که جامه تر بجلکو کښته وه اودس ۱۱۹
یې مات دی
- ۱۵۱ غیر مقلدین وایي که یو څوک په روژه کي قصداً ۱۱۹
خوراک وکړي نو کفارہ باندي نشته
- ۱۵۲ غیر مقلدین وایي چي دستر آیت خاص تر بي بي گانود ۱۱۹
رسول الله ﷺ پوري دی نور امت نه دي ځيني مراد
- ۱۵۳ غیر مقلدین وایي چي د جرګي (یا ششکي) خوراک ۱۱۹
جائز دی
- ۱۵۴ غیر مقلدین وایي د کافرانو په شهر کي سود جائز دی ۱۲۰
- ۱۵۵ یر مقلدین وایي که دپسه د حلالو په وخت کي بسم الله ۱۲۰
ونه وایي او د خوراک په وخت کي یې ووايي نو جائز
دی
- ۱۵۶ غیر مقلدین وایي که یو سړی کافر وي ۱۰

۱۵۷	غیر مقلدین وایی چي فرضي لمانحہ والا پہ نفلي ۱۲۰
	لمانحہ والا پسي اقتداء کولی سي
۱۵۸	غیر مقلدین وایی نابالغ هلک و بالغ ته امامت ورکولی ۱۲۰
	شي
۱۵۹	غیر مقلدین وایی داختر لمونخ تنهایو سری هم کولی ۱۲۰
	شي امامت ضروري نه دی
۱۶۰	الاجوبة عن السئلة السلفية ۱۲۱
۱۶۱	متأولين ته مشرکان ویل: ۱۲۳
۱۶۲	رد پر عالمگیری او بحر رائق ۱۲۴
۱۶۳	رد پر شامي هدايه او تجنیس ۱۲۷
۱۶۴	رد پر در مختار او رد مختار ۱۲۹
۱۶۵	رد پر ابوبکر حساس ۱۳۲
۱۶۶	رد پر شرح عقائد ۱۴۸
۱۶۷	رد پر بحر رائق ۱۵۱
۱۶۸	رد پر شرح عقائد ۱۵۷
۱۶۹	رد پر بحر رائق ۱۶۲
۱۷۰	رد پر هدايه او مولانا عبیدالله ایوبی ۱۶۳
۱۷۱	نسبت دکفر پر امام ابو حنیفه ۱۶۴
۱۷۲	خلاصة الکلام: ۱۷۲
۱۷۳	رد پر تاتار خانيه ۱۷۷
۱۷۴	رد پر تفسیر صاوی ۱۷۸

۱۸۳	رد پر مولانا عبید اللہ اور دمختار	۱۷۵
۱۸۵	رد پر شرح عقائد	۱۷۶
۱۸۷	تضاد بین الکتب الاحناف	۱۷۷
۲۰۲	رد پر مجمع الانہر	۱۷۸
۲۰۷	رد پر در مختار	۱۷۹
۲۱۳	رد پر عالمگیری	۱۹۰
۲۱۸	رد پر محیط برہانی	۱۹۱
۲۲۲	پہ ایمان کی استثنائے دہ جائز:	۱۹۲
۲۲۲	د "لا یقلد الا عصبی او غبی" مطلب:	۱۹۳
۲۲۴	بیان دقراءت دامام ترشا	۱۹۴
۲۲۸	دترجمی مقصد:	۱۹۵
۲۳۰	داول حدیث تشریح:	۱۹۶
۲۳۴	ددویم حدیث تشریح:	۱۹۷
۲۳۷	ددریم حدیث تشریح:	۱۹۸
۲۳۸	دامام بخاری داستدلال خلاصہ:	۱۹۹
۲۳۹	بیان دمذاهب اربعہ:	۲۰۰
۲۴۲	دصحابہ وو او تابعین او اہل علم مسلک:	۲۰۱
۲۴۳	دحضرت عبادۃ دروایت دعموم خجہ استدلال:	۲۰۲
۲۴۴	دمنصفانہ جائزی ضرورت	۲۰۳
۲۴۵	دحضرت عبادہ دروایت نور طرق	۲۰۴
۲۴۶	دشیخ الہند قول	۲۰۵

۲۴۷	مختصر روایت دمفصل جزء دی	۲۰۶
۲۴۸	پہ مفصل روایت کی دقرائت دمنع قرائن:	۲۰۷
۲۵۱	آیا دو جو ب یوہ قرینہ ستہ؟	۲۰۸
۲۵۳	(ب) دلم یقرأ مصداق څوک دی؟	۲۰۹
۲۵۷	باب فی رفع الیدین فی التکبیرۃ الاولیٰ مع الافتتاح سواہ	۲۱۰
۲۵۹	حکمت رفع یدین	۲۱۱
۲۶۰	باب رفع الیدین إذا کبر و إذا رکع و إذا رفع	۲۱۲
۲۶۲	دمسئلی نوعیت:	۲۱۳
۲۶۴	دمذاہبو بیان:	۲۱۴
۲۶۵	داحادیثو تشریح:	۲۱۵
۲۶۶	درفع الیدین پر دوام باندي د استدلال جائزہ:	۲۱۶
۲۶۸	دبیہقی اضافہ:	۲۱۷
۲۶۹	پہ روایت کی قابل غور ڄای:	۲۱۸
۲۷۰	(۱) پہ رفع او وقف کی اختلاف:	۲۱۹
۲۷۱	(۲) درفع پہ ڄایو کی اختلاف:	۲۲۰
۲۷۸	دصحابہ رضوان اللہ علیہم اجمعین پہ زمانہ کی د حضرت ابن عمر رضی اللہ عنہ د عمل یو مثال:	۲۲۱
۲۸۲	دشاہ اسماعیل شہید نیت:	۲۲۲
۲۸۲	ارشاد شاہ عبد القادر دهلوي:	۲۲۳

۲۲۴	د ابن عمر رضی اللہ تعالیٰ عنہ پر روایت باندی د ۲۸۳
	بحث خلاصہ:
۲۲۵	د حضرت شیخ الہند ارشاد:
۲۲۶	تشریح د حدیث دوم:
۲۲۷	د رفع یدین د پرہنولو بعض مستدلالت:
۲۲۸	د حضرت عبد اللہ بن مبارک تبصرہ:
۲۲۹	د مباحثو خلاصہ او د رفع یدین د پرہنولو د ترجیح ۲۹۵
	وجوہات:
۲۳۰	د صحابہ کرام و رضوان اللہ اجمعین آثار:
۲۳۱	اثر د شیخین رضی اللہ عنہما:
۲۳۲	اثر د عمر فاروق رضی اللہ تعالیٰ عنہ:
۲۳۳	اثر د علی مرتضیٰ رضی اللہ تعالیٰ عنہ:
۲۳۴	اثر د حضرت عبد اللہ بن مسعود رضی اللہ تعالیٰ عنہ:
۲۳۵	اثر د حضرت ابو ہریرہ رضی اللہ تعالیٰ عنہ:
۲۳۶	اثر د عبد اللہ بن عمر رضی اللہ عنہما:
۲۳۷	اقوال د تابعین د تبع تابعین رحمہم اللہ:
۲۳۸	د آئمہ مجتہدین عمل:
۲۳۹	د اختلاف نوعیت
۲۴۰	خلاصہ د کلام:
۲۴۲	د تکبیر تحریمہ پر وخت رفع یدین کول پہ اتفاق سرہ ۳۴۳
	سنت دی

۲۴۳	رسول د خدای ﷺ د تکبیر تحریمہ پر وخت رفع یدین ۳۴۳
	کولو
۲۴۴	صحابہ کرام، تابعین عظام او اتباع تابعین پہ عامہ ۳۴۳
	توگہ صرف د تکبیر تحریمہ پہ وخت رفع یدین کولو
۲۴۵	د خیر القرون فقہاء پہ عامہ توگہ د رفع یدین نہ کاوہ ۳۴۴
۲۴۶	قرأت خلف الامام او قرآن حکیم: ۳۴۵
۲۴۷	احادیث رسول ۳۶۱
۲۴۸	آثار صحابہ رضی اللہ تعالیٰ عنہم اجمعین: ۳۷۲
۲۴۹	آثار د حضرت عبد اللہ بن مسعود ۳۷۴
۲۵۰	آثار د حضرت عبد اللہ بن عمر رضی اللہ عنہ ۳۷۵
۲۵۱	آثار د حضرت زید بن ثابت رضی اللہ عنہ ۳۷۶
۲۵۲	آثار د حضرت جابر رضی اللہ عنہ: ۳۷۷
۲۵۳	آثار د حضرت عبد اللہ بن عباس رضی اللہ تعالیٰ عنہ: ۳۷۷
۲۵۴	اثر د حضرت سعد بن وقاص رضی اللہ تعالیٰ عنہ: ۳۷۸
۲۵۵	اثر خلفائے راشدین رضی اللہ عنہم اجمعین: ۳۷۸
۲۵۶	آثار د حضرت عمر بن خطاب رضی اللہ تعالیٰ عنہ ۳۷۸
۲۵۷	اثر د حضرت علی و عمرو و عبد اللہ بن مسعود رضی اللہ ۳۷۹
	عنہم
۲۵۸	اثر د حضرت علی رضی اللہ تعالیٰ عنہ: ۳۷۹
۲۵۹	اثر د حضرت اُبی بن کعب رضی اللہ تعالیٰ عنہ: ۳۷۹

۲۶۰	اثر د حضرت عائشہ و حضرت ابو ہریرہ رضی اللہ ۳۸۰
	عنہما
۲۶۱	آثار د تابعینو رحمہم اللہ تعالیٰ: ۳۸۱
۲۶۲	امام اعظم نعمان بن ثابت رحمہ اللہ تعالیٰ متوفی ۱۵۰ھ ۳۸۵
	مذہب
۲۶۳	د امام دار الجہرت مالک بن انس متوفی ۱۷۰ھ مذہب ۳۸۶
۲۶۴	د حضرت امام شافعی متوفی ۲۰۴ھ مذہب: ۳۸۸
۲۶۵	د حضرت امام أحمد بن حنبل مذہب: ۳۸۹
۲۶۶	باب جہر الامام بالتامین د امام آمین پہ جہر سرہ دو یلو ۳۹۱
	بیان:
۲۶۷	د مسئلے نوعیت او بیان مذاہب: ۳۹۳
۲۶۸	د امام بخاری د استدلال جائزہ: ۴۰۱
۲۶۹	پہ روایت باندی د فکر کولو یوہ بلہ طریقہ: ۴۰۱
۲۷۰	د امام بخاری پر موقف باندی دوہم استدلال: ۴۰۳
۲۷۱	د استدلال نورہ تنقیح: ۴۰۴
۲۷۲	د ابن شہاب زہری قول: ۴۰۷
۲۷۳	د آمین پہ بارہ کی نور روایات: ۴۰۸
۲۷۴	د حضرت سمرہ رضی اللہ تعالیٰ عنہ ابن جندب روایت: ۴۰۹
۲۷۵	د حضرت وائل بن حجر روایت: ۴۱۲
۲۷۶	د امام ترمذی اعتراضات: ۴۱۳
۲۷۷	د دویم اعتراض جواب: ۴۱۴

۴۱۶	د ترجیح بحث د اصولو خلاف دی:	۲۷۸
۴۱۷	د جمع بین الروایات صوتونه:	۲۷۹
۴۱۹	باب فصل التامین د آمین د فضیلت بیان:	۲۸۰
۴۲۰	باب جهر المأموم بالتأمین	۲۸۱

فتاویٰ یعقوبیہ

دسلفیانو حقیقت او داحنافو حقیقت

د سلفیانو وجود اود هغوی عقائد

(جلد ۲)

تألیف:

ذوالمجد الفاخر والعلم الذاهر والفهم الباهر

قاری بسم الله لوی کاریزی

مکتبہ جقانیہ

کانسی روڈ. کوئٹہ

د کتاب لنډه پېژند کلوې

د کتاب نوم:	د سلفیانو حقیقت دا حنا فو حقیقت
مؤلف:	مفتي عبدالرازق کدنوي
کمپوزر:	راز محمد راز، مرکز کتابت کوټه
د خپرېدو کال:	۲۰۲۰ عيسوي
صفحات:	()

اجمالي فهرست

- ۱: دسلفيانو وجود .
- ۲: دسلفيانو گستاخي دصحابهؓ په شان كي .
- ۳: دسلفيانو فاسد عقائد .
- ۴: داحنافوپر كتابو دسلفيانو سوالونه
- ۵: قرائت خلف الامام .
- ۶: رفع اليدين .
- ۷: آمين بالجهر .

(سلفیت)

د سلفيانو وجود او د هغوی عقائد

اسلام یو عالمگیر دین دی نو د دې وجهي نبي کریم ﷺ و قیصر او کسری ته خطوط و لیکل دروم، شام او یمن او د نورو ځایو د فتحي پېشکوياني یې وکړې او هغه پوره هم سوې، او دغه رقم نبي علیه السلام داهم وویل چي: یكون هذه الأمة بعث الى السند والهند (مسند احمد ص ۳۶۹ / ج ۲) دامت به پر سنده او هند باندي حمله وکړي، نو اسلامي لښکر په ۹۲ هجري کي د ثقفی په مشري محمد بن قاسم پر سنده باندي حمله وکړه، او تر ۹۵ هجري پوري سنده فتحه سو. دوی د بصري څخه راغلل، هغه وخت (۱۱۰ هجري) وو هلته د امام حسن بصري تقلید کېدی، وروسته چي کله چي امام زفر و بصري ته راغلی نو ټوله خلک حنفيان سول. بهر حال د هغو فاتحينو څخه یو هم غیر مقلد نه وو، او دغه رقم نبي علیه السلام دهند د غذا ذکر هم کړی وو. نبي علیه السلام وویل: عصاباتان من امتی احرزهما الله من النار عصابة. تغزو الهند و عصابة تكون مع عيسى بن مريم (مسند احمد ص ۲۲۹ / ج ۲ نسائي ص ۶۳ / ج ۲) زما دامت دوی ټولی الله (جل شانه) د اوره څخه و ساتلې یوه ټولی چي پر هند باندي جهاد وکړي، دویمه هغه چي د عیسی علیه السلام سره وي، او د دې پېشکوي مطابق په ۳۹۲ هجري کي سلطان محمود غزنوی پر هند باندي حمله وکړه او دالته یې اسلامي سلطنت قائم کړی. دلته چي څومره مسلمانانو خاندانو حکومت کړی دی که خاندان غلامان وي که خاندان غوري، که خاندان خلجي وي که خاندان سادات، که خاندان تغلق

وي که خاندان سوري، او که خاندان مغليه، دا ٿوله سنيان حنفيان وو .
 په دې ملک کي د اسلام، قرآن و سنت آساني راوړلو والا خالص او خالص
 احناف دي، او نواب صديق حسن خان غير مقلد چي د سلفيانو باني دی ،
 هغه هم دا اعتراف کړی دی ، دی ليکي چي خلاصه د هندوستان د
 مسلمانانو داده چي کله د لته اسلام راغلی دی او حال دا چي اکثره خلک دا
 باچاهانو طريقه او مذهب خوښوي، د هغه وخته څخه بيا تر ننه پوري دا
 خلک پر حنفي مذهب باندي اوسېدلي دي او حنفيان دي ، او د دې مذهب
 عالمان فاضلان ، قاضيان ، مفتيان او حاکمان هم داغه حنفيان اوسېدلي
 دي . (ترجمان وهابيه ص ۱۰)

او دا خبره يو قطعي تاريخي حثيت لري، چي په دې ملک کي د
 انگرېزانو د حکومت څخه مخکي د يوه غير مقلد نوم هم نسته چي
 اجتهاد ته کار د شيطان، او د مجتهد تقليد ته شرک ووايي . سيد علي
 هجويري (چي معروف په داتا گنج بخش دی) هغه وخت لاهور ته
 ورسېدی کوم وخت چي د حضرت سيد حسين زنجاني جنازه تياره وه .
 دی لاهور ته خپل دراتگ وجه خپله بيانوي چي زه علي بن عثمان جلابي
 یم ، الله جل شانہ دي ماته د خير توفيق را کړي، زه په دمشق (چي د شام يو
 ښار دی) کي د نبي کریم ﷺ د مؤذن حضرت بلال د قبر سر ته بیده وم،
 څه وينم په خوب کي چي زه په مکه مکرمه کي یم، او نبي کریم ﷺ د
 باب بن شيبه څخه يو سپين ږيري پير په غېږ کي را اخیستی دی، لکه
 کوشنيان چي راخلي، او دننه يې تشریف راوړی، زه په خفاسته سره
 حاضر سوم، او د نبي کریم ﷺ لاسونه او پښې مي مچ کړل، او په تعجب

کي وم چي داڻوڪ دي، او داڻه حال دي، نبي ڪريم ﷺ ته زما دننه
اندېښنه منڪشف سوه، او ويي ويل چي دامام ابوحنيفه دي چي ستاهم
امام دي، او ستاد ملڪ داهل هم امام دي، زما د خپل ڄاڻ په اڀه هم او د
خپل ملڪ داهل په شان کي مي هم ددې خوب څڅه لوي اميد دي، (او زما
دا اميد پوره سو، داملك دحنفيت علاقه جوږه سوه) او ماته ددې خوب
څڅه دا خبره هم ثابته سوه چي امام اعظم د خپل طبعي صفاتو د لحاظه
فاني، او د شرع د احكامو د لحاظه باقي دي، او دده راخيستونكي روان
سري نبي عليه السلام دي، كه چيري دي (امام صاحب) خپله روان واي
نو دي به باقي الصف واي، او باقي الصف هم غلطه فيصله كواي سي او
هم صحيح، او چي كله دده راخيستونكي روان سري نبي عليه السلام
سو، نو دي دپېغمبر عليه السلام دپاته صفت په وجه سره فاني الصف
وگنل سو، او حال دا چي پر نبي عليه السلام باندي هم دخطا يو صورت
نسي جوړېداي .

ياد وساتي دا يوه لطيفه اشاره ده .

(كشف المحجوب ص ۸۶)

الغرض په ۵۸۹ هجري كي سلطان معز الدين سام غوري راغلي، او تر
دهلي پوري پر سلطنت باندي قابض سو، د هغه وخته څڅه بيا تر ۱۲۷۳
هجري پوري تاسي ددې ملڪ حالات وواياست، د محمود غزنوي څڅه بيا
تر اورنگ زېب عالمگير بلڪه تر سيد احمد شهيد بريلوي پوري به تاسي
يو غير حنفي غازي، فاتح يا مجاهد پيدانه كړئ . د ڪشمير په هكله د
(مؤرخ فرشته) الفاظ دغه دي: رعايای آن ملك كلهم اجمعين حنفي مذهب اند (تاريخ

فرشتہ ۳۳۷) او د دې تر مخه د تاریخ رشیدی په حواله لیکي: مرزا حیدر در تاریخ رشیدی نوښته که مردم کشمیر تمام حنفی مذهب بوده اند (تاریخ فرشتہ ۳۳۶) حضرت شیخ محدث عبدالحق دهلویؒ وایي: اهل الروم و ما وراء النهر و الهند کلهم حنفیون . (تحصیل التعرف ص ۴۶)

او حضرت مجدد الف ثانیؒ وایي: سواد اعظم از اهل اسلام متابعان ابی حنیفه اند علیهم الرضوان (مکتوب ۵۵ دفتر دوم) محدث شاه ولي الله دهلویؒ وایي: در جمیع بلدان و جمیع اقالیم بادشاهان حنفی اند و قضاة اکثر مدرسان و اکثر عوام حنفی (کلمات طبیات ص ۱۷۷) او وایي: جمهور الملوك و عامة البلدان متمذهبین بمذهب ابی حنیفه (تفهیمات الهیه ص ۲۱۲ ج ۱) .

یعني په دنیا کي د اسلام اکثره سلاطین او اکثره د اسلام خاوندان حنفیان دي . د اسلامي نړۍ په غالبه حصه کي علم او جهاد د دوی په لاس کي او سپدلي دي، او دغه رقم په اسلامي نړۍ کي زیات و کم زر کاله اسلامي نظام د دې مذهب په وجه نافذ سوی دی، شاه ولي الله د جق مذهب پېژندنه د اېښودلې ده چي د اسلامي دین د اشاعت سره پر اسلامي دین باندي د حملوړ او وړونکو فتنو مقابله وکړي، دا خو ښکاره ده چي په پاکستان او هندوستان کي د اسلام په شائع کولو کي د احنافو سره څوک نه دي شریک سوي، په ټوله ملک کي اسلام احنافو غوړولی دی، او کافر که په اسلام کي داخل سوی دی هغه هم حنفی جوړ سوی دی، په دې ملک کي پر اسلام باندي دوه سخت وخته راغلي دي، یو د اکبر الحادي فتنه، دویم د انگرېزانو تسلط، اکبر چي کله خلک د امام صاحب د تقلید څخه اړول د الحاد دعوت یې ورکړی نو د مجدد الف ثاني او د محدث شیخ عبد

الحق دهلویؒ د کوششو څخه هغه الحاد خراب سو، او دانگرېزانو په خلاف هم احناف را پورته سول، نواب صديق غير مقلد ليکي چي:
چا به تر ننه پوري دانه وي اورېدلي، چي يو موحد د قرآن، حديث او سنت تابع (دانگرېزانو د لاسه) د بې وفايي يا د قرارداد ماتونکي سو، يا پر بغاوت او ابليسي فتنو باندي اماده سو. څومره خلکو چي په غدر کي شرو فساد وکړي، او معاندين د احکام انگليشيه سول، هغه ټوله مقلدين د مذهب حنفيه وو. (ترجمان وهابيه ص ۲۵)

غرض دا چي که چيري تاسي مطالعه د اسلامي تاريخ وکړئ، نو د اسلامي اقتدار په هدف کي به حنفيان پيدا کړئ. د حديث منکرينو يا د فقه منکرينو په اسلامي سلطنت کي د کفارو د لاسه د يو اينچ محکمي شمول هم نه دی کړی. د دوی جهاد بس دا دی چي د احنافو اسلام صحيح نه دی، او نه يې لمونځ صحيح دی. الله جل شانہ دي اهل سنت احناف په دواړه جهانو کي کاميابه و کامران کړي.

دم او عمليات

د اوبو د چنبلو وروسته د تندي ماتېدل، او د ډوډي د خوړلو وروسته د لوږي ختمېدل، عموماً يقيني وي، خو د دوا وروسته شفا مظلونه ده او د دم تعويذ او عمليات وروسته شفا موهوم وي، اوس پوښتنه داده چي موهوم به پر مظلون قياس سي او که نه؟

په دې اړه د امام غرباء اهل حديث د فتوی ملاحظه:

سوال: ماريا سپی يا داسي بل شی چي څوک يې خوړلی وي، پر هغه

باندي شرکيه الفاظو سره دم کول جائز دی که نه؟

جواب: بنه خونه دی چي وسي، او که چيري د يو مسلمان د خير خواهي لپاره د مجبوري او ضرورت په وخت کي وسي، نو پروانه لري .
(صحيفه اهل حديث رمضان المبارک ۱۹۴۵ء)

پر دې مسئلہ باندي د ابو محمد عبد الستار امضاء ده . بيا دده پلار مولانا عبد الوهاب دهلوي نور زيادت داليکي، چي دمار، لرم، سپي يا دغه رقم نور و زهر لرونکو حيواناتو په خوړلو سره پر مسلم يا غير مسلم باندي په شرکي الفاظو سره دم وکړي نوڅه پروانه لري . (صحيفه اهل حديث جمادى الثانی ۱۹۴۶ء بحواله ظل محمدی عرف امامت محمدي محمد جونا گړهی) . اوس د پوښتني د صورت ملاحظه:

سوال: د يو انسان د پزي څخه ويني رواني دي، او په يو جائز دوا سره نه دريږي، او هغه د مرگ پر حال دی، اوس که چالره علم وي چي که چيري په داغه وينو سره دده پر تندي باندي سورة الفاتحة وليکل سي نو به ويني ودریږي او داسې به جوړ سي نو آیا په داسي اضطراري حالت کي داسي کول جائز دي؟

جواب: د غير مقلد له طرفه: د غير مقلدينو په نزد ويني پاکي دي، دهر حلال حيوان بولي هم پاکي دي، مني پاک دي، او په پاک شي سره د قرآن د ليکلو مانعت په يو آيت يا حديث کي نسته . نو ددې وجهي که اضطراري وي که اختيار وي، په هر حالت کي جائز دی چي په بخاري شريف کي داوښانو د بولو چنبلو حکم سته، نو د قرآن شريف ليکل به څنکه ناجائز کېدای سي . او د غير مقلدين خو سورة الفاتحة قرآن نه بولي، نو پر دوی باندي به څه اعتراض وي .

جواب د حنفي له طرفه: ويني، مني او بولي نجس دي، او پر نجس
 حای باندي قرآن شريف اينښودل مردار دی، د خنزير او شراب رقم حرام
 قطعي او کفر دی، او د دوی څخه شفاء نه يقيني ده او نه مظنون بلکه
 موهوم ده، نو د دې وجهي څخه قياس د موهوم پر مظنون او متيقن
 باندي په دارقم حالت اضطراري کي هم اجازت د دې نسي ور کول کېدای،
 چي په اضطراري حالت کي شريعت د حرامو يا تر کفر پوري اجازت
 ورکړي، او ظاهر مذهب حنفي داغه دی، خو بعضو په دارقم اضطراري
 حالت کي موهوم پر مظنون او متيقن باندي په قياس کړی دی او په
 دارقم اضطرار کي يې د حرامو اجازت ورکړی دی، نو هغه د ظاهر مذهب
 خلاف دی (فتاویٰ هائيه). خود غير مقلدينو په نزديکي له حالت
 اضطراري په حالت اختياري کي هم په وينو باندي او د حلال حيوان په
 بولو باندي قرآن عظيم الشان ليکل هيڅ کله منع نه دی، نو د دې وجهي
 څخه د غير مقلدينو د احنافو خلاف خبري (شور) کول د دې نه سخت
 درواغ دی چي يو سکه (د دوی په نزديک په اختياري حالت کي هم د خنزير
 غوښه خوړل حلال دي) پر مسلمانانو دا اعتراض وکړي، چي ستاسو
 مذهب صحيح نه دی، ستاسو په قرآن کي د خنزير خوراک حلال ليکلی دی.
 بهر حال لکه څنگه چي موږ مردار، ويني، خنزير، شراب، او مردار ته
 حرام قطعي وايو، قرآن شريف خو پر مردار حای باندي په اختيار اينښولو
 ته هم حرام بلکه داسي کفر يې بولو لکه العياذ بالله بت ته سجده کول، يا
 کعبه شريفه اهانه نړول، يا يو نبي په شهادت رسول. د دې خلاف چي
 څوک پر اهل سنت والجماعت باندي بهتان وايي او خپل دانا مهذب

مذهب پتھوي، چي ددوی په نزد، مردار هم پاک دی، ویني هم پاکي دي، مني هم پاک دي، دهر حلال او حرام حیوان بولوي هم پاکي دي، او په وار وار مطالبه کولو سره هم دوی یو آیت یا یو حدیث نه سي پېش کوی، چي په پاک شي سره قرآن شریف لیکل حوام یا کفر دی، او زموږ د حضرت امام اعظم ابوحنیفه، حضرت امام ابو یوسف، حضرت امام محمد او حضرت امام زفر رحمهم الله څخه به یو د موري زوی هم د قیامت تر ورځي پوري د کفر او د حرام کولو جواز ثابت نه کړي. فهل من مبارز یبارزنی.

غیر مقلدینو ازاريانو مخکي هم خلک د دینه بې زاره کول، د اسلافو څخه بغاوت کول، او بهتان لگول، حنفیان مشرکان بلل، داددوی لوی جهد او کوبښن دی. الله جل شانه ته دي توبه وباسي او ځانونه دي د خناس مصداق نه جوړوي.

امام اعظم د اغیارو په نظر کي

مولانا داؤد غزنوي وايي: دایوه عجیبه خبره ده چي اهل حدیث عموماً انتهایي متشدد وي پر کوچنی خبره باندي سخت بدي خبري ښکځلي کوي (داؤد غزنوي ص ۱۸) داهغه نفسیات دي چي هغه ته قرآن شریف ﴿وَيَلِّ لِكُلِّ هُمَزَةٍ لُّمَزَةٌ - وَلَا تُطِيعُ كُلَّ خَلَافٍ﴾ (الآية)

۱..... مولانا داؤد غزنوي وايي، امامانو چي د دين لپاره کوم خدمت کړی دی، امت به يې تر قیامت پوري احسان پوره نه کړي، زموږ په نزد کوم سړی چي د امامانو په شان کي بدگماني لري، په ژبه سره دهغوی په شان

کي بي ادبي کوي، يا بي عزته لفظونه استعمالوي دادده د قلبي شقاوت علامت دی، او زه بهر پرېم چي دده خاتمه به هم ښه نه وي. زمونږ په نزد امامانو پر هدايت او درايت باندي دامت اجماع ده. (داؤد غزنوي يولوی غير مقلد دی چي داهل حديثو غزنويو رهبر دی ۲۷۲)

۲..... دامامانو لپاره دده (مولانا داؤد غزنوي) په زړه کي انتهای احترام وو، دامام ابو حنيفه نوم په ښه عزت سره اخيستی.

۳..... حضرت محمد حسن صاحب يو وخت د مولانا عبد الجبار غزنوي د ولايت يوه قصه بيان کړل، هغه واقعه دا وه چي په امرتسر کي يو کلی چي په نامه د تيلياوو، په هغه کښي داهل حديث حضراتو اکثريت وو، هلته يو مولوي چي په نامه د عبد العلي وو امامت او خطابت يې انجاموی، او په مدرسه غزنويه کي يې پر مولانا عبد الجبار غزنوي باندي سبق وايو، يو وار مولوي عبد العلي وويل، چي تر ابو حنيفه خوزه لا ښه يم، او په مرتبه کي لوی يم، دده او ولس حديثونه يادوو، او زما تر ده ډېر ياد دي، د دې خبري اطلاع مولانا عبد الجبار ته ورسېده، هغه د بزرگانو ډېر ادب او احترام کاوه، هغه دا خبره واورېده نو مخ مبارک يې د خښم څخه سور سو، ده حکم وکړی چي دانالائق (عبد العلي) د مدرسې څخه وباسئ، هغه طالب چي يې کله د مدرسې څخه وايستی، نو مولانا عبد الجبار غزنوي وويل چي ماته داسي معلومېږي چي داسې به العياذ بالله عن قريب مرتد سي، مفتي محمد حسن راوي دی، چي اوه ورځي نه وې تېري سوي، چي هغه سړی مرزا يي سو، او خلکو ذليل کړی، د مسجد څخه يې وايستی، ددې واقعي وروسته يو چاد مولانا عبد الجبار غزنوي څخه پوښتنه وکړه

چي حضرت! تاسو ته دا څنگه معلوم به سوه چي هغه به عنقریب کافر سي، ده محترم وويل چي کله ماته دده دې ادبي اطلاع ورسېده هغه وخت د بخاري شريف دا حديث زما مخته راغلی چي: **مَنْ عَادَى لِي وَلِيًّا فَقَدْ آذَنْتُهُ بِالْحَرْبِ** (حديث قدسي) کوم سړی چي زما دوست سره عداوت وکړي، نوزه دهغه خلاف د جنگ اعلان کوم. زما په نظر امام ابو حنيفه ولي الله وو. نو چي کله د الله جل شانہ له طرفه د جنگ اعلان وسو، نو په جنگ کي هر فريق دهغه بل فريق هغه لوړ شي اخلي، نو له دې وجهي د دې سړي سره به ايمان څنگه پاته کېدای سي. (غزنوي ص ۱۹۱، ۱۹۲)

۴..... دغه رقم په امرتسر کي تر ټولو دمخه اهل حديث حافظ محمد يوسف صاحب د مرزا غلام احمد قادياني مؤيد و حامي جوړ سو. (اشاعة السنة ص ۱۱۴ / ج ۲۱)

۵..... مولانا محبوب احمد امرتسري ليکي چي تر کومه اندازه چي زه علم لرم، هغه دا چي امرتسر او دده په شاوخوا کي چي څومره مرتد عيسايان سته دا دمخه غير مقلدين وو. (الكتاب المجيد ص ۸)

۶..... د حضرت مولانا محمد ابراهيم سيالکوټي صاحب هم يو وار د امام اعظم متعلق په زړه کي يو څه گمان راوگرځېدی، دی خپله ليکي، چي ما د امام اعظم متعلق تحقيقات شروع کړل، نو د مختلفو کتابو په کتلو سره زما په زړه کي د امام صاحب متعلق څه گمان راوگرځېدی، چي دهغه نتيجه دباندې داراووتله چي دورځي غرمي خواته کله چي لمر ښه روښانه وو، يو وار زما مخته توره شپه سوه، گواکي د ظلمات بعضها فوق بعض نظاره سول، الله جل شانہ زما په زړه کي داراواچول،

چي داد امام صاحب سره د بدگمانی نتیجه ده، نو ما دا کلمات وویل چي ددې څخه استغفار وکړه هغه تاریکی ختمې سولې، او د هغه پر ځای باندي داسي رڼاوي پيدا سوې، چي هغه د غرمې تر رڼاوو هم روښانه وې، د هغه وخته څخه زما د امام صاحب سره حسن عقیدت نور هم زیات سو، او زه د هغو خلکو څخه څوک چي د امام صاحب الله په شان کي حسن عقیدت نلري، هغو ته وایم چي زما او ستاسو مثال د هغه آیت مثال دی چي الله جل شانہ د معراج قدسیه د منکرینو په شان کي نبي ﷺ ته خطاب کوی، چي ﴿اَفْتَمَارُوهٗ عَلٰی مَا یَرٰی﴾ ما چي کوم څه د هوښیاري او بیداري په وخت کي ولیدل، په دې اړه زما سره مجادله کول بې ځایه ده هذا والله ولی الهدایة خاتمة الکلام .

اوس زه خپل مضمون پر هغو کلماتو باندي ختموم، او د ناظرینو څخه دا امید لرم چي هغه د پزرگانو سره او خصوصاً د متبعین امامانو سره حسن ظن ولري، او د سپکاوي او بې ادبي څخه اجتناب وکړي، ځکه ددې نتیجه په دواړو جهانو کي د خسران او نقصان موجب ده .

نسئل الله الکریم حسن الظن والتادب مع الصالحین و نعوذ بالله العظیم من سوء الظن بهم فانه عرق الرفض و الخروج و علامة المعاقین و لنعم ما قیل .

از خدا خواهم توفیق ادب

بے ادب محروم ماند از لطف رب

(تاریخ اهل حدیث ص ۷۹)

﴿۷﴾ حضرت مولانا محمد ابراهیم سیالکوټي صاحب وایي چي که څه

هم زه سخت گنهکاریم، خوزه دا ایمان لرم او دخیل صالح استاذانو جناب مولانا عبد الله غلام حسن صاحب، مرحوم سیالکوٹی او جناب مولانا حافظ عبد المنان صاحب د محدث وزیر آبادی صاحب د صحبت او تلقین څخه می دا خبره دیقین رتبې ته رسېدلې ده، چي د بزرگانو خصوصاً دامامانو حضراتو متبوعینو سره حسن عقیدت دبرکاتو د نزول ذریعه ده (تاریخ اهل الحديث ص ۷۹)

۸..... مولانا محمد ابراهیم صاحب د مولانا حافظ عبد المنان وزیر آبادی متعلق لیکي چي ده دامامانو ډېر ادب کاوئ، ده به ویل کوم څوک چي د امامانو د دین او خصوصاً دامام ابو حنیفه بې ادبي کوي دهغه خاتمه ښه نه وي (تاریخ اهل الحديث ص ۴۲۸)

۹..... نعیم بن حماد خزاعی دامام بخاری د استاذانو څخه دی وضع کتبا فی الرد علی الحنیفه . ده د احنافو په رد کي ډېر کتابونه تصنیف کړل . داسري دامام صاحب په حسد کي دا اندازې ته رسېدلی وو چي په امام صاحب پسې به یې د درواغو حدیثونه هم تړل، چي دامام صاحب نقل کړي دي او دامام صاحب په عیب کي به یې د درواغو حکایتونه هم کول، چي هغه ټوله درواغ دي .

(میزان الاعتدال ص ۵۳۶ ج ۲، تهذیب التهذیب ص ۴۶۳، ج ۱، نهایة السؤل فی رواة السنة الاصول بحواله تاریخ اهل الحديث ص ۷۰، داؤد غزنوي ص ۳۷۸)

۱۰..... د مولانا نذیر حسین صاحب په مجلس کي یو غیر مقلد خبرو په مابین کي د حضرت ابن همام رحمه الله یو څه تنقیص وکړی، مولانا نذیر

حسین صاحب هغه ته خنیم و کړی، او ویې ویل چې ته زموږ مخ و گوره چې د دوی په شان کې څه وایو. (داؤد غزنوي ص ۲۸۰)

الناس فی ابي حنیفه حاسد او جاهل: یعنی د امام ابو حنیفه په شان کې غلطه رایه لرلو والا څه خلک خو حسد کونکي دي او څه خلک دده د مقام څخه ناخبره دي.

د غیر مقلدینو نوی شکل

مسعودي فرقه (نام نهاد جماعت المسلمین)

مسلمانانو وروڼو! دایورښتیا او تاریخي حقیقت دی، چې اسلام یو عالمگیر دین دی، او په ټوله دنیا کې د دې اشاعت اهل سنت والجماعت خصوصاً بیاد احنافو په ذریعه وسو او خاتم النبیین ﷺ د سنده او هند فتحې پېشگریې هم کړې وه. (نسائی، احمد) هند احنافو فتحه کړې، په لکهاوو کفارو د دوی په لاس اسلام راوړی، او هغه ټول سنیان حنفیان جوړ سول، تقریباً زر کاله په دې ملک کې اسلامي حکومت قائم وو، او پر کتاب او سنت باندې مېني حنفي فقه د دې ملک قانون وو. نواب صدیق حسن خان صاحب غیر مقلد (۱۲۰۷ هجري) د دې حقیقت اعتراف کوي، چې د هندوستان د مسلمانانو حال دادی چې کله دلته اسلام راغلی دی، چونکه اکثریت خلک باچاهانو مذهب او طریقه خوښوي، د هغه وخته څخه بیا تر اوسه پوري دغه خلک پر حنفیت باندې قائم دي، او تر ننه پوري د دې مذهب عالمان، فاضلان، مفتیان، او حاکمان دي.

(ترجمان وهابیه ص ۱۰)

د برطانیہ حکومت:

وروسته دلتہ دانگرېزانو حکومت قائم سو او هغو په دې ملک کې مذهبي آزادي يعني (د غير مقلديت) بنياد کښېښووي . جناب مولانا محمد حسين صاحب غير مقلد بټالوي (هجري ۱۲۲۸) پخپله وايي: حضراتو د مذهب څخه د آزادي او خپلواکي او پخپله د اجتهاد تېزه هواد يورپ څخه راغلي ده .

بيا جناب مولانا محمد حسين صاحب بټالوي (۱۲۲۸ هجري) خپله وايي: اي حضراتو! د مذهب څخه د آزادي او خود سړۍ و خود اجتهادي تېزه هواد يورپ څخه راغلي ده . او د هندوستان په هر ښار، کلي او کوڅه کې غورېدلې ده، چي نه يې غالباً هندوان او نه يې مسلمانان مسلمان پرېښي دي . د حنفي او شافعي مذاهبو خو پوښتنه لاهه کوه (اشاعت السنه ص ۲۵۵ هـ) د دې غير مقلديت د سرپرستي لپاره يو ضمني رياست بهوپال ورکول سو .

نواب صديق حسن خان ليکي: د بهوپال روايان فرمان همېشه د مذهب په آزادي (غير مقلديت) کې کوښښ سوې چي خاص منشأ د هندوستان د سرکار ده . (ترجمان وهابيه ص ۲)

بيا وايي: دا خلک (غير مقلدين) په خپل دين کې هغه آزادي کوي چي د هغه اشتهار په وار وار دانگرېزي سرکار څخه جاري سو . خصوصاً د دهلي دربار څخه چي د ټولو دربارو سردار دی . (ترجمان وهابيه ص ۳۲) د دې څخه معلومه سوه چي غير مقلديت د يورپ څخه راغلی او د انگرېزانو چلول سوې تحريک دی . کنه د الله جل شانہ په دې پاک کلام او د

دریمہ نتیجہ دارا و وتله چي دافرقه په یو څو کلو کي په څو کوچنی کوچنی فرقو کي سره ووېشل سوه . جناب مولانا عبد الوهاب صاحب جماعت غرباء اهل حدیث ددې تفصیل دارقم بیانوي:

- (۱) جماعت غرباء اهل حدیث ۱۲۱۲ هـ .
- (۲) کانفرنس اهل حدیث ۱۲۲۸ هـ .
- (۳) فرقه ثنائیه ۱۲۳۸ هـ .
- (۴) امیر شریعت صوبه بهار ۱۲۳۹ هـ .
- (۵) فرقه حنفیه عطائیه ۱۳۳۹ هـ .
- (۶) فرقه شریفیه ۱۲۴۹ هـ .
- (۷) فرقه غزنویه ۱۲۵۳ هـ .
- (۸) جمعیت اهل حدیث ۱۲۷۰ هـ .
- (۹) محی الدین لکهنوي فرقه ۱۲۷۸ هـ (خطبه امارات صفحه ۲۶)

فرقه مسعودي

نوموړې جماعت المسلمین او د مسلمان نوې معنی: اهل اسلام چي په کومه معنی کي د مسلم نوم استعمالوي او په کتاب او سنت کي چي د مسلم کوم مفهوم دی هغه د فرقه مسعودي نام نهاد جماعت المسلمین باني د فرقه غرباء اهل حدیث فرد مسعود احمد چي کوم وو د مخه اهل حدیث بلل کېدی هغه عالم نه دی د اردو کتابو په کتلو سره نیم ملا خطرہ ایمان مصداق دی . دی خو اهل حدیث وو نو دیو قلمي مناظره د تلاش حق په نامه سره د جماعت اهل حدیث کراچي له طرفه څخه

شائع کړل بله رساله "التحقيق في جواب التقليد" د جماعت غرباء اهل حديث له طرفه شائع کړه . په دغو کتابو کې یې آئمه مجتهدین رحمهم الله شریعت ساز او د دوی مقلدین یې مشرکین و لیکل .

د اسلافو خلاف بدگمانی او پر اکابرو د اهل اسلام باندي د بدزباني یې خاص نوم کنهېښود . دده داشوق وو چي د جماعت غرباء اهل حديث امير جوړ سي نو د ددې وجهي ده پر ۱۳۸۵ هـ کي د جماعت غرباء اهل حديث يو ضمني فرقه جوړه کړه او دهغه نوم یې جماعت المسلمین کنهېښود . تر لس کاله پوري دغه نوې فرقه د غرباء سره وه آخر په ۱۳۹۵ هـ کي ده د نوي مستقلي فرقي اعلان وکړی . نو دی د مسلم نوې معنی لیکلې غرض دا چي مسلمین یعنی د یو امام تقلید نه کولو والا همیشه وسپدلی دی "یعني" "مسلمین" په معنی غیر مقلدین یو منفي فرقه ده چي دهغه سره یو مثبت لائحہ عمل نسته .

ددې نوي معنی مطابق ټوله اهل سنت والجماعت، احناف، شوافع، مالکیه او حنابلہ یې د اسلام څخه خارج کړل، خو موجوده اهل حديث خو غیر مقلد دي هغو خو غوښتل چي مسلم سي خو باني فرقه هغه هم مسلم نه گڼل او حال دا چي هغه غیر مقلد دي نو ددې لپاره ده هغه د غیر مسلم بللو لپاره یې "اطاعت امير" رساله و لیکله چي په هغه کې یې د امير اطاعت فرض گڼلی دی او دده په نزد امير او امام هم معنی دي . امير جناب خپله دی . اهل حديث که څه هم غیر مقلد دي خو هغو د مسعود احمد اطاعت فرض نه باله نو ددې وجهي څخه غیر مسلم سول .

اوس د مسلم معنی واضحه سوه چي یو څوک پر خدای او پر رسول

باندي ايمان ولري ديو امام تقليد هم ونکړي خو پر مسعود احمد باندي ايمان نه راوړي دده اطاعت فرض و نه گڼي هغه هيڅکله مسلم نه دی . په دغو معناوو سره د مسلم لفظ نه په قرآن کي راغلی دی نه په حديث کي نه په تاريخ کي . دا که څه هم گنده خود ايجاد بنده دی نو ددې وجهي د جماعت المسلمين مطلب داراووتی چي دآئمه اربعه رحمهم الله تقليد پرېږدی د مسعود احمد اطاعت فرض و گڼی دې ته مسعودي فرقه وايي . ددې څخه دا خبره واضحه سوه چي دا خلک پر قرآن حديث باندي درواغ وايي چي زموږ د فرقې نوم په قرآن کي دی لکه څنگه چي په قرآن کي موجود لفظ ربوه څخه د قاديانيانو ربوه هيڅکله نه ده مراد . په قرآن شريف کي موجود د حزب الله د لفظ څخه د مسعود احمد په نزد د مسعود الدين عثمانی فرقه حزب الله مراد نه ده نو د قرآن عظيم الشان د نزول څخه خورلس سوه کاله وروسته په کراچي کي د مسعود احمد جوړه سوي بدعتي فرقه په قرآن و حديث کي موجود الفاظ ”د مسلم“ مصداق څنگه جوړېدای سي؟

د مسعودي فرقې دعوت:

- ۱..... کوم څوک چي الله عزوجل حاکم وبولي خو مسعود احمد حاکم و امير و نه بولي هغه مسلم نسي جوړېدای .
- ۲..... کوم سړی چي پر رسول الله ﷺ باندي ايمان ولري خو مسعود احمد امام مفترض الطاعت نه ومني هغه مسلم نه دی .
- ۳..... کوم دين اسلام چي د خورلس سوه کاله څخه راروان دی، څوک چي هغه ومني خو پر مسعود احمد باندي ايمان نه راوړي مسلم نه دی .

۴..... الله (جل شانہ) چي د چانوم مسلم ايښی دی کوم چي د خورلس سوه کاله څخه راروان دی، دوی هغه مسلم نه مني دوی خالص هغه څوک مسلم مني چي د هغه نوم مسعود احمد په ۱۳۹۵هـ کي د الله (جل شانہ) خلاف مسلم کښېښوی .

۵..... اهل اسلام دا وایي چي د الله (جل شانہ) والاوو سره محبت کول د الله (جل شانہ) اد هغه در رسول ﷺ سره د محبت نښانې خو د دوی په نزد د محبت بنیاد خالص په مسعودي فرقه کي داخلېدل دي . کوم مسلمان چي په مسعودي فرقه کي داخل نه وي و هغوی ته دوی نه سلام کوي او نه د هغوی د سلام جواب ورکوي .

۶..... ټوله اهل اسلام او د نبي ﷺ وروسته پر خپلو اکابرو باندي فخر کوي خو د مسعودي فرقي فخر پر خپل جاهل امام باندي دی . نبي ﷺ وویل چي په آخره زمانه کي به خلک جاهلان خپل ديني اميران جوړ کړي . چي خپله به هم گمراه وي دوی به هم گمراه کړي .

نوی دین نوي مسائل

(۱) . . . د اسلام د شروع څخه بیا تر ننه پوري مسلم د الله عزوجل و فرمانبردارانو ته ویل کیږي . په دې نوي دین کي د مسلم معنی غیر مقلد مسعود احمد امام مفترض الطاعت منل وکړل سو .

(۲) . . . د مسلم لفظ مخکي د کافر په مقابله کي استعمالېدی د الله عزوجل فرمان دی ﴿مَا كَانَ إِبْرَاهِيمُ يَهُودِيًّا وَلَا نَصْرَانِيًّا وَلَكِنْ كَانَ حَنِيفًا مُّسْلِمًا وَمَا كَانَ مِنَ الْمُشْرِكِينَ﴾ (آل عمران: ۶۷) ابراهيم عليه السلام نه

یهودي وو، نه عیسائی، نه مشرک بلکه حنیف مسلم وو. دوهم حای دی: ﴿أَيَأْمُرُكُمْ بِالْكَفْرِ بَعْدَ إِذْ أَنْتُمْ مُسْلِمُونَ﴾ (آل عمران: ۸۰) آیا تاسی ته کفر در بنای وروسته تر دې چي تاسي مسلمانان سواست، دریم حای دی: ﴿ربما يود الذين كفروا لو كانوا مسلمين﴾ (الحجر: ۲) یو وخت به تمنا وکړي کافر، څه بڼه به وایي چي مسلمان وای، ددې وجهي څخه مسلمان هر کله د مسلم لفظ د کفر په مقابله کي استعمالوي خو په نوي مسعودي دین کي د مسلم لفظ د اهل سنت والجماع په مقابل او د حنفي، مالکي، شافعي، حنبلي استعمالیږي خو په قرآن و حدیث او اهل العلم کي د مسلم لفظ د دوی خلاف نه سو استعمال.

(۳) ... په قرآن کي چي کله آیت یوم تبيض وجوه نازل سو نو نبي عليه السلام وویل د چا مخان چي د قیامت په میدان کي روښانه وي هغه اهل سنت والجماعت دي او حضرت عبدالله بن عباس هم ددې آیت په تفسیر کي اهل سنت والجماعت بیان کړي (الدر المنثور ج ۲ / ص ۶۳) خو په نوي مسعودي فرقه کي اهل سنت والجماعت بللو والا غیر مسلم دوزخي دی. څه رقم د نبي عليه السلام او د صحابه وو مخالفت کیږي! مسعودي فرقه دلته د نبي عليه السلام او د صحابه وو رضوان الله عليهم اجمعین دا نه اوري، ځکه پر دې باندي خو د مسعود احمد اطاعت فرض دی نو ددې وجهي دا فرقه ټوله اهل سنت والجماعت ته غیر مسلم وایي.

(۴) ... امام ابن سيرین (م ۱۱۵هـ) وایي: اول یې د حدیث سند نه پوښتي، چي کله فتنه واقع سوه نو ویل به یې چي دراویانو نومان راوښیه ددې لپاره چي د اهل سنت راویانو حدیث قبول کړل سي، او د اهل بدعت

راویانو روایت قبول نه کړل سي . (صحیح مسلم ص ۱۱) نو د دې څخه معلومه سوه چې په خیر القرون کي خلک اهل سنت بلل کېدل او د صحیح احادیثو راوي هم اهل سنت دی او د اهل سنت مقابل اهل بدعت وو نه مسلم . که چیري اهل سنت مسلم نه سي نو د ټولو صحیح احادیثو راویان غیر مسلم سول او چې کله د اهل بدعت روایات قابل قبول نه وي نو د غیر مسلم روایات به څنگه قابل قبول وي .

(۵) . . . دغي نوي فرقې چې څنگه د مسلم معنی خرابه کړه دغه رقم د مذهب معنی یې هم خرابه کړه . د مذهب معنی هغه لاره وي چې منزل سره دي یو حای کوي زموږ مذهب حنفی دی کوم چې موږ منزل محمدي ته رسوي او د فرقې په معناوو کي د جلا والي معنی ده . یعني کوم سړی چې د منزل محمد دلاري څخه جلا سو . نو د دې وجهي څخه د مذاهبو مقصد هم تر منزل محمدي پوري رسول دي او د فرقې مطلب خپله منزل نو آیا پخپله مذهب یعني دلاري څخه اړول دي تاو تاریخ ویلی دی اول د اهل سنت څخه یوه فرقه اهل حدیث جلا سول بیا د دغي فرقې (اهل حدیث) څخه یوه بله فرقه غرباء اهل حدیث جوړه سوه بیا داغه فرقې څخه یوه نوې فرقه پیدا سوه چې مسعودي فرقه ده بلکه فرقه هم نه فرقه در فرقه ده .

د حضرت معاذ بن جبل په مشهور حدیث کي دي چې نبی علیه السلام چې کله پوښتنه وکړه چې کله مسئله په کتاب د الله کي پیدانه سي نه په سنت کي نو څه به کوي ؟ حضرت معاذ بن جبل وویل : اجتهد برأیی . زه د خپلي رایې څخه اجتهد کوم . په دې کي حضرت معاذ بن جبل د خپل اجتهد نسبت خپل طرف ته وکړی . او نبی علیه السلام د دې څخه منع

نه وکړه . نو ددې وجهي څخه اهل سنت د اجتهادي مسائلو نسبت د مجتهدو طرف ته وکړي حنفي ، شافعي وغيره ورته وايي . او دا نسبتونه بلا نکير په اهل اسلام کښي وو .

دغه رقم ددوی پر صحت باندي اجماع وسوه . خو مسعودي فرقه د اجماعي مسائل د منلو لپاره تيار نه دي . که څه هم الله (جل شانہ) ارشاد کړي چي د سبيل المؤمنين څخه دليري کېدلو والا ځای جهنم دی او نبي عليه السلام د جماعت څخه دليري کېدو والا دوزخي بللی دی خو مسعودي فرقه (بدعتي فرقه) د اجماع څخه دليري کېدلو والا ددوزخي پر ځای باندي مسلم بللی . څه رقم د الله او درسول ﷺ سره ښکاره مقابله ده؟

فرقه جماعت المسلمين د

تحقيق په هنداره کي:

اما بعد! مسلمانانو وروڼو! دا يو تاريخي حقيقت دی چي په بر صغير پاکستان او هندوستان کي اسلام غورولو والا اهل سنت والجماعت دی . په لکهاوو کفارو ددوی پر دعوت باندي اسلام قبول کړی هغه مسلمانان هم بيا اهل سنت وو او تقريباً زر کاله په دې ملک کي اسلامي حکومت قائم وو او پر کتاب او سنت باندي مبني فقه حنفي ددې ملک قانون وو . بيا د دې وروسته دانگرېزانو حکومت دلته قائم سو . د دا ځای ټوله سني مسلمانان د يوه مذهب حنفي پابند وو . نه دلته اختلاف وو او نه ددې فرقه پرستي نښان وو ، بلکه وکتوريه يوې انگرېزي د مسلمانانو د دې

اتفاق و اتحاد فضاء د ختمولو لپاره یې آزادي مذهب (د تقلید څخه آزادي) یو اشتهار ورکړی چې هغه انگرېزي وکتوريه د سلو جوبلي پر موقع باندې هغه اشتهار تقسیم سو. د حکومت برطانیه د خوشحاله کېدلو لپاره څه خلک د پابندي د مذهب حنفي څخه آزاد ځول غیر مقلدین سول. نو نواب صديق حسن خان غیر مقلد ليکي: چې د بهوپال فرمانرويانو هر وخت د مذهب په آزادي (غیر مقلدیت) کې کوښښ کړی. چې هغه خاص د انډیا (هندوستان) د سرکار منشأ ده. دولت عاليه برتیش په دې معامله کې قدیمأ حدیثاً هر ځای پر انصاف باندې نظر کړی دی. یو ځای پر خالص تهمت او افتراء باندې کاروایی د واقعہ خلاف نه ده کړې بلکه د مذهب د آزادي اشتهارات یې جاري کړيدي. (ترجمان وهابيه ص ۲)

زیات ليکي چې که چیري یو بدخواه او بد اندېش د برتیش سلطنت مني هغه به یې هغه سړی بولي چې هغه آزادی مذهب (غیر مقلدیت) نه خوښوي. او په یو خاص مذهب (حنفي) باندې د پلار او بیکه د وخته څخه راروان وي او پر تینګ وي هغه به یې نه خوښوي. (دغه رقم صفحه ۵) پر یو بل ځای کې دئ (نواب صديق حسن خان غیر مقلد ليکي: د آزادي د مذهب زموږ د نوي مذاهبو (حنفي و شافعي و غیره) څخه عین مراد قانون انگلیشیه دی. دغه رقم (۲۰) بیا ليکي ”دا خلک (غیر مقلد) په خپل کې هغه آزادي غواړي چې د هوغه اشتهار په وار وار د انگرېزي سرکار څخه سوی دی. خصوصاً د دهلي د دربار څخه چې د دربار و سردار دی. کومې رسالې و مسئلې رد تقلید و تقلید په مذهب کې تر اوسه پوري تألیف سوی دی. هغه شاهد د عدل دی پر دې خبره

باندي چي مدعي ددې طريقي د خاص مذهب د قيد خخه آزادي . او^۰ خومره اندازه رسالي په جواب کي د دغو مسائلو د طرفه خخه د مذهب مقلدانو ليکلي دي هغه ټوله په لوړ آواز دارا بولي چي موږ د خاص مذهب مقيدین و مقلدين يو پر موږ باندي پيروي د فلان و همان فرض و واجب ده . د مذهب د آزادي خخه مو هيڅ واسطه نسته . دا آزادي د برتښ و سرکار ته يا و هغو ته چي په دې حکومت کي د خاص مذهب د آزادي اظهار کوي ، هغه ته دي مبارک وي اوس به فکر کوو چي د انگرېزي سرکار د بنمن به هغه وي چي هغه په يو قيد (حنفي مذهب) کي اسير وي يا آزاد و فقير (غير مقلد) وي .

او د احنافو په شان کي يې ليکلي دي ” چي دا غواړي چي هغه مذهبي تعصب او تقليد شخصي ضد او جهالت آبايي چي په دوی کي رازوان دي قائم دي او کوم اسائش چي د هندو رعايا ته په وجه د مذهب د آزادي ورکول سوی دی د سرکار له طرفه هغه ليري سي . او د عالم امن قائم نه وي . ټوله مسلمانان د يو خاص مذهب پابنده وي او خپل بڼه تعصب د سرکار سره ښکاره کړي . او چي موقع پيدا کړي . مثل زمانه د غدر فساد خپور کړي (دغه رقم ص ۵۶) دهند د سرکار په مقابله کي سلاح پورته کول د ايمان او اسلام خلاف دي (دغه رقم صفحه ۱۶)

خلاصه دارا ووتله چي د انگرېزانو خخه مخکي د هندوستان او پاکستان د سني مسلمانانو په مابين کي اتفاق و اتحاد وو ، ټوله د حنفي مذهب پابنده وو . نه خه تفرقه وه او نه اختلاف وو ، نو ددې وجهي دا خطر وه چي که چيري دا خلک دغه رقم متحد وو نو دا به د انگرېزانو د

سرکار په خلاف جهاد ته راووزي او د برطانيې حکومت به د خاورو سره
 ګډسي . نو د مسلمانانو د اتحاد د ختمو تو لپاره د برطانيې سرکار د
 مذهب د آزادي، اشتهاړ جوړ کړی . کومو خلکو چي د اشتهاړ په وجه سره
 حنفي مذهب پرېښووی او غیر مقلدین جوړ سول هغه د برطانيې د
 سرکار فرمانبرداران وبلل سوه . هغو هم د انګرېزانو خلاف جهاد د اسلام
 او ایمان خلاف وبلل . او کومو خلکو چي پر دې اشتهاړ باندي عمل و نه
 کړی او د پخوا په رقم سني مسلمانان و او سپېدل هغو ته متعصبین ،
 ضدیان ، د برطانيې د سرکار دښمنان وویل سول . ددوی جهاد ته د غدر و
 فساد نوم ورکول سو .

د امام اعظم د دې تقلید پرېښولو سبب څه قرآني آیاتونه یا د نبي عليه
 السلام احادیث نه وو خالص د ملکه و کتوريه اشتهاړ د دلیل وو کله چي
 خلکو د مذهب څخه آزادي اختیار کړه او خلک بهي مهار شتر و ګرځېدل بیا
 څه وو خلک جلا جلا سول نوي نوي اختلافات او نوي نوي فرقي
 جوړي سوي . مولانا عبد الاحد خانپوري وايي چي ” نیچري فرقه
 (قدرتي فرقه) چي د معجزاتو او کراماتو منکر دي قادیاني (چي د ختم
 نبوت او د حضرت عیسی عليه السلام د حیات منکرین او مرزا قادیاني
 نبي بولي) چکرالوی فرقه (چي منکرین د سنت دي د دغو اهل حدیثو
 (غیر مقلدینو څخه راوتلي دي (ملخصاً کتاب التوحید والسنة صفحه
 ۲۰۱) . پخپله چي اهل حدیث بلل کیږي په هغو کي جلا جلا فرقي جوړي
 سوي امام جماعت غرباء اهل حدیث د هغو تفصیل دارقم بیانوي:
 (۱) جماعت غرباء اهل حدیث ۱۲۱۲هـ .

(۲) کانفرنس اہلحدیث ۱۳۲۸ھ .

(۳) فرقہ ثنائیہ ۱۳۳۸ھ .

(۴) امیر شریعت صوبہ بہار ۱۳۳۹ھ .

(۵) فرقہ حنفیہ عطائیہ ۱۳۳۹ھ .

(۶) فرقہ شریفیہ ۱۳۴۹ھ .

(۷) فرقہ غزنویہ ۱۳۵۳ھ .

(۸) جمعیت اہلحدیث ۱۳۷۰ھ .

(۹) انتخاب مولانا محی الدین ۱۳۷۸ھ .

یعنی خالص پہ ۶۵ کالہ کی دافرقہ پہ ۹ فرقو کی تقسیم سوہ . ددوی عجیبہ انداز دی . وعظ دفرقہ بندی خلاف کوی . خونوی فرقی جوړوي . مسلمانانو ته وایي چي آئمه وو اختلاف وکړي . حالانکه په دې ملک کی ټوله حنفی ول . دلته، دشافعی، مالکی، حنبلی اختلاف وجود لانه وو . په دې ملک کی د غیر موجود اختلاف بهانې بیانوي . او خپله په دې ملک کی نوي نوي اختلاف پیدا کوي، پروفیسر محمد مبارک غیر مقلد شاگرد مولوي عطاء الله حنیف بهوجیالوي غیر مقلد لیکی: ”چي د جماعت غرباء اهل حدیث بنیاد خالص د محدثینو د مخالفت د مقصد لپاره ایښول سوی دی . خالص دامقصد نه دی بلکه تحریک د مجاهدینو یعنی د سید احمد شهید د تحریک په مخالفت کولو کی یې دانگړېزانو د خوشحاله کولو مقصد پنهان وو .

(علماء احناف او تحریک مجاهدین ص ۴۸)

ددغو معروضاتو څخه خبره دروز روشن رقم واضح سول چي په

پاکستان او هندوستان کي د مسلمانانو د افتراق او انتشار باعث غیر مقلدیت جوړ سو . فرقه بندی او نوي اختلافات پخپله د ترک تقلید د درختي اغزي دی . فرقه در فرقه در فرقه مسعودیه داستاسو ویلي دي چي د ملکه و کتوریه اشتهار د مذهب د آزادي پر بناء باندی فرقه د غیر مقلدینو جوړه سول چي دهغو مقصد داوو .

”د انگرېزانو سره جهاد حرام، او په مسلمانانو کي تفرقه بازي اختلاف و انتشار خپرول فرض خالص د مقصد وو .

مسعودي فرقه او قرآن :

باني فرقه او دده مقلدین د قرآن نوم اخلي خلکو ته دهو که ورکوي . حالانکه د قرآن د نبي عليه السلام وروسته د امت په ذریعه موږ ته را ورسېدی . د امت چي د دوی په ذریعه قرآن پاکستان و هندوستان ته راغلی، اهل سنت والجماعت حنفي وو . موږ و دوی ته مسلمانان و ایو نو گواکي موږ ته د قرآن د مسلمانانو په ذریعه ورسېدی . باني فرقه دوی ته مشرک او کافر وایي . نو دوی ته د قرآن د مشرکانو او کافرانو په ذریعه رسېدلي دي . هغه پر هغو مشرکینو او کفارو باندی څنګه اعتماد کوی سي دوی دی یو دارقم قرآن راوړي چي د غیر مقلدینو د سند متواتره څخه و دوی ته رسېدلي وي . د اهم مشاهده ده چي ددې فرقې اکثره خلک د قرآن خلک د قرآن عظیم الشان د ناظرې تلاوت هم صحیح نسي کوی . د باني فرقه د موجوده قرآن په شان کي اعتقاد دادی، دی لیکي چي ”قرآن په هر لحاظ سره مکمل کتاب دی، دایو خوش نما جمله خو ضرور ده خو په حقیقت کي هیڅ هم نسته . نه ده د لمانځه طریقه په دې

کي سته نه دیو بل عمل او بیاد هر لحاظ څخه مکمل دي دا عجیبه خبره ده (تفهیم الاسلام ص ۲۲۶) ”د قرآن اسلام خو ډېر آسانه دی دعا و غواړو لمونځ ادا سو . پاکیزگي (صفائی) اختیار کړه زکوة ادا سو . په لمانځه کي باد (هوا) خارج سي او دس سالم دی ، د اتڼو او ډانسو محفلونه کوه هیڅ ممانعت نسته چکې او کرم بورډ کوه خوند ځيني اخله په کي هیڅ مضایقه نسته (ایضاً ص ۲۳۲) په قرآن کي د عریانیت درس دی (ص ۲۴۶) ، (۲۴۷) آیا په دغو آیاتو سره د اسلام و د بنمنانو ته پر اسلام باندي د خندولو موقع نه پیدا کیږي ؟ (صفحه ۲۴۸) د قرآن پر قطعیت باندي خو د قرآن د آیات څخه هم خوښ رسیږي . ستیار پر کاش و غیره کتابونه تاسي ملاحظه کړئ (ص ۲۵۵) هغه د مسلم کېدلو سره هم د قرآن انکار کواي سي . د مسلمانانو یو جم غفیر پر تحریف باندي ایمان لري (تفهیم الاسلام ص ۲۶۹) .

معلومه سوه چي د مسعودي فرقي د امام مفترض الطاعة په نزد قرآن نه پوره دی نه قطعي دی . قرآن د نبي علیه السلام و منزلت لو دیکه وړ کوي قرآن د عریانیت درس وړ کوي . اتڼ ، چکه ، کرم بورډ ، قطار ، کولو څخه منع نه کوي ، د قرآن د تحریف قائل هم مسلم دی ، د قرآن څخه د انکار کولو سره سره انسان مسلمان دی ، غیر مسلم خو خالص د امامانو د تقلید څخه جوړیږي .

د علامه شعراني کشف

علامہ شعرانی فرمائی: چي کله الله پر ما دا احسان و کړی چي زه یې د شریعت د سرچشمې څخه واقف کړم نو ما ټول مذاهب و لیدل چي هغه د دغه چیني سره متصل وو . په دغه ټولو کي د آئمه اربعه وو و یالې، چیني ښه جاري وې، او چي کوم مذاهب ختم سوي وو هغه وچ سوي او ډبري جوړي سوي وې . او په آئمه اربعه کي تر ټولو غټه چینه د امام ابو حنیفه وه . او بیا و هغه ته قریب قریب د امام احمد بن حنبل وه او تر ټولو کوچنی چینه د امام داؤد د مذهب او به وې چي هغه په پنځمه صدۍ کي ختم سوي وو . نو د دغه وجهي سوچ ما دا وواهي چي د آئمه اربعه ووو پر مذاهبو باندي د عمل زمانه به اوږده وي او د حضرت امام داؤد پر مذهب باندي لږ وخت عمل وسو . نو څرنگه چي د امام ابو حنیفه د مذهب بنیاد تر ټولو مذاهبو د مخه مدونسوی وو دغه رنگه هغه به ختم هم تر ټولو آخر سي . او د اهل کشف هم دغه مقوله ده .

(میزان شعرانی اردو ص ۱۰۷، ج ۱)

مردم شماری

علامه شکیب ارسلان (م ۱۳۶۹هـ) فرمائی: ”د مسلمانانو اکثریت د امام ابو حنیفه مقلدین دي . د ټول ترک او بلقان مسلمانان دروس او افغانستان مسلمانان، د چین مسلمانان د هندوستان (پاک و هند) مسلمانان او د عربو اکثره مسلمانان او د شام او عراق اکثره مسلمانان په فقه کي حنفي مسلک دي . (حاشیه حسن المساعي نمبر ۶۹) او بیا د ۱۹۱۱ء سرکاري مردم شماری دارقم لیکلي دي چي اثنا عشری یو کروړ

اووه دهرش لکه، زیدي دهرش لکه، حنبلي دهرش لکه، مالکي يو کروړ، شافعي لس کروړ او حنفيان تر اووه دهرش کروړ څخه هم زیات. نو گوا کي د سني مقلدينو تعداد تر اته څلوېښت کروړه دهرش لکه زیات وو. خو لکين د سرکاري مردم شماری په رجسټر کي د غیر مقلدينو یوه خانه هم نه وه موجوده.

حرمين شريفين :

حرمين شريفين چي د اهل اسلام مرکز دی، د صحابه[ؓ] وو د دور څخه وروسته په سوو کلونو د دغه مقدس مقاماتو د خدمت د موقع توفيق و احنافو ته ورکړل سوی دی. امام شافعي[ؒ] فرمايي: چي دولت عباسيه چي دهغو حکومت تقريباً پنځه سوه کاله وو، که څه هم خلفايي د خپلو نيکه گانو پر طريقه ول خو دا هم تاريخي حقيقت دی چي د دغه دولت اکثره قاضيان او شيوخ الاسلام حنفيان وو. او بيا د دولت سلجوقي او خوارزمي ټولو خلفاء حنفيان وو. او په عدالتونو کي هم حنفيت غالبه وو. دا دواړه خلافتونه تقريباً در سوه کاله د حرمينو شريفينو خادم او پر دولت اسلامي باندي حاکمين وو. بيا د نوي صدۍ څخه تقريباً تر ۱۲۴۰هـ پوري دولت عثمانيه وو. دا ټول احناف وو. نو گواکي تقريباً دوو لس سوه کاله دا عزاز د احنافو سره وو.

اوس تقريباً تر نصف څخه څه زیاته صدۍ وخت کيږي چي دغه خدمت د احنافو د اکا د زامنو يعني د حنابله وو په برخه دی. او حنفي خو غټ ورور دی. او د غټانو حوصله خو هم غټه وي نو له دې وجهي کشران هم

یو حای ورسره بیایی . نوډه ۱۶۶۵هـ څخه تر ۱۲۴۰هـ پوري د حرمین شریفینو به څلور قاضیان ول، حنفي، مالکي، شافعي، حنبلي، بلکي د نوي يمي صدي څخه تر ۱۲۴۵هـ پوري په حرم کعبه کي به څلور مصلې وې . د دې یوه غټه فائده دا هم وه چي په ټوله دنیا کي دا خبره تر څو صدیانو پوري مسلمو وه چي اهل سنت په څلورو مذاهبو کي منحصر دي . په هیڅ کس کي د حنفي، مالکي، شافعي، حنبلي بغير چاته د اهل سنت والجماعت ویلو همت نه وو . ۱۰ دسمبر ۱۹۲۶ مطابق ۱۲۴۵هـ صرف یوه حنبلي مصلی پاته .

سوال: یو وار یو غیر مقلد وویل ، چي د خدای ډېر ډېر شکر دی چي پخوا به څلور مصلې وې اوس یوه پاته ده : ما ورته وویل چي ته شکر پر څه شي ادا کوي چي کله څلور وې په هغه وخت کي ستاسو مصله نه وه پکښې او اوس چي یوه ده هم ستاسو نه ده . الله (جل شانہ) د تېر څو سوو کلو څخه د حرمینو شریفینو د خدمت اعزاز صرف او صرف و اهل سنت والجماعت ته ورکړی وو ، په اولو صدیانو کي خادمان حنفيان ، اوس يي دغه خدمت د کوچني وروڼو په لاس کي دی .

د دين اشاعت:

چي کله په حرمین شریفینو کي حنبلي حکومت قائم سو . د پاکستان او هندوستان غیر مقلدینو پر دوی الزام لگول شروع کړی چي دوی فقه نه مي لکه څرنګه چي موږ يي نه منو . نو هغه حکومت دا محسوس کړل چي دا پر موږ یو ډېر غټ اوبې بنیاده الزام دی نو هغو په کروړونو پیسې پر قربان کړید خپل مذهب پر مشهوره کتاب چي مغني ابن قدامه دی

چاپ ۛی ڪری، او په عربو او عجمو کي ۛی مفت تقسیم ڪری . تراوسه پوري غير مقلدينو هغه غم لانه وو هر ڪری چي سعودي حكومت د خپلي فقه حنبلي يو بل مشهور ڪتاب ” فتاویٰ ابن تیمیه“ چاپ ڪری او د دنیا هر کونج ته ۛی ورساوی . او دایې ثابتہ ڪړل چي موږ د فقه منکرین نه بلکي مؤیدین ۛی یو . په دې خو ټول خبر دي چي تر ټولو د مخه فقه حنفي مدون سول، او تر ټولو وروسته فقه حنبلي حكومت سعودي چي آخري فقه شائع ڪړل نو گواکي دوی دا ثابتہ ڪړل چي آخري فقه لاهم بدعت نه ده نو فقه اول خو بطريقه اولیٰ بدعت نسي کېدای .

ددغه تذليل وروسته پر غير مقلدينو فرض وو چي تردید ۛی وکړي ددغه کتب (يعني مغنی ابن قدامه او فتاویٰ ابن تیمیه) خو د پیسو محتاجي او لالچ ۛی د حق ویلو هغه رگ وربند ڪری .

آنچه شیراں را کند روباه مزاج

احتیاج است احتیاج است احتیاج

مادر پدر آزاد

د غير مقلدينو امام محمد ابراهيم سيالکوټي فرمایي : آیا زموږ حنفي وروڼه زموږ اهل حديثو په هکله دا خيال کوي چي موږ د تقليد څخه مطلقاً انکار کوو او موږ و عوامو ته تعليم ورکوو چي کله حديث نبوي يا قول صحابي نه وي نو بيا د عدم استعداد باوجود تاسو و کتب متداوله ته رجوع او معاذ الله د آئمه وو اقوال مسترد ڪری او مادر پدر آزاد چي څه کول

غواړي هغه وکړي که چیري د دوی دا خیال وي نو بیا موږ په الفاظو اعلان کوو چي تاسو زموږ د مسلک په تحقیق کي سر نا خلاصی کړیده . (تاریخ اهل حدیث ص ۱۲۴) دلته مولانا د آئمه وو د اقوالو پر پرډونکي ته مادر پدر آزاد ویلي دي .

شتر بے مهار

د غیر مقلدینو د جماعت امیر داؤد غزنوي وايي : که چیري د چا دا خیال وي چي موږ د تقلید څخه مطلقاً انکار کوو او عوامو ته دا تعلیم ورکوو چي هغه که څه هم د تفسیر او حدیث سره نا آشنا وي بیا دي هم د آئمه وو اقوال رد کوي نو دی په صریحاً غلط فهمي کي مبتلا دي . (داؤد غزنوي ص ۲۷۳) نو معلومه سوه چي داؤد غزنوي غیر مقلدین شتر بے مهار او سیالکوټي يې مادر پدر آزاد گڼي . اوس خو ښه ده غیر مقلدینو ده که په اذغو نومو کي هر نوم پر ځان اېږدي که يې نه اېږدي .

د رفع الیدین کولویا نه کولو حکم:

نذیر حسین صاحب په دې هکله فرمایي : پر علماء حقانینو باندي پټه نه ده چي ورکوع ته د تللو پر وخت او درکوع څخه دراپور ته کېدلو پر وخت پر رفع الیدین باندي جنګېدل داد توحید څخه خالي دي ، ځکه په مختلف اوقاتو کي رفع الیدین کول او نه کول دواړه ثابت دي . او د دواړو دلائل موجود دي . (ص ۱۵۶ ، ۱۵۳ / ج ۲)

محمد داؤد غزنوي فرمایي : پر رفع الیدین نه کونکي باندي هيڅ ملامتیا نهسته . (ايضاً ص ۱۵۱ ، ۱۵۲ / ج ۲)

ثناء الله امر تسري وايي: د دې ثواب داسي دی لکه یو څوک چې با وضوء وي لیکن ده ثواب د کثرت دپاره بل اودس وکړي نو د دې وجهي درفع الیدین ترک، ثواب دی نه ترک فعل سنت، فافهم .

(فتاویٰ ثنائیه ص ۶۰۸، ۶۰۹ / ج ۱)

او فرمایي: درفع الیدین په نه کولو سره د لمانځه صحت ته هېڅ ضرر نه رسیږي .

(فتاویٰ علمائې حدیث ص ۵۴ / ج ۲)

نوټ: په رفع یدین د اوداسه غوندي ثواب موږ په هېڅ حدیث کې نه دی لیدلی .

۶. حکیم صادق سیالکوټي درفع یدین تشبیه د سرخي پوډرو سره ورکړې ده . بیایي د مسواک سره، نو وایي چې لکه څنګه په مسواک سره ثواب اویا (۷۰) چنده کیږي هم د غومره ثواب درفع یدین په کولو سره کیږي . نوټ: په مسواک د ثواب اویا چندي دایو ضعیف حدیث دی . (صلوة الرسل ص ۲۷۵، ۲۷۶) مګر د دغه رفع یدین ثواب چې اویا چنده کیږي دا خو په ضعیف حدیث کې هم نه دي لیدل سوي .

وحید الزمان رفع یدین دارقم سنت شمارلی دی لکه په چوتو کې چې لمونځ کول څنګه سنت دی .

(تیسیر الباری ص ۱۵۶ / ج ۱)

۱۵۶

محل نزاع

نن صبا چي کوم بحث شروع دی چي کومي جرابي چي زموږ په علاقو کي دي داپنځم قسم جرابي رقيق او ساده پر دې په اجماع دامت مسح جائز نه ده که څوک پر دغه باندي مسح وکړي او دس يې نه دی صحيح . آثمه اربعه او دغير مقلدينو باني نذير حسين دهلوي شرف الدين دهلوي، عبدالرحمن مبارکپوري، شمس الحق عظيم آبادي دا ټول دا مسح ناجائز بولي . د مؤلف کوم عقلي وگورئ دوی فرمايي چي غير مقلد جاهل وي اوس تاسي غور وکړئ چي د دوی مدارسو په نصاب کي ټول کتابونه د مقلدينو دي . بلوغ المرام، ابن حجر د شافعي مقلد دی، صاحب مشکوٰۃ، هم شافعي دی، امام بخاري هم شافعي دی . (طبقات شافعيه ص ۲ / ج ۲، الحطه نواب صديق حسن ص ۱۲۱) امام شافعي دی (اليانع الجنى ص ۴۹) امام ابو داؤد حنبلي دی، امام نسائي شافعي دی (الحطه ص ۱۲۵) امام ترمذي او امام ابن ماجه شافعين دي (العرف الشذی) امام طحاوي حنفي دی، ددې علاوه علامه سيوطي، نووی، دارقطني، بیهقي وغيرهم دا ټول محدثين مقلدين دي دا خو هم ټول معاذالله کرد کافران او مشرکان وو .

په دنيا کي ملا پرستي هم ډېر عجيبه وي چا ډېر بڼه وييلي دي:

آنچه شیراں را کند رو باه مزاج

احتیاج است احتیاج احتیاج

☆☆☆

ددوی مشائخ یو طرف ته مقلدینو ته جهال وایي او بل طرف ته ددغه مقلدینو (بقولهم جهال) پر دروازو گرځي علم ترې اخلي .

یوڅه د امام صاحب په هکله :

فلعنة ربنا اعداد رمل

على من رد قول أبي حنيفة

مؤلف دغه شعر د علامي شامي بولي حالانکه دا شعر نه د علامه شامي دی او نه هم په شامي کي سته . دا دیو نظم آخري شعر دی چي د امام اعظم په شان کي ويل سوی دی .

دا شعر د امام عبد الله بن المبارك دی . د عبد الله بن مبارک رقم عظیم المرتبت بزرگ بهتاني مولوي په هغود جرايي پر مسح کولو شواهدو کي يې ليکلي دي او دده قول چي تخنين دايې په سترگونه ورغی او دوی هضم کړي . علامه ذهبي وده ته الامام ، العلامة ، الحافظ ، شيخ الاسلام ، فخر المجاهدين ، قدوة الزاهدين ويلي دي . (تذكرة ص ۲۵۲ / ج ۱)

علامه نووی شافعي فرمايي چي ده د امامت پر جلالت د ټولو اتفاق دی . هغه په ټولو شيانو کي امام وو . دهغه په ذکر سره رحمت را نازلېږي او دهغه سره د محبت کولو په وجه د بخشش توقع کېدای سي . ابن سعد وده ته مقتداء ، حجت او کثير الحديث ويلي دي . (تهذيب الاسماء ص ۱۸۵ / ج ۱) مشهور غير مقلد عبد الرحمن مبارکپوري ليکي : دی دخپلي زمانې تر ټولو لوی عالم وو . (تحفة الاحوذی ص ۲۲۵ ، ج ۱)

تقلید شخصي:

پر (ص ۱۲، ۱۳) يې و تقلید شخصي ته گمراهي او د دين د غلا دروازه يې ورته وويل. موږ ورته وايو چې مولانا ستاسو علماء وو چې کوم تقلید شخصي پرېښی وو هغه صرف د ملکه و کتوريه هغه اشتهاړ "آزادي مذهب" ددغه دوجهي څخه (وگورئ ترجمان وهابيه) کنې هغه تر اوسه پوري يو آيت يا حديث نه کړی پېش چې په مسائلي اجتهاديه کې د غير مجتهد لپاره يو علاقه چې چيري صرف او صرف ده يوه امام مذهب عملاً متواتر وي. دهغه مجتهد تقلید شخصي دی شرک وي کفر او حرام دی. ستاسو لويان ټول مړه سوه، خو داسي آيت او حديث يې نه کړی رابنکاره. د کومو محدثينو نومان چې تاسو په طبقات آئمه اربعه و غيرهم کې ورکړي دا خو ټول تاسو د دين غله بولي.

د طبقات غير مقلدينو په نامه يو کتاب ديو محدث خو تاسي راته رابنکاره کړی. ده دوی مؤلف ليکي چې: "په اعتبار د نتيجې شيعه او سني مقلدين دواړه د قرآن او حديث په پرېښوولو کې سره مساوي دي" کله مقلدين په ذکر يانو او کله يې په شيعه گانو کې شماري او کله وايي چې د امام صاحب نوم په قرآن کې رابنکاره کړی دوی خو د اعظيم جهالت کوي که موږ دا غلطې وکړو نو موږ ورته وايو چې جهلاوو تاسي د قرأت آئمه وو نومان يا د اصحاب سته وو اسماء په قرآن کې رابنکاره کړئ، موږ ورته وايو چې نادانانو که چيري آئمه اربعه او دهغه مقلدين جاهلان دي نو په دنيا کې علم چيري دی. که چيري، حافظ ابن حجر،

امام طحاوي، امام نووي، علامه عيني، امام زيلعي، وغيره مقلدين پانده دي نو بيا په دنيا کي يو ليدونکی تاسي راو بنياست .

ددې نه علاوه اهل حديث خپله دا خبره بيانوي چي موږ نوې فرقه هم يو او فرقه شاذه يو . اوس خو دا فيصله آسانه ده ځکه رسول الله ﷺ فرمايلي : مَنْ شَذَّ شَذَّ فِي النَّارِ . نو ګواکي د حديث مطابق دا يو دوزخي فرقه ده ليکن دا فرقه د حديث نوم ډېر اخلي بلکه ددې دا دعوه ده چي حديث صرف موږ منو . دا دعوه ددغه فرقې په جاهلو خلکو کي مشهوره ده . مګر فيصله خوبه ددوی د علماؤ منل کيږي . ددې فرقې د غټو علماؤ څخه يو مولانا عبدالجبار غزنوي دی چي هغه ته دوی امام صاحب وايي دا ده سيد ابو بکر غزنوي باني جامعہ ابي بکر گلشن اقبال کراچي نيکه دی او مولانا عبدالنواب ملتاني چي ددغه فرقې ډېر غټ مناظر وو د دواړو دا ګواهي ده ” اوز موږ په دغه زمانه کي يوه فرقه نوې پورته سوې ده چي هغه د اتباع حديث دعوه کوي مګر دوی د اتباع حديث څخه ډېر ليري دي کوم احاديث چي د سلفوپه نيز معمول بلل هغه دوی په يو ادنیٰ کمزوري باندي مردود ګڼي او د صحابه وو اقوال او افعال د يو بې طاقته قانون او د يو بې نوره قول په سبب غورځوي او په دغه (احاديث نبويه او اقوال صحابه) باندي بيهوده خيال او فکر مقدم بولي او خپل نومونه محقق ايږدي . په رب قسم دا هغه خلک دي چي شريعت محمدي خرابوي او د ملت حنفيه بنيادونه کمزوري کوي او د سنت محمدي نشانونه ختم کوي او متصل الاسانيد آثار غورځوي او حيلې جوړوي . (فتاویٰ علماء حديث ج ۷ / ص ۷۹، ۸۰) دا ددې فرقې تر ټولو عظيم کتاب دی پر دې د

علامه احسان الهی ظهیر رقم مشهوره علماء وو تصدیقات سته .

د انگرېزانو خير خواهان

داخلگ ځانونه د ټولو مذاهبو څخه آزاد گڼي . دوی ته د مذهب د آزادۍ (ترک تقلید) حکم نه الله او نه رسول ورکړی دی بلکه د احکم و دوی ته ملکه و کتوريه ورکړی دی او په انگرېزي حکومت کي مذهبي آزادي (غير مقلدیت) او د انگرېزانو وفاداري د لازم ملزوم گڼي نو نواب صديق حسن خان ليکي: ”د غداري په زمانه کي په هندوستان کي زموږ ټول غټ او کوچني عهديداران د انگرېزانو خير خواول . او دا اکثر غير مقلدين دي (ترجمان و هابيه ص ۵)

او ليکي: ”چي دغه خلگ په خپل دين کي داسي آزادي غواړي لکه انگرېزانو چي په وار وار په خپلو اشتهاراتو کي جاري کړي دي خاص کړد دهلي د دربار څخه چي کوم رسائل شائع کېدل هغه پر دې گواه دي .“ (مخلصا ص ۳۲)

او ليکي: ”چي د تقلید د سببه په مسلمانانو کي چي کوم اتفاق دی هغه د انگرېزانو د پاره سخته خطر ده . د غير مقلدیت (ترک تقلید) د سببه په مسلمانانو کي افتراق پيدا کېږي او دغه خطر د انگرېزانو څخه ليري کېږي او مزيد ليکي: ”جهاد او جنگ مذهبي ده انگرېزانو په مقابل کي ده شريعت درويه ممنوع دی داسي خلگ د باغيانو رقم د سزا مستحق دي . دا جهاد خلاف سنت او ايمان دی . (ملخصاً ص ۶۱)

د کفارو سره جهاد حرام او په مسلمانانو کي افتراق فرض دی دا د دوی

صفا اعتراف دی چي د ترک تقلید فتنہ د دې وجهي څخه را پورته سول چي د کفارو سره جهاد حرام دی او په مسلمانانو کي افتراق پیدا کول فرض دی او دا ټول دوی د انګرېزانو د خوشحاله کولو دپاره وکړل . پروفیسر محمد مبارک لیکي: ” چي د جماعت اهل حدیث بنیاد صرف د محدثینو د مخالفت لپاره ایښودل سوی دی . دغه د اهل حدیثو جماعت د باغیانو جماعت دی او لیکي لکه څنګه چي باغیان واجب القتل دي دغه رقم جماعتیان سره د خپل امام واجب القتل دي .

فتنه مرزائیت

د قادیانیانو باني مرزا غلام احمد قادیاني اول غیر مقلد وو . د غلام احمد قادیاني سوانح نگار د ” مجدد اعظم ” مؤلف ډاکټر بشارت احمد قادیاني لیکي: ” مرزا صاحب امام شاته فاتحه (فاتحه خلف الامام) ویل . او لاسونه یې پر سینه ایښودل لیکن د امام شاته چي فاتحه نه وایي هغه یې هېڅ کله مردود نه کړل . (مجدد اعظم ص ۱۳۳۲، ج ۲) او د مرزا اول مرید او راسته لاس حکیم نور الدین هم اول وهابي غیر مقلد وو پر ترک تقلید یې وعظونه کول او د تقلید پر عدم جواز یې تصنیفونه وکړل او لیکي چي حکیم نور الدین قرأت خلف الامام کاوئ او رفع الیدین یې کول (تاریخ احمدیت ص ۶ / ج ۴) او د مرزا یانو عظیم شخصیت سر ظفر الله خان هم اول غیر مقلد وو بیایي ترقي وکړه نو قادیاني سو، د غلام قادیاني کتاب (براهین احمدیه) چي د غلاظت څخه ډک دی په دغه کتاب کي یې ځان مسیح ښودلی دی بیایي هم حسین احمد بتهالوي (پېشوا

اهلحدیث) حمایت کوي او ليکي چي: ”په موجوده زمانه کي ددې مثال نسته او نه تر اوسه پوري داسي کتاب تصنيف سوی دی .

د غیر مقلدينو نکاح د مرزائي سره

د غیر مقلدينو شيخ الاسلام ثناء الله امرتسري ليکي: ”که چيري بنځه مرزائي قادياني وه نو ممکنه ده چي د علماء رايه مختلفه وي ليکن زما د ناقص علم درويه نکاح جائز ده . (اهلحدیث امرتسر ۱۲، ۲ نومبر ۱۹۳۴ او بياتر دې لاندې نور هم خپل علميت ښکاره کوي او ليکي چي د قادياني اقتداء جائز ده . (فيصله مکه ص ۷)

طائفة منصوره

د عامو غیر مقلدينو په رقم صادق سيالکوتي هم د طائفة منصوره والا حديث پر خپل جماعت باندي د منلو کوښښ کړی دی . (سبيل الرسول صفحه ۲۱۱) دغه حديث په صحيح البخاري کي په پنځو ځايو کي راغلی دی: (۶۱/۱) (۴۳۹/۱) (۵۱۴/۱) (۱۵۸۷/۲) (۱۱۱۱/۲) امام بخاري پر صفحه ۱۵۸۷ جلد ۲ کي په دغو الفاظو سر باب ايردي . ”قول النبي ﷺ لا تزال طائفة من امتي ظاهرين على الحق“ (في نسخة يقاتلون و هم اهل العلم) او د حديث معاوية الفاظ دادي: من يرد الله به خيراً يفقهه في الدين و انما انا قاسم و الله يعطي و لن يزال امر هذه الامة مستقيماً حتى تقوم الساعة او حتى يأتي امر الله عزوجل . (۱۵۸۷/۲)

حافظ ابن حجر و ابي: و في ذلك بيان ظاهر لفضل العلماء على سائر الناس و لفضل التفقه في الدين على سائر العلوم . (فتح القدير ۱۳۴/۱) في باب من يرد الله به خيراً يفقهه في الدين (او صحيح مسلم ۲/۱۴۲، ۱۴۴)

باب قول النبي ﷺ لا تزال طائفة من امتي ظاهرين على الحق لا يضرهم من خالفهم،، كي دغه الفاظ دي من یرد الله به خيراً یفقهه فی الدین و لا تزال عصابة من المسلمين یقاتلون على الحق ظاهرين على من ناواهم الى يوم القيامة (مسلم ۱/۱۴۴)

په دې کي مبارک علیه السلام د دې خبري صراحة بیان کړی دی (۱) هغه جماعت به همپشه وي احناف تر ټولو دمخه دي او غیر مقلدین د برطانیې په وخت کي پیدا سوي دي .

(۲) هغه په فقه کي تر ټولو برتر وي او لوړ وي دا هم احناف دي، غیر مقلدین خو د فقه منکر دي .

(۳) هغه جماعت به جهاد کوي، د جهاد لپاره اول حکومت ضروري دی په ټولو ملکونو کي سلطنت هم د احنافو په لاس کي وواو جهاد هم هغو وکړ . غیر مقلدینو ته نه خو حکومت نصیب سوی دی او نه یې جهاد په قسمت سو بلکه د جهاد په خلاف باندي یې رسالې ولیکلې او حیونه پر حاصل کړل، صادق سیالکوټي صاحب د نبی علیه السلام تشریحات نه مي او د امتیانو دروازي ور ټکوي وايي:

(۱) امام احمد صاحب وویل هغه اصحاب الحديث دي قاضي عياض وايي: انما اراد احمد بن حنبل اهل السنة والجماعة . (شرح مسلم ۲/۱۴۲) شيخ عبد القادر جيلاني هم دخپل امام پر تقلید کي اصحاب الحديث ليکي او وضاحت د اهل السنة والجماعة څخه کوي (غنية الطالبين) على بن المديني اصحاب الحديث وايي خو دده شاگرد امام بخاري هم اهل العلم په ويلو سره دا پوهنه کوي چي مراد طبقه علمي ده نه فرقه

مذهبي، ستاسو مولانا محمد ابراهيم صاحب مير سيالکوٽي ليکي: ”بعضي ڄاي دده ذکر په اهل حديث سره سوي دي او بعضي ڄاي په اصحاب حديث سره او بعضي ڄاي د اهل اثر په نامه سره او بعضي ڄاي بيا د محدثينو په نامه سره، مرجع دهر لقب دغه ده“ (تاريخ اهل الحديث ص ۱۲۸)

معلومه سوه چي کتابونه په قوم کي اهل قرآن، اهل حديث، اهل فقه، اهل صرف، اهل نحو دا ديو مذهبي فرقې نوم نه دي بلکه د علميه طبقاتو نوم دي. امام صادق صاحب که چيري په ضد دي نو دده څخه هيله ده چي دي په هره صدي کي د خپلي فقهي د کتاب معلومات راکړي، په هره صدي کي په هر ملک کي دي د خپل باچاهانو نومان راوښيي، او په هره صدي کي دي د جهادو فهرست پېش کړي چي غير مقلدينو کړي وي، کنه نو موږ احناف د خپلي فقهي د کتابو نښان نښان د پنځمي صدي څخه بيا تر دولسمي صدي پوري ستاسو د کتاب سبيل الرسل صفحه ۲۲۱ څخه در ښکاره کوو.

لطيفه: —

طائفه منصوره اهل علم دي (بخاري ۲/۱۵۸۷) ستاسو علم دادی چي طحطاوي کوم چي ددر مختار شرح ده دهغه تاريخ داليکلی دی چي طحطاوي خو په اتمي صدي کي وليکل سو او ددر مختار په يوولسمه صدي کي وليکل سو، دا دارقم دی لکه څوک چي ووايي دقرآن شريف تفسير په اوله صدي کي وليکل سو خو قرآن شريف په پنځمه صدي کي نازل سو، يا څوک ووايي چي دبخاري شريفي شرح فتح الباري په

دویمہ صدی کی و لیکل سو خو بخاری پہ دریمہ صدی کی و لیکل سو،
خہ و وایو :

معشوق ماخورد سال ست ناز نہ داند هنوز

دست چپ از دست راست باز نہ داند هنوز

☆ ☆ ☆

علامت د اهل بدعت:

اهل بدعت پہ محدثینو پسی بد وای (سبیل الرسول ص ۳۱۲) کہ غل پیدا کوی نو دیو غیر مقلد مخ تہ مسند امام اعظم، کتاب الآثار امام محمد، کتاب الآثار امام ابو یوسف، کتاب الحجة علی اهل المدينة، طحاوی، عقود الجواهر المنیفة، عمدة القاری شرح صحیح البخاری، الوجواهر النقی فی الرد علی البیهقی، مرقات شرح مشکوة، فیض الباری شرح بخاری، زجاجة المصابیح، آثار السنن، معارف السنن، بذل المجہود، د محدثینو کتابونہ و گوری چي هغه کتابو او دهغه و مؤلفینو تہ کوم کوم صلاحیتونہ اورو، داخو را و بنیاست چي محدثین د محدثین پہ حالات کی چي کوم کتابونہ لیکلی دی هغه طبقات حنفیہ، طبقات شافعیہ، طبقات مالیکہ، طبقات حنابلہ دی .
دغه رقم ٲول محدثین مقلد دی نو بیا مقلدینو تہ خہ رقم مشرکین او کافران او بدعتیان وای .

د ابن ابو داؤد خوب:

پر صفحہ ۳۱۴ باندي د ابن ابی داؤد خوب ذکر سوی دی اولاً خو امام ابو داؤد د خپله وویل چي زما زوی کذاب دی، ابن صاعد، ابن عدی او

ابراہیم ابو ہریرۃ الاصبہانی ہم دہ تہ کذاب ویلی دی .
(میزان الاعتدال ۲/۴۳۳)

او پخپله د حضرت ابو ہریرۃ قول دی : انا اول صاحب حدیث فی الدنیا
(تاریخ بغداد) خو صادق صاحب د اول لفظ نہ دی نقل کری . کنه نوپہ
سنہ ۸ ھ کی چي کله حضرت ابو ہریرۃ اسلام راوړی دده تر مخه ټول
صحابه به اهل حدیث نہ وي که چيري دا خوب صحیح هم وي نو حضرت
ابو ہریرۃ کله ویلي دي زما د فرقې نوم صاحب الحدیث دی، که څوک
ووايي چي زه صرفي یم، نحوي یم، عروضي یم نو آیا تاسي بیا دا دده د
مذهبي فرقو نومان بولی، افسوس، ددوی پر پوهنه ددې مطلب خالص دا
دی چي زه هم محدث وم په طبقه علمي کي .

اهل سنت والجماعت حنفي :

تاسو ته چي څوک حنفي ووايي خوشحاله کيږئ که اهل حدیث؟ (ص ۳۱۵)
جواب : موږ د اهل السنۃ والجماعت حنفي په نامه سره خوشحاله کيږو
ځکه زموږ نسبت د نبي عليه السلام سره هم کيږي د صحابه رضوان الله
عليهم اجمعين سره هم او د امام صاحب سره هم، صحیح عبارت دادی : صحابه
، تابعين ، تبع تابعين خپلو ځانو ته حنفي ويل . (سبيل الرسول : ص ۳۱۶)
صحابه، حنفي شافعي نه بلل کېدل (صفحه ۲۱۶) صحابه قرآن شريف
يې وایي، هغه که څه هم قرأت حمزه د قرأت حفص نوم هم نه پېژندی خو
نن د صحابه وو پر طرز باندي ويل وغواړي نو د هغه د قرأت په قرأت کي
يې وایي دغه رقم صحابه بخاري، مسلم، ترمذي، نسائي، ابن ماجه، ابو
داؤد، مشکوٰۃ او د بلوغ المراد نوم يې لانه پېژندی خو پر احاديثو باندي

یہ عمل کاوی، نہ یہی رواۃ البخاری وایو او نہ یہی رواۃ مسلم، خونن د احادیثو لپارہ د هغو حضراتو و طرفته نسبت ضروري دی، دغه رقم صحابه د آئمه اربعه نومان نه پېژندل خو عمل یې پر فقه باندی کاوی آئمه اربعه وو ددوی فقهی مسائل مرتب کړي دي، په کومو مسائلو کي چي د صحابه وواتفاق وو هغه ټولو جمع کړي دي په کومو کي چي د صحابه و اختلاف وو په هغه کي یې یو یو اړخ اخیستی دی نن د هغو د فقه ماسواد صحابه وو د اتباع یوه طریقه هم نسته . (ص: ۳۱۹) .

نمورولے تو گلہائے باغ راجہ کنم

چون آفتاب برآمد چراغ راجہ کنم

☆☆☆

منکر حدیث مسلمان نه دی:

(صفحه ۳۱۶) دغه رقم د مطلق فقه منکر هم دنص قطعي او د احادیث متواتره منکر دي نو ددې وجهي کافر دي . آیا په داسي کتابو کي عشقیه اشعار لیکل چي بنځي یې هم وای د زړه د مرداري دلیل او د مرزا قادیاني طریق نه دی؟

نو بیا خو د اجتهاد تعلق د هغو مسائلو څخه دی کوم چي په صحیح صریح غیر م عارض حدیث کي نه وي چي کله لمر نه وي نو بیا په تاریکه کي کښېنستل د چوپړک د صفته خلکو کار دی .

(ص: ۲۲۰) اللهم ارحم خلفائی

حدثنا ابو حصين ابو ذاعی حدثنا ابو طاهر احمد بن عيسى العلوی
حدثنا ابن ابی فديک حدثنا هشام بن سعد عن زيد بن اسلم عن عطاء عن

ابن عباس عن علیؑ قال قال رسول الله ﷺ اللهم ارحم خلفائي قلنا من خلفاءك قال الذين يروون احاديثي ويعلمونها الناس قلت هذا باطل . (ميزان الاعتدال ۱/۱۲۷ فی ترجمہ احمد بن عیسیٰ والرامهرمزی فی المحدث الفاصل موضوع و احمد بن عیسیٰ وضاع) (نصب الراية ۱/۸۴۸ فی بحث الجهر بالبسملة)

بیا ددیٰ خخه مراد دمحدثین دي چي طبقه علمي ده نه ديو فرقه مذهبي دلتہ خو دروايت حديث او دتعليم حديث بيان دی آيا ستاسي دفرقي هر سري محدث دی .

فقه دکتابو فهرست :

ددجل انتها رقم يود معارف القرآن و تاريخ ته دقرآن دنزول كال ور وبنیاست ، خه دلامذهبو دکتابو لست هم دغه رقم صدی وار تحرير کړئ . دامام محمدؑ ، امام ابو يوسفؑ دکتابو سن تحرير ولي نه دی ویلی . ص ۱۴۰ :
عن انس بن مالکؓ قال قال رسول الله ﷺ تفرق امتي على ثلاث و سبعين فرقه کلهن فی النار الا واحده قالوا ما تلك الفرقة قال ما انا عليه اليوم و اصحابی رواه الطبرانی فی الصغير و فيه عبد الله بن سفيان قال العقيلي لا يتابع على حديثه هذا و قد ذكره ابن حبان فی الثقات (مجمع الزوائد ۱/۱۸۹ ، ميزان الاعتدال ۲/۴۲۰) يعني راوي مجهول هم دی او د دي متابع هم يو خوک نسته او صادق پر صفحه ۱۴۰ باندي دالملل و النحل دحوالي خخه نقل کړي دي کوم چي هلته بالکل بي سند دی . (سبيل ص : ۳۶۹)

حديث ابي هريرهؓ :

تعمل هذه الامة رواه ابو لیلی و فيه عثمان بن عبد الرحمن الزهری متفق عليه ضعفه (مجمع الزوائد ۱/۱۷۹) ددي حديث یو بل سند هم جامع بیان العلم (۲/۱۳۴) باندي دی چي په هغه کي محمد بن الليث (ميزان ۲۳/۴ جباره بن المفلس، ميزان ۳۸۷/۱) حماد بن يحيى الابح (ميزان ۱/۶۰۱) ددي سره ضعیف دی او مراد د اهل الرأي څخه اهل بدعت دي (جامع ۲/۱۳۵) د حضرت ابو هريره دپري فتواوي دي کوم چي بلا ذکر دليل موجود دی مثلاً لکه دسپي د خولي لوبنی درې واره پرېولل و غیره سبیل ص: ۳۶۹: باندي د حضرت عمر اعداء السنن ویل جامع بیان العلم ۲/۱۳۴، ۱۳۵ باندي دهغه پر سندو باندي کلام دی او مراد اهل بدعت دي کڼه د قیاس شرعي هغه خپله قائل (۲/۵۶) (۲/۵۷) (۲/۵۹) او څو فتواوي: دده بلا ذکره دليل دي د اعداء د لفظ څخه هم د اهل بدعت مطلب راووزي ځکه بدعت خو سنت خرابوي. قیاس شرعي خو سنت درېښولی خرابوي یې نه. اصحاب الرأي قوم یفتون څخه مراد غیر مقلدین دي چي د ټوله قوم هر سړی به پر خپله خپله رایه ځي. دابه نه وي چي ټوله دیوه تقلید وکړي ځکه چي په یوه روایت کي دي و لکن فقهاء کم یذهبون ثم لا تجدون منه خلفاً و يحيى قوم یفتون الأمور برأيهم. (جامع ۲/۱۳۵) و فی روایة قراء کم و علماء کم یذهبون و يتخذ الناس رؤسا جهلاً یفتون الأمور برأيهم. (۲/۱۳۶) داد ابن مسعود ویناده یعنی هغه خلک به د فقهاء باغي او جاهل وي دغه غیر مقلدین دي.

سبیل (ص ۳۷۵) باندي یفتون الأمور برأيهم (مجمع الزوائد ۱/۱۷۹) د حواله څخه درج دی خو آخري الفاظ فيحلون الحرام و يحرمون الحلال

پر پښني دي د دې لپاره چي معلوم وي چي مجتهدين د دې څخه نه دي مراد ځكه هغه حلال حلال او حرام حرام راښيي، و لا عكس د دې وجهي عبد الله بن مبارك واي خذ من الراي ما يفسر لك الحديث . (جامع ۱۳۷/۲) علامه شعبي . وعن الشعبي ذم القياس و معناه عندنا . دغه فتاوی د دې تقليد خلاف پېش كول: يحرفون الكلم عن مواضعه، باندي عمل دی (سبيل ص ۳۷۱) باندي حسد يهود والا ليكلي دي قول امامهم څخه امام جماعت غرباء مراد دی .

په لمانځه کي ښځي ته کتل:

په فقه حنفي کي يو ځای دانه دي ليکلي چي په لمانځه کي د ښځي شرمگاه ته کتل جائز دي .

(۱) په احاديثو کي يو اختلاف دادی: چي ښځه د لمونځ کونکي مخ ته راسي نو لمونځ خرابيږي . (مسلم ۲۹۷/۲)

(۲) چي حائضه ښځه مخ ته راسي نو لمونځ خرابيږي . (ابو داؤد، نسائي، ابن ماجه)

(۳) که ښځه مخ ته بیده هم وي بيا هم لمونځ نه خرابيږي . (بخاري ۵۶/۱ — مسلم ۱۹۷/۱)

(۴) که حائضه ښځه مخ ته پرته هم وي لمونځ نه خرابيږي . (بخاري ۵۴/۱ — مسلم ۱۹۸/۱)

دا څلور حديثونه صحيح دي او سره متعارض دي د احنافو علماء د دوی په مابین کي دا تطبيق بيانوي چي لمونځ خو نه خرابيږي البته د لمانځه خشوع باطليږي . (شروح حديث) . چي کله د احنافو په نزد ښځه کالي

هم واغوندي بيا هم د لمونځ کونکي مخ ته تېره سي نو د لمانځه خشوع باطليرې نو بيا پر احنافو دا بهتان لگول چي د دوی په نزد په لمانځه کي د ښځي شرمگاه ته کتل جائز دي کله روا کېدای سي، بلکه د احنافو په نزد خو که ښځي کالي اغوستي هم وي د نر راسته طرف ته يا چپه طرفته په جماعت کي شريکه سي نو د نر لمونځ فاسديږي. اخبرنا ابو حنيفه عن حماد عن ابراهيم قال اذا صلت المرأة الى جانب الرجل و كانا في صلوة واحدة فسدت صلواته قال به نأخذ و هو قول ابي حنيفه. (كتاب الآثار امام محمد ص ۲۷) بلکه په فقه حنفي کي خو دا صراحت دی: و لو صلى الى وجه انسان يكره. (عالمکيري ۱۰۸/۱) يعني په لمانځه کي د يو انسان د نر يا ښځي و مخ ته توجه کول هم مکروه دی نو و شرمگاه ته کتل به څنگه جائز وي.

هو! يوه خبره ده که چيري يو واري يو دم نظر پر و مښلي لکه د ابو داؤد په حديث کي چي راځي: عمرو بن سلمه چي کله لمونځ ورکاوئ نو به د ده کوناتي لڅ وه. د ښځو په لمانځه کي د امام صاحب باندي مښتی هغو د لمانځه وروسته ويل امام صاحب دا ستا کوناتي ز موږ څخه پته وه. اوس دا په حديث کي يو ځای نه دي راغلي چي هغه ښځو ته بيرته د لمونځ کولو حکم ورکول سوی وو. نه محدثينو او نه شراحو د حديثو پر دا حديث باندي دا باب ايښی دی چي په لمانځه کي پر شرمگاه باندي د نظر مښتو سره لمونځ خرابيږي. که چيري حديث صحيح وي نو پېش يې کړئ موږ هيڅ کله ضد نه کوو. موږ يې تسليموو چي واقعي دامسئله د حديث خلاف ده خو نه دوی دراولپنډۍ په مناظره کي داسي حديث پېش

کواي سي . په احاديث کي راځي چي د نبي کریم ﷺ زوجه طاهره په استراحت کي وه نو نبي کریم ﷺ چي به کله سجده ته تلی بنکاره خبره ده چي په لاس منبتولو سره لمونځ نه خرابيږي نو نظر منبتل خو تر دې هم لږ عمل دی .

ياد ساتئ د لمانځه نه خرابېدل بله خبره ده . گورئ نبي عليه السلام وايي د مسلمان لمونځ ، د سپي ، خره ، ښځي او د نورو حيواناتو د وجهي نه خرابيږي . (طحاوي) اوس د سپي مخ ته تېرېدل په دې سره د لمانځه نه خرابېدل بله خبره ده . د دې څخه دامسئله را ايستل چي لمونځ کونکي پخپله سپي مخ ته وتړي لمونځ وکړي نو دا جائز دی . دا بله خبره ده او د لمونځ کونکي مخ ته د ښځي تېرېدل او په دې سره د لمانځه نه خرابېدل بله خبره او ښځه مخ ته کښېنول او بيدول او په لمانځه کي ورته کتل دا بله خبره . بهر حال د لمانځه په نه خرابېدو سره د دې فعل په اختيار او اراده سره جائز بلل بالکل غلط دی ، اوس ورته گورئ د قرآن شريف په کتلو سره د ويلو سره نبي عليه السلام اجازت نه دی ورکړی خو په لمانځه کي د ماينې د پښو سره په منبتلو کي هيڅ حرج نسته .

د غیر مقلدينو سوالونه

او د اعتراضاتو جوابونه :

سوال ۱ . : هدايه د فقه په نورو کتابو کي قال ابو حنيفه ليکلي دي دا کتاب د امام صاحب څخه څو سوه کاله وروسته ليکل سوی دی او هيڅ سند په دې کي نه دی او په بخاري او نورو حديثو په کتابو کي سند

موجود دی موږ څنگه دایقین وکړو چي دا خبره امام صاحب کړې ده؟
 جواب: لکه څنگه چي د حدیث کتابونه دوه رقمه دي بخاري، مسلم،
 ترمذي وغيره کي سندسته او په مشکوٰۃ، بلوغ المراد، جامع الاصول،
 جمع الفوائد، مجمع الزوائد وغيره کي سندونه نسته، ځکه دغه کتابونه
 د بخاري وغيره څخه مرتب سوي دي. دغه رنگه امام محمد، قاضي ابو
 يوسف، امام زفر، امام حسن بن زياد وغيرهم په کتابو کي مسئلې د
 سندو څخه درج دي، او په قدوري، کنز الدقائق، هدايه وغيره کي مسائل
 د دغو کتابو څخه ایستل سوي دي، هدايه تاسي وگورئ په دې کي مسئله
 کوم چي اصل متن دی د اتر لیکي لاندي دی او مخ پسي د دغه مسئلې
 شرحه ده، د اتر لیکي لاندي چي کومه مسئله ده، دا د امام محمد جامع
 الصغير وغيره کتابو څخه اخیستل سوې ده لکه تاسي تفسیر معارف
 القرآن وگورئ په هغه کي اول آیت قرآني لیکلی دی، چي د تواتر څخه
 ثابت دی او د قرآن څخه اخیستل سوی دی، ترجمه د شیخ الهند د درج ده
 ، او خلاصه د تفسیر حکیم الامت حضرت مولانا شاه اشرف علي تهانوي
 ده او لاندي معارف و مسائل يعني شرح مولانا مفتي محمد شفیع کړې
 ده، اوس که یو د هوکه بازه دا خبره وکړي چي په معارف القرآن کي د قرآن
 هیڅ سند نسته او مفتي صاحب د نبی علیه السلام څخه څوارلس سوه
 کاله وروسته پیدا سوی دی، حالانکه دا صدی د معارف القرآن ده نه د
 قرآن دغه رنگه په هدايه کي مسئله د امام صاحب ده او په څلورمه صدی
 کي شرح د دغې مسئلې سوې ده د مسائل دغه سوال د شیعه گانو څخه غلا
 سوی دی کله د هدايه شریف پر تحریر باندي تقریباً زر کاله تېر سوي دي،

يو اهل سنت والجماعت محدث يا مفسر دا سوال نه دی کړی چي په هدايه کي ليکل سوي مسائل د امام صاحب څخه ثابت نه دي . دا خبره تر ټولو دمخه محمد حسين تهتهوي شيعه کړې وه . دهغه څخه ثناء الله امرتسري او يوسف جي پوري غير مقلد غلا کړه او خپره يې کړه .
 که چيري جرأت درکي سته نو د يو مسلم سني محدث په کتاب کي دا سوال راوښياست . د صاحب هدايه او امام اعظم په مابین کي خالص يو راوي امام محمد موجود دی په بخاري شريف کي يو حديث راوښياست چي په هغه کي د امام بخاري او نبي عليه السلام تر مابین يو راوي موجود دی .

د غير مقلدينو څخه د سند

په اړه څه سوالونه:

- ۱) داراوښياست چي سند فرض دی که واجب ؟ د جواب په وخت د مسلم دروايت خيال وساتئ چي: کانو لايسألون من الاسناد (دوی د سند په اړه نه پوښتل) د سند مطالبه زيات زيات که سي بدعت حسنه دی .
- ۲) په قرآن شريف باندي د پوهېدو لپاره تاسو ته دلغت ضرورت دی آیا تاسي دلغت د يو لفظ سند تر واضح لفظ پوري رسولای سئ ؟
- ۳) د قرآن شريف د اولو لسو آيتو سند پېش کړئ ؟
- ۴) صرف، نحو، منطق، بلاغت، بان د کومو علومو ضرورت چي د کتاب و سنت په پوهېدلو کي سته، د دې د قواعدو سند په طريقه د محدثينو تاسو تر واضعينو د اصولو پوري رسولای سئ .
- ۵) نن سبا دروايانو د حالاتو دار و مدار پر تقريب التهذيب، تهذيب

التهذيب، خلاصة التهذيب، تذكرة الحفاظ، ميزان الاعتدال وغيره د اسماء الرجل پر کتابو باندې دی او دا ټوله کتابونه بهې سنده دي . د اتمي صدی سړی د اولي صدی سړي ته ثقه او ضعيف وايي او په مابين کي د اووه سوو کالو هيڅ سند نسته آيا د دغو کتابو څخه هم انکار کوي .

سوال ۲: د امام صاحب سره کله د امام مالک صاحب او امام شافعي صاحب په يوه مسئله کي اختلاف وي نو بعضي وخت د امام شافعي يا امام مالک پر قول باندې فتویٰ ولي ورکوي؟

جواب: بعضي مسائل د زمانې په لحاظ بدلېږي . لکه څنگه چي ضرت عائشة وايي نن چي څنگه بنځي ځان جوړ کړي مسجدو ته راځي که چيري د نبي عليه السلام په زمانه کي داسي وای نو نبي عليه السلام به بنځي مسجدو ته دراتگ څخه منعه کړي وای . (بخاري) اوس گورئ نبي عليه السلام پخپله صراحة بنځي و مسجد ته دراتگ څخه نه دي منع کړي خو صحابه کرام رضوان الله تعالى عليهم اجمعين چي د نبي عليه السلام مزاج ورته معلوم دی هغو د حالات د فساد پر بناء باني منع کړي . او وجه يې دا ويلې ده چي که چيري دا حالات نبي عليه السلام ليدلي وای نو هغه هم منع کولې . دغه رنگه په بعضو مسائلو کي مشايخو اتفاق کړی دی چي که څه هم د امام صاحب صريح قول خو هغه دی چي د قرآن په تعليم باندې تنخواه اخيستل نه دی جائز . هغه وخت اسلامي حکومت د علماؤ و ضائف مقرر کول خو اوس حکومت و ضائف ختم کړي دي . که چيري اوس د تنخواه د جواز فتویٰ ور نه کول سي نو دين ضائع کيږي . که چيري امام صاحب دا حالات ليدای نو هغه هم د

جواز فتویٰ ورکوله . ځکه داسي د ضرورت په وخت کي پخپله د دوی قواعد هم جواز بنایي . نو د هغو قواعدو مخ ته په ایښولو سره د امام شافعي یا امام مالک د قول مطابق یې فتویٰ ورکړه . دارقم د حالات په بدلېدو سره اضطرار اوسو چي د هغه گنجائش پخپله د امام صاحب په قواعدو کي وو . دغه رقم د اختلافاتو څخه منکرین حدیث قیصه جوړه کړي چي کله نبي علیه السلام په (۷) اوو لغاتو سره د قرآن د تلاوت اجازه د الله (جل شانہ) څخه حاصله کړې ده نو د حضرت عثمان په زمانه کي صحابه وو د قریشو د لغت ماسوا په نورو لغاتو باندې قرآن د ویلو څخه ولي منع کړې ؟ دغه رنگه چي کله نبي علیه السلام وویل چي مؤذن هغه یو مقررہ کوئ چي هغه اجرت نه اخلي . خو نن سبا د غیر مقلدینو په مسجدو کي هم مؤذن تنخواه اخلي . آیا چي داسي د مجبوري د حالاتو د مسائلو څخه تاسي قیصې جوړوئ نو د عمل بالحدیث څخه هم انکار کوئ ؟ یا که داسي وسوسي خالص د فقهي په شان کي اچول کيږي .

د آزادی جنگ او غیر مقلدین

غیر مقلدینو هر ځای د نفاق او شقاق جهنم گرم کړی وو په مساجدو کي یې جنگونه شروع کړل . انگرېز حکومت چي کله وکتل چي غیر مقلدین یواځي وو مسلمانان اتحاد او اتفاق ختم کواي سي او فی الحال یې ختم کړی هم دی نو د دغه موقع غنیمت څخه یې فایده واخیستل او پر دهلي یې حمله وکړه . جنرل بخت خان د دهلي د علماؤ څخه د جهاد فتویٰ

طلب ڪرڻ دافتویٰ د جنگ آزادی پر صفحه ۴۰۴ ڇهه تر ۴۰۶ پوري موجود دهه .
غير مقلدينو په دغه جنگ کي دا ڪردار ادا ڪري چي يو طرف ته يي خان د
مسلمانانو همڪار ثابت ڪر او پر فتویٰ يي دستخط و ڪر خوبل طرف ته
يي دانگريزانو بنه امداد او کومک کاوي، پروفيسر ايوب قادري ليکلي:
”هغه دفتویٰ امضاء ڪولو باوجود دانگريزانو کومک او مدد ڪوي او
حاسوسي يي ڪوله د تحريک آزادي مخالفت يي ڪوي هغه دغه ڪسان دي
شيخ الكل شمس العلماء ميا محمد نذير حسين، شمس العلماء مولوي
ضياء الدين، مولوي سيد محبوب علي جعفري، فقي صدر الدين آزرده،
مولوي حفيظ الله خان . (جنگ آزادي ص ۴۰۹)

مولوي حسين بهالوي ليکي: ”جنرل بخت خان او نورو باغي
افسرانو علماء ته حکم ور ڪري چي پر دغه فتویٰ خپل دستخط و ڪري
وگر نه ٿول به قتل سئ ڪه چيري دوي په هغه وخت کي امضاء نه وای
ڪري ٿول به په توره سره قتل سوي وای يا به په توپ باندي قتل ڪڍای .
په دغه مجبوره ڪسانو کي يو مولوي حفيظ الله خان او مولوي نذير
حسين او دهغه زوی مولوي شريف حسين او دهغه شاگردان مولوي
محمد صديق پشاوروي او مولوي عبدالله مرحوم غزنوي وو . (اشاعت
السنة نمبر ۱۰ بحواله آثار رحمت ص ۲۲۴، ۲۲۵،، جنگ آزادي ۴۱۴، ۴۱۵)

د ڪمشنر اعتراف

ڊبليو جي وائر فيلڊ قائم مقام ڪمشنر دهلي ليکي: چي مولوي حسين
او دهغه زوی مولوي شهاب الدين او دهغه نور ڪور والا د غدر په زمانه د
مسزلسينس د مرڪ د بچاو ڪڍلو ذريعه وگر ڇڏل . چي ڪله هغه

ز خمي ول دهغي مدديې وکړې، درې نيمې مياشتې يې په خپل کور کې دهغي تداوي وکړه او بالاخر ددهلي برتس کېمپ ته يې ور ورسوله .
(الحيات بعد الممات ص ۱۲۲) ددې په صله کې و ميا صاحب ته ديارلس سوه انعام ورکړل سو . (الحيات بعد الممات ص ۱۲۷)

رساله الاقتصاد في مسائل الجهاد:

ميا صاحب د جهاد د فتویٰ په مقابله کې په خپل شاگرد محمد حسين بتهالوي رساله وليکله چې دهغه ټولو غير مقلدينو تائيد وکړي . په هغه کې يې د انگرېزانو په خلاف جهاد حرام وباله . د آزادۍ دپاره جنگ کونکو مجاهدينو ته يې باغيان او جهنميان وويل او د انگرېزانو سره يې دخپلي وفادارۍ په خوا واره اعلان وکړ . دارسالة د حکومت برطانيه دومره خوښه سوه چې مولانا محمد حسين صاحب ته يې انعام ورکړی . مولوي مسعود عالم وي ليکي: چې پردغه کتاب و مولانا محمد حسين بتهالوي صاحب ته انعام ورکړل سو ابيا ليکي چې د معتبر او ثقه راويانو بيان دی چې ددې په بدل کې سرکار انگرېزي و ده ته خای او انعام ورکړی . (هندوستان ميں پہلی اسلامی تحریک ص ۲۹)

دده د غدارۍ دغه نتيجه سوه چې انگرېزان کاميابه سول او مسلمانان پهانسي سول او انگرېزانو بنديان کړل خاندانونه يې ور تباہ کړل مسلمانان پر خپله نفقه حيران سول آخر و دته مجبور سول چې جهاد پرېږدي او په مساجدو کې خپل خدای ته زاری وکړي . اوس غير مقلدينو دا کردار ادا کړی چې کوم حنفي علماء د قيد او بند خخه ساتل

سوي وو نو د هغو په مساجدو کي يې مذهبي جگړې پېل کړې او دغه علماء يې حکومت ته په لاس ورکړل . او ډېر کيسونه په دغه وختو کي وه حکومت ته راتلل په اکثرو کي غير مقلدين کاميابه کېدل .

د دغه مقدمات يعني حکومتي کيسونو د کاميابي په تفصيل کي مولوي ثناء الله امرتسري يو مستقل کتاب "فتوحات اهل حديث" ليکلی دی:

په دغه مقدمو کي غير مقلدين هم مينځ ته راوړل سوي دي چي په هغو کي بعضي په "فهر الارشاد ص ۲۲، ۲۳" کي نوشته دي . ته به متحير سي چي يوې نوې فرقې ته د مقدماتو دپاره دومره خرڅ د کوم خای څخه ورکړل کېدی . ته پوه سه چي د مقلدينو جائيداد او احوال به ضبط کړل سو او غير مقلدينو ته به ورکړل کېدی نو ځکه د صديق حسن خان په سوانح مآثر صديقي ج ۱، ص ۴۷ باندي ليکلي دي چي و نواب صاحب ته د شمس الامراء لقب ورکولو علاوه دوپنځوس لکه ۵۲۰۰۰۰ جائيداد ورکړل سوی وو . او نواب صديق حسن خان صاحب ته يو لک څلورويشت زره ۲۴۰۰۰ د کال د برطانيې د حکومت له طرفه څخه ورکړل کېدی . (ترجمان وهابيه ص ۴۸)

غير مقلدينو د سرکاري سرمايي په زور په مساجدو کي فساد جوړه وئ او غريب مقلدين چي د هغوی مالي او جسماني زور د جنگ له کبله ختم سوی وو لږ څه سرمايه چي يې پاته وه هغه گورنمنټ ځيني قبض کړه . دغه اهل حديثو به جاسوسي کوله او په مساجدو کي به يې عجيب او غريب عقائد بيانوي . آخر د اهل سنت والجماعت علماؤ د دوی په خلاف

یوه فتویٰ جاری کړه د ”جامع الشواهد فی اخراج الوهابین عن المساجد“ په نامه . چي پر دې باندي علماء د عرب او عجمو ۹۵ مفتیانو مهر و نه وو . د دغه فتویٰ څخه غټ دلیل دغه دی چي دغه (اهل حدیث) د انگرېزانو حکومت تر یو اسلامي حکومت غوره باله . (الشاعة السنة نمبر ۸ شماره نمبر ۹ ص ۲۶۲ جنگ آزادي ص ۶۶) .

دغه رنگه دملکه وکتوريه د جوبلي په جشن کي چي کوم ادرس محمد حسين بتالوي د اهل حدیث د طرف څخه و هغې ته ورپېش کړی وو هغه دغه کي ليکلي وو: چي دغه مذهبي آزادي و دغه جماعت ته خاص په دغه سلطنت کي حاصله ده . علی العکس و نورو ملکوت ته دغه آزادي په دومره مقدار نه ده حاصله . له دغه خصوصیت څخه دغه یقین کېدای سي چي دغه جماعت ته د دغه سلطنت د قیام او استحکام خوشحالي تر نورو په نسبت زیاته ده . او ددوی د زړو څخه د مبارکي آوازونه په ډېر لوړ انداز سره پورته کېږي . (اشاعة السنة جلد ۹ شماره نمبر ۷ ص ۲۰۵ جنگ آزادي ص ۶۷)

دغه رنگه لارډ ډفرن وائسرائي هند چي کله سېکدوش سو نو جماعت د اهل حدیثو و هغه ته خوشامدانه ادرس ورکړی چي پر هغه باندي تر ټولو دمخه د میانذیر حسین امضاء وه . د هغه بعد د ابو سعید محمد حسنی ، مولوي حمد الله واعظ میونسپل کمشنر امرتسر مولوي قطب الدین پېشوائې اهل روپر ، مولوي حافظ عبد الله غازي پوري ، مولوي محمد سعید بنارسي ، مولوي محمد ابراهیم آره او مولوي نظام الدین پېشوائې اهل حدیث مدراسي د دغو امضاوې وې . میانذیر حسین صاحب چي کله حج ته ولاړی نو په حرم شریف کي یې وویل چي په هندوستان کي دا

وخت انگریزی حکومت دی، هلته هر مذهب والا په آزادی سره خپل د مذهب شعار پر خای کولی سی. هیڅ مسلمان نه د جمعې او نه داختر د لمانځه څخه منع کیږي. او دلته اسلامي حکومت او محکمه کي موږ د کعبې د طواف او د جمعې او د جماعت څخه مجبوره یو. د دې بعد باید موږ په دغه ویلو کي معذور وگڼل سو چي انگریزي گورنمنټ په هندوستان کي زموږ مسلمانانو دپاره د خدای رحمت دی.

(الحيات بعد الممات ص ۱۶۱، ۱۶۲)

حضراتو! بالکل دغه خبره مرزا قادیاني په خپل کتاب تریاق القلوب کي لیکلې ده لیکن مرزا دا خبره په قادیان کي ولیکله او نذیر حسین صاحب په حرم شریف کي دا خبره ولیکله. اوس تاسو سوچ وکړئ چي د چا ثواب به ډېروي. نو د دغه خبرو څخه ثابته سوه چي دغه فرقه د انگریزانو پیدا کړل سوی جماعت دی. هیڅ اسلامي حکومت د دوی وجود نه برداشتوي. د فتوی جامع الشواهد د بې اثره ثابتولو دپاره غیر مقلدینو یو وار بیاد برطانوي کمشنر دروازو ور وټکوله او یوه صلح نامه یې مرتب کړه مگر هغه یو شرعي فتوی نه وه نو له دې وجهي دهغي فتوی څخه د خلاصېدو دپاره هغو حکومت برطانیه ته درخواست ورکړ چي په سرکاري کاغذانو کي دي موږ په اهل حدیث یاد کړل سو. او د وهابي لفظ دي منسوخ کړل سي. د دې دپاره چي د فتوی په یو عدالت کي پر موږ صادق نه سي. نو دا درخواست بیا منظور کړل سو. (جنگ آزادي ص ۶۶)

په دغه دورانیه کي میا نذیر حسین د تقلید په ردیو کتاب معیار الحق

وليکي چي دهغه اکثره مواد يي دروافضو د کتبو څخه اخيستي وو . پر دغه کتاب يي د يوه عالم که عرب وي که عجم تصديق کړ . چي کله ارشاد حسين رامپوري د دغه کتاب استدلالی خامياني بنسکاره کړې او د نقولو خيانتونه يي ظاهر کړل نو غير مقلدينو دا خبره وکړه او د کتاب څخه يي خپل برأت بيان کړ چي موږ د قرآن او حديث ماسوا بل يو کتاب هم نه منو . خپله چي کله ميانذير حسين حج ته ولاړی نو پر دغه کتاب يي توبه نامه وليکل . بيایي په عوامو کي د فساد پيدا کېدو په مساجدو کي د ځانه جنگي لپاره د يوو لسو سوالونو اشتهار شائع کړی چي دهغه په جواب کي يي د احنافو د څو کتابو د طرفه ادله کامله، الفلاح الادله، اظهار الادله، عشره کامله، عشره مبشره، اشعار الاشاعره علی اشتهار العشره او انتصار الاسلام په چاپ سول بحمد الله غير مقلدينو د دغه يوه کتاب جواب هم نه سو وړ کړی او بيایو غير مقلديو څو کاله بعد دغه اشتهار بيا شائع کړی او دا دروغ يي وويل چي يوه حنفي هم د دې جواب نسې ورکولی . په حقيقت کي پر دغه درواغو د دوی بنياد دی . په دويم واري کي بيا د احنافو له طرفه ۲۴ سواله پر دوی باندي وکړل سوه چي په هغه کي پر ۲۴ مسائلو باندي د غير مقلدينو د شرائطو موافق د احاديثو مطالبه وکړل سوه دغه سوالونه په ”الفتح المبين“ (ص: ۴۳۱، ۴۳۲) کي موجود دي . ليکن غير مقلدينو تر ننه پوري جواب نه سو وړ کړلی . چي کله د دغه طرفه څخه لا جوابه سول نو ۱۲۹۵ هـ کي مولوي محمد حسين بتهالوي اول وار په اسلام کي د شلو رکعتو خلاف فتوی ورکړه او دهغه رايسته دروژې مبارکي مياشت د

ذکر او فکر پر حای دفتنی او فساد میاشت و ګرځېده .

الظفر المبين:

کله چې غیر مقلدينو وکتل چې په علمي میدان کې اوس زموږ حیثیت دنه برابر دی . نو هغو د خیر القرون دوخت څخه مشهوره مذاهب غلط ثابتول کوښښ وکړی او دا آواز یې خپره کړه چې فقه د حدیث خلاف ده او ګرده جماعت په فقه و حدیث کې خیانت وکړ، سره رایو حای یې کړل خو د درواغو څخه ډک دغه لامل مذهبه کتاب یوه هم مولوي پر خپل نامه نه کړی چاپ . ځکه پر دغه مولویانو باندي نور هم ډېر کتابونه قرض وو، هه ټول خیانتی مواد یې بیا دیوه محی الدین په نامه چې تاجر د کتابو وو چاپ کړ . د دغه سړي خپل نوم هري چند او د پلار نوم یې دیوان چند وو . قوم یې کهتری او د علي پور ضلع ګوجرانواله اوسېدونکی وو . داسې د ابن سبارقم په نامه مسلمان وو ، او د دنیا مسلمانان به یې مشرکان او کافران بلل . هغه ټولي غلطې فتاوي د الظفر المبين په نامه شائع کړې . د دوی یوه هم ملا دا جرأت نه سو کولای چې د تراویحو پر فتو چې په ۱۲۹۷هـ کې شائع سوې وه پر هغه دي تصدیق ولیکي د هغه سړي په فقه کې دومره علم وو لکه څومره علم چې سوامي دیانند په قرآن کې ، یا پندت شر دهانند چې په صحاح سته وو کې علم لری مګر د تعجب خبره داده چې هغو د اهل حدیث په نامه ډېرو احادیثو څخه انکار وکړی د دې په جواب کې احنافو د نصر المجتهدین ، ظفر المقلدین ، سيف المقلدین او دفتح المبين په نامه یې کتابونه ورکړل . حضرت مولانا منصور علي خان ، الفتح المبين د علماؤ او مفتیانو ته ورپېش کړل، د

وخت څلور سوه ۴۰۰ مفتیانو د دغه تصدیق وکړی . احناف علماؤ دواړه کتابونه الظفر المبين او دغه جواب الفتح المبين د حرمين شريفين علماؤ ته ورکړل . د حرمين شريفين علماؤ د احنافو د کتاب د ”الفتح المبين“ تائيد او تصدیق وکړ او د الظفر المبين په هکله يې وليکل چې د دې مصنف، کاذب، ضال، مزل فسادې او شيطان دی او د تعزير بالقتل مستحق دی .

(الفتح المبين ص ۲۶۵ تا ص ۴۶۷)

د غیر مقلدينو په خپل

ما بين کي اختلاف د قبر و زیارت :

مولانا ثناء الله امرتسري د قبر زیارت کونکي باندې د خدای لعنت وایي داممانعت نه سي پورته کېدای . (ثنائیه ج ۱ / ص ۳۱۵، ۳۱۶) مولانا شراف الدین صاحب فرمایي : بنحو ته د قبر و د زیارت اجازت سته . (ثنائیه ج ۱ ص ۳۱۶) یو مفتي لعنتي ورته وایي او بل عامل بالحديث .

امامت :

مولانا ثناء الله وایي څوک چې نبی حاضر او ناظر وگڼي د هغه امامت نه دی صحیح . (فتاویٰ ثنائیه ج ۱ ص ۳۶۴) مولانا ثناء الله وایي په محرم کي د خپلو کوچنیانو دپاره حلوا پخول باید بند کړل سي دا بدعت دی . (ثنائیه ج ۱، ص ۳۶۷) مولانا شراف الدین وایي پر خپلو کوچنیانو باندې وسعت کول د حدیث څخه ثابت دي د دې د انکار هېڅ وجه نسته . (ثنائیه ج ۱ ص ۳۶۷) . مولانا ثناء الله وایي چې بعضي صحابه د دې قائل وو چې معراج په خوب کي وسو . (ثنائیه ج ۱ ص ۳۶۵) مولانا شراف الدین وایي

داد خوب معراج بالکل غلط دی (ثنائیه ج ۱ ص ۳۶۷)
 مولانا ثناء الله فرمایي: کوم امام چي تعديل الارکان نه کوي په هغه
 پسي لمونځ کول نه دی جائز. (فتاویٰ ثنائیه ج ۱ ص ۴۳۲) مولانا شراف
 الدين صاحب فرمایي چي يا هيڅ کله نه دی صحيح (ثنائیه ج ۱ ص ۴۳۲)
 مولانا ثناء الله فرمایي کوم سړی چي د سهار او ماڅيگر فرض وکړل بيا
 هغه ته د سهار لمونځ د جماعت میسر سي نو نه دي شاملیږي. (ثنائیه
 ج ۱ ص ۴۳۳) مولانا شراف الدين صاحب فرمایي چي د سهار او ماڅيگر
 په لمانځه کي دي بيرته په جماعت کي شامل سي. (ثنائیه ج ۱ ص ۴۳۳)
 د جمعي اول اذان بدعت او ضلالت دی سنت نبوي نه دی. (ثنائیه ج ۱
 ص ۴۳۴)

اذان د خلفاء سنت دی دغه عمل ته ضلالت يا بدعت ويل بالکل غلو ده
 . پر جمهور صحابه وو جمله کول او غټ جرأت دی. (ثنائیه ج ۱ ص ۴۳۴)
 مولانا ثناء الله فرمایي چي نبي پر جرا بو مسح کوله، سنت دی.
 (ثنائیه ج ۱ ص ۴۴۱) مولانا شراف الدين اهيانذير حسين وايي چي پر
 جرا بو مسح نه ده جائز. (ثنائیه ج ۱ ص ۴۴۲، ۴۴۳)
 چي درې ميله سفر وي بيا به قصر کوي. (ثنائیه ج ۱ ص ۴۶۴) چي
 سفر لس ميله وي بيا به قصر کوي (ثنائیه ج ۱ ص ۴۶۵) د محدثينو په
 نيز چي دوولس ميله سفر وکړي بيا به قصر کوي (ثنائیه ص ۴۶۳) د
 جمهورو سلفو او محدثينو مسلک دادی چي اته څلوېښت ميله فاصله
 وي بيا به قصر کوي. (فتاویٰ ثنائیه ج ۱ ص ۴۶۲)
 بي لمانځه کافر دی واجب القتل دی. (ثنائیه ص ۴۶۵) نه کافر دی نه

واجب القتل دی . (ثنائیه ج ۱ ص ۴۶۶) د مساجدو محرابونہ جوړول د
یهودو او نصاری سره مشابہت دی او بدعت دی . (اربعین محمد، محمد
جوناگرهی) په مساجدو کي محرابونہ جوړول جائز دی . (ثنائیه ج ۱ ص ۴۷۶)
د څلورو رکعتو په مابین کي چي کومه ناسته ده په هغه کي هم درود
شریف په حدیث ثابت دی . (ثنائیه ج ۱ ص ۵۱۶) د څلورو رکعتو په
مابین کي په التحیات کي درود ویل جائز نه دی (ثنائیه ج ۱ ص ۵۱۷)
د جنابت په حالت کي د قرآن تلاوت ناجائز دی (ثنائیه ج ۱ ص ۵۱۸) د
قرآن تلاوت کولی سي (ثنائیه ج ۱ ص ۵۲۳)
لڅ سر لمونځ جائز دی . (ثنائیه ج ۱ ص ۵۲۳) لڅ سر لمانځه ته سنت
ویل غلط دي بلکه خلاف سنت او بي وقوفي ده (ثنائیه ج ۱ ص ۵۲۳) د
تحية المسجد بغير په مسجد کي کښېنستل منع دي . (ثنائیه ج ۱ ص
۵۲۳) تحية المسجد مستحب ده په ممنوعه اوقاتو کي يې مه کوئ .
(ثنائیه ج ۱ ص ۵۲۴)
کوم مقتدي چي په رکوع کي شریک سي هغه رکعت يې نه دی شمار
. (ثنائیه ج ۱ ص ۵۲۲، ۵۲۳)
څوک چي په رکوع کي شریک سي هغه رکعت يې صحیح دی د
احادیثو په رڼا کي اعاده نسته پر . (ستاریه ج ۱)
داخترانو دوو خطبو په مابین کي ناسته سنت ده (ثنائیه ج ۱ ص ۵۲۵) د
دوو خطبو په مابین کي ناسته د سنت خلاف ده . (ثنائیه ج ۱ ص ۵۲۶)
رکوع ته د تگ او د سر را پورته کېدو په وخت کي رفع الیدین کول په
دې کي سخت اختلاف دی . بعضي وايي (۱) داد لمانځه رکن دی (۲)

رفع الیدین دلمانحہ دواجباتو څخه دی په نه کولو سره یې لمانحہ ته ضرر رسیږي یعني فاسدیږي (۳) داسنت دی تارک یې کافر دی د خدای دښمن دی د نبی مخالف دی دامت محمدی څخه خارج او گمراه دی (اثبات رفع یدین) (۴) دادلمانحہ زینت دی نه کونکی یې داتباع سنت څخه محروم دی بدقسمت دی او په څلور رکعتو کې گواکي دڅلورو سوو نېکیانو څخه محروم سو (۵) که څوک په ټول عمر کې رفع الیدین نه وکړي په هغه ملامتیا بیا هم نسته (۶) دامستحب عمل دی په ترک سره یې هیڅ نسته لکه پر اودس سربېره اودس کول (۷) ددې مستحب یا سنت گڼلو نشاني داده چي دااکثره د (اثبات رفع یدین) څخه رانقل کړل سوي وو .

کله یې وکړه او کله یې مه کوه (ثنائیه ج ۱ ص ۵۸۱)
نواب وحید الزمان وایي: رفع یدین سنت دی لکه چوتې په پښو کول بیا مسجد ته تلل چي سنت دي یاد چوتوسر چي لمونځ کول سنت دی چي چيري ویره وي خلک خوابدي کیږي دهغو مخ ته یې مه کوه (ملخصا تیسیر الباری ج ۱ ص ۱۵۶)

مني پاک دي لکه لاري چي پاکي دي (فتاویٰ علمائې اهل حدیث ج ۱ ص ۲۳، ۲۴)

د کافر او مشرک په پیسو مسجد جوړول ناجائز دی (فتاویٰ اهل حدیث ج ۲ ص ۲۷)

یادونه: نن وخت د غیر مقلدینو ټول مساجد د سعودی په پیسو جوړیږي هغه خو حنبلیان دي مقلدین دي او مقلدین خو بقول ستاسو مشرکین دي

پر کومه مځکه چې مسجد وي پر هغه ځای مدرسه جوړول، بنگلې بازار جوړول جائز دی. (فتاویٰ علمائې حدیث ج ۲ ص ۶۰).

پر کوم ځای چې شرعي مسجد وي پر هغه ځای دوکانونه یا ماسواد سجده گاهو بل شی جوړول ناجائز دی (فتاویٰ علمائې حدیث ج ۲ ص ۵۱) د مسجد په گهرو، رسی، باتلې، درې یا د مسجد په صفائی یا تعمیر کې عشر او زکوة خرڅول صحیح نه دی، ځکه مسجد او د هغه ضروریات د زکوة په مصارفو منصوصه کې نه دي داخل (ج ۲ ص ۵۴)

د مسجد جوړول یا ضروري سامان د زکوة په روپو جائز دی (فتاویٰ علمائې حدیث ج ۲ ص ۵۱، ۵۲)

یو سړی د مایپښین لمونځ نه وکړي دی چې مسجد ته ورغلی د مایگر لمونځ ولاړ وو. هغه مایپښین په نیت د مایگر په جماعت کې شامل سو دده دغه فعل د نص صریح معارض دی نو له دې وجهې غلط او مردود دی (فتاویٰ علمائې حدیث ج ۲، ص ۱۲۷، ۱۲۸) هغه دي د مایپښین نیت وکړي په جماعت کې دي شامل شي او وروسته دي د مایگر لمونځ جلا وکړي دا صورت بهتر دی. (ج ۲ ص ۱۲۹)

د جمعې په ورځ د زوال په وخت کې نفل جائز دي. (فتاویٰ علمائې حدیث ج ۲ ص ۱۲۳)

ناجائز دی فتاویٰ علمائې حدیث ج ۲ ص ۱۲۳

د بریلوي، حنفي شاته لمونځ کول ناجائز دی (فتاویٰ علمائې حدیث ج ۲: ص ۲۴۰)

جائز دی بلکه نکاح وغیره په کولو کې هم حرج نسته (فتاویٰ

علمائے حدیث ص ۲۴۲ ج ۲)

عام غیر مقلدین و ایی چي فاتحه خلف الامام فرض ده محمد گوندلوي
لیکي چي دامسئله دفرعي اختلافي پر بناء اجتهداي ده . نو هر سړی
چي حتی الامکان تحقیق و کړي او دا حاصل کړي چي فاتحه فرض نه ده
هغه که جهري لمونځ وي که سړي پر خپل تحقیق عمل و کړي نو دهغه
لمونځ نه فاسدېږي . (خير الکلام ص ۲۲)

د اهل حدیث د نامه حقیقت :

مولوي حسين بتهالوي د غير مقلدينو وکیل اعظم وو . د لفظ وهابي د
منسوخې او په اهل حدیث باندي د مسمی کېدلو دپاره بتهالوي و انگرېزانو
ته درخواست و لیکئ چي په غه کي يې دخپل جماعت د انگرېزانو سره د
وفاداري، د خدمتونو تذکره وکړه او د درخواست په آخر کي يې دا التجاء
وکړه چي دوهابي لفظ (چي دادباغي او نمک حرامو دپاره مستعمل وو)
دي منسوخ کړل سي او په اهل حدیث سره دي مسمی کړل سي .

دهغه درخواست مع ترجمه:

اشاعت السنة انس لاهور .

از جانب ابو سعيد محمد حسنی لاهوري، ايديتر اشاعة السنة و وکیل

اهل حدیث هند .

بخدمت جناب سيکرترې گورنمنټ .

په گذشته درخواست کي ما دې خبري اظهار کړی وو چي لفظ د
وهابي چي عموماً دباغي او نمک حرام په معنی دی لهذا دغه لفظ

استعمال د هندوستان د مسلمانانو د پاره چي اهل حديث مشهوره دي او دوی همپشه د سرکار نمک حلال او خير خواه دي او دغه نمک حلالی يې په وارو وارو ثابته کړې هم ده. پر دغه بناء د دغه فرقې خلک په خپل حق کي د دغه لفظ پر استعمال سخت اعتراض کوي او په ادب سره د گورنمنټ څخه خواست کوي چي بايد دغه وهابي لفظ په سرکاري توگه سره د دوی څخه منسوخ سي او بايد په اهل حديث سره مخاطب سي او بايد گورنمنټ دغه طرف ته توجه وکړي.

نو ځکه د غير مقلدينو مشهور عالم مولوي عبد المجيد سوهدروي ليکي چي ”بتالوي داشاعة السنة په ذريعه د اهل حديثو ډېر خدمت وکړي. دوهابي لفظ دده په برکت سره زموږ څخه ليري کړل سو او په اهل حديث سره مسمي سو (سير ثنائی ص ۲۷۲)

د خدماتو په عوض کي

د اهل حديث نوم:

کله چي مزدور د محنت او مشقت بعد د خپل مالک څخه مزدوري اخلي نو نه صرف مزدور خوشحاله وي بلکي مالک هم خوشحاله وي او د مزدوري سره سره مالک انعام هم ورکوي. علی هذا القياس کله چي غير مقلدينو د خپله سر پرست انگرېز او امرو پابندي وکړه او په مسلمانانو کي يې انتشار پيدا کړی او د انگرېزانو تر توقعاتو يې زيات کار وکړ نو انگرېزانو د انعام په توگه دوی په اهل حديث مسمي کړل او کله چي يې په دغه نام مسمي کړل او سرکاري اجازت ورکړل سو او دا حکم جاري سو چي دوی دي اهل حديث بلل کيږي نو د دې اطلاع يې تر ټولو دمخه

بتہالوي تہ ور کړل او ددغي خبري بشارت يې اول ده تہ ور کړی ددې وروسته ملکه وکتوريه د جوبلي په جشن کي دوی په خاصه توگه سره مدعو کړل او اهل حديث په دې فخر کوي نه شرم .

.....☆.....

د اهل حديث له طرفه وکتوريه ته مبارکي :

بحضور فيض گنجور کوئن وکتوريه گريټ وقيصره هند بارک الله فی سلطنتها . موږ ټول د اهل حديث ممبران ، کارکنان د حضور والا په خدمت عالي کي د جشن جوبلي په مناسبت مبارکباد وايو شاید په هندوستان کي نن ټولي فرقي خوشحاله وي او دهغو تر خولي به د مبارکي الفاظ راوړي ليکن علی الخصوص گروه د اهل حديثو من جمل اهل اسلام په دغه خوشحالي کي تر نورو جماعتو په خوشحالي کي يو قدم مخ ته دي . ددې وجه داده چي ملکه وکتوريه چي کوم نعمتونه کړي دي په هغه کي يو تر ټولو غټ نعمت د مذهب آزادي (غير مقلديت) دی چي ددې څخه موږ ډېر خوند اخلو .

دا خصوصيت نو دغه دی چي دغه مذهبي آزادي دغه جماعت ته صرف په دغه سلطنت کي حاصله د . ددغه خصوصيت څخه دغه يقين کېدای سي چي دغه جماعت ددغه سلطنت په قيام او استحکام ډېر خوشحاله ده او ددوی د زړو څخه د مبارکباد لفظ راوړي .

احناف فقهاء ته ښکښل :

انجمن اهل حدیث پاکستان دعوه ده چي موږ خلک د شخصي فقه
 څخه نجات ورکوو او خالص د خدای او در رسول و لاري ته دراتگ دعوت
 ورکوو. واقعي یو څو د غلطی لاري څخه رادی کول پر سمه لار سیده
 کول غټه نېکي ده لیکن دغه نېکي پټول خو ډېره غټه گناه ده. دوی د
 حنفي فقهي کومي غلطیاني را ایستلي دي په فقه حنفي کي ۱. خنزیر
 ۲. شراب ۳. مني ۴. ويني ۵. مردار ۶. د حلال او حرام حیوانانو گوښر ۷.
 د حرامو حیوانانو بولي ۸. د سپي او خنزیر وغیره پسخورده ۹. د شیدو
 چيښونکي کوچني بولي او گندکي ۱۰. په ډکه خوله قی وهل دا ټول
 نجاست غلیظه وو، غیر مقلدینو دا ټول پاک وبلل. (نزل الابرار ص ۴۵،
 ۵۰ / کنز الحقائق ص ۱۶، ۱۷ / بدور الاهله ص ۱۵، ۱۶)

گواکي غیر مقلدین که د خنزیر په پسخورده او دس وکړي د سپي په
 پسخورده کالي پرېولي، په شراب، مني ويني او په بولو کي لپ پټ، پر
 خنزیر سپاره سي او والله یحب المتطهرین ورسره وایي نو دا داعین فقه
 نبوي عامل دي د فقه حنفي د مخالف اجر او ثواب هم نه سو ضائع.
 حنفيانو خو ویل چي تاسو پر نبی درواغ ویلي دي دهغه طرف ته مو
 داسي غلطی خبري مسنوب کړي دي چي د داسي خبرو نسبت به یو
 سیکه و خپل گرو (مشر) ته هم نه وي کړې. نو خالصه په مسلک
 اهل حدیث زنده باد په دغه نعرو د دغه آواز د پټېدو کوښښ کيږي. حنفي
 چي کله وایي چي دده لسو شیانو د پاکي یو یو صحیح صریح غیر
 معارض حدیث را واوروئ نو ددې په جواب کي احناف فقهاء ته ښکښل
 کول شروع کړي د لمانځه پر ځای که گندکي وي پر ټول بدن که د حیض

وینه او بولي هم وي نو لمونځ د حدیث عین مطابق دی .
 دغه رنگه په فقه حنفي کي د بدن پاکي شرط وو، هغو وویل ”پس مصلیٰ
 بانجاست بدن آثم ست نمازش باطل یت“ (ص ۳۸) چي په مردار بدن باندي لمونځ
 کولو والا گنهکار دی لمونځ یې باطل نه دی په فقه حنفي کي د کالو
 پاکوالي شرط وو، دوی د فقه نبوي په نامه داسي ولیکل: ”هر که درجامه
 ناپاک نماز گذارد و نمازش صحیح باشد“ (عرف الجادی ص ۲۲) یعنی په مردارو کالو
 لمونځ صحیح ده . په فقه حنفي کي پر کوم ځای چي لمونځ کيږي دهغه
 ځای پاکي شرط ده . دوی د فقه اهلحدیث په نامه داسي ولیکل: ”طهارت
 مکان واجب ست نه شرط صحت نماز“ چي د لمانځه دپاره د ځای پاکي شرط نه
 دی (بدور اهل ص: ۲۱)

په فقه حنفي کي د ستر پتوالی ضروري دی مگر فقه اهلحدیث وايي:
 ”هر که در نماز عورتش نمایاں شد نماز صحیح باشد“ (عرف الجادی ص: ۲۲) چي په لمانځه
 کي عورت پټ نه وي لمونځ صحیح دی .

او نواب صدیق حسن خان وايي: چي کوم خلگ چي وايي چي بنځه که
 بې کالو او یواځي وي یا یو څو زناني سره یوځای بې کالو لمونځ وکړي یا
 خاوند او بنځه یوځای لڅ لمونځ وکړي یا ورور او خور یا پلار او لور
 یوځای لڅ لمونځونه وکړي نو د هغو لمونځ نه صحیح کيږي موږ هیڅ
 کله دامستلي نه منو . په فقه حنفي کي داو و چي دوخت تر مخه لمونځ
 نه صحیح کيږي مگر فقه الحدیث وايي چي که دوی چيري فتیال کاوه نو
 د مائیکر لمونځ وختي لا یعنی د ماپښین د لمانځه سره یې وکړه
 (فتاویٰ ثنائیه ج ۱ ص ۶۳۱) .

د دوی په نیز مرداري صرف د حوان سړي او بنځي بولي او گندگي ده .
 یاد حیض وینه ځکه داستحاضې وینه خو د دوی په نیز بالکل پاکه او
 صفاده نوله دې وجهي که چیري غیر مقلد پلار او لور لڅ او پر مردار
 حای لمونځ وکړي پر ټول بدن یې د حیض ویني او بولي وي نو دالمونځ
 ده فقه الحدیث بالکل عین مطابق دی . د دوی په نیز چي پنځه فته د
 لمانځه حای او پوره شپږ فته بدن پر گندگي لرلی وي بیا هم لمونځ
 صحیح دی مگر پر احنافو یې د درهم په مسئله کي اعتراض وکړی او دبد
 دیانتي له کبله یې مسئله پوره هم ونه لیکله .

په بهشتي زبور لیکلي دي چي ” دیوه درهم نجاست سره لمونځ کول
 نه پر ټولل مکړه او بد دي ” (ج ۱ ص ۲) او په تعلیم الاسلام کي یې لیکلي
 دي چي ” دمعا ف کپدلو مطلب دادی چي که چیري دوه نجاسته پر بدن او
 کلو وي اولمونځ ورسره وکړي نو لمونځ وسو مگر مکروه دی او قصداً
 دومره نجاست پر پاته کول جائز نه دی . (ص ۵۴) .

او په در مختار کي یې داسي لیکلي چي مکروه تحریمي هغه دی چي
 په دلیل ظني سره ثابت وي . ددې انکار کولو والافاسق دی او ددې بغیر
 عذر کونکی گنهگار او د عذاب مستحق دی . (بهشتي گوهر ص ۲)

ددې وجهي احناف همپشه پاک او په صفا طریقه سره لمونځ کوي
 لیکن ددغه گندگي پسندو د احنافو دغه پاک لمونځ نه دی خوښ . دوی
 و احنافو ته دعوت ورکوي چي تاسو د گندگیو سره لمونځو وکړئ که څه
 هم فقه حنفي تاسو ته اجازت نه درکوي ددغه گندگي ، د گناه او عذاب
 دعوت ورکول دایقیناً دیو کنده روح کار دی .

گندگي ختل

شراب، ويني او باکی د احنافو په نیز د نجاست غلیظه وو څخه دي لیکن د غیر مقلدینو په نیز دا ټول پاک دي . اوس که د گندگي د خوړلو د وجهي څخه خولې ويني وکړې یا د سفر په دوران کي چاپه ډکه خوله قی وواهه یا یو څوک شراب وچینسي پر خوله چي یې کوم شراب لگېدلي دي هغه زموږ په نیز ناپاک دي . د غیر مقلدینو په نیز په وینو، شرابو او ډکه خوله قی وهل پاک دی . اوس د انسان په خوله کي خو د نارو چینه جاري وي ، اوس هغه مسافر چي د هغه څخه اوبه نه وي چي (په خوله اوبه ورغروي) وکړي او خوله صفا کړي هغه نارې توکي حتی چي د وینو د قی او د شرابو اثر بالکل ختم سي نو اوس به د ده خوله صفا وي که نه ؟ دغه نارې هم د اوبو رقم پاک کونکي دي که نه ؟ نو د بخاري شریف په حدیث کي دي . أم المؤمنین فرمائي: ” چي پر کالو چي به د حیض داغ وو نو به موږ په نارو صفا کوی د دې حدیث څخه ثابته سوه چي نارې هم صفا کونکي دي . د دې مسئلې یو صورت په بهشتي زېور کي دی چي انجمن اهل حدیث پاکستان په ډېره نامکمله توگه سره رانقل کړی دی ” پر لاس چي نجس شی وي که څوک هغه درې واړه وختي نو هم پاکيږي خو دا ختل منع دي ” .

اوس وگورئ په بهشتي زېور کي یې لیکلي دي چي نجاست ختل منع دي ته یو حدیث ښکاره کړه چي نجاست ختل جائز دي . موږ به د فقهي دغه مسئله هم ومنو او تاسو ته به د ختلو دپاره یو پاؤ نجاست هم

در کړو تاسو د خټلو سره سره مسلک اهلحدیث زنده باد نعرې هم ووهئ او یو داسې حدیث پېش کړئ چې د نجاست اثر ختم سي نو هم خای ناپاک دی او هو! صرف په بنکنخلو کار مه سمه وئ . د فقه حنفي د گندگي څخه څومره نفرت دی فقه وایي ”د داسې او بو استعمال چې دهغه درې سره وصفه يعني خوند، رنگ او بوی بدل سوی وي هيڅ رقم نه دي جائز نه حیوانانو ته نه و خاورو وغیره ته ور اچول چې خټي ځيني جوړي سي دا ټول ناجائز دي . (بهشتي گوهر ص ۶۵، عالمگیری ج ۱ / ص ۱۶۲)

کوم احناف چې داسې گنده اوبه و حیوانانو ته ور کول او په چينبل ناجائز گڼي و هغو ته د گندگي د خټلو دعوت اهلحدیث ور کوي او د گندگي د خټلو دعوت ته د قرآن او حدیث دعوت وایي . د سپي نارې، بولي، گندگي او ويني د څلورو سره وو یوه یوه پیاله ستاسو په نظر .

زموږ د فقهي په نظر خنزیر نجس العین دی . له همدې وجهي دده بنکار هم مردار دی . د سپي بنکار حلال دی (يعني چې بنکار مړ سوی وي) د دې وجهي چې سپی نجس العین نه دی . البته د سپي بولي، گندگي، نارې او ويني زموږ په نیز د نجاست غلیظه څخه دي لیکن دوی د فقه الحدیث په نیز دا ټول حلال دي . (بدور الاهله ص: ۱۶ / نزل الابرار ج ۱ / ص ۲۰)

نو د دې وجهي پر فق حنفي باندي دا اعتراض کولو دمخه ضروري وو چې تاسو یو سپی پر اوږه کښېنولی وای دهغه بولي، نارې او ويني ستاسو پر جسم بهېدای او تاسو دا نارې هم ورسره وهلاي چې نه فقه

جعفریہ منو نه فقه حنفیہ، محمدیہ محمدیہ . حُک چي پوه خلکو لیدلي
 وای چي تاسو و نبی ته څنگه غلطی غلطی مسئلې منسوبوئ تاسو د
 دې صریح حدیث پېش کړئ چي د سپي ناري، بولي او گندگي او ویني
 پاكي دي . مږ به د څلورو سره یوه یوه پیاله تاسو ته درکړو او د خپلي
 فقهي مسئله به غلطه و منو .

په نفاس کي د مبتلا کېدلو له مخه د لمونځ معافي:
 په حالت د حیض او نفاس کي پر ښځي لمونځ نه وي او ناروغه به
 لمونځ کوي تر دا حده چي په اشاره به یې لاهم کوي . د کوچني دزو کړي
 له کبله ښځه د ناجوره په حکم کي وي . اوس تاسو ووايست چي دا خبره
 د کوم حدیث خلاف ده چي د نفاس دوینو د جاري کېدو دمخه که د ښځي
 حواس و عقل پر ځای وي او کوچني ته هم خطر نه وي که په اشاره لمونځ
 کولای سي لاهم کول یې منع او حرام دي نو به موږ د فقهي دغه مسئله
 غلطه تسلیم کړو . تاسو د نفاس تر مخه په کوم حدیث سره لمونځ ساقط
 کوئ .

د غیر مقلدینو د سنتو

سره واضحه دښمني

په فقه حنفی کي په لمانځه کي ثناء، رکوع د سجدې تسبیحات،
 تسمیع، تحمید، درود او دعا سنت دي . د واجب په هرېدلو سره سجده
 نهو لازمېږي نه د سنتو په هرېدلو سره . امام نسائی په سنن نسائی کي
 یو مستقل باب لیکلی دی اقل ما تجزی به الصلوة (ج ۱ / ص ۱۹۲)

انجمن اهل حدیث پاکستان د سنتو د خرابیدو لپاره جوړه سوی دی .
 زموږ د فقهي مطابق د فرضو په دریم او څلورم رکعت کې فاتحه ویل
 واجب نه ده ځکه چې عبدالله بن مسعود " حضرت علي "، امام اسود او
 ابراهیم نخعي په دغه رکعتو کې الحمد لله نه ده ویلې . (منصف ابن ابی
 شیبه ج ۱ / ص ۲۷۲) او د صحابه وو داسې قول یا فعل چې په هغه کې د
 قیاس احتمال نه و حکماً مرفوع وي . هو په نورو احادیثو کې پر دې
 مواظبت هم ثابت دی . د دې وجهي موږ فاتحه په دریم او څلورم رکعت
 کې سنت بولو او د سنت مطابق لمونځ ادا کوو . لیکن انجمن اهل حدیث
 پاکستان خو د سنتو خرابیدو دپاره جوړه سوی دی د دې وجهي دوی د سنت
 د مخالفت دعوت ورکوي .

د اختر په لمانځه او قرباني کې پر احنافو الزامات :

د نبیؐ او خلفاء راشده په دور کې په هېڅ کلي کې د اختر لمونځ نه دی
 ثابت . نوله همدې وجهي پر کلي والا باندي د اختر لمونځ نسته، او پر
 ښار والا باندي واجب دی . اوس د قرباني درې ورځې دي اوله ورځ د
 طلوع فجر بعد شروع کېږي نو د دې وجهي د لمر راخستو بعد قرباني
 جائز ده لیکن په ښار کې خو چونکه د اختر لمونځ واجب دی او د قرباني
 حکم د لمانځه بعد دی نو چې چیرې د اختر لمونځ واجب وي قرباني به
 هلته د لمانځه بعد وي او چې چیرې لمونځ واجب نه وي هلته به د لمر
 راخستو بعد جائز وي . امام ترمذي فرمایي : " د اهل علم یو جماعت پر دې

دئ چي د سهار كېدو بعد د قرباني اجازت يې ور كړې دى او دا د ابن مبارك قول هم دى . اوس موږ وايو چي دغه اهل علم هم يعني امام ترمذي او ابن المبارك د ښكړنځلو لايقان دي كه يواځي صاحب بهشتي زېور كم علم دى . فاسدي عقيدې

د غير مقلدينو څو فاسدي عقيدې او گستاخيو بيان

عقیده نمبر: ۱۱

د غير مقلد مذهب دا دى چي وروستني انسانان د صحابه كرامو څخه افضل دي:

د غير مقلدينو يوه عقیده داده چي وروستني مسلمانان د صحابه كرامو څخه افضله كېدلای سي د صحابه وو د زمانې وروسته ډېر داسي څوك وو چي د صحابه وو څخه افضله وو، مولانا وحيد الزمان صاحب فرمايي:

”و هذا لا يستلزم ان لا يكون في القرون اللاحقة من هو افضل من ارباب القرون السابقة . فان كثيراً من متاخرى علماء هذه الامة كانوا افضل من عوام الصحابة في العلم و معرفة و نشر السنة و هذا مما لا ينكره عاقل . (هدية المهدى ص ۹۰)

ترجمه: يعني د حضور ﷺ د دې ارشاد څخه چي فرمايي خير القرون قرني ثم الذين يلونهم الخ دانه لازمېږي چي تر صحابه وو به افضله څوك نه وي بلكه ډېر د امت متاخرين علماء د علم او معرفت او د شريعت

په نشر او اشاعت کي دعوامو صحابه وو څخه افضله وو او دا داسي مسلمه خبره ده چي هيچا انکار نه دی ځيني کړی .

عقیده نمبر: ﴿۲﴾

امام مهدي صاحب تر حضرت ابو بکر[ؓ] او تر حضرت عمر[ؓ] افضل دی .
دغیر مقلدینو علماؤ یوه عقیده دا هم ده چي امام مهدي صاحب تر
حضرت ابو بکر صدیق[ؓ] او تر حضرت عمر فاروق[ؓ] بهتر دی او ددوی دلیل
دا دی چي وحید الزمان فرمایي:

”والحق ان الصحابي له فضيلة الصحبة ما لا يحصل للولي و لكنه
يمكن ان تكون لبعض الاولياء وجوه اخرى من الفضيلة لم تحصل
للصحابي كما روى عن ابن سيرين باسناد صحيح ان امامنا المهدي
يكون افضل من ابي بكر و عمر.“ (هدية المهدي . ص ۹۰)

ترجمه: يعني تحقيقي خبره داده چي دصحابي فضيلت په صحبت د
نبي عليه السلام سره ثابت دی چي ولي لره دا فضيلت نه دی حاصل سوی
او داممکنه ده چي بعض اولياؤ ته بيا فضيلت په نورو وجهو سره حاصل
سوی دی چي هغه فضيلت بيا و صحابه وو ته نه وو حاصل سوی لکه
چي ابن سيرين[ؒ] څخه په صحيح سندروايت سوی دی چي امام مهدي
صاحب تر حضرت ابو بکر[ؓ] او تر عمر[ؓ] افضله دی .

عقیده نمبر: ﴿۲﴾

په خطبه کي د خلفائي راشدينو نوم اخيستل بدعت دی :
دغیر مقلدینو مذهب دا دی چي دجمعي په خطبه کي د خلفاء کرام نومان
اخيستل بدعت دی .

نواب وحید الزمان لیکلی دی :

(ولا يلتزمون ذكر الخلفاء ولا ذكروا سلطان الوقت لكونه بدعة غير

ماثورة عن النبي ﷺ واصحابه) . (هدية المهدى . ص ۱۱۰)

ترجمہ: یمنی اہل حدیث د خلفاء الراشدینر او سلطان وقت نومان پہ خطبہ کی نہ ذکر کوی . حکمہ چي بدعت دی .

عقیدہ نمبر: ﴿۴﴾

د صحابی قول حجت نہ دی :

د غیر مقلدینو مذهب او عقیدہ دادہ چي د صحابی قول پہ دین او شریعت کی حجت نہ دی پہ فتاویٰ نذیریہ کی لیکلی دی :

(دوم آنکہ اگر تسلیم کردہ شود کہ سند این قوی صحیح است تاہم ازواجہاج صحیح نیست زیرا کہ قول

صحابی حجت نیست) (فتاویٰ نذیریہ - ص: ۳۴۰)

ترجمہ یعنی د حضرت جابرؓ دا خبرہ چي (لا صلوة لمن یقرأ الخ) والا حدیث دہ حضرت دہ حضرت جابرؓ قول دی او د صحابی قول حجت نہ دی . او پہ فتاویٰ نذیریہ کی لیکلی دی چي د حضرت علیؓ پہ بارہ کی ارشاد سوی دی چي د جمع د لمانحہ لپارہ بنار شرط دی دا ہیخ کله نہ سی ثابت کپدلای حکمہ چي داد صحابی قول دی . (فتویٰ نذیریہ ص: ۵۹۴، ج ۱)

عقیدہ نمبر: ﴿۵﴾

د صحابی فعل ہم حجت نہ دی :

غیر مقلدین وایي چي د صحابی فعل ہم حجت نہ دی نواب صدیق حسن خان پہ خپل کتاب کی لیکي دی: (و فعل الصحابي لا یصلح للحجة) (التاج المکمل ص ۲۹۲)

عقیده نمبر: ﴿۶﴾

د صحابي رایه حجت نه دی:

د غیر مقلدینو دا هم وینا ده چې د صحابه کرامو رایه په دین کې حجت نه ده په عرف الجاري کتاب کې لیکلې دي (آری گرځن اس در قبول رائے ایشان نه روایت) یعنی خبره دا ده چې د صحابي رایه نه ده قبول او روایت یې قبول دی.

عقیده نمبر: ﴿۷﴾

د صحابه کرامو فهم هم حجت نه دی:

د غیر مقلدینو په مذهب کې لکه چې قول او فعل او رایه د صحابي حجت نه وو همدغه رنگه د صحابه کرامو فهم هم حجت نه دی په فتاویٰ نذیریه کې لیکلې دي: (رابعاً که ولو فرضنا تویه عائشه اپنے فهم سے فرماتی ہیں) یعنی د حضرت عائشه د قول چې که چیرې رسول الله ﷺ په دې زمانه کې موجود وای ده به زناني د مسجد خخه منع کړي وې. دا فهم د صحابه دی او فهم د صحابي حجت نه دی. (فتاویٰ نذیریه ص ۶۲۲ / ج ۱)

عقیده نمبر: ﴿۸﴾

د حضرت عائشه رضی الله عنها په شان کې د فتاویٰ نذیریه د مفتي گستاخي:

د دې مسئلې په ضمن کې چې حضرت عائشه رضی الله عنها د بنحو په باره کې چې عائشه رضی الله عنها فرمایي چې که په دې زمانه کې نبی علیه السلام موجود وای ده به بنحوي د مسجدونو خخه بندي کړي وې د فتاویٰ نذیریه کې مفتي وايي چې دا خبره حضرت عائشه رضی الله عنها

د خپله فهمه کړې ده او فهم د صحابي په شريعت کي حجت نه دی نو مفتي صاحب د حضرت عائشه په شان کي زبردسته گستاخي کړې ده .

(۱) حضرت عائشه د پېغمبر د حکم مخالفه بللې ده او (۲) حضرت عائشه د قرآن کریم د دې آيت مصداق گڼلې ده چې الله پاک فرمايي : ﴿وَمَنْ يُشَاقِقِ الرَّسُولَ مِنْ بَعْدِ مَا تَبَيَّنَ لَهُ الْهُدَىٰ وَيَتَّبِعْ غَيْرَ سَبِيلِ الْمُؤْمِنِينَ نُوَلِّهِ مَا تَوَلَّىٰ وَنُضْلِهِ جَهَنَّمَ ۚ وَسَاءَتْ مَصِيرًا﴾ د دې آيت وروسته تر هغه چي و ده ته هدايت ور ښکاره سي او دى ده مسلمانانو د لاري علاوه بله لار غوره کړي نو موږ دى حواله کړو و هغې لاري ته چي ده اختيار کړې ده او موږ به دى په جهنم کي داخل کړو او جهنم بدځای دی د ور تللو .

د فتاویٰ نذيريه د مفتي گمراهي تاسي ملاحظه کړئ چي ده د پردې شاته خومره گستاخي د عائشه رضي الله عنها په شان کي کړې ده افسوس پر دغه فتوى باندي د ميان نذير حسين بغير اختلافي نوټ دستخط موجود دی د مفتي د دغه بيهوده کلام حاصل دادی :

(۱) چي حضرت عائشه رضي الله عنها د نبي عليه السلام د حکم مخالفه ده .

(۲) حضرت عائشه رضي الله عنها په دې مسئله کي د نبي عليه السلام د حکم مخالفه ده او د دې آيت مصداق جوړه سوه .

(۳) حضرت عائشه رضي الله عنها په دې مسئله کي خپل قياس او رايه داخله کړه .

(۴) حضرت عائشه رضي الله عنها په دې مسئله کي قياس وکړ لکه چي شيطان قياس کړې وو ويل يې انا خير منه .

(۵) حضرت عائشه رضي الله عنها د شريعت د تبديلي جرأت کړی دی .

(نوټ) محترمواظرینو! داسي داملاحظه کړئ چي څنگه؟ آیا چي دیو چاپه زړه کي یوه زړه دایمان هم وي هغه به داسي گستاخي دعائشه رضي الله عنها په شان کي وکړي؟!

عقیده نمبر: ۹

غير مقلدين د خلفاء راشدينو عمل سنت نه مني:
د ټول اهل سنت والجماعت مسلک دادی چي د خلفاء راشدينو عمل مستقل سنت دی او د دې سنت اتباع په دې حديث چي (عليکم بسنتي و سنة الخلفاء الراشدين) لازم ده او امام ابن تيميه فرمايي: (ف سنة الخلفاء الراشدين هي مما امر الله به ورسوله و عليه ادلة شرعية كثيرة) (فتاوی ابن تيميه ص ۱۰۸ خ ج ۴)

ليکن غير مقلدين وايي چي د خلفاء راشدينو چي کوم عمل د نبی عليه السلام د قول او عمل سره موافق وي هغه منو او چي کوم عمل ورسره موافق نه وي هغه عمل په دين کي حجت نه دی لکه چي مولانا عبد الرحمن مبارکپوري په (تحفة الاحوذی) کتاب کي د عليکم بسنتي (تر حديث لاندي دا خبره بيان کړې ده . (تحفة الاحوذی) وگورئ .

عقیده نمبر: ۱۰

غير مقلدين او حضرت عمرؓ:

غير مقلدين که اکابر دي که اصاغر دي خلفاء راشدين خاص طور حضرت عمر فاروق رضي الله عنه يې په خپل کتابو کي د قلم نشانه جوړ کړی دی . او ده دوی د شخصيت د مجروح کېدلو دپاره يې ټول هغه حربې استعمال کړي دي کوم چي شيعه گانو استعمال کړي دي او د دواړو

فرقو مقصد د حضرت عمرؓ ذات مطعون کول دي صرف په انداز کي فرق دی .

عقیده نمبر: ﴿۱۱﴾

حضرت عمرؓ ډېري غټي غټي مسئلې غلطې ور کولې او ده ته يې شرعي حکم نه وو ور معلوم:

لکه چي په طريق محمدي کتاب کي مولانا جونا گډي ليکلي دي چي (راسي واورئ چي ډېري صفا صفا او غټي غټي مسئلې داسي دي چي حضرت عمرؓ په هغه کي غلطې کړې ده او زموږ او ستاسو په دې خبره اتفاق دی چي حضرت عمرؓ د دغو مسئلو په دلائلو نه وو خبر . (طريق محمدي ص ۴۱)

بياد لسو مسئلو د بې خبري د ثابتولو وروسته محمد جونا گډي فرمايي چي دا خو لس مسئلې دي خو که چيري تلاش پسي وسي نوري هم داسي مسئلې سته چي د هغو مسائلو دلائل د ده څخه مخفي ده .
نوټ: . الله اکبر په غير مقلدينو کي داسي دم او خم علماء سته چي د حضرت عمرؓ د شرعي مسائلو غلطې نيسي .

عقیده نمبر: ﴿۱۲﴾

خلفاء راشدينو د احکام شرعيه خلاف احکام نافذول:
غير مقلدين وايي چي خلفاء راشدينو به د خپل ذاتي مصلحت بيښي دپاره د شريعت پر خلاف احکام صادرول او د خلفاء راشدينو دغه خود ساخته احکام امت په اجماعي ډول سره رد کړي دي . د جامعه سلفيه بنارس محقق رئيس احمد ندوي سلفي وايي چي موږ وينو چي خلفاء

راشدینو د خپل ذاتي مصلحت بيني دپاره د شریعت د احکامو خلاف خپل
خود ساخته احکام صادر کړي چي عام امت دغه احکام رد کړي دي .
(تنویر الآفاق : ص ۱۰۷)

په دې سلسله کي نور فرمایي چي موږ داسي مثالونه پېشولای سو
چي د خلفاء راشدینو دغه د شرعي خلاف عمل ټول امت غلط بللی او د
شریعت په احکامو یې عمل کړی دی . (تنویر الآفاق ص ۱۰۷)

او په دې سلسله کي د ندوي سلفي دغه ارشاد هم ملاحظه کړئ چي دی
فرمایي چي دیوه څخه زیات داسي واضح مثالونه موجود دي چي حضر
ت عمرؓ یا بل خلیفه چي د کتاب او سنت خلاف خپل اختیار کرده موقف
بطور قانون جاري کړي وي او امت هغه کړي او د شریعت د حکم پیروي
یې کړې ده .

(تنویر الآفاق ص ۱۰۸)

محترمو ناظرینو ! د محقق سلفي د عبارتو څخه دغه لاندې حقائق
معلومیږي :

- ۱..... خلفاء راشدینو به د شریعت خلاف احکام جاري کول .
- ۲..... امت د خلفاء راشدینو دغه خود ساخته احکام رد کړل .
- ۳..... چي خلفاء راشدینو په شریعت کي د شریعت خلاف خپل موقف به
یې غوره کوی .

دا هغه حقائق دي چي د جامعي سلفي بنارس د ندوي سلفي د کلام څخه
ماخوذ سوي دي اوس نو مسلمانانو تاسي غور او فکر وکړئ چي د دغه
بیان وروسته به بیا په شریعت کي کوم مقام پاته سي او خلفاء راشدینو

ته بیا راشد ویل به جائز وي عقلاً یا نقلًا، او مسلمانانو ته به بیا ددوی پر سنت باندي اعتماد جائز وي، او د غیر مقلدینو دغه قسم وینا به د رافضیت او شیعیت د فکر اظهار نه وي؟

تاسي غور او فکر وکړئ که چیري دا د غیر مقلدینو فکر په درجه سره معتبر وبلل سي بیا به د دغه حدیث یو معنی هم باقي پاته سي چي (علیکم بسنتي و سنة الخلفاء الراشدين)

عقیده نمبر: ۱۲

د حضرت عمرؓ او د حضرت ابن مسعودؓ د شرعي نصوصو خلاف موقف:

د غیر مقلدینو علماء وایي چي حضرت عمرؓ او حضرت عبد الله ابن مسعود به د شرعي نصوصو خلاف موقف غور کوي . مولانا رئیس احمد ندوي فرمایي چي دا خبره ښکاره ده چي د دغو دوو جلیل القدر صحابه وو موقف د شرعي خلاف په وجه ده صحبت لائق نه دی او دا خبره په معتبره طریقہ ثابتہ ده چي دوی دوو د نصوصو شرعيو خلاف موقف اختیار کړی دی او دا صرف دوی دوه وو . (تنویر الآفاق ص ۸۷، ۸۸)

مسلمانانو! لږ غور وکړئ چي دغه د غیر مقلدیت لاره یو شیطاني لاره ده چي صحابه حتی حضرت عمرؓ او حضرت ابن مسعودؓ په ځوني گستاخ انداز یادوي .

عقیده نمبر: ۱۲

د حضرت عمرؓ او عبد الله ابن مسعودؓ په دماغ کي د قرآن مفهوم نه راتلی:

داهم د جامعہ سلفیہ بنارس ندوی سلفي د گستاخي ډک بيان دی چي دى فرمايي چي تیمم د قرآن په دوو آیتو او په پنځه سوه احادیثو ثابت دی لیکن چي کله دا آیتونه او احادیث و حضرت عمرؓ او عبد الله بن مسعودؓ ته پېش کړل سو د دوی په دماغ کي يې مفهوم نه راتلی . (تنوير الآفاق ص ۴۱۸) .

په دغه انداز وينا دهغه چا کار دی چي زړه يې د صحابه کرامو د بغض څخه ډک وي او چي دده پر فکر او ذهن باندي شيعيت پوره قبضه کړي وي او دوی ته د حضرت عمرؓ او د حضرت عبد الله ابن مسعودؓ مقام معلوم نه وي افسوس پر غير مقلدیت باندي .

عقیده نمبر: ﴿۱۵﴾

حضرت عمرؓ د قرآن حکم بدل کړی:

د جامعہ سلفیہ محقق په زړه کي د حضرت عمر فاروقؓ سره سخته کینه او بغض ساتي دهغه حضرت عمرؓ سره چي دده په شان کي نبي عليه السلام فرمايي چي پر کومه لار حضرت عمرؓ تېرېږي پر هغه لار شيطانان نه ځي . او دهغه حضرت عمرؓ په شان کي چي نبي عليه السلام فرمايي چي شيطان دده له سايې څخه تېستی . او دهغه حضرت عمرؓ په شان کي چي نبي عليه السلام فرمايي چي حق الله پاک د حضرت عمرؓ په ژبه کړی ده . او دهغه حضرت عمرؓ په شان کي چي د شلو څخه زیات آیتونه دده د خرافات مطابق نازل سوي دي .

د جامعہ سلفیہ محقق او غير مقلدين د شيعه و و هم زبان سول او پر حضرت عمرؓ باندي پروپېگنډه وکړه او وايي چي حضرت عمرؓ د الله (جل

شانه) شریعت بدلوی .

د جامعې محقق څه وایي ویې وایاست (موصوف وایي چي د حضرت عمرؓ خواشواو تمناهم داوه چي د قرآن د حکم مطلب په یو مجلس کي درې طلاقه په یوه طلاق حساب کړي لیکن د خلکو د غلطی رویې د بندولو لپاره یې دا مصلحت وباله چي درې طلاقه پر یو ځای یې پر درو طلاقو حساب کړل .

(تنویر الآفاق ص ۴۹۸)

او د دې بعد سلفي ندوي وایي: (چي دا څه وجه ده چي پر یو ځای درې طلاقه حضرت عمرؓ تعزیري طور نافذ کړي او د بعضي سیاسي مصلحت دپاره د نافذ کړي او تاسو د شریعت قانون ځیني جوړ کړی .

(تنویر الآفاق ص ۴۹۹)

عقیده نمبر: ﴿۱۶﴾

حضرت عليؓ او صحابه کرامو به د غصې په حالت کي غلطې فتاوي ورکولې:

د حدیثو په کتابو کي راغلي دي چي، حضرت عليؓ په یو وخت کي درې طلاقو ته د درو طلاقو حکم ورکړی دی هغه وخت کي حضرت عليؓ په حالت کي د غصې وو . سلفي ندوي وایي (ظاهره خبره ده چي دا خبره محض د غصې په حالت کي ده کړې ده دغه د غصې والا خبره نورو صحابه وو هم په فتوی ورکولو کي خپله کړې وه دوی به هم په یو ځای درې طلاقه پر درې طلاقه حسابول . تنویر الآفاق ص ۱۰۲)

مزید یې لیکلي دي چي:

(ظاہرہ خبرہ ده چي د غصې په حالت کي چي خبره د خولي څخه ووزي دا حجت شرعي نه دی ځکه چي دا خبره د نبي عليه السلام نه ده او د نصوصو خلاف ده . (تنوير الآفاق ص ۱۰۴)

اهل علم خلک د غور وکړي چي «غه غير مقلد محقق د حضرت عليؑ او د حضراتو صحابه کرامو په حق کي څنگه بيهوده بکواس کړ دی د خلفاء راشدينو او د عامو صحابه کرامو په حق کي داسي گستاخي کول د هغه چا کار دی چي په زړه کي يې بغض ناجوړي وي .

عقیده نمبر: ﴿۱۷﴾

د غير مقلدينو خيال دادی چي عبد الله ابن مسعودؓ د لمانځه او د دين چيري هم خبري هيري کړي دي:

غرض دا چي د صحابه کرامو په جماعت کي چي يو امتيازي لوړ مقام لري هغه حضرت عبد الله بن مسعودؓ دی خو د غير مقلدينو غټ محدث مولانا عبد الرحمن مبارکپوري فرمايي چي د حضرت عبد الله ابن مسعودؓ لمونځ هم نه وو زده او د لمانځه په حق کي چي کړمي خبري له ده سره وې هغه يې هم ټولي هيري کړي وې همدغه وجه وه چي ده به رفع اليدين نه کاوه . مولانا عبد الرحمن صاحب د ترمذي په شرح کي چي پر عبد الله ابن مسعودؓ باندي ده خبره کړې ده د هغه خلاصه داده، چي دی فرمايي:

(ولو تنزلنا و سلمنا ان حديث ابن مسعود هذا صحيح او حسن فالظاهر ان ابن مسعودؓ قد نسيه كما قد نسي اموراً كثيرة) (تحفة الاحوذی ج ۱ ص ۲۲۱)

عقیده نمبر: ﴿۱۸﴾

صحابه کرامو به د نصوصو خلاف عمل کولو:

د غیر مقلدینو د علماؤ د اہم مذهب دی چې صحابه کرامو به د نصوصو خلاف کار کولو او دوی په دې خبره هم پوه وو چې دا کار د کتاب او د سنت خلاف دی او حرام و ګناه ده مولانا رئیس احمد ندوي فرمایي: چې (صحابه کرام وایي چې درې طلاق په یو وار چې واقع سي یو طلاق واقع کیږي مګر سره د دې چې صحابه کرام درې طلاقه پر یو ځای واقع کول حرام او معصیت او خلاف نصوص یې بولي . (تنویر الآفاق ص ۵۱) په همدغه سلسله کې دوهم وار فرمایي چې صحابه کرام وایي (درې طلاقه په یو وخت کې واقع کیږي سره له دې خبرې چې دا د نصوصو خلاف کار دی اوس سوال دادی چې یو کار د شریعت خلاف وي او صحابه کرام یې صحیح واقع بولي آیا دا د نورو خلکو لپاره دلیل شرعي بلل کېدای سي که یا؟ (تنویر الآفاق ص ۵۴)

یعنې د سلفي ندوي په نزد صحابه کرامو هغه کار هم کولو چې هغه کار د نصوصو خلاف وو او حرام و معصیت هم صحابه کرامو کولو معاذ الله د صحابه کرامو په حق کې د غیر مقلدینو خرابه او ګنده عقیده داده چې تاسي یې ملاحظه کړئ او سره د دې خبرې چې صحابه کرام هغه څوک دي چې د دوی په حق کې الله تعالی جل جلاله فرمایي ﴿رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمْ وَرَضُوا عَنْهُ﴾ ترجمه: الله تعالی د دوی څخه راضي دادوی د الله تعالی څخه راضي دي . او الله جل جلاله فرمایي: ﴿وَكَرَّهَ إِلَيْكُمُ الْكُفْرَ وَالْفُسُوقَ وَالْعِصْيَانَ أُولَٰئِكَ هُمُ الرَّاشِدُونَ﴾ پر دې خبره دادی قطعي نص وارد دی چې صحابه کرام د فسق او عصیان سره طبعي نفرت لري .

عقیده نمبر: ﴿۱۹﴾

صحابه کرامو به خلاف د شرع فتوی ور کوله:
 د غیر مقلدینو دا مذهب دی چې صحابه کرامو ته د ائمه وړ معلومه وه
 چې دا کار د شرعي خلاف دی بیا به هم فتوی ور کوله لکه چې شیعه
 مزاجه استاذ سلفي ندوي چې په خپل کتا کي لیکي چې موږ وینو چې
 گڼ شمېر صحابه کرام په یو وخت کي طلاق ثلاثه واقع بولي او دا صراحة
 له دوی څخه نقل سوی دي چې دا کار خلاف سنت دی او حرام دی . (تنویر
 الآفاق ص ۱۰۵)

لکه چې شیعه گانو د صحابه کرام په شان کي غیر سنجیده خبري
 کولې اوس د غیر مقلدیت په نامه دغو خلکو هغه خبري د علم او تحقیق
 په نامه و دنیا ته په پھیلاو ه وي .

عقیده نمبر: ﴿۲۰﴾

د عبد الله ابن مسعود په خلاف کي د غیر مقلدینو وینا:
 د جامعہ سلفیہ محقق سلفي ندوي په خپل کتاب تنویر الآفاق کي د
 جلیل القدر صحابي او د صحابه کرامو په مجمعه کي فقیه او عظیم
 المرتبت صحابي حضرت عبد الله ابن مسعود په خلاف خپله د بی ادبي
 ژبه استعمال کړې ده چې دهغه یوه نمونه داده چې موږ به یې درته ذکر کړو:
 سلفي ندوي وایي چې (د ابن مسعود بیان د الله (ج) او رسول الله ﷺ
 د بیان شده اصولو خلاف دی لهذا د ابن مسعود بیان د اعتبار وړ نه دی)
 مزید فرمایي چې (د عبد الله ابن مسعود د شک ډک عمل قبول دی او سره د
 دې چې د شریعت حکم واضح دی چې یه شریعت کي په یو وخت کي درې

طلاقه په یوه طلاق حساب دي اوس نو د عبد الله ابن مسعود یاد دي قول
قائل صحابه کرامو قول په کوم دلیل شرعي سره د فتوی وړ دی ؟
(تنویر الآفاق ۱۶۵)

عقیده نمبر: ﴿۲۱﴾

صحابه کرام به په آیت خبر هم وو بیا به یې هم د آیت خلاف کار کولو :
غیر مقلدین سلفي ندوي د صحابه کرامو په خلاف کي په گستاخ
انداز باندي قلم چلولی دی چي فرمایي (دېر صحابه و تابعین داسي وو
چي د آیتو څخه خبر وو او د تلاوت سره سره به یې د مختلفو وجهو څخه د
آیتو خلاف عمل کولو . (تنویر الآفاق ص ۴۷)

عقیده نمبر: ﴿۲۲﴾

د حضرت عبد الله ابن عباس په باره کي د غیر مقلدینو وینا :
د حضرت عبد الله ابن عباس فتوی ده جمهور اهل سنتو علماؤ موافق
ده یعني په وخت کي درې طلاقه واقع کیږي نو د جامعہ سلفیه محقق
فرمایي چي :
(که بالفرض د حضرت عبد الله ابن عباس فتوی د دریو طلاقو په باره
کي داسي وه چي دا درې دي نو موږ بیا د حدیث تابعداري کوو او د ده قول
نه منو . (تنویر الآفاق ص ۴۴۸)

عقیده نمبر: ﴿۲۳﴾

د حضرت عبد الله ابن عمر په باره کي د غیر مقلدینو دوش :
څوک چي غیر مقلدیت اختیار کړي دهغه د قلم تر څو که به داسي
گستاخانه الفاظ او کلام راووزي . د جامعہ سلفیه بنارس استاذ فرمایي :

(چي حضرت عبد الله ابن عمرؓ به ويل چي زما د پلار حضرت عمر فاروقؓ قول چي د نبوي فرمان مخالف وي قابل قبول نه دی نو چي حضرت عبد الله ابن عمرؓ قول يا د بل صحابي قول د فرمان نبوي سره مخالف وي څنگه قابل قبول گرزي، نه سي کېدلای چي قبول دي سي .
(تنوير الآفاق ص ۲۴۶)

محترموا ناظرينو! تاسي د غير مقلدينو په باره کي غور وکړئ آيا چي څوک د صحابه کرامو په شان کي داعقیده لري بيا کېدلای سي چي د اهل سنت والجماعة څخه دي شمار کړل سي .

او دويمه خبره داده چي دغه کتاب په هندوستان کي د غير مقلدينو د مرکزي ادارې له طرفه څخه شائع سوی دی چي د دغي ادارې معتمد ډاکټر مقتدی حسن از هري هم د دغه کتاب په سر کي د کتاب او د مصنف ډېر صفت کړی دی او ده ليکلي دي:

چي په دې کتاب کي چي څه ليکلي دي دا د ټول غير مقلد جماعت موقف دی د صحابه وو په شان کي . (تنوير الآفاق ص ۱۶)

عقیده نمبر: ﴿۲۴﴾

حکیم فیض عالم صديقي هم د صحابه کرامو په شان کي فرمايي:
د صحابه کرامو او د آل بيت رسول په باره کي د حکیم فیض عالم صديقي جذبات چي په لاندي ډول به يې موږ د بصيرت دپاره درته ذکر کړو:

عقیده نمبر: ﴿۲۵﴾

حضرت عليؓ د يو بې فکره شهزاده پر طريقې زندگي تېروله:
د غنیمت څخه ډېره غټه حصه و ده ته په خپل کور ناست ورسېدله او

په ديني امور کي به يې کله په خپله خوښي سره حصه اخستله خو کله يې د سياست مدني يا د نورو امورو لپاره خپل دماغ نه کړی مصروف (صديقۀ کائنات ص ۷۱)

عقیده نمبر: ﴿۲۶﴾

د حضرت عليؑ يو نام نهاد خلافت وو او خوساخته حکمراني يې جوړه کړې وه:

حکيم فيض عالم غير مقلد په خپل کتاب خلافت راشده کي د حضرت عليؑ په باره کي ليکلي دي چي د حضرت عليؑ خلافت او حکمراني يو خودساخته او نام نهاد خلافت وو چي د آيات او سنت سره يې هيڅ تعلق نه درلودی . (خلافت راشده ص ۵۵، ۵۶)

عقیده نمبر: ﴿۲۷﴾

سيدنا حضرت عليؑ د خلافت په ذريعه خپل شخصيت زورور جوړول غوښتل:

حکيم فيض عالم غير مقلد فرمايي چي حضرت عليؑ د خلافت په ذريعه خپل شخصيت قوي کولو او د مسلمانانو فتوحات يې په تپه ودرول او سره د دې يې يو لک کم و بېش د توحيد فرزندان په خاړو او په وينو لړلي شهيدان کړل . (خلافت راشده ۵۱)

عقیده نمبر: ﴿۲۸﴾

د حضرت عليؑ خلافت يو عذاب خداوندي وو:
حکيم فيض عالم غير مقلد خپله سينه د حضرت عليؑ سره د بغض نه ډکه کړې او بغض يې دا دی تاسي يې وگورئ: (حضرت عليؑ امت نه وو

منتخب کړی بلکه خپل خودساخته خلافت یې جوړ کړی وو او دده خلافت څلور یا پنځه کاله دامت لپاره یو عذاب خداوندي وو او دده په دور خلافت کې دیو لک څخه زیات فرزندان توحید ختم کړل سوو او دده شهادت د عالم اسلام لپاره یو رحمت وو . (خلافت راشده ص ۲۲۸)

عقیده نمبر: ۲۹

حضرات حضرت حسن[ؑ] او حضرت حسین[ؑ] د صحابه وو په زمره کې حسابول دا د سبائیت ترجماني وه:

حکیم فیض غیر مقلد د اہم نه سي برداشتولی چي حضرت حسن[ؑ] او حسین[ؑ] په جماعت د صحابه وو کي شمار سي . دی فرمایي: چي حضرت حسن[ؑ] او حضرت حسین[ؑ] په زمره کي د صحابه وو شمارل صریح د سبائیت ترجماني ده یا دیوړ وند تقلید خرابي ده . (سیدنا حسن بن علی ص ۲۲ از مسائل اهلحدیث جلد دوم)

او د حضرت حسن[ؑ] د وفات په باره کي فرمایي چي د حضرت حسن[ؑ] وفات د ډېرو جماعو له وجهي نه وسو . (العیاذ بالله ، خلافت راشده ص ۲۱۵) د حضرت حسن[ؑ] په باره کي خو تاسو د حکیم فیض صاحب ایمان افروز ارشادات ملاحظه کړل اوس نو د حضرت حسین[ؑ] په باره کي دده خیالات او ارشادات ملاحظه کړئ:

عقیده نمبر: ۳۰

د حضرت حسین[ؑ] سفر و کوفي ته د اعلاء کلمه حق دپاره نه وو بلکه صرف سفر وو:

حکیم فیض فرمایي چي حضرت حسین[ؑ] و کوفي ته د دې دپاره نه تلی چي اعلاء کلمه الحق به وسي بلکه دده مقصد حصول د خلافت وو چي

خلافت حاصل سي . (واقعة کربلا ص ۷، از رسائل اهلحديث جلد دوم)
 دده په زړه کي د خلافت حصول وو د ټولو صحابه کرامو او تابعينو د
 خبرداري سره سره ده د ذوالحجې په مياشت کي مکې څخه و کوفې ته
 قصد و کړ . (رسائل اهلحديث جلد دوم ص ۹۸ و ۹۹)

د حضرت حسين^{عليه السلام} په باره کي يوه بله افتراء:

حکيم فيض غير مقلد وايي چي حضرت حسين^{عليه السلام} د برسام په بيماري
 مبتلا وو او برسام هغه بيماري ده چي دامريض به يا له دغي بيماري څخه
 مري او يا به ځيي لهوني کيږي او که بيا هم بچاو سي بيا به يې په ژبه کي
 لکنت يعني بنديده وي او ذهن يې د سوچ کولو څخه محروم سي .
 (خلافت راشده ص ۱۳۸)

يعني حکيم صاحب و خپلو غير مقلدينو ته دا تاثير ور کول غواړي چي
 حضرت حسين^{عليه السلام} د کوفې سفر ددې دپاره وکي چي معاذ الله دی د برسام په
 بيماري اخته وو او دماغ يې کار نه کاوه، د صحابه وو مشوره يې نه منله
 او د خلافت شوق يې ډېر وو مسلمانانو د خداي جل جلاله دپاره غور او
 فکر وکړي چي د يو مسلمان په زړه کي چي يوه ذره محبت دخپل پېغمبر
^{عليه السلام} وي هغه به داسي بي ادبي او بکواس وکړي . د الله (جل شانہ) د
^{عليه السلام} رسول د حضرت حسن^{عليه السلام} او حضرت حسين^{عليه السلام} سره څومره محبت وو د
 دې محبت اندازه د رسول الله^{عليه السلام} ددې دعا څخه معلومېږي چي نبي عليه
 السلام په دعا کي فرمايي (اللهم اني احبهما فاحبهما و احب من يحبهما)
 (ترمذي)

ترجمه: يا الله زه د دوی سره محبت لرم ته هم محبت ورسره وکړه او ته

محبت دهغه چا سره وکړه چې دوی یې محبوب جوړ کړي وي .
او دا هغه حضرت حسن[ؑ] او حضرت حسین[ؑ] دي چې ددوی په باره کي
نبي عليه السلام فرمايي: (الحسن و الحسين سيدا شباب اهل الجنة) (ترمذی).
عقیده نمبر: ۲۱

د حضرت حذیفه[ؓ] په باره کي د حکیم فیض عالم ګنده خیال:
حضرت حذیفه[ؓ] یو جلیل القدره صحابي وو، او هغه صحابي وو چې د
ده سره د نبي عليه السلام هغه خبري ورسره وې چې د بل صحابي سره بیا
نه و او هغه صحابي وو چې نبي عليه السلام یوه ورځ و صحابه کرامو
ته و فرمايل چې (ما حدثکم حذیفه فصدقوه) یعني چې حذیفه[ؓ] څه خبري
درته کوي هغه خبري رښتیا دي)

نو حکیم فیض دده په باره کي فرمايي چې حضرت حذیفه[ؓ] د حضرت
عمر فاروق[ؓ] په قتل کي شریک وو دی فرمايي چې (چې آیا د حذیفه[ؓ] ددې
خبري څخه دا نه معلومېږي چې حضرت حذیفه[ؓ] وایي چې زه د دغه
سازش څخه خبر وم نو چې دی خبر وو نو د یهودو او مجوسو د سازش
ټوله واقعیه یې ولي نه بیانوله دده زوی محمد او د حضرت ابو بکر[ؓ] زوی
محمد دواړه په مصر کي د ابن سبا خاص معتقدین وو . (شهادت
ذوالنورین ص ۷۱)

عقیده نمبر: ۲۲

حضرت ابو ذر غفاري[ؓ] د کمیونستي عقیدې والا وو:
د حضرت ابو ذر غفاري[ؓ] په صحابه کرامو کي خاص مقام درلودی د نبي
عليه السلام سره یې خاص عشق او محبت درلود او د زاهدانه مزاج خاوند

وو د دنیا د محبت یې بالکل په زړه کې سوچ هم نه وو .
حکیم فیض سلفي دده په حق کې داسې خبرې کوي چې د هیڅا قلم
څخه یې صادرېدل ممکن نه دي فیض سلفي د علامه اقبال د دې شعر په
مناسبت کې وایي چې:

مطایا قیصر و کسری کے استبداد کو کس نے
وہ کیا تھا زور حیدر فقر یو ذر صدق سلمانی

ترجمه: یعني د قیصر او کسری طاقت چا مټاو کی هغه زور د حیدر او
فقر د ابو ذر وو او صدق سلماني وو .
په دې باره کې فیض سلفي فرمایي چې په دویم نمبر نوم د ابو ذر دی او
ابو ذر غفاري هغه څوک دی چې د ابن سباد کمیونسټي نظریې څخه
متاثره وو او په هر مسلمان پسي یې لرگي را اخیستي وو .
(خلافت راشده ص ۱۴۳)

چې کله سړی د غیر مقلدیت په ناسور باندې مبتلا سي نو عجیبي
عجیبي خبرې شروع کړي، عجیبه خبره خو داده چې غیر مقلدین رفع
یدین او امین بالجهر داسې نوري فروعې مسائلو باندې هر وخت بحثونه
کوي خو د خپل جماعت پر گستاخانو باندې هیڅ تنقید او اعتراض نه
کوي او د دوی ژبه او قلم ولي ورباندې گونگی شي .

گذارش

زما د ټولو مسلمانانو څخه دا گذارش دی چې د غیر مقلدیت فتنه
وپېژني او ځان ځیني ورغوري د کتاب او سنت په نامه باندې دغه
گمراهي او ضلالت پھیلاوه وي . هر ځای پر اهل سنت والجماعت باندې

د کفر فتویٰ جاری کوي د مسلمانانو په صفو کي انتشار جوړوي په کورو کي د جگړې فضا جوړوي او په مسجدونو کي اختلافات رامينځ ته کوي، او د الله والا خلگو او د دين د خادمانو په حق کي بکواس کوي . نو به موږ دغه دعا کوو چي:

(ربنا لا تزغ قلوبنا بعد اذ هديتنا وهب لنا من لدنک رحمة انک انت الوهاب) و صلى الله تعالى على رسوله و صحبه اجمعين .

غیر اللہ کو نہ اکر ناجائز ہے

مولوي وحيد الزمان غير مقلد ليکلي دي چي غير خخه امراء غوښتل مطلقاً جائز دي (هدية المهدي ص ۲۳) در رسول ﷺ او حضرت عليؓ او د بل ولي په بابت کي دا خيال کول چي د دې سماعت د عام الناس د سماعت خخه اوسع دی دا شرک نه دی . (هدية المهدي ص ۲۵)

او پخپله نواب صديق حسن خان غير مقلد د دې قائل دی د غير الله خخه د خپله مدد غوښتی دی . قبله دين مددی کعبه ايمان مددی ابن قيم مدد قاضي شوکاني مددی ، (نفح الطيب ص ۴۷، ۵۷)

د دې بر خلاف مولوي ثناء الله غير مقلد دا فرمايلي دي چي د غير الله خخه امداد غوښتل شرک دی (اهل حديث کا مذهب ص ۱۷ تا ص ۲۱)

زنا کی لڑکی سے نکاح جائز ہے

مولوي نور حسن غير مقلد ليکلي دي چي د زنا زاده لور سره نکاح کول جائز ده (عرف الجاوی ص ۱۱۲)

او مولوي عبد الجليل سامروي غير مقلد فرمايلي دي چ د زنا زاده لور سره نکاح کول جائز نه ده ځکه په صحاح سته ددې ذکر نسته .
(العذاب المهين ص ۵۲)

مال تجارت میں زکوٰۃ واجب نہیں

نواب صديق حسن غير مقلد ليکلي دي چي په مال تجارت کي زکوٰۃ واجب نه دی شوکاني داؤد هم ددې قائل دي ددې بر خلاف مولوي عبد الجليل سامروي فرميايي دي چي دعام اهل حديث په نزد په مال تجارت کي زکوٰۃ واجب دی . العذاب المهين ص ۲ تا ۲۹)

چاندی سونے کی زیور میں زکوٰۃ واجب نہیں

نواب صديق حسن خان غير مقلد ليکلي دي چي سپينو او سروزرو کي زکوٰۃ واجب نه دی . (بدور اهلہ ۱۰)

او د غير مقلدينو دويم پېشوا مولوي وحيد الزمان غير مقلد ليکلي دي چي سپين او سروزيورات کي زکوٰۃ واجب دی د دليل په اعتبار وجوب قوي دی دوی د حديث دعويدار دي لکن په صريح حديث عمل نه کوي . مولوي وحيد الزمان چي د غير مقلدينو پېشوا او مقتدادی د ليکلي دي چي درنډی د زنا گته حرام ده او ددې دعوت د خوراک لپاره ناجائز دی او ددې سره معامله کول ناجائز ده (اسر اللغة پاره نمبر ۱۰ ص ۵۱)
(تصريح کرې ده ددې بر خلاف مولوي عبد الله پوري غير مقلد ليکلي چي رنډی گته حلاله ده (بدر الاهلہ ص ۱۰۲) فتوا مولوي عبد الله غازي پوري مورخه ۲۲ ربيع الاول سنه ۱۳۲۹ هـ صرف توبه کافي ده سره ددې چي

په مسلم شریف کي صحیح حدیث دی صاف طور رسول الله ﷺ فرمایلي دي
مهر البغی خبیث یعنی د زانیې ګټه آمدني مال حرام دی د اهل حدیثو
څخه پوښتنه سوې ده چي مولوي عبد الله غازي پوري په کوم حدیث عمل
کړی دی د حدیث څخه یې ښکاره انکار کړی دی او بیا خپل ځان ته اهل
حدیث وایي برعکس نام ښودنکی دی .

بیمارول پر چهار پھونک

مولوي وحید الزمان غیر مقلد لیکلي دي چي په قرآن او حدیث
بیمارانو ته دم کول جائز دی، ددې برخلاف نورو ټولو غیر مقلدینو چهار
پھونک مطلقاً ناجائز او حرام لیکلي دی سره ددې چي په کوم چهار
پھونک کې کفریه یا شرکيه منتر ويل کيږي دهغه څخه منع راغلي ده او
کومي کلمې چي کفر او شرک سره امیزش نلري ددې اجازت راغلی دی دا
رنګه مسلم شریف کي رسول الله ﷺ ارشاد موجود دی لا بأس بالرقی ما
لم یکن فیہ شرک نسته باک په دم چو چي نه وي په کي الفاظ د شرک او
مسلم شریف دویم حدیث دی چي در رسول الله ﷺ په حضور کي الفاظو
کلمات دم پېش سور رسول الله ﷺ و فرمایلي: ما رأی باسا من استطاع
منکم لا ینفع . . . فلینفعه .

بل حدیث په ابو داؤد کي روایت دی چي حضرت زینب زوجه عبد الله بن
مسعود وایي چي رسول الله ﷺ په خپله و ماته الفاظ دم وویل: اذهب
الباس رب الناس وأنت الشافی لا شفاء الا شفاءک شاف لا یغادر سقما .
په بهیقي شعب الایمان کي د حضرت علي څخه روایت دی چي یوه شپه
نبي کریم لمونځ کاوه چي سجده ته ولاړی لاسونه ولکول لږم و خوړی

چي لېمانځه څخه فارغ شو پر لږم يې لعنت ووايه مالګه او اوبه يې را وغوښتې سره ګډې کړل پر ځای يې کښېښوول او معذوتين پر ووايه يعني دم يې پر وکړ .

يو روايت دی عبد الله ابن مسعود فرمايي چي رسول ﷺ ارشاد فرمايي چي تاسو خلګ د . . . بخش شيانو څخه شفاء حاصله کړئ يعني لازم کړئ شهادت تيار کړئ او قرآن پر ووايست دم يې کړئ . (ابن ماجه د طرفه ډېر احاديث د دم پر جواز موجود دی مګر ډېر هغه کسان چي د حديث سره بغض لري سترګي پټي کړي او ليکي چي دم ناجائز او شرک دی . سره د دې چي د احاديثو څخه ثابت ده چي قرآن او حديث په الفاظو چي کوم دم کيږي يا تعويذ ليکل کيږي دابلا شبهه جائز دی ، ها کوم خلګ چ دم يا تعويذ د قرآن او حديث بر خلاف کفريه يا شرکيه کلمات باندي دم کوي يا تعويذ ليکي دابلا شبهه ناجائز او حرام دي .

ګانا بجا ناثادي ميں جائز ہے

مولوي وحيد الزمان غير مقلد ليکلي دي چي د طبيعت د خوشالي لپاره ګانې سر و زونه بجاوول مختلف فيہ دی او د اختر او شادي او پر بله خوشالي پر موقع جائز بلکه مستحب دی . (اسرار اللغة پاره ششم (۷۴) ددې بر خلاف نواب حسن خان غير مقلد فرمايلي دي ګانې بجاوول يعني مراميز وغيره مطلقا حرام دي علامه ابن تيميه او ابن قيم هم مطلقا حرام ليکلي دي . (بدر الاهله ص ۵۱۲)

حديث شريف کي صراحةً راغلي دي الغناء يورث الفاق بعثت لامحق المعازف ، او دارنگه په قرآن کي راغلي دي (و من الناس من يشتري لهو

الحديث الخ) يعني گانې سروزونه بجاوول او ويل ظاهرأ حرام دي مگر اهل حديث چي په حديثو د عمل دعویدار دي دوی گانې سروزون بجاوول جائز نه بلکه مستحب يې بولي دا اوس پر قرآن او حديث عمل دی که خواهش نفساني .

نماز جنازه میں سورۃ فاتحہ زور سے پڑھنا

نواب صديق حسن خان غير مقلد ليکلي دي چي په لمانځه د جنازې کي الحمد لله په زوره يعني بلند اواز سره ويل ضروري ده په سوکه اواز سره ويل مستحب نه ده (بدر الاهله ص ۹۲ او مولوي وحيد الزمان غير مقلد فرمايلي دي چي د نماز جنازه صحيح قول دادی چي په بلد اواز سره سوره فاتحه يعني الحمد لله نه ويل بلکه سوکه ويل . (هدية المهدی ص ۲۲۱)

شراب سرکه بن جانے پر پاک نہیں ہوتی

علامه ابن تیمیہ چي د غير مقلدينو د ټولۍ څخه وو هغه هر حال کي شراب نجس بلل يعني که چيري شراب قلب ماهيت وکړي سرکه جوړ سي هغه بيا هم ناپاک دي پاکيږي نه . (فتاویٰ ابن تیمیہ ج ۱ ص ۷۶)
د ابن قیم هم دامذهب دی او علامه شوکاني او نواب صديق حسن خان غير مقلد شراب چي سرکه جوړ سي طاهر او پاک دي . (بدر الاهله)

کفن میں عدد مسنون کپڑوں سے زیادہ دینا درست ہے

مولوي وحيد الزمان غير مقلد فرمايلي دي چي مړي ته کفن نارينه ته تر درو زیات کپړې او زنانو ته تر پنځو زیاتي کپړې مکروه دي . (هدية المهدی ص ۲۱۱)

او علامه شوکاني او نواب صديق حسن خان غير مقلد فرمايلي دي
چي زيادت په کفن کي هيڅ تکلف نه دی بلا شک او بلا تردد جائز دی .
(روضه النديه ص ۱۰۶)

میت اٹھانے سے وضو واجب ہے

غير مقلدين ويلي دي چي په جنازه اخستونکو باندي اودس واجب
يعني که هر چا جنازه واخيسته اودس يې مات دی اودس به کوي او دامام
بخاري په نزد مري په پورته کولو اودس نه ماتيري او نه اودس
واجبيري . په بخاري شريف کي هم صحيح روايت موجود دی .

میت کو نہلانے سے غسل واجب ہو جاتا ہے

غير مقلدين شوکاني نواب صديق خان غير مقدمولوي وحيد الزمان
غير مقلد ليکلي دي چي غسل والا چي مري ته غسل ورکوي پر دې
غسل واجب دی چي غسل به کوي . (روضه نديه ۲۷) او صاحب نصر
الباري غير مقلد خپل کتاب نصر الباري پاره نمبر ۵ ص ۵۲ کي ليکلي
دي چي غسل والا باندي غسل واجب نه دی او امام بخاري هم ليکلي دي
چي غسل والا باندي غسل واجب نه دی . (اسرار الغة پاره چهارم ص ۱۴۶)

ختم ترواح میں تین مرتبہ قل هو الله پڑھنا

مولوي بشير الدين قنوجي ليکلي دي چي د تراويح د ختم په ورځ
درې واره سورة اخلاص ويل بدعت دی بلکه هغه په خپل قرآن
اورېدونکي د دې څخه بند کړي دي او مولوي وحيد الزمان غير مقلد
ليکلي دي چي دا بالکل جائز دی بدعت نه دی معلوم نه دی چي کوم

حديث څخه يې جواز نقل کړی دی . رسول الله ﷺ هېڅ کله په تراويح کې درې واړه قل هو الله احد نه دی ویلی او په صلوٰۃ الليل يعني د شپې په لمانځه کې يې ویلی دی دخپل طرف څخه يې دامسئل نقل کړې ده . د حديث دعويدار دي ددې پر جواز يې کوم حديث پېش کړی دی .

نماز میں ستر کا چھپانا ضروری نہیں

علامه شو کاني او نواب صديق حسن خان غير مقلد فرمايلي دي چي په لمانځه کې ستر عورت شرط نه دی يعني د لمانځه په حالت کې چي د چا عورت ښکاره وي لمونځ صحيح دی .

او ددې بر خلاف مولوي وحيد الزمان غير مقلد ليکلي دي چي پتهېدل د عورت په لمانځه کې شرط دی ددې بغير لمونځ نه صحيح کيږي (هدهي المهدی)

ددې دواړو خيالونه به څوک مني او څوک به يې پرېږدي هر يو د اهل حديث دعويدار دی او هر يو ددې سره سره د اجتهاد دعويدار دی ددې وجهي اختلاف پيدا سو .

فجر کے لئے دواذان ہونی چاہیے

نواب صديق حسن خان غير مقلد فرمايلي دي چي اذان په وقت کې دننه دی بايد په وخت کې وسي تر وخت مخکي اذان جائز نه دی حضرت بلال چي اذان د شپې کوی چي خلک د خوب را جگ سي او د تهجد کولو والا راپورته سي ددې اذان د فجر د اذان سره هېڅ نه وه . (بدر الاھله ص ۴۷)

موذن کو اجرت پر رکھنا جائز ہے

نواب صدیق حسن خان غیر مقلد فرمایلی دي چي موذن لره اجرت ور کول جائز نه دی . (بدر الاھله ص ۴۶)

ددې بر خلاف مولوي وحید الزمان غیر مقلد فرمایلي دي چي په اذان کي اجرت ور کولو کي هیڅ حرج نسته . (هدیه المهدی ص ۸۷)
مولوي وحید الزمان غیر مقلد لیکلي دي چي دموذن لپاره نارینتوب شرط دی زناني اذان نه سي کولای . (هدیه المهدی ص ۶۲)

ددې بر خلاف نواب صدیق حسن خان غیر مقلد فرمایلي دي چي دموذن لپاره نارینتوب شرط نه دی بلکه بنځه او نارینه لره یو حکم دی یعنی بنځي هم اذان کولای سي . (بدر الاھله ص ۴۶)

اذان دینا واجب ہے

نواب حسن خان غیر مقلد فرمایلي دي چي دپنځو لمنځو لپاره اذان کول واجب دی ددې بر خلاف مولوي وحید الزمان غیر مقلد دالیکلي دي چي اذان کول سنت دی واجب نه دی او دوجوب دلیلونه یې رد کړي دي . (هدیه المهدی ص ۴۶)

پوری رمضان کے روزے چھوٹ گئی تو کچھ بھی لازم نہیں

کہ چیري یو سري ټوله روزه د عذر د وجهي نه ونیسي بله روزه راسي او د قضاء اولي روزې نه راوړي مولوي وحید الزمان غیر مقلد فرمایلي دي چي بعد کي دهغې روزې قضا او فدیہ دواړه لازم دي نواب حسن خان غیر مقلد فرمایلي دي چي تاخیر د وجهي څخه هیڅ شی نه لازمېږي

او دا شخص شيخ فاني وويامريض وو چي د صحت اميدي نه وو نه
 قضا واجب ده او نه كفاره واجب . (هدية المهدى ج ۶ ص ۶۴)
 مولوي ازي پوري غير مقلديه نوي مسئله نقل ڪري ده چي مريض او
 مسافر يو دا چي دروزي طاقت نلري دوهم دا چي دروزي طاقت لري سره د
 مشقت اول قسم والا باندي قضا لازم ده دوهم قسم والا باندي فديه دا
 مصيبت د عدم تقليد د وجهي خخه دي هر شخص مجتهد مطلق دي او په
 خپله رايه كي مستقل دي (بدره الاهله ص ۱۲۸، الروضة الندية ۱۵۰)

ميت چھوڻا هوار و زه و لي ڪي لئ رکھا جائز ھي

حافظ ابن قيم فرمايلي دي چي ڪه چيري دمري په ذمه روزي وي ڪه د
 نذر روزي وي نو ولي قضا راوپاي سي او ڪه فرضي روزي وي نو ولي او
 غير هي قضاء نه سي راوپاي او نه جائز دي، مري دي پخپله قضا راوپاي
 . (الروضة ندية ص ۱۴۶، هدية المهدى ص ۶۶)

ددې بر خلاف نواب صديق حسن خان فرمايلي دي چي څر ڪه د نذر
 روزه نيولاي سي هم دارنگه دمري له طرفه فرضي روزه نيولاي سي .
 (الروضة ندية ص ۱۵۰، هدية المهدى ص ۶۶)

د نام نهاد اهل حديث دي عبادت بدنيه يو دبل په حاي ڪي نسي ڪولاي
 نه روزه او نه لمونځ ڇڪه حديث شريف ڪي راخي: لا يصلي احد عن احد و
 لا يصوم احد عن احد الخ .

خطبه جمعہ ڪي شرائط ميں نهين ھي

د غير مقلدينو مقتدا علامه شوڪاني فرمايلي دي چي خطبه د جمعي د

فرائضو او ضروریاتو او شرائطو څخه نه ده د خطبې څخه بغير د جمعې لمونځ کېدلای سي نواب صدیق حسن خان هم د ده تقلید کړی دی .
((أروضة الندية ص ۷۹))

ددې برخلاف مولوي وحید الزمان غیر مقلد لیکلي دي چي خطبه د جمعې د لمانځه لپاره شرط ده بغير د خطبې د جمعې لمونځ نسي کېدلای هغه خطبې د ضروري لوی تفصیل لیکلی دی او په دلائلو یې ثابته کړې ده . (هدية المهدی ج ۵ ص ۱۵۱)

دا خلک د حدیث د عمل دعویدار مکر وگوره حدیث پرېږدي خپل اجتهاد کوي په اقوال کي تناقض او تضاد بیاني ډېره ده .

رکوع اور سجده میں تسبیحان واجب نہیں

مولوي وحید الزمان غیر مقلد لیکلي چي په رکوع او سجده کي تسبیحات واجب دي . (هدية المهدی) دا قول ته یې مختار او صحیح ویلي دي او دا په اصل کي د علامه ابن تیمیه تقلید دی ددې برخلاف نواب حسن خان غیر مقلد لیکلي دي چي په رکوع او سجده کي تسبیحات سنت دي . واجب نه دي . (بدر الاهلة ص ۵۵)

دادواړه د غیر مقلدینو پېشوا دي عامي غیر مقلد به په کوم پېشوا پسي تقلید کوي د اختلاف په خواهشي نفساني باندي چلیږي حدیث پرېږدي عقل او قیاس چلوي او کوم خلک چي د حدیث عظمت لري چي حدیث مخي ته ورته راسي تسلیم یې په حدیث ، هیڅ قیاس نه کوي غیر مقلدین چي د حدیث صحت او ضعف پخپله قبضه او قدرت کي نیولی دی چي

غواړي حديث صحيح بولي او چي غواړي ضعيف يې بولي

غسل میں بدن کا ملنا واجب ہے

مولوي وحيد الزمان ليکلي دي چي په غسل کي د بدن موبنل مستحب دي (هدية المهدى ص ۲۳)

او ددې بر خلاف نواب صديق حسن خان ليکلي دي چي په غسل کي د بدن موبنل واجب دي . (بدر الاهله ص ۳۱) شوکاني هم ددې قائل دی . (الروضة الندية ص ۳۶)

دخول مکہ کے لئے غسل مسنون نہیں

مولوي وحيد الزمان غير مقلد ليکلي دي چي و داخلېدلو د مکې ته غسل سنت دی . (هدية المهدى ص ۲۶) ددې بر خلاف نواب حسن خان فرمايلي دي چي مکې ته د داخلېدو مخکي غسل مه کوئ يعني غسل منع دی بلکه دی ليکي ظلمات بعضها فوق بعض دي يعني غسل کول تاريخي پر تاريخي ده . (بدر الاهله ص ۲۳)

مسافر کی اقتداء مقیم کے پیچھے ناجائز ہے

مولوي عبد الجليل سامرو دي غير مقلد ليکلي دي چي د مسافر اقتداء په مقیم پسي جائز ده . العذاب المهين ص ۷۱) ددې بر خلاف علي حسن خان غير مقلد ليکلي دي چي هيڅ کله مسافر په مقیم پسي اقتداء نسي کولای دی خالص په دوه رکعت کي شریک دی . البنیان المرصوص ص (۶۳)

مشت زني جائز ہے

مولوي نور الحسن خان غير مقلد ليکلي دي چي جلق لگانا يعني
مشت زني مت و هل جائز دی (عرف الجاوی ۲۴) او مولوي عبد الجليل
غير مقلد ليکلي دي چي مشت زني جائز نه ده حڪه صحاح سته كي
ددې ذكر نسته . (العذاب المهين ص ۵۲۶)

هر ركعت ميں اعوذ بالله پڑھنا

مولوي حيد الزمان غير مقلد ليکلي دي چي په لمانحہ كي په هر
ركت كي تر قرائت مخكي اعوذ بالله ويل كيږي . (هدية المهدي ص ۱۷۷)
ددې برخلاف نواب حسن خان غير مقلد فرمايلي دي چي صرف د
لمانحہ په شروع او ابتدا كي اعوذ بالله ويل سنت ده . (الروضة الندية
ص ۱۷) دابن قيم او شوکاني هم دامسلك دی حديث عمل کولو والا
تناقض او تضاد بياني هيڅ کله نه کوي داد دوی اختلاف د نه تقليد د
وجهي، نتیجه ده، دالکه بي مهاره او بن بي مهاره په دين كي قياس
ارائي کوي، و لو کان من عند غير الله لوجدوا فيه اختلافًا كثيرًا)

هر ركعت ميں بسم الله زور سے پڑھنا

مولوي وحيد الزمان غير مقلد داليکلي دي چي د الحمد لله خخه
مخكي سوکه بسم الله ويل مستحب ده (هدية المهدي ص ۱۲۷)
ددې برخلاف نواب صديق حسن خان غير مقلد فرمايلي دي چي په
جهریه لمانحہ كي بسم الله په زوره ويل دا حق مذهب دی . (الروضة
الندية ص ۶۷)

دادواړه د غیر مقلدینو پېشواو مقتدادي یو څه مسئله وايي بل څه مسئله وايي ساده غیر مقلدین په شک کي لوېدلي دي چي د چا خبر و منو او د چا خبر پرېږدو . څنگه ددې نوم عمل بالحديث دی .

سلام کے ذریعے نماز سے نکلنا واجب نہیں

مولوي وحيد الزمان غير مقلد ليكلي دي چي سلام د لمانځه د فرائضو څخه دی (۲۰۱۷ المهدی ج ۳ ص ۲۱۷) ددې برخه خلاف نواب صديق حسن خان ليكلي دي چي په سلام سره وتل د لمانځه څخه واجب نه دی (الروضة الندية ۶۱) علامه شوکاني په خپله په نیل الاوطار کي نه اختيار کړي دی او په

بهيه کي په سلام سره وتل د لمانځه څخه واجب بللی دی .

مولوي وحيد الزمان په نواب باندي رد کړی دی ناظرین په غور سره وفرمایي څنگه دد نوم عمل بالحديث دی څنگه دا او س په حديث عمل دی که قیاس او رایه ده . شوکاني په خپله یو کتاب کي ليکلي دي چي په سلام سره وتل واجب دی او په بل کي يې ليکلي دي چي واجب نه دی داخلک د خپله طرفه څه اجتهاد کوي . او حديث پرېږدي .

مروجہ میلاد جائز ہے

مولوي وحيد الزمان غير مقلد ليكلي دي چي نن سبا مولود مروجہ باندي انکار جائز نه دی دا چي څنگه که ددلي په صورت کی کيږي جائز دی . (هدية المهدی ص ۱۱۸)

مولوي ثناء الله غير مقلد ليكلي دي چي مولود مروجہ بدعت مروجہ

مولود جوڙولو والا عموماً فاسق او فاجر دی څوڪ . . . وهي دلمانځه پابندي نه کوي بيا په مولود کي . . . روايات گډوډ دي حكايات بيانوي بيا وايي چي رسول خپل مجلس ته راځي او قيام کوي او سلام وايي . بيا ولاړی سلام وايي، مولوي وحيد الزمان غير مقلد دي لږد جائز او درست ويلې دي په دې انکار جائز نه دی دا خالص نفس پرست د عقل والا او عمل بالحديث والا داسي نه کوي او نه وايي .

د غير مقلدينو يو څو فاسد عقائد:

﴿۱﴾ . . . غير مقلدين وايي رنډی چي څومره روپی په زنا جمع کړي بيا توبه وکاري نو دغه و دې ته او نورو مسلمانانو ته جائز دي، وگورئ ددې دپاره فتاویٰ مولوي عبدالله غازي پوري او عبدالله دهلي د غير مقلدينو امام دی .

﴿۲﴾ . . . غير مقلدين وايي چي د کافر ذبح روا ده او خوراک يې جائز دی وگورئ ددې دپاره (دليل الطالب ص ۴۱۳ للنواب صديق حسن خان او عرف الجاری .

﴿۳﴾ . . . يو مسلمان چي هر څومره ښځي په نکاح کړي حد نه باندي جاري کيږي . (ظفر اللاصی ص ۱۴۱ و ص ۱۴۲ نواب صديق حسن خان و عرف الجاری ص ۱۱۵) .

﴿۴﴾ . . . د غير مقلدينو په نزد ټول صحرايي حيوانات يا حشرات جائز دي چي وينه پکښې نه وي که څه هم د غائط خزدکه وي .

﴿۵﴾ . . . د غير مقلدينو په نزد چي حيوان مردار شي ناپاک نه دی دادی زه

خپله و دليل الطالب ته گورم او نوشته ځني کوم دغه يې عبارت دی: تحریم
بيع مستلزم نجس بودن آن نیست نه شرعاً نه عقلاً (دليل الطالب ص ۲۲۴) .

﴿۶﴾ غير مقلدين وايي چي پس خورد ناپاکه نه ده چي دهرشي وي
(بدور الاهله ص ۱۵ و ص ۱۶)

﴿۷﴾ د غير مقلدينو پر مذهب د حيض او نفاس د وينو څخه ماسوی
نوري ټولي ويني پاکي دي . (دليل الطالب ص ۲۳۰) د ابن در حکم طهارت خون در
غير دم حيض و نفاس است (عرف الجادی ص ۱۰ و بدور الاهله ص ۱۸)

﴿۸﴾ د غير مقلدينو په نژدېه مال د تجارت کي زکوة نشته دليل
الطالب و مسک الختام شرح بلوغ المرام و شرح رساله شوکاني .

﴿۹﴾ غير مقلدين وايي ماسوی د شپږو شيانو څخه په نورو کي سود
جائز دی . دليل الطالب و عرف الجادی البنيان المرصوص و بدور الاهله .

﴿۱۰﴾ د جنب دپاره قرآن ته لاس وروړل او پورته کول او ورقي اړول
جائز دي (دليل الطالب ص ۲۵۲ و عرف الجادی البنيان المرصوص)

﴿۱۱﴾ د غير مقلدينو په نژدېدزو په زېور کي زکوة نشته . (بدور
الاهله ص ۱۰۱)

﴿۱۲﴾ غير مقلدين وايي شراب پاک دي . (بدور الاهله ص ۱۵ و دليل
الطالب ص ۴۰۴)

﴿۱۳﴾ اهل حديث وايي چي په سرو زرو او سپينو زرو کي زکوة
نشته . (دليل الطالب ص ۵۷)

﴿۱۴﴾ د غير مقلدينو په نژدمني پاک دي . (بدور الاهله ص ۱۵)
﴿۱۵﴾ د غير مقلدينو په نژد د زوال مخکي د جمعې لمونځ جائز

دی . (بدور الاهله ص ۷۱)

﴿۱۶﴾ غیر مقلدین وایي چي د جمعي د لمانځه دپاره جماعت ضروري نه دی یوازي هم د جمعي لمونځ کولی سئ .

﴿۱۷﴾ غیر مقلدین وایي د جمعي لمونځ لکه نور لمنځونه بې خطبي پې کوي . (بدور الاهله ص ۷۲)

﴿۱۸﴾ غیر مقلدین وایي په دار الحرب کي د جمعي لمونځ جائز دی . (بدور الاهله ص ۷۴)

﴿۱۹﴾ غیر مقلدین وایي چي د سجده تلاوت دپاره صفت د لمانځه شرط نه دی يعني بې اوداسه او پر لاري روان پې کولی سئ . (بدور الاهله ص ۶۸)

﴿۲۰﴾ غیر مقلدین وایي که مقتدي په لمانځه کي په امام پسي ولاړ وو خطاء سو سجده سهوه دي وکړي .

﴿۲۱﴾ غیر مقلدین وایي چي هلکانو او ښځو ته سره زر استعمالول جائز دي . (بدور الاهله ص ۲۴)

﴿۲۲﴾ غیر مقلدین وایي چي کوم حيوان په گولي وويشتل سي او مړ سي نو دهغه حيوان خوراک جائز دی . (بدور الاهله ص ۳۳.۵)

﴿۲۳﴾ غیر مقلدین وایي که سړی په قصد سره لمونځ قضاء کړي بيا يې راوگرځوي نو فائده نه لري همپشه گنهگار دی . (دليل الطالب ص ۲۵۰)

﴿۲۴﴾ غیر مقلدین وایي د ټولو حيواناتو بولي پاکي دي . (بدور الاهله ص ۱۴، ۱۵)

﴿۲۵﴾ غیر مقلدین د درياب ټول حيوانات حلال بولي . (بدور الاهله ص ۲۳۲ و عرف الجادی)

- ﴿۲۶﴾ غیر مقلدین وایي د سرو زرو لوښي استعمالول جائز دي .
- ﴿۲۷﴾ غیر مقلدین وایي که یو سړي دیوې ښځې سره زنا وکړه او بیاد دغې ښځې لور پیدا سوه نو دهغې نکاح ورته جائز ده . (عرف الجادی ص ۱۱۲)
- ﴿۲۸﴾ غیر مقلدین وایي که یو څوک پرز نابېرېدی نو موټ و هل او یا په بله طریقه مني خارجول واجب دي . (عرف الجادی ص ۱۱۲)
- ﴿۲۹﴾ غیر مقلدین وایي چې په یوه پسه د سلو کسانو قرباني جائز ده . (بدور الاهله ص ۳۹۱)
- ﴿۳۰﴾ غیر مقلدین وایي در رسول الله ﷺ زیارت مدني ته تگ ناجائز دی . (عرف الجادی ص ۲۲۵)
- ﴿۳۱﴾ غیر مقلدین وایي چې د گډر یا پای خانې اوبه پاکي دي چې رنگ یې بدل سوی نه وي . (عرف الجادی ص ۹)
- ﴿۳۲﴾ غیر مقلدین وایي بې اودسه د قرآن ویل او اخیستل جائز دي د عباس رضی الله تعالی عنه او حماد او ابراهیم نخعي مذهب ته اعتبار نسته هغه صرف عوامو ته دوکه ورکول دي . (عرف الجادی)
- ﴿۳۳﴾ غیر مقلدین وایي که سړی بې اوداسه لمونځ وکړي نو لمونځ یې صحیح دی او کنهکار دی . (بدور الاهله ص ۲۸)
- ﴿۳۴﴾ غیر مقلدین وایي چې د بدن څخه څومره وینه ولاړه سي اودس یې نه ماتېږي . (دستور المتقي ص ۲۹ سامرودي)
- ﴿۳۵﴾ غیر مقلدین وایي که مسافر په مقيم پسي لمونځ کاوه نو ودي درېږي چې امام دوه رکعت وکړه بیا دي اقتداء پسي وکړي .

﴿۳۶﴾ غیر مقلدین وایي سر خربیل د خوار جو علامت دی او د سر خربیل ناروا دي . (البيان المرصوص ص ۱۶۹)

﴿۳۷﴾ غیر مقلدین وایي چي حفظ الله ذکر ويل بدعت دی . (البيان المرصوص ص ۱۷۲)

﴿۳۸﴾ غیر مقلدین وایي صحابه فاسقان وو لکه معاویه باغي . (البيان المرصوص ص ۱۸۴)

﴿۳۹﴾ غیر مقلدین وایي چي بنځي ته بې له پروني يا چادره لمونځ جائز دی خواهي محارم يې ناست وي او که نه وي ناست او بنځه لڅ بدن لمونځ کولی سي . (بدور الاهله ص ۲۹)

﴿۴۰﴾ غیر مقلدین وایي چي د لمانځه دپاره د کپړو پاکوالی ضروري نه دی او په مردارو کالو کي هم لمونځ کولی سي . (دلیل الطالب ص ۲۶۴ ، و عرف الجادی ص ۲۲ ، و بدور الاهله ص ۲۹)

﴿۴۱﴾ غیر مقلدین وایي که جامه تر بجلکو کښته وه او دس يې مات دی . (دستور المتقی ص ۲۹)

﴿۴۲﴾ غیر مقلدین وایي که یو څوک په روژه کي قصداً خوراک وکړي نو کفارہ باندي نشته . (دستور المتقی ص ۱۰۲)

﴿۴۳﴾ غیر مقلدین وایي چي دستر آیت خاص تر بي بي گانو در سول الله ﷺ پوري دی نور امت نه دي ځيني مراد، يعني و نورو بنځو ته د بې پردگي کول جائز دي (سامرودي)

﴿۴۴﴾ غیر مقلدین وایي چي د جبرگي (يا ششکي) خوراک جائز دی . (بدور الاهله ص ۲۵۱)

﴿۴۵﴾ غير مقلدين وايي د کافرانو په شهر کي سود جائز دی . (بدور

الاهله ص ۲۵۱ و بنيان المرصوص ص ۱۱۲)

﴿۴۶﴾ غير مقلدين وايي که د پسه د حلالو په وخت کي بسم الله و نه

وايي او د خوراک په وخت کي يې ووايي نو جائز دی . (عرف الجادی ص ۲۴۱)

﴿۴۷﴾ غير مقلدين وايي که يو سړی کافر وي او نذري يې کړی وي او بيا

اسلام ته راواوړي نو نذر پوره کول واجب دي . (عرف الجادی ص ۲۵۷)

﴿۴۸﴾ غير مقلدين وايي چي فرضي لمانځه والا په نفلي لمانځه والا

پسي اقتداء کولی سي . (عرف الجادی ص ۳۷)

﴿۴۹﴾ غير مقلدين وايي نابالغ هلک و بالغ ته امامت ور کولی شي .

(عرف الجادی ص ۳۸)

﴿۵۰﴾ غير مقلدين وايي داختر لمونځ تنها يو سړی هم کولی شي

امامت ضروري نه دی . (بدور الاهله ص ۷۸)

محترم مو! په پوه کتاب کي چي په نامه د مجموع رسائل علماء هند دی

ج ۳ آخري بحث کي دا عقائد وکتل نو ما دا توهم وکړی چي دا به په غير

مقلدينو باندي درواغ ويل کيږي خو دليل الطالب کتاب د صديق حسن

خان زما سره وو، نو فوراً ولاړ شوم او حوالې مي وکتلې نو کومي خبري

چي په مجموعه رسائل علماء هند کي وې هغه صحيح وې او هغه نور

کتابونه مي پر دې قياس کړي چي دا هم صحيح دي او الله (جل جلاله) دي

زموږ د عقائدو اصلاح وکړي .

الاجوبه عن أسئلة السلفية على كتب الحنفية

تأليف:

شيخ القرآن والحديث

مفتي عبد الرازق

كدنوي دامت فيضه الجاري

محترمو لوستونکو! دغه ڪتاب اجوبه عن أسئلة السلفية د غير مقلدينو په مدرسو گرزولي هري مدرسي ته يې دوه يا درې واره وروړي دی ده مولوي ولي الله اخنډزاده صاحب د کچلاک هغه وويل چي دا مسئلې ما و اخنډزاده صاحب هيبت الله ته وروړي هغه څه نه وويل بيا يې د مولوي عبد الحکيم مدرسي ته وروړي وی هغه هم جواب نکړی وړ، بيا د مولوي عبد الحکيم په مدرسه کي د شيخانو مجلس و و هلته هم ياد و سو خو د الله څخه زه ډېر راضي يم چي زموږ دارالافتاء الشرعية نورزی څوک خړوت آباد کي ددې حل وشو چاپ په رساله کي بيا چاپ شو په فتاوی د شهيد شيخ حسن جان مدني په فتاوی کي او دا دی په دې فتاوی کي زياده هم وشو .

.....☆.....

بسم الله الرحمن الرحيم

الحمد لله الذي شرع لنا ديناً قويمًا، وهدانا إليه صراطاً مستقيماً، وجعلنا من اهله تعلمًا وتعليمًا، حمد من عمنه رحمته وافضاله، وغمرته أعطيته ونواله، وأشهد أن لا اله إلا الله وحده لا شريك له، شهادة أستزید بها وفور نعمه، واسترفد بها وفور كرمه؛ وأشهد أن محمداً عبده ورسوله، الذي جمع بمبنة شمل الحق بعد تفرقه، وقمع برسالته حزب الباطل بعد تطوقه، صلى الله عليه وعلى آله وأصحابه، وأتباعهم الذي سلكوا سنن سننه وصوابه..... و بعد ليكونکي ددې ڪتاب وايي چي هر کله زموږ څخه مطالبه وکړه بعضو ملگرو د جوابات د هغه سوالو چي غير مقلدينو د احناف پر کتابو او علماء کړي وو نو موږ شروع وکړه په جواباتو ددوی په توفيق د يوه الله

جل شانہ و عم نوالہ .

متأولين ته مشركان ويل :

سوال : په نن عصر کي بعض الناس و متأولين ته مشرکان وایي نو دا دوی ویناڅه حکم لري؟

جواب : کوم څوک چي متأولين ته مشرکان وایي دا خبره د دوی بیرته پر دوی باندي واپس کيږي دا بعینه مضمون د حدیث شریف دی او متأولين په خپل تاویل کي معذور دي لکه څنگه چي امام بخاري د دې دپاره یو مستقل باب وضع کړی دی . هغه دادي باب ماجاء فی المتأولين (صحيح البخاری ۵۶۲/۲)

”قال المحشى قوله فى المتأولين ، لا خلاف بين العلماء ان كل متأول معذور بتأويله غير ملوم فيه إذا كان تأويله ذلك سائغا فى لسان العرب او كان له وجه فى العلم إلا يرى ان النبى ﷺ لم يعنف عمر بن خطاب رضى الله تعالى عنه فى تلبيه بردائه على ما يجئ الآن فى حديثه وعذره فى ذلك“
والله تعالى اعلم بالصواب-

﴿۱﴾..... پوښتنه : په فتاوى عالمکيري کي راغلي دي :

”إذا انكر الرجل آية من القرآن أو سخر بآية من القرآن وفى خزنة المفتين أو عاب كفر كذا فى التارخانية إذا انكر ارجل كون المعوذتين من القرآن لا يكفر وقال بعض المتأخرين يكفر لانعقاد الاجماع بعد الصدر الاول على انهما من القرآن والصحيح الاول لان الاجماع المتأخر لا يرفع الاختلاف المتقدم“ (فتاوى عالمکيري کتاب السير الباب التاسع فى احکام المرتدين ، مطلب موجبات الکفر انواع ، ومنها ما يتعلق بالقرآن ۲/۲۶۶)

ترجمہ: چي کله سږی دقرآن دیوه آیت خخه انکار و کړي یا په یوه آیت مسخره وکي او په خزانه المفتین کي وایي یا عیب پر ولگوي کافر کیږي .

داسي په تتارخانيه کي راغلي چي کله سږی دقل اعوذ برب الفلق او قل اعوذ برب الناس دوه سورتونه دقرآنيه انکار وکړي نه کافر کیږي او ځيني وروستنو ویلي کافر کیږي، ځکه داولي پېړۍ وروسته پر دې اتفاق راغلی چي دا دوه سورتونه دقرآن دي او صحیح اول قول دی چي نه کافر کیږي ځکه وروستنی اتفاق مخکنی اختلاف نه ختموي .

داسي په ظهیریه فتاوی کي راغلي، څه وجه ده چي دیوه آیته انکار کفر دی تر یوه آیت ډېر دوه سورتو انکار کفر نه دی؟

❁❁❁ . الجواب المثاب باسم

ملهم الصدق والصواب :

منکر دقرآن کافر دی که څه هم یو آیت وي اما منکر د معوذتین هغهته بعضي فقهاوو کافر نه دي ویلي ځکه چي د صحابه وو په قرآنیت کي د معوذتین اختلاف وو لکه حضرت ابن مسعود رضی الله تعالی عنه پخپل مصحف کي معوذتین نه وو لیکلي نور او یانو داوهم وکړ چي حضرت ابن مسعود رضی الله تعالی عنه یې دقرآن جزء نه بولي نو بعضي فقهاوو ددې وهم په اساس احتیاطاً و منکر ته د معوذتین کافر نه دي ویلي . لکه په عالمگیری کي چي وایي:

”اذا انکر الرجل کون المعوذتین من القرآن لا یکفر و قال بعض المتأخرین یکفر لانعقاد الاجماع بعد الصدر الاول علی انهما من القرآن و

الصحيح الاول لان الاجماع المتاخر لا يرفع الاختلاف المتقدم - (عالمگیری ۲۶۶/۲ مجمع الانهر ۵۰۷/۲)

حدثنا عبد الله حدثني أبي ثنا سفيان بن عيينة عن عبده وعاصم عن زر قال قلت لابي ان اخاك يحكمها من المصحف فلم ينكر قيل لسفيان ابن مسعود قال نعم ولسا في مصحف ابن مسعود كان يرى رسول الله ﷺ يعوذ بهما الحسن والحسين ولم يسمعه يقرأهما في شيء من صلاته فظن انهما عوذتان وأمر على ظنه وتحقق الباقر كونهما من القرآن فاعودهما اياه - (مسند أحمد ج ۵ ص ۱۳۰، عدد ۲۱۲۲۷)۔

قال المحقق شبيب الارنوؤط اسناده صحيح على شرط الشيخين - قال الإمام النووي ويحتمل ما روى من اسقاط المعوذتين من مصحف ابن مسعود انه اعتقد انه لا يلزمه كتب كل القرآن وكتب ما توهما وتركهما شهرتهما عنده وعند الناس والله اعلم ، (شرح النووي عل صحيح مسلم باب ما يتعلق بالقراءات ج ۶ ص ۱۰۹ حديث عدد ۸۲۴)۔

﴿۲﴾..... پوڻستنه: ۽ ڀه فتاوى شامي کي راغلي: ”و کذا اختاره صاحب الهداية في التجنيس فقال لو عرف فكتب الفاتحة بالدم على جبهته وأنفه جاز للاستشفاء وبالبول أيضا ان علم فيه شفاء لا بأس به لكن لم ينقل وهذا لأن الحرمة ساقطة عند الاستشفاء كحل الخمر والميتة للعطشان والجائع اهـ، من البحر وأفاد سيدي عبد الغني أنه لا يظهر الاختلاف في كلامهم لاتفقهم على الجواز للضرورة“

د ابن عابدين شامي حنفي رد المحتار كتاب الطهارة مطب في التدواي بالمحرم ج ۱ ص ۱۴۷ دغه رنگه عالمگیری کتاب الکراهية الباب الثامن

عشر فی التداوی و المعالجات ج ۵ ص ۴۳۵ فتاویٰ قاضیخان کتاب
الحظر و الاباحه ج ۴ ص ۳۶۵ .

ترجمہ: او دغه رنگه خوبنه کړې ده صاحب هدايه په تجنیس نومي
کتاب کي، پس ویلي دي که دسړي دپوزي ويني بهېدلې نو د سورة
فاتحه: الحمد لله شریفه پر خپل تندي او پزه په وینه ولیکل رواده د شفا
غوښتلو لپاره او په بولو سره همدغه رنگه رواده که ده ته شفا پکښي
معلومه سوه پروانلري خو نقل کړي یې نه دي شوي، دا جواز په دې وجه
دی چي د شفا غوښتي په وخت کي حرمت ساقط دی لکه د شرابو او مړه
حيوان حلال توب د تېري او وږي لپاره، د بحر کتاب دا خبره پای ته
ورسېدله، زما آقا عبد الغني دافایده رايستلې چي د دغو مشرانو په خبرو
کي اختلاف نه لیدل کیږي ځکه دوی د ضرورت په خاطر پر رواوالي
اتفاق لري دبلي خوا شيخ عبد العلي دیوبندي صاحب مفتي اعظم د
افغانستان فرمایي: بعض اعمال سته چي سړی په کافر کیږي: لکه
سجده کول و بت ته پخپل اختیار او د قرآن بې عزتي کول یا د حضرت
رسول الله ﷺ په شان کي بې ادبي کول کتاب ورته کافر ویلي دي .
بلوغ المرام ص ۱۶ دغسي حکم په نورو کتابو کي هم سته لکه شرح
عقائد عقائد نسفيه ص ۸۳ شرح فقه الاکبر د ملا علی القاري ص ۲۷۸، دا
خو د فقه په کتاب الطهارت کي مشهوره ده چي د تلاوت لپاره بې اودسه
لاس قرآن ته وروړل ناروا دي .

❁❁❁ . الجواب المثاب باسم

ملهم الصدق والصواب :

دغه قول چي معترض په اعتراض كي رانقل كړى ضعيف دى بلكي مفتي به قول دادى چي په هيڅ وخت د فاتحي او نورو آيتو په بولو او يا په وينه سره ليكل جواز نلري . بلكي دغه فعل كول حرام دي لكه حكيم الامت الشيخ اشرف علي التهانوي^٢ او نورو علماؤ چي يې د نه جواز خبره كړې ده :

”و اليك ما قاله حكيم الامت الشيخ اشرف على التهانون العياذ بالله كتابة القرآن بالنجاسة إذا فعله متعمدا بدون اكراه واضطرار يكفر (امداد الفتاوى ٣٦/٤) و دارت المسألة في باكستان فاجبا عنه الشيخ المفتى محمد تقى العثمانى حفظه الله بما يلى ما ذكر فى البحر الرائق من جواز كتابة الفاتحة بالدم لا يجوز عندنا وعند علمائنا مطلقا - و خلاصة القول ان كتابة آية من آيات القرآن الكريم بشيئ نجس سواء كان للعلاج او غيره حرام مطلقاً كذا فى هامش السراجية ص ٣٣١ وقال شيخنا العلامة المفتى عبد الرازق كدنى دامت فيضه الجارى فى فتاوى هادية ج ٢ ص ٦١٩)

ومثل قول بعض الكتب ان الكتابة بالبول والدم جائز عند الضرورة وهذا الضرورة فيها اهانة وذا لا يجوز وقاسوا على شرب الخمر عند الضرورة وهذا القياس باطل لأن فى شرب الخمر ليس اهانة القرآن وفى الكتابة بالبول والدم اهانة القرآن والاهانة كفر وأيضاً فى الشرب وقت المخمصة يقين من هلاك بسبب العطش او بقول الطيب الحاذق ان فيه شفاء وقول الطيب معتبر عند أهل الشرع واما قول صاحب التمام او تعويذات فليس له اعتبار فى الشرع فلا يقاس على الشرب الكتابة بالبول والدم من الفاتحة او غيرها من

القرآن وقال الله تبارك وتعالى: لا يمسه إلا المطهرون وإذا لم يجز المسح فكيف الجواز بالكتابة بالبول ولادم وهما اخبت الخبائث ولا يجترء عليها المسلم - او بل جواب دادى چي شراب چينبل او خنزير خورل كنبي يقين دى چي نه چولاوه كيږي او نه دلورې مري ولي يقينايې اوبه كوي او يقينايې مروي او په الحمد لله سره خر يقين نسته نو وهمي پريقيني نه قياسېږي . وهذا عندي والله اعلم بالصواب كتبه مفتي بعد الرازق خادم

التفسير والحديث انتهى عبارة شيخنا وكذا في كفايت المفتي (٥٦/٩)

﴿٣﴾..... پوښتنه: دامام أبو حنيفة په مناقبو كي راغلي: ”ورآى ربه فى

المنام مائة مرة ولها قصة مشهورة ، مقدمة الدر المختار مع رد المحتار (٥١/١)

ترجمه: امام سل واره الله تعالى په خوب ليدلى د دې مشهوره قصه ده د روح المعانى مصنف د سوره اعراف ١٤٢ نمبر آيت لاندي په صراحت وايي ما الله تعالى په خوب ليدلى تفتازاني صاحب د ډېرو څخه حكايت كوي چي الله يې په خوب ليدلى و دي كتل سي شرح العقائد ص ٦٠ درؤية الله د بحث آخري برخه، دبلي خوا كتاب راوړي: ”ولو قال رجل رأيت الله فى المنام قال الشيخ الإمام رئيس أهل السنة أبو منصور الماتريدى هذا الرجل شر من عابد الوثن (قاضيخان كتاب الحظرو والاباحة فصل فى التسييح والتسليم والصلوة على النبي ٣٧٨/٤“

داسي په نورو كتابو كي سته لكه الفتاوى التتارخانية، كتاب الحكام المرتدين المتفرقات ٤٧١/٥، والبحر الرائق كتاب السير احكام المرتدين ٢٢٠/٥، و مجمع الانهر باب المرتد الفاظ الكفر انواع ٣٩٩/٤ . ترجمه: كه سړي وويل ما الله په خوب ليدلى د أهل السنة رئيس أبو

منصور ماتريدي وايي داسري تربت پرسته ډېر بد دی اوس د عقيدې امام أبو منصور ماتريدي خو داسري کافر کی، موږ په دې هکله څرنگه عقیده وساتو؟

❁. الجواب المثاب باسم

ملهم الصدق والصواب :

محترمه! الله رب العزت په خوب کي ليدل کيږي دايواخي امام صاحب نه دی ليدلی بلکي په سلهاؤ خلکو ليدلی دی لکه څنگه چي په حديث شريف کي راځي: قال النبي ﷺ رأيت ربي في احسن صورة الخ رواه الدارمي والترمذي، دامام دارقطني کتاب (رؤية الله) چي پر ۲۸۷ حديثونو مشتمل دی ټول دداسي خوب د ليدلو شاهدي ورکوي، همداراز المعجم الكبير ج ۱ ص ۲۱۷ عدد ۹۲۸ أيضا عدد ۲۴۶، اسناده صحيح على ما رجحناه و سائر رجاله ثقة رجال الشيخين، کتاب (السنة) لابن أبي عاصم عدد ۴۶۹ ج ۱ ص ۱۰۴، رواه الامام أحمد عن ابن عباس رضي الله تعالى عنه عدد ۲۵۸۰، قال الهيثمي ج ۱، ۷۸ رجاله الصحيح جامع الاحاديث للسيوطي عدد ۱۲۵۸۹، كذا في المشكوة..... وفي المرقاة الظاهر ان هذا الحديث إلى رؤيا رآها نبي ﷺ.

الحاصل امام ماتريدي هغه څوک کافر بولي چي ووايي چي ما ذات حقيقي د الله تعالى په خوب کي وليدی ځکه خوب يو خيالي شی دی او چي څوک ووايي ما الله تعالى په خوب کي وليدی او ذات حقيقي نه ووايي نو داسري نه کافر کيږي او امام صاحب چي په خوب ليدلی دی هغه ذات حقيقي نه بڼی بلکه بيله ذات حقيقي بڼی نو دواړه قولونه صحيح دي (کفايت المفتی ج ۱ ص ۸۰)

يايى امام ابو منصور ماتريدي هلته كافر بولي چي كيفيت او يا جهت يي بيان كړي او يايي صفت بيان كړي چي مناسب نه وي د الله تعالى د جلايت سره .

”كما فى هامش السراجية ص: ٣٠٨ و امام ماحكى عن بعض الفقهاء مثل قاضىخان وغيره ان من قال رأيت الله فى المنام فهو زنديق من الزنادقة و عن الإمام أبى منصور الماتريدى هو شر من عابد الوثن - (فتاوى قاضىخان على هامش الهندية ج ٤ ص ٤٢٤) فهذا كله إذا بين لله تعالى كيفية وجهة او صفة لا تليق بجلاله انظر مرقاة المفاتيح ج ١٠ ص ٣٤٤ ، باب رؤية الله تعالى حاشية النووى على مسلم الجزء الثالث ١٨ باب اثبات رؤية الله تعالى .

د مذكوره حديث: درأيت ربى فى المنام الخ د حوالو لپاره د امام دار قطنى كتاب رؤية الله چي پر ٢٨٧ حديثو باندي مشتمل دى ټول د داسي خوبو د ليدلو د امكان شاهدي وركوي او همدارنگه المعجم الكبير ج ١ ص ٣١٧ عدد ٢٨ و أيضا عدد ٤٦ اسناده صحيح على ما رجحناه و سائر رجلاه ثقات رجل الشيخين (السنة لابن أبى عاصم عدد ٤٦٩ ج ١ ص ٢٠٤ أحمد عن ابن عباس رقم ٢٥٨٠ ج ١ ص ٧٨ قال رجاله رجال الصحيح جامع الاحاديث رقم ١٢٥٨٩ .

﴿٤﴾ پوښتنه: أبو بكر الجصاص الرازي الحنفي (المتوفى ٣٨٠) وايي: ”(لا تدركه الابصار) معناه لا تراه الابصار وهذا تمدح بنفى رؤية الابصار كقوله تعالى: لا تأخذه سنة و لانوم، و ما تمدح الله بنفيه عن نفسه فان اثبات ضده ذم و نقص فغير جائز اثبات نقيضه بحال كما لو بطل استحقاق الصفة بلا تأخذه سنة و لانوم لم يبطل إلا إلى صفة نقص فلما تمدح الله بنفى رؤية

البصر عنه لم یجز اثبات ضدهو نقیضه بحال اذ کان فیہ اثبات صفة نقص و لا یجوز أن یكون مخصوصا بقوله تعالى وجوه يومئذ ناضرة إلى ربها ناظرة لأن النظر محتمل لمعانى منه انتظار الثواب كما روى عن جماعة عن السلف فلما کان ذلك محتملا للتأویل لم یجز الاعتراض علیه بلامسوغ للتأویل فیہ والاخبار المروية فی الرؤية انما المراد بها العلم لو صحت و هو علم الضرورة الذی لا تشوبه شبهة ولا تعرض فیہ الشکوک لأن الرؤية بمعنی العلم مشهورة فی اللغة“ (احکام القرآن لابى بکر الجصاص الحنفی ج ۲ ص ۴، ۵، سورة انعام ۱۰۳ نمبر آیت لاندي)

خلاصہ دا چي د الله د ليدلو ده انکار کړی، بلکي د الله ليدل يې عيبجن، خراب صفت بللی دی . دبلي خوا کتاب داسي وايي :
 ”و يجب اکفار من قال ان الله يرى ولا يرى والمعتزلى مبتدع إلا إذا قال باستحالة الرؤية فهو حينئذ کافر (فتاویٰ البزازية کتاب الفاظ تګون اسلاما او کفرا او خطا، نوع فيما يتصل بها مما يجب اکفاره من أهل البدع ج ۱: ص ۳۱۹)“

ترجمہ: دهغه چا کافر ګڼل واجب دي چي وايي الله تعالى ليدل کوي او دی نه ليدل کيږي او معتزلي بدعتي دی مګر کله چي ووايي چي داريت (د الله تعالى ليدل، ناشوني، ناممکنه دي نو هغه په دې وخت کي کافر دی . يوې خواته امام جصاص دی، بلي خواته واجب پاته کيږي، څه کول په کار دي؟

دمعتزله ووپه مناسبت داهم ياديږي چي په فقه الاکبر کي د امام أبو حنيفة عقيده د الله په شان کي داسي بيان سوې: ”وله يد ووجه و نفس کما

ذکرہ اللہ تعالیٰ فی القرآن فهو صفات بلا کیف و لا یقال ان یدہ قدرته او نعمته ، لان فيه ابطال الصفة ، وهو قول أهل القدر والاعتزال ، ولكن یدہ صفة بلا کیف “ او ترجمہ داسی ورسره لیکل سوی ، او دده لاس او مخ او نفس شته لکه چي ذکر کړي دي خدای تعالیٰ په قرآن کي نو دا صفتونه دي چي کیفیت معلوم نه دی او داسي نشي ویلی چي په لاس یې قدرت دده مراد دی ، یا نعمت ، ځکه چي په دې کي خو ابطال د صفت دی ، او دا قول د قدر او معتزله وو دی ولیکن لاس دهغه خویو صفت دغه دی بې کیفیته (فقه الاکبر ۶/۷) دبلي خوا دپرو کتابو دالیکلي چي د (یدالله) څخه قدرت الله مراد دی ، اوسني علماء کرام په خپلو ترجمو ، درسو او خطبو کي هم دا خبره دپره کوي ، نو دا څه حکم لري؟

❁❁❁ . الجواب المثاب باسم

ملهم الصدق والصواب :

محترموا! أبو بکر جصاص انکار کوي له رویت د الله په سترگو د دینا په سترگو د آخرت یې نه کوي ، منکر او یا مراد د جصاص احاطه بر ذات د الله ده د مطلق رویت انکار نه کوي ، أهل سنت والجماعت په دې متفق دي چي رویت درب العزت د مؤمنانو لپاره په جنت کي ثابت دی موږ عقیده په دې هکله داده لکه څرنګه چي شرح القعيدة الطحاوية بیان کړې ده ، ” والرؤية حق لاهل الجنة بغير احاطة ولا كيفية كما نطق به كتاب ربنا ، و جوه يومئذ ناضرة ، إلى ربها ناظرة ، و تفسيره على ما أراد الله تعالى و علمه و كل ما جاء في ذلك من الحديث الصحيح عن رسول الله ﷺ فهو كما قال و معناه على ما أراد لا ندخل في ذلك متأولين بآرائنا و لا موهمين بأهوائنا

فانه ما سلم في دينه إلا من سلم لله عزوجل و لرسوله ﷺ ورد علم ما اشتبه عليه إلى عالمه)

شرح: المخالف في الرؤية الجهمية والمعتزلة ومن تبعهم من الخوارج والامامية وقولهم باطل مردود بالكتاب والسنة وقد قال بثبوت الرؤية الصحابة والتابعون وأئمة الإسلام المعروفون بالامامة في الدين وأهل الحديث وسائر طوائف أهل الكلام المنسوبون إلى السنة والجماعة وهذه المسألة من اشرف مسائل اصول الدين واجلها وهي الغاية التي شمر اليها المشمرون و تنافس المتنافسون و حرماها الذين هم عن ربهم محجوبون و عن بابه مردودون وقد ذكر الشيخ رحمه الله من الادلة قوله تعالى (وجوه يومئذ ناضرة ، إلى ربها ناظرة) فتأويل نصوص المعاد والجنة والنار والحساب أسهل من تأويلها على أرباب التأويل ولاي شاء مبطل أن يتأول النصوص ويحرفها عن مواضعها إلا وجد إلى ذلك من السيل ما وجده متأول هذه النصوص وهذا الذي افسد الدنيا والدين وهكذا فعلت اليهود والنصارى في نصوص التوراة والانجيل وحذرنا الله ان نفعل مثلهم وأبى المبطلون إلا سلوك سبيلهم وكم جنى التأويل الفاسد على الدين واهله من جناية فهل قتل عثمان رضى الله عنه إلا بالتأويل الفاسد؟ وكذا ما جرى في يوم الجمل وصفين ومقتل الحسين والحرّة؟ وهل خرجت الخوارج واعتزلت المعتزلة ورفضت الروافض واختلفت الامة على ثلاث وسبعين فرقة إلا بالتأويل الفاسد؟ و اضافة النظر إلى الوجه الذي هو محلّه في هذه الآية و تعديته بأداة إلى الصريحة في نظر العين و اخلاء الكلام من قرينة تدل على خلافه حقيقة موضوعة صريحة في أن الله أراد بذلك نظر العين التي في الوجه إلى الرب

جل جلاله فان النظر له عدة استعالات بحسب صلاته و تعدذيه بنفسه ، فان
عدى بنفسه فمعناه ، التوقف و الانتظار ، انظرونا نقتبس من نوركم ، و ان عدى
بـ فى فمعناه ، التفكير و الاعتبار كقوله ، اولم ينظروا فى ملكوت السماوات
والارض ، و ان عدى بـ إلى فمعناه المعانيه بالابصار كقوله تعالى : (انظرو
إلى ثمره إذا اثمر ، فكيف إذا أصيف إلى الوجه الذى هو محل البصر ؟) و
روى ابن مردويه بسنده إلى ابن عمرو قال : قال رسول الله ﷺ فى قوله
تعالى (وجوه يومئذ ناظرة) قال : من البهاء و الحسن (إلى ربها ناظرة) قال فى
وجه الله عزوجل) عن الحسن قال : نظرت إلى ربها فنظرت بنوره و قال أبو
صالح عن ابن عباس رضى الله عنهما : (إلى ربها ناظرة) قال : تنظر إلى وجه
ربها عزوجل و قال عكرمة : (وجوه يومئذ ناظرة) قال : من النعيم (إلى ربها
ناظرة) قال : تنظر إلى ربها نظراً ثم حكى عن ابن عباس مثله) و هذا قول
المفسرين من أهل السنة و الحديث و قال تعالى : (لهم ما يشاؤون فيها ولدنا
مزيد) قال الطبرى : قال على بن أبى طالب و انس بن مالك : هو النظر إلى
وجه الله عزوجل و قال تعالى : (للذين احسنوا الحسنى و زيادة) فالحسنى :
الجنة و الزيادة : هى النظر إلى وجهه الكريم فسرّها بذلك رسول الله ﷺ و
الصحابه من بعده كما (روى مسلم فى صحيحه عن صهيب قال : قرأ رسول
الله ﷺ : (للذين احسنوا الحسنى و زيادة) قال : (إذا دخل أهل الجنة
الجنة و أهل النار النار نادى مناد : يا أهل الجنة ان لكم عند الله موعدا يريد
ان ينجزكموه فيقولون : ما هو؟ ألم يثقل موازيننا و يبيض وجوهنا و يدخلنا
الجنة و يجزنا من النار؟ فيكشف الحجاب فينظرون إليه فما اعطاهم شيئاً
احب اليهم من النظر إليه و هى الزيادة) و رواه غير بأسانيد متعددة و افاض

آخر معناها أن الزيادة النظر أى وجه الله عزوجل وكذلك فرها الصحابة
رضى الله عنهم روى ابن جرير (ذلك) عن جماعة منهم : أبو بكر الصديق
رضى الله عنه وحذيفة وأبو موسى الأشعري وابن عباس رضى الله عنهم و
قال تعالى : (كلا انهم عن ربهم يومئذ لمحجوبون) احتج الشافعى رحمه الله
وغيره من الأئمة بهذه الآية على الرؤية لاهل الجنة ذكر ذلك الطبرى وغيره
عن المزنى عن الشافعى وقال الحاكم : حدثنا الاصح حدثنا الربعى ابن
سليمان قال : حضرت محمد بن ادريس الشافعى وقد جاءته رقة من الصعيد
فيها : ما تقول فى قول الله عزوجل : (كلا انهم عن ربهم يومئذ لمحجوبون)؟
فقال الشافعى : لما أن حجب هؤلاء فى السخط كان فى هذا دليل على ان
اولياءه يروونه فى الرضى و أما استدلال المعتزلة بقوله تعالى : (لن ترانى) و
بقوله تعالى : (لا تدركه الابصار) فالآيتان دليل عليهم : أما الآية الأولى :
فالاستدلال منها على ثبوت رؤيته من وجوه : أحدها : أنه
لا يظن بكليم الله ورسوله الكريم واعلم الناس بربه فى وقته ، أن يسأل ما لا
يجوز عليه بل هو عندهم من أظم المحال ، الثانى : أن الله لم ينكر عليه
سؤاله ولما سأل نوح ربه نجاه ابنه أنكر سؤاله وقال : (انى أعظك أن تكون
من الجاهلين) الثالث : أنه تعالى قال : (لن ترانى) ولم يقل : انى لا أرى او لا
توجوز رؤيتى اولست بمرئى والفرق بين الجوابين ظاهر ألا ترى أن من كان
فى كفه حجر فظنه رجل طعاما فقال : أطعمنيه فالجواب الصحيح : أنه لا
يؤكل أما إذا كان طعاما صح أن يقال : انك لن تأكله وهذا يدل على أنه
سبحانه مرئى ولكن موسى لا تحتمل قواه رؤيته فى هذه الدار لضعف قوى
البشر فيها عن رؤيته تعالى يوضحه : الوجه الرابع : وهو قوله : (ولكن انظر إلى

الجبل فان استقر مكانه فسوف تراني) فأعلمه أن الجبل مع قوته و صلابته لا يثبت للتجلى في هذه الدار فكيف بالبشر الذى خلق من ضعف؟ الخامس: أن الله سبحانه قادر على أن يجعل الجبل مستقرا وذلك ممكن وقد علق به الرؤية ولوك انت محالا لكان نظير أن يقول: ان استقر الجبل فسف آكل و اشرب و انام و الكل عندهم سواء السادس: قوله تعالى: (فلما تجلى ربه للجبل جعله دكا) فاذا جهز ان يتجلى للجبل الذى هو جماد لا ثواب له و لا عقاب فكيف يمتنع ان يتجلى لرسول و اوليائه فى دار كرامته؟ ولكن الله اعلم موسى أن الجبل إذا لم يثبت لرؤيته فى هذه الدار فالبشر اضعف ، السابع: أن الله كلم موسى و ناداه و ناجاه و من جازعيله التكلم و التكليم و أن يسمع مخاطبه كلامه بغير واسطة - فروثيته اولى بالجواز و لهذا لا يتم إنكار رؤيته إلا بانكار كلامه و قد جمعوا بينهما و أما دعواهم تأييد النفى بـ لـن و أن ذلك يدل على نفى الرؤية فى الآخرة: ففاسد فانها لو قيدت بالتأييد لا يدل على دوام النفى فى الآخرة فكيف إذا اطلقت؟ قال تعالى: (ولن يتمنوه أبدا) مع قوله: (و نادوا يا مالك ليقض علينا ربك) و لأنها لو كان للتأييد المطلق لما جاز تحديد الفعل بعدها و قد جاء ذلك قال تعالى: (فلن أبرح الأرض حتى يأذن لى أبى) فثبت أن لن لا تقتضى النفى المؤبد قال الشيخ جمال الدين ابن مالك رحمه الله: (و من رأى النفى بـ لـن مؤبدا فقله أردد و سواء فاعضدا) و أما الآية الثانية: فالاستدلال بها على الرؤية من وجه حسن الضعيف و هو: أن الله تعالى انما ذكرها فى سياق التمدح و معلوم أن المدح انما يكون بالصفات الثبوتية و أما العدم المحض فليس بكمال فلا يمدح به و انما يمدح الرب تعالى بالنفى إذا تضمن امرا وجوديا كمدحه بنفى السنة و النوم

المتضمن كمال القيومية ونفى الموت المتضمن كمال الحياة ونفى اللغوب
والاعياء المتضمن كمال القدرة ونفى الشريك والصاحبة والولد والظهير
المتضمن كمال الربوبية والألوهية وقهره ونفى الاكل والشرب المتضمن
كمال صمديته وغناه ونفى الشفاعة عنده إلا باذنه المتضمن كمال توحده و
غناه عن خلقه ونفى الظلم المتضمن كمال عدله وعلمه وغناه ونفى النسيان
و غزوب شئى عن علمه المتضمن كمال علمه واحاطته ونفى المثل
المتضمن لكمال ذاته وصافته ولهذا لم يتمدح بعدم محض لم يتضمن امراً
ثبوتياً فان المعدوم يشارك الموصوف فى ذلك العدم ولا يوصف الكامل بأمر
يشترك هو و المعدوم فيه فان المعنى : أنه يرى ولا يدرك ولا يحاط به فقوله :
(لا تدركه الابصار) يدل على كمال عظمته وأنه أكبر من كل شئ وأنه
لكمال عظمته لا يدرك بحيث يحاط به فان الادراك هو الاحاطة بالشئ و
هو قدر زائد على الرؤية كما قال تعالى : (فلما تراء الجمعان قال أصحاب
موسى انا لمدركون قال كلا) فلم ينف موسى الرؤية وانما نفى الادراك
فبالرؤية والادراك كل منهما يوجد مع الآخر وبدونه فالرب تعالى يرى ولا
يدرك كما يعلم ولا يحاط به علماً وهذا هو الذى فهمه الصحابة والأئمة من
الآية كما ذكرت أقوالهم فى تفسير الآية بل هذه الشمس المخلوقة لا يتمكن
رائيها من ادراكها على ما هى عليه وأما الاحاديث عن النبي ﷺ الدالة على
الرؤية فمتواترة رواها أصحاب الصحاح والمسانيد والسنن فمنها (حديث
أبى هريرة ، أن ناساً قالوا : يا رسول الله هل نرى ربنا يوم القيامة؟ فقال :
رسول الله ﷺ : هل تضارون فى رؤية القمر ليلة البدر؟ قالوا : لا يا رسول
الله قال : هل تضارون فى الشمس ليس دونها سحاب؟ قالوا : لا قال فانكم

تروونه كذلك) الحديث - أخرجها في الصحيحين بطوله (و حديث أبي سعيد الخدرى أيضا في الصحيحين نظيره و حديث جرير بن عبد الله البجلي قال : كنا جلوسا مع النبى ﷺ نفضر إلى القمر ليلة اربع عشرة فقال : انكم سترون ربكم عيانا كما ترون هذا لا تضامون فى رؤيته) الحديث اخرجاه فى الصحيحين (و حديث صهيب المتقدم رواه مسلم وغيره و حديث أبى موسى عن النبى ﷺ قال : و جنتان من فضة آنيتهما وما فيهما و جنتان من ذهب آنيتهما وما فيهما وما بين القوم و بين أن يروا ربهم تبارك و تعالى إلا رداء الكبرياء على وجهه فى جنة عدن) أخرجاه فى الصحيحين و من (حديث عادى ابن حاتم : و ليلقين الله احد يوم يلقاه و ليس بينه و بينه حجاب و لا ترجمان يترجم له فيقول : ألم أبعث اليك رسولا فيبلغك ؟ فيقول : بلى يا رب فيقل : ألم أعطك ما لا و أفضل عليك ؟ فيقول بلى يا رب) أخرج به البخارى فى صحيحه و قد روى احاديث الرؤية نحو ثلاثين صحابيا و من أحاط بها معرفة يقطع بأن الرسول قالها و لولا أنى التزمت الاختصار لسقت ما فى الباب من الاحاديث و من أراد الوقوف عليها فليواظب سماع الاحاديث النبوية فان فيها مع اثبات الروية أنه يكلم من شاء إذا شاء و أنه يأتى لفصل القضاء يوم القيامة و أنه فوق العالم و أنه يناديهم بصوت يسمعه من بعد كما يسمعه من قرب و أنه يتجلى لعباده و أنه يضحك إلى غير ذلك من الصفات التى سماعها على الجهمية بمنزلة الصواعق و كيف تعلم أصول دين الاسلام من غير كتاب الله و سنة رسوله ؟ و كيف يفسر كتاب الله بغير ما فسر به رسوله ﷺ و أصحابه رضوان الله عليهم الذين نزل القرآن بلغتهم ؟ و قد (قال ﷺ : من قال فى القرآن برأيه فليتبوأ مقعده من النار) (و فى رواية : من قال فى القرآن بغير

علم فليتبوا مقعده من النار) وسئل أبو بكر رضى الله عنه عن قوله تعالى (وفاكهة وأبا) ما الأب؟ فقال: أى سماء تظلنى وأى أرض تقلنى إذا قلت فى كتاب الله ما لا اعلم؟ وليس تشبيه رؤية الله تعالى برؤية الشمس والقمر تشبيها لله بل هو تشبيه الرؤية بالرؤية لا تشبيه المرئى بالمرئى ولكن فيه دليل على علو الله على خلقه وإلا فهل تعقل رؤية بلا مقابلة؟ ومن قال يرى لا فى جهة - فليراجع عقله!! فاما أن يكون مكابرا لعقله وفى عقله شئ وإلا فاذا قال يرى لا أمام الرائي ولا خلفه ولا عن يمينه ولا عن يساره ولا فوقه ولا تحته رد عليه كل من سمعه بفطرته السليمة ولهذا الزم المعتزلة من نفى العلم بالذات بنفى الرؤية قالوا: كيف تعقل رؤية بلا مقابلة بغير جهة وانما لم نره فى الدنيا لعجز ابصارنا لا لامتناع الرؤية فهذه الشمس إذا حرق الرائي البصر فى شعاعها ضعف عن رؤيتها لا لامتناع فى ذات المرئى بل لعجز الرائي فاذا كان فى الدار الآخرة اكمل الله قوى الآدميين حتى اطاقوا رؤيته ولهذا لما تجلى الله للجبل: (خر موسى صعقا فلما أفاق قال سبحانك تبت اليك وأنا أول المؤمنين) بأنه لا يراك حتى إلامات ولا يابس إلا تدهده ولهذا كان البشر يعجزون عن رؤية الملك فى صورته إلا من أیده الله كما أید نبينا قال تعالى: (وقالوا لو لا انزل عليه ملك ولو انزلنا ملكا لقضى الأمر) قال غير واحد من السلف: لا يطيقون أن يروا الملك فى صورته فلو انزلنا عليهم ملكا لجعلناه فى صورة بشر وحينئذ يشتبه عليهم هل هو بشر او ملك؟ ومن تمام نعمة الله علينا ان بعث فينا رسولا منا وما الزمهم المعتزلة هذا الالتزام إلا لما وافقوهم على انه لا داخل العالم ولا خارجه لكن قول من اثبت موجودا يرى لا فى جهة - أقرب إلى العقل من قول من اثبت موجودا قائما بنفسه لا يرى ولا فى جهة و

يقال لمن قال بنفى الرؤية لانتفاء لازمها وهو الجهة اتريد بالجهة امرا وجوديا؟ او امرا عدميا؟ فان اراد بها امرا وجوديا كان التقرير: كل ما ليس فى شىء موجود لا يرى وهذه المقدمة ممنوعة ولا دليل على اثباتها بل هى باطلة فان سطح العالم يمكن ان يرى وليس العالم فى عالم آخر وان اردت بالجهة امرا عدميا فالمقدمة الثانية ممنوعة فلا نسلم أنه ليس فى جهة بهذا الاعتبار وكيف يتكلم فى اصول الدين من لا يتلقاه من الكتاب والسنة وانما يتلقاه من قول فلان؟! وإذا زعم أنه يأخذه من كتاب الله لا يتلقى تفسير كتاب الله من احاديث الرسول ولا ينظر فيها ولا فيما قاله الصحابة والتابعون لهم باحسان المنقول البناء عن الثقات النقلة لاذين تخيرهم النقاد فانهم لم ينقلوا نظم القرآن وحده بل نقول نظمه ومعناه ولا كانوا يتعلمون القرآن كما يتعلم الصبيان بل يتعلمونه بمعانيه ومن لا يسلك سبيلهم فانما يتكلم برأيه ومن يتكلم برأيه وما يظنه دين الله ولم يتلق ذلك من الكتاب فهو مأثوم وان اصاب ومن اخذ من الكتاب والسنة فهو مأجور وان أخطأ لكن ان اصاب بضاعف أجره وقوله: والرؤية حق لاهل الجنة تخصيص أهل الجنة بالذكر يفهم منه نفى الرؤية عن غيرهم ولا شك فى رؤية أهل الجنة لربهم فى الجنة وكذلك يروونه فى المحشر قبل دخولهم الجنة كما ثبت ذلك فى الصحيحين عن رسول الله ﷺ ويدل عليه قوله تعالى: (تَجِيَّتُهُمْ يَوْمَ يَلْقَوْنَهُ سَلَامٌ) و اختلف فى رؤية أهل المحشر على ثلاثة اقوال: احدها: انه لا يراه إلا المؤمنون الثانى يراه أهل الموقف مؤمنهم وكافرهم ثم يحتجب عن الكفار ولا يروونه بعد ذلك الثالث: يراه مع المؤمنين المنافقون دون بقية الكفار وكذلك الخلاف فى تكليمه لأهل الموقف واتفقت الأمة على أنه لا يراه أحد

من الدنيا بعينه ولم يتنازعا في ذلك إلا في نبينا ﷺ خاصة : منهم من نفى رؤيته بالعين ومنهم من اثبتها له ﷺ وحكى القاضي عياض في كتابه الشفا اختلاف الصحابة ومن بعدهم في رؤيته ﷺ رأى ربه بعين رأسه وانها قالت لمسروق حين سألها : هل رأى محمد ربه ؟ فقالت : لقد قف شعري مما قلت ثم قالت : من حدثك أن محمدا رأى ربه فقد كذب ثم قال : وقال جماعة يقول عائشة رضی اللہ عنہا وهو المشهور عن ابن مسعود وأبي هريرة واختلف عنه وقال بانكار هذا و امتناع رؤيه في الدنيا جماعة من المحدثين والفقهاء والمتكلمين وعن ابن عباس رضی اللہ عنہما : أنه صلى الله على وسلم رآه بعينه وروى عطاء عنه : أنه رآه بقلبه ثم ذكر اقوالا فوائد - شرح العقيدة الطحاوية ، المؤلف ابن أبي العز الحنفی “ .

اوس راڻو د سوال د دويمی برخي جواب ته . موږ دخپل جليل القدر امام ابو حنيفه سره په دې هکله موافق يو هغه دا چي په دې مسئله کي دوه مذهبه دي اول مذهب د متقدمينو دى دوى وايي : چي یداو رجل د الله تعالى صفات دي او نور يې موږ په حقيقت نه پوهيږو، دويم د متاخرينو مذهب دى دوى ديد معنى په قدرت سره کوي، او اکثر مفسرين هم پر دې قول دي دپاره ددې چي په زمانه کي مذاهب فاسده رامينځ ته شو لکه مشبهين او مجسمين چي عوام مسلمانان يې گمراه کول، ځکه هغوى له يد څخه پر پنځو گوتو مشتمل له غوښي جوړ لاس اخيستی او له وجه څخه پر سترگو او پوزي او خوله باندي مشتمل مخ اخيستی نو دوى دغه معنى مختاره کړه لپاره د حفاظت د عقيدې د مسلمانانو، نو حاصل داشو چي زموږ او د مبتدعو ډلو تر مينځ فرق دادى دوى په تاويل کي د حقيقي

معنی نفی کوی خو مور تاویل کوو دپاره د حفاظت د عقیدې دعوامو خو نفی د حقیقی معنی نه کوو له یداو په همدې خبر له نورو الفاظو څخه هغه څه اخلو کما یلیق بشانه .

”کما فی النبراس و علماء السنة بعد اجماعهم علی ان معانیها الظاهرة غیر مرادة ذهبو مذهبین احدهما مذهب السلف وهو الايمان بما أراد الله سبحانه مع تنزيهه عن التجسيم والتشبه وقالوا الاستواء واليد والرجل صفات للحق سبحانه لا نعف عنها وفي بعض نسخ فقه الاکبر المنسوب إلى الإمام ان تاويلها ابطال للصفات وهو قول المعتزلة ثانيها مذهب الخلف تفسيرها بما يليق به تعالى لاشتهار المذاهب الفاسدة في زمانهم وتضليل المشبهة عوام المسلمين ففعلوا ذلك حفظا للدين“ (نبراس ص ۱۸۵)

او د ید په معنی کي ډېرو مفسرینو تاویل کړی دی لکه تفسیر منیر ج ۱۵ ص ۹ او مدارک ج ۴ ص ۲۱۰ او احکام القرآن ج ۲ ص ۶۲۱ او خازن ج ۴ ص ۲۱۰ امداد الفتاوی ج ۶ ص ۲۲ .

﴿۵۰﴾..... پوښتنه: د عقیدې کتاب وايي: ”وإذا لم يكن في مكان لم يكن في جهة لا علو ولا سفلا ولا غيرهما“ (شرح العقائد النسفية ص ۳۳، ورسره وگوره شرح المقاصد ج ۲ ص ۶۶، ۶۷)

ترجمه: چي الله په یو ځای کي نه دی نو په یو طرف کي هم نه دی، نه پورته نه کښته او نه بل طرف ته . ابن نجیم وايي: وصف الله تعالى بحضرة زوجته فقالت كنت ظننت ان الله تعالى في السماء كفرت الاشباه والنظائر کتاب السیر ص ۱۶۰ .

ترجمه: سړي د خپلي ښځي په حضور کي د الله بیان وکړ نو دې وویل

ما کمان کوی چي الله لوږ پر آسمان دی، کافره شوه . په عالمکيري کي وايي: ”یکفر باثبات المکان لله تعالى ، فلو قال : از خدايک مکان خالی نیت یکفر ، و لو قال : الله تعالى في السماء فان قصد حكاية ما جاء فيه ظاهر الاخبار لا یکفر ، وان أراد المکان یکفر ، وان لم تکن له نية ، یکفر عند الاكثر وهو الاصح و عليه الفتوى ، و یکفر بقوله : الله تعالى جلس للانصاف او قام له ، و بوصفه الله تعالى بالفوق او بالتحت .“ (فتاویٰ عالمکيري کتاب السير الباب التاسع احکام المرتدين ج ۲ ص ۲۲۰ و مجمع الانهر باب المرتد ج ۴ ص ۴۰۱ کي هم دی ته ورته خبره سته) .

ترجمه: الله ته په مکان ثابتولو سړی کافر کيږي نو که ويې ويل، هيڅ حای دخدايه نه دی خالي، کافر کيږي که ويې وويل، الله پر اسمان دی، نو که دهغه څه قصديې کړی وو چي سرسري اخبار پکښي راغلی، نه کافر کيږي او که دمکان اراده يې کړې وه کافر کيږي . که دده څه نیت نه وو (نه دمکان، نه د حکايت ...) کافر دی د اکثریت په فيصله او داډېره صحيح ده، پر همدې فتوی ده او کافر کيږي په داسي وينا دده: چي الله تعالى کښېنستی دپاره دانصاف يا ورته ودرېدی، او (دغه رنگه کافر کيږي) په دې چي الله لوږ وېولي يا کښته .

له بلي خوا په تفسير مظهري کي داسي وايي: قال أبو حنيفة ان الله في السماء دون الارض رواه البهقي و روى عنه من قال لا اعرف ربى في السماء او في الارض؟ فقد كفر لأن الله يقول الرحمن على العرش استوى و عرشه فوق سماواته و روى عنه انه قال من انكر الله في السماء فقد كفر (التفسير المظهری دشيخ ثناء الله پاني پتي حنفي ج ۲ ص ۲۹۷ د

یونس د ۳ نمبر آیت لاندی)

ترجمہ: امام ابو حنیفہ واپس چي يقيناً اللہ پر اسماں دی نہ پر محکمه دا خبرہ بيهقي نقل کړې او دغه رنگه يې دده څخه نقل کړي که چا وويل بيهقي نقل کړي، او دغه رنگه يې دده څخه نقل کړي: که چا وويل زه نه پوهېږم په دې چي زما رب پر آسمان دی که پر محکمه، نو دی کفار سو. حکه الله فرمايې: (رحمن پر عرش لوړ دی) او دده څخه نقل سوي: څوک چي نه ومنې الله پر اسماں، پس يقيناً دی کافر سو، په دې وجه د تفسير لوی عالم آلوسي حنفي پر هغه خلکو چي د الله د لوړوالي انکار کوي داسي رد کوي او وایي:

”وانت تعلم ان مذهب السلف اثبات الفوقية لله تعالى كما نص عليه الإمام الطحاوی وغيره واستدلوا لذلك بنحو الف دليل“ .

ترجمہ: تاته معلومه ده چي د پخوانو عالمانو (صحابه کرامو او نورو) مذهب اثبات د لوړ والی دی الله لره لکه څنگه چي کرامو او نورو) مذهب اثبات د لوړ والی دی الله لره لکه څنگه چي تصریح کړې په دې امام طحاوي او نورو او دوی دلیل نیولی د دې لپاره په نژدې زر دلیلونه لري بیا مفسر آلوسی ځيني د دغه دلیلو څخه داسي یادوي:

و الآيات و الاخبار التي فيها التصريح بما يدل على الفوقية كقوله تعالى: ﴿تنزيل الكتاب من الله العزيز الحكيم﴾ (الزمر: الجاثية: الأحقاف) ﴿وإليه يصعد الكلم الطيب﴾ (فاطر: ﴿ووبل رفعه الله إليه﴾ (النساء: ﴿وتعرج الملائكة والروح إليه﴾ (المعارج: ٤)

و قوله ﷺ فيما أخرجه مسلم و أنت الظاهر فليس فوقك شيء كثيرة جدا و

کذا کلام السلف فی ذلك فممنه ما روى شيخ الاسلام أبو اسماعيل الانصارى
فی کتاب الفاروق بسنده إلى أبي مطيع البلخي أنه سأل ابا حنيفة رضى الله
تعالى عنه عن قال : لا اعرف ربى سبحانه فى السماء أم فى الأرض ؟ فقال قد
كفر لأن الله تعالى يقول : ﴿الرَّحْمَنُ عَلَى الْعَرْشِ اسْتَوَى﴾ (طه: ۵) وعرشه
فوق سبع سماوات فقال : قلت فان قال انه على العرش ولكن لا ادرى
العرش فى السماء أم فى الارض ؟ فقال رضى الله تعالى عنه : هو كافر لأنه
انكر انه فى الماء ومن انكر انه فى السماء فقد كفر (روح المعانى دشيخ
الوسى حنفى ج ۷ ص ۱۱۴ دسورت انعام د ۱۸ نمبر آیت لاندی) (۱)

ترجمہ: داسی آیتونہ او حدیثونہ دہر دی چي پھہغو کي تصریح دہ پھہ
دی چي پھہ دالور والی دلالت لکھ داوینا دالله : (داقرآن) نازل سوی دی د
الله تعالیٰ دخوا چي زورور حکمت والادی او دہ تہ خیري پاکی خبري او
بلکی دی الله پورتہ کړي خپل خان تہ او خیري ملائکہ او جبریل دہ تہ او دا
وینا دنبی ﷺ پھہ روایت دمسلم او تہ لور یی نو نستہ پورتہ تر تا بل
بنی او دغہ رنگہ دہري دی پھہ دہ بارہ کي داو لنو عالمانو ویناوي دغہ
جملې څخہ دہ چي شيخ الاسلام خواجہ عبد الله انصاري صاحب نقل
کړي پھہ خپل (الفاروق) نومي کتاب کي پھہ خپل سند سرہ تر أبو مطيع
بلخي پوري چي دہ پوښتنہ وکړہ دامام أبو حنيفة څخہ دغہ چا پھہ بارہ
کي چي وایي زہ نہ پوهېږم چي زما رب پر آسمان دی او کہ پر محککہ نو دہ
امام أبو حنيفة وفرمایل یقیناً، دی کافر سو حککہ الله تعالیٰ فرمایي
(رحمن پر عرش لور دی : او عرش دالله تعالیٰ تر اوہ اسمانو لور دی نو أبو
مطيع وایي ما وویل کہ داسی وایي یقیناً الله پر عرش دی خو زہ نہ یم

خبر چي عرش پر اسمان دی او که پر محکمه پس ده أبو حنیفہ و فرمايل
دغه سري کافر دی حکه ده انکار و کی ددی خخه چي الله پر اسمان دی او
خوک چي انکار و کی ددی خخه چي الله تعالى پر اسمان دی نو بس هغه
کافر دی أبو مطيع بلخي دامام صاحب شاگر دی انور شاه صاحب وایي دی
د فقه اکبر مصنف دی: (صدق) دهر صادق سري دی او ددی بیان وروسته
داسي ليکي:

”فالحاصل: ان نزول الباري إلى سماء الدنيا نزول حقيقة يحمل على
ظاهره و يفوض تفصيله و تكييفه إلى الباري عز برهانه و هو مذهب الائمة
الاربعة و السلف الصالحين كما نقله الحافظ في فتح الباري (عرف الشذی على
جامع الترمذی ابواب لصلاة الليل باب ما جاء في نزول الرب تبارك و تعالى
كل ليلة إلى السماء الدنيا ج ۱ ص ۵۹)“.

ترجمه: نو حاصل دا چي دې نژدې اسمان ته د باري تعالى رانا زلېدل
حقيقي رانا زلېدل دي پر خپل ظاهره معنی حمل کيږي. تفصيل او بيان
د کيفيت يې الله ته سپارل کيږي او داد خلورو امامانو او د پخانيو نېکانو
(صحابه کرامو، تابعينو) مذهب دی لکه څنگه چي حافظ ابن حجر په
فتح الباري کې رانقل کړي دي شاه ولي الله هم د اعراف د ۵۴ نمبر آيت د:
ثم استوى على العرش لاندي ليکي دي: ”هز مستقره بر عرش“، کوم آيتونه
چي د انبيي چي الله د خپلو بندگانو سره دی درد المحتار مصنف شامي
صاحب خپله هلته د الله حضور د علم په معنی اخلي مثلاً د سورة مجادلې
د ۷ نمبر آيت خخه دی خپله دليل نيسي داسي فرمايي:

”فان الحضور بمعنى العلم شائع: ما يكون من جوى ثلاثة إلا هو رابعهم

(رد المحتار کتاب الجہاد باب المرتد مطلب فی معنی درویش درویشان ج ۴ ص ۴۴۶)۔

ترجمہ: حضور د علم پہ معنی عام کاریزی، مشہور دی لکہ پہ دے آیت کی چي فرمایي: نہ کیڑي پتي خبري ددرو (اشخاصو) مگر اللہ یي خلورم دی ددے مسئلے سرہ ترلي خبري د مذهب پہ مشہور تفسیرو کی یادی سوي لکہ تفسیر مدارک التنزیل و حقائق التاویل للنسفی الحنفی تفسیر روح المعانی للآلوسی الحنفی او ارشاد العقل السليم إلى مزايا الكتاب الكريم لابی السعود الحنفی داتر دغه آیاتو لاندي: سورة البقرة ۱۱۵ نمبر آیت، سورة ق ۱۶ نمبر آیت، سورة الواقعة ۸۵ نمبر آیت، سورة المجادلة ۷ نمبر آیت او سورة الحديد ۴ نمبر آیت۔

زمود ستونزہ دادہ چي مود د اللہ پہ بارہ کی څنگہ عقیدہ خپلہ کو۔ کہ وایو: اللہ هر ځای دی د عالمگیری پہ فتویٰ کافران کیږو۔ کہ وایو: اللہ لوړ پر عرش دی هم د عالمگیری پہ فتویٰ کافران کیږو۔ کہ وایو: اللہ لوړ (پر عرش) نه دی۔ دامام صاحب پہ فتویٰ کافران کیږو۔ کہ وایو: نه یو خبر چي پر عرش دی که نه دامام صاحب پہ فتویٰ کافران کیږو، کہ وایو: اللہ هیڅ چیري نه دی: نه پورته نه کښته، نه پر عرش نه بل ځای لکہ شرح عقائد چي وایي هم دامام صاحب پہ فتویٰ کافران کیږوي، ځکه په دے سرہ انکار کیږي ددے څه چي اللہ پر عرش دی د چا عقیدہ صحیح وگهو؟ که دامام صاحب عقیدہ صحیح وبلل سي د عالمگیری ملایان او د هغو ملگري دده تر فتویٰ لاندي کیږي که د عالمگیری ملایان او د هغو ملگري دده تر فتویٰ لاندي کیږي که د عالمگیری د

ملايانو عقیده صحیح و بلبل سی امام صاحب ددوی تر فتوی لاندي کیري عالمگیري د هندوستان فراخي سیمی د ملايانو اجماعی فتاوی ده چي د اختلاف د ختمولو په خاطر لیکل سوې دوی د خپل همدې فتاوی په مقدمه کي لیکلي چي په دې کتاب کي دوی هغه مسئلې را جمع کړي چي هغه د فتوی وړ ښو عالمانو ته خوښي او منظوري دي پز مسلمان د کفر فتوی څه حکم لري أبو الحسن اشعري هم په دې عقیده دی چي الله پر عرش لوړ دی او دایې د أهل السنة والجماعة عقیده بللې، مقالات الاسلامیین او اختلاف المصلین لابی حسن الاشعري حکایه جمله قول أصحاب الحديث و أهل السنة ص ۲۲۶، ۲۲۸ و رساله أبی الحسن الاشعري إلی أهل الثغر بباب الابواب ص ۱۴۰، أبو الحسن اشعري په بل کتاب، الابانة فی اصول الديانة ص ۱۱۹ یا ۱۲۷ کي ددې مسئلې د اثبات لپاره اته صفحې بحث او دلائل یاد کړي شیخ آلوسی حنفي په خپل تفسیر روح المعاني ج ۱۶ ص ۱۵۷ د طه ۵ نمبر آیت کي دهم کتابه په دې اړه څه خبري هم یادي کړي دارنگه یې د کلام د صفت په اړه د خپل تفسیر په مقدمه ص ۱۵ کي دده حواله ذکر کړې .

•. الجواب المثاب باسم

ملهم الصدق والصواب :

په دې هلکه مولینا اشرف علی التهانوي داسي لیکي: زه په دې عقیده کي د سلفو حضراتو پر مسلک باندي یم . چي نصوص پخپل حقیقت باندي دي خو کنه (حقیقت) ددې راته معلوم نه ده او د جهت نفی د نقل او عقل دواړو نه ثابت نه ده اما النقل فقوله تعالی (لیس کمثله شیئ) او اما

العقل فلان الجهة مخلوقة حادثه و الله تعالى منزّه عن الاتصاف بالحادث لأن محل الحادث حادث او استواء يا علوي حكم مستلزم د جهت نه دی که د جهت حکم و کړی شي نو د استواء و علوي کنه (حقیقت) به معلوم شي کومه چي پخپله باندي د سلف حضراتو خلاف ده چي هغوی د کنه (حقیقت) د نامعلومېدو تصریح فرمایي پس حاصل داشو چي استواء او علو کي دوه حیثیته دي یو مع الحکم بالجهة لکه یو سلفي عالم لیکلي دي:

سوال: . خدای چیرته دی؟

جواب: خدای تر عرش دپاسه دی خپې راځورنده کړي دي بل، مع الحکم بعدم الجهة اول مذهب د مجسمو و دې دویم مذهب د اهل سنت دی په دې کي محدثین او صوفیاء کرام ټول داخل دي . (امداد الفتاوی ج ۶ ص ۲۶) او بل حای فرمایي که د چا دا عقیده وي چي الله تعالى په شان د هوا دی هر حای سته نو دا عقیده غلطه ده ځکه الله تعالى ته یې مکان غیر معین ثابت کړی او الله تعالى د مکان څه پاک دی ک مکان معلوم وي او که غیر معلوم بلکي په غیر معلوم کي تر معلوم زیات نقص دی ځکه په معلوم کي یو حای ته حاجت وي او په غیر معلوم کي هر حای ته حاجت وي نو د الله تعالى حاجت به راشي و هر حای ته نعوذ بالله او الله تعالى د حاجت څه پاک دی نو د مکان معلوم او غیر معلوم څه هم پاک دی که د چا دا عقیده وي چي الله تعالى تجلی هر حای دي په عرش پسي خاصي نه دي بیا دا قول د عقل او نقل سره موافق دی او دغه رنگه که د چا دا عقیده وي چي الله تعالى پر عرش معلی دی او عرش معلی ورته مکان دی نو دا

العقل فلان الجهة مخلوقة حادثه و الله تعالى منزّه عن الاتصاف
بالحادث لأن محل الحادث حادث او استواء يا علوي حكم مستلزم د
جهت نه دی که د جهت حکم و کړی شي نو د استواء و علوي کنه
(حقیقت) به معلوم شي کومه چي پخپله باندي د سلف حضراتو خلاف
ده چي هغوی د کنه (حقیقت) د نامعلومېدو تصریح فرمایي پس حاصل
دا شو چي استواء او علو کي دوه حیثيته دي یو مع الحکم بالجهة لکه یو
سلفي عالم لیکلي دي:

سوال: . خدای چیرته دی؟

جواب: خدای تر عرش دپاسه دی خپې راځورنده کړي دي بل، مع الحکم
بعدم الجّهت اول مذهب د مجسمو و دې دویم مذهب د اهل سنت دی په دې
کي محدثین او صوفیاء کرام ټول داخل دي . (امداد الفتاوی ج ۶ ص ۲۶) او
بل ځای فرمایي که د چا داعقیده وي چي الله تعالی په شان د هوادی هر
ځای سته نو دا عقیده غلطه ده ځکه الله تعالی ته یې مکان غیر معین
ثابت کړی او الله تعالی د مکان څه پاک دی ک مکان معلوم وي او که
غیر معلوم بلکي په غیر معلوم کي تر معلوم زیات نقص دی ځکه په
معلم کي یو ځای ته حاجت وي او په غیر معلوم کي هر ځای ته حاجت وي
نو د الله تعالی حاجت به راشي و هر ځای ته نعوذ بالله او الله تعالی د حاجت
څه پاک دی نو د مکان معلوم او غیر معلوم څه هم پاک دي که د چا دا
عقیده وي چي الله تعالی تجلی هر ځای دي په عرش پسي خاصی نه دي
بیا دا قول د عقل او نقل سره موافق دی او دغه رنگه که د چا داعقیده وي
چي الله تعالی پر عرش معلی دی او عرش معلی ورته مکان دی نو دا

قد نقله المصنف أيضا في البحر ونقله في الحادي الزاهدي كما قال العلامة
الرملي ونقله في القنية أيضا عن جميع العلوم فقد تعدد النقل إلا أن يقال أنه
دخيل على صاحب جميع العلوم وتابعه الزاهدي وتابعه المصنف هنا وفي
البحر، "خو کہ د عبارت صحت تسلیم سی نو دا وایو چي دلتہ معترض
ناہلہ د دغہ عبارت مفہوم صحیح نہ دی فہمولی لکہ یو شاعر وایي
"ناہلہ چي د بل کتاب پیدا کړي"، نو قلم باندي راواخلي خای صحیح
دی یی خطا کړي، آخر نو خان رسوا کړي"

دلته دوي خبري دي ۱. انکار د نفس معصیت ۲. انکار د نسبت د
معصیت، بحر الرائق او هنديہ منکر د نسبت د معصیت کافر بولي نہ
منکر د نفس معصیت، حکہ انکار د نسبت د معصیت انکار د صریح
نصوصو دی، "ویدل علیہ ما قال و لو قالوا لم یعصوا أي الانبياء حال النبوة
ولا قبلها کفر لأنه رد المنصوص انتهى - اقول لم يفهم المنکر الغبی معنی
العبارۃ المذكور لأن معناها من انکر نسبة العصیان إلى الانبياء علیہم السلام
بمعنی انه لم یرد نسبة العصیان الیہم اصلا کفر لأنه رد النص قال اللہ تعالیٰ
(فعصى ادم ربه فغوى) فقد ورد نسبة عصی إلى النبی و هو ادم علیہ السلام
فانکار النسبة کفر البتہ (ای انکار انه لم ينسب إليه العصیان کفر لأنه إنکار من
آیہ (فعصى ادم) ونحن القائلون بعصمة الانبياء ولا ننکر الانتساب المذكور
بل نقول ان اكل ادم من الشجر بعد النهی عنه سهوا و نسیانا کما ورد (فنسى و
لم نجد له عذما) او خطا، فی الاجتهاد علی ما قالوا او ذلك لا ینافی العصمة
من الصغائر و الكبائر لأن ذلك الاكل علی ذلك التقدير ليس بذنب اصلا و
انما نسب إليه فی القرآن العزيز بلفظ المعصية والغی لعظم رتبته و جلالة قدره

قد نقله المصنف أيضا في البحر ونقله في الحادي الزاهدي كما قال العلامة
الرملي ونقله في القنية أيضا عن جميع العلوم فقد تعدد النقل إلا أن يقال أنه
دخيل على صاحب جميع العلوم وتابعه الزاهدي وتابعه المصنف هنا وفي
البحر، "خو کہ د عبارت صحت تسلیم سی نو دا وایو چي دلتہ معترض
ناہلہ د دغہ عبارت مفہوم صحیح نہ دی فہمولی لکہ یو شاعر وایو
"ناہلہ چي د بل کتاب پیدا کری"، نو قلم باندي راواخلي حای صحیح
دی یی خطا کری، آخر نو حان رسوا کری"

دلتہ دوی خبری دی ۱. انکار د نفس معصیت ۲. انکار د نسبت د
معصیت، بحر الرائق او ہندیہ منکر د نسبت د معصیت کافر بولی نہ
منکر د نفس معصیت، حکہ انکار د نسبت د معصیت انکار د صریح
نصوص دی، "ویدل علیہ اللہ قال ولو قالوا لم یعصوا أي الانبياء حال النبوة
ولا قبلها كفر لأنه رد المنصوص انتهى - اقول لم يفهم المنكر الغي معنى
العبارة المذكور لأن معناها من انكر نسبة العصيان إلى الانبياء عليهم السلام
بمعنى انه لم يرد نسبة العصيان اليهم اصلا كفر لأنه رد النص قال الله تعالى
(فعصى ادم ربه فغوى) فقد ورد نسبة عصي إلى النبي وهو ادم عليه السلام
فانكار النسبة كفر البتة (ای انکار انہ لم ینسب إلیہ العصیان كفر لأنه إنكار من
آية (فعصى ادم) ونحن القائلون بعصمة الانبياء ولا ننكر الانتساب المذكور
بل نقول ان اكل ادم من الشجر بعد النهي عنه سهوا و نسيانا كما ورد (فنسى و
لم نجد له عذما) او خطا في الاجتهاد على ما قالوا او ذلك لا ينافي العصمة
من الصغائر والكبائر لأن ذلك الاكل على ذلك التقدير ليس بذهب اصلا و
انما نسب إليه في القرآن العزيز بلفظ المعصية والغى لعظم رتبته و جلالة قدره

كما قالوا حسنات الابرار سيئات المقربين وللسيد ان يخاطب عبده بما شاء و
زجر الاولاده من ارتكاب المعاصي وغير ذلك من الوجوه التي ذكروها
(كشف الغطاء عن وجه عصمت الانبياء ص ٢٨ تا ٢٩) .

خوزمور عقيده داده چي انبياء د صغيره او كبيره گناه شخه پاک دي
چيري چي نسبت د عصيان ورته سوي ده هغه د الله له طرفه دي موري له
جائز نه ده چي موري يي گناهکار و بولو . و عليك ما قالوا ثم عرض عليه
الامانة التي لم يحملها السموات والارض والجبال واشفقن منها فحملها ثم
هيج شهوته إلى حبة جنطة ثم نادى عليه بلسان الازل فعصى آدم ربه فغوى و
ذلك لغاية حبة له حتى صرفه عن الكون وما فيه ومن فيه إليه ولو لا أن كشف
جماله له لم يتحمل بلاء الملامه وهذا كما فعل يوسف عليه السلام بأخيه آواه
إليه و كشف جماله له و خاطبه بما خاطبه ثم جعل السقاية في رحله ثم نادى
عليه بالسرقة ليبقيه معه - (تفسير روح المعاني آيت نمبر ١١١ ج ١٣ ص ٧٩)

و أيضا قال لعل القربان المنهى عنه الذي يكون سببا للظلم المخل
بالعضمة هو ما لا يكون مصحوبا بعذر كالنسيان هنا مثلا المشار إليه بقوله
تعالى: فَنَسِيَ وَلَمْ نَجِدْ لَهُ عِزْمًا فَلَا يَسْتَدْعِي حَمْلَ النَّهْيِ عَلَى التَّحْرِيمِ وَالظُّلْمِ
المقول بالتشكيك على ارتكاب المعصية عدم عصمة آدم عليه السلام بالأكل
المقرون بالنسيان و ان ترتب عليه ما ترتب نظرا إلى أن شاء نعم لو كان ذلك
غير مقرون بعذر كان ارتكابه حينئذ مخلا ودون اثابت هذا خرط القتاد فاذا لا
دليل في هذه القصة على عدم العصمة - (روح المعاني ص ٢٣٥ ج ١)

وفي تفسير الدر المنثور للامام الجليل والمفسر الكبير والمحدث الشهير
جلال الدين السيوطي قوله تعالى وعصى آدم ربه فغوى ، اخرج البيهقي في

شعب الايمان عن أبى عبد الله المغربى قال تفكر ابراهيم عليه السلام قال ربي خلقتك بيدك و نفخت فيه من روحي و اسجد له ملائكتك ثم بذنب واحد ملائت افواه الناس حتى يقولوا فعصى ادم ربه فغوى فاوحى الله تعالى اليه يا ابراهيم ما علمت ان مخالفة الحبيب على الحبيب شديدة انتهى وفي هذا الحديث اشارة إلى ان عصيان ادم من قبيل حسنات الابرار سيئات المقربين صرح به الالوسى فى روح المعانى ص ٢٧٥ ج ١٦، (در المنثور ص ٣١١ ج ٢) بالا مذكوره عبارتونه ددغه لاندې كتابونو دي:

١. ﴿هنديہ ص ٣٦٣ / ج ٢﴾
٢. ﴿تحفة اثنا عشرية ص ٤١﴾
٣. ﴿شفاء قاضي عياض ص ١٤٥ / ج ٢﴾
٤. ﴿شفاء قاضي عياض ص ١٤٩ / ج ٢﴾
٥. ﴿مرقات ملا علي قاري ج ١ / ص ١٠٨﴾
٦. ﴿مرقات ج ١ / ص ١٠٧﴾
٧. ﴿كتاب التعرف فى علم التصوف من ص ١٩٤ إلى ص ٢٠٦﴾
٨. ﴿سيرة النبي طبع كابل ج ١ / ص ١١﴾
٩. ﴿قصص الانبياء عربي تأليف العلامة عبد الوهاب ص ١١﴾
١٠. ﴿كتاب الملل و النحل ج ٤ / ص ٢﴾
١١. ﴿تفسير العلامة النيسابوري ص ٥٥ / ج ١﴾
١٢. ﴿شفاء قاضي عياض ص ١٤٣ / ج ٢﴾
١٣. ﴿قاضي عياض ص ١٣٥ / ج ٢﴾
١٤. ﴿شفاء ص ١١٥ / ج ٢﴾

١٥. ﴿شفاء ص ١٣٤ إلى ص ١٣٥ / ج ٢﴾
١٦. ﴿شفا ص ١٢٣ / ج ٢﴾ ﴿شفاء ص ٢٠٩ / ج ٢﴾
١٧. ﴿شفاء ص ٢٠٩ / ج ٢﴾
١٨. ﴿شفاء ص ١٤٧ / ج ٢﴾
١٩. ﴿مسلم الثبوت ص ١٦، ١٤﴾
٢٠. ﴿تفسير البيضاوي درسي ص ٦٧﴾
٢١. ﴿شرح العقائد ص ١٠٢، ١٠٤﴾
٢٢. ﴿تفسير روح المعنى ص ١٢٥ / ج ١﴾
٢٣. ﴿تفسير كبير من ص ٧ إلى ص ١٥﴾
٢٤. ﴿تفسير كبير ص ٥ / ج ٢﴾
٢٥. ﴿حاشية علامه محمود ص ١٠٢﴾
٢٦. ﴿حاشية مولانا عبد الحى ص ٧﴾
٢٧. ﴿صاوى ص ٢٤ / ج ١﴾
٢٨. ﴿شفاء ص ١٤٤ / ج ٢﴾
٢٩. ﴿صاوى ص ٢٤ / ج ١﴾
٣٠. ﴿قطب الارشاد ص ٨٣﴾
٣١. ﴿شرح المقاصد ص ١٩٣ / ج ٢﴾
٣٢. ﴿فتاوى برهنه ص ١٢﴾
٣٣. ﴿تفسيرات احمدى ص ٢٢﴾
٣٤. ﴿فتاوى عزيزي ص ١٢٧﴾
٣٥. ﴿شفاء السقام ص ١٩٥﴾

۲۶. ﴿ شیخ زادہ علی البیضاوی ص ۲۷۷ ﴾
۲۷. ﴿ تفسیر روح المعانی ص ۲۷۴، ۲۷۵ / ج ۱۶ ﴾
۲۸. ﴿ تفسیر الدر المنثور ص ۲۱۰، ۲۱۱ / ج ۴ ﴾
۲۹. ﴿ تفسیر روح البیان ص ۴۳۸ / ج ۵ ﴾
۴۰. ﴿ المعتقد المنتقد ص ۱۱۶، ۱۱۷ ﴾
۴۱. ﴿ بريقه محمودية شرح طريقة محمدية ص ۱۹۹ / ج ۱۰ ﴾
۴۲. ﴿ تفسیر احمدی ص ۲۴ ﴾
۴۳. ﴿ ابن عابدین الشامي ص ۲۱۲ ﴾
۴۴. ﴿ نخبة اللالی ص ۸۴ ﴾
۴۵. ﴿ هدية المهتدين ص ۱۱، ۱۲ ﴾
۴۶. ﴿ القول الفصل شرح الفقه الاکبر ص ۲۷۴، ۲۷۵ ﴾
۴۷. ﴿ منتخبات المكتوبات للامام الربانی قدس سره ص ۲۰۰ ﴾
۴۸. ﴿ عقائد نظامية ص ۲۷ ﴾
۴۹. ﴿ نبراس شرح شرح العائد ص ۴۵۴ ﴾
۵۱. ﴿ فتوحات مکية للشيخ الاکبر باب ۲۶ ﴾
۵۲. ﴿ نبراس ص ۴۵۳ ﴾

﴿۷﴾..... پوڻستنه: ڪتاب وايي: واللہ تعالیٰ خالق لافعال العباد من الکفر والایمان والطاعة والعصيان . (شرح العقائد النسفية ص: ۶۰)

ترجمہ: اللہ تعالیٰ دبندگانو دافعالو، دکفر او ایمان خالق (پیدا کونکی) دی . دبلي خوا ڪتاب داسي راوړي: و کذا من قال بخلق الايمان فهو كافر (عالمگیری ڪتاب السير باب التاسع احكام المرتدين ج ۲ ص ۲۵۷)

ترجمہ: او دارنگہ چي ڄوڪ ايمان مخلوق وگهي هغه سري کافر دي .

❁. الجواب المثاب باسم

ملهم الصدق والصواب :

د غير مقلدينو په مشهور ڪتاب (موسوعة الفرق المنسبة للاسلام) للشيخ علوي ابن عبد القادر السقاف ج ۲ ص ۱۷۶ ڪي په دې اعتراض سره په ډېر شدت تصريح ڪړې ده، او سيدنا امام اعظم ته يې ډېر سخت نسبت ڪړې دي .

په جواب ڪي چي يې د غير مقلدينو د منل شوي ڪتاب (اعتقاد ائمة السلف أهل الحديث) للشيخ محمد ابن عبد الرحمن الخميس، دغه ټڪي راول سي نوبه څرگنده شي چي اين گناه است که در شهر شما نیز شود .
شيخ ليکلي: ”وان الايمان غير مخلوق فهو قول و اخلاص بالجنان وعمل الاركان يزيد بالطاعة وينقص بالعصيان“ (ج ۱ / ص ۱۱۴)

همداراز دغه ډول أبو سهل محمد ابن عبد الرحمن المعز اوی په ڪتاب (موسوعة مواقف السلف ج ۶ ص ۱۲۶ ڪي ليکلي دي . ايمان پر دوه قسمه دي يو په معنی د هدايت او نور سره دي چي الله تعالیٰ يو چاته هدايت د ايمان وکي او دې ته عطايي وايي او دا په صنع د الله تعالیٰ دي او دا قسم مخلوق سو دويم قسم اقرار او تصديق دي او دا قسم غير مخلوق سو دويم قسم اقرار او تصديق دي او دا فعل د عبد دي نو دا مخلوق سونو په شرح العقائد ڪي چي وايي مخلوق دي نو دا دويم قسم بنسټي چي اقرار او تصديق دي . او په عالمگيري ڪي چي وايي غير مخلوق دي او چي څوڪ يې مخلوق بولي هغه ته يې کافر ويلي هغه اول قسم بنسټي چي په

معني د هدايت او نور دی کما فی ہدایۃ القاری إلی صحیح البخاری ص ۱۷۸: ”اعلم انہم اختلفوا فی ان الایمان مخلوق او غیر مخلوق و الراجح ما قالہ الفقیہ أبو الیث السمرقندی ان الایمان اقرار و ہدایۃ فالأقرار و کذا التصدیق والعمل صنع العبد و هو مخلوق والہدایۃ والنور صنع الرب غیر مخلوق کذا فی السراجیۃ ص ۳۰۷ و فی البحر ج ۵ ص ۱۲۴ و فی البزازیۃ علی هامش ہندیۃ ج ۶ ص ۳۲۹“ .

بلی ! محترمہ مورہم وایو چي اللہ تعالیٰ د بندگانو د افعالو، د کفر او ایمان خالق (پیدا کونکی) دی د امام أبو حنیفہؒ ہم دا عقیدہ دہ: ”یذهب الإمام أبو حنیفۃ إلی ان جمیع افعال العباد مخلوقۃ، خلقها اللہ عزوجل فی الفاعلین لها، دل علی هذا قوله: نقر بأن العبد مع اعماله و اقراره و معرفته مخلوق، فلما كان الفاعل مخلوقاً، فافعاله اولی أن تكون مخلوقۃ“ (الوصیۃ مع شرحها ص ۱۴)

و قوله ”و جمیع افعال العباد من الحركة والسكون کسبهم، واللہ تعالیٰ خالقها، و ہی کلها بمشیئته و علمه و قضائه و قدره الفقه الأكبر ص ۳۰۳ . قال محمد بن الحسن بعد ما ذکر قول عبد اللہ بن مسعود رضی اللہ عنہ: ”تكون النطفة فی الرحم اربعین یوما، ثم تكون علقۃ اربعین یوما ثم يعطی خلقه: فيقول: رب ذکر أم انثی؟ شقی أم سعید؟ ما رزقه، اصله فی صحیح مسلم ۲۰۳۶/۴، یرفعه عبد اللہ بن مسعود إلی النبی ﷺ قال محمد بن الحسن و بهذا نأخذ و به كان يأخذ أبو حنیفۃ، الشقی من شقی فی بطن امه و السعید من وعظ بغيره“ شرح اصول اعتقاد أهل السنة و الجماعة علی مذهب أبي حنیفۃ و صاحیہ حیث قال: و افعال العباد خلق اللہ و کسب من العباد“

(العقيدة الطحاوية بتعليق الالبانى ص ٥٣)

وما ذهب إليه الإمام أبو حنيفة ما جاءت به الأدلة من كتاب الله كقوله تعالى (الله خالق كل شيء) (سورة الزمر: الآية ٦٢) - فيخبر الله تعالى أنه خالق الأشياء كلها وبرها ومليكتها وبرها والمتصرف فيها وكل ما تحت تدبيره وقهره وكلاءه (تفسير ابن كثير ١٠٥/٦) فافعال العباد من جملة المخلوقات وقال الله تعالى (مَا أَصَابَ مِنْ مُصِيبَةٍ فِي الْأَرْضِ وَلَا فِي أَنْفُسِكُمْ إِلَّا فِي كِتَابٍ مِّن قَبْلِ أَنْ نَبْرَأَهَا) (سورة الحديد: الآية ٢٢) - "فما يصيب الخلق من خير وشر، كله قد كتب في اللوح المحفوظ من قبل أن يخلقها سبحانه وتعالى، فالله خالق كل شيء، ومن ذلك أفعالهم من الطاعت والمعاصي - وقال تعالى: (والله خلقكم وما تعلمون) (سورة الصافات: الآية ٩٦) - وقال البغوى فى وقوله تعالى: (وما تعملون) قال: بأيديكم من الاصناف، وفيه دليل على أن أفعال العباد مخلوقة لله تعالى" (تفسير البغوى ٣١/٤)

"وقال ابن جرير فى قوله تعالى: (وما تعملون) "و جهان": أحدهما ان يكون قوله "ما" يعنى المصدر؛ فيكون معنى الكلام حينئذ والله خلقكم وعملكم، والآخر أن يكون بمعنى الذى فيكون معنى الكلام عند ذلك: والله خلقكم والذى تعملونه: أى والذى تعملون منه الاصنام، وهو الخشب والنحاس والأشياء التى كانوا ينحتون منها أصنامهم" تفسير ابن جرير ورجح الوجه الثانى ابن جرير - تفسير ابن جرير وابن القيم - شفاء العليل ص ٢٣٤، ورجح الاول ابن كثير - تفسير ابن كثير ومن السنة حديث حذيفة رضى الله تعالى عنه قال قال النبى ﷺ: الله يصنع كل صانع وصنعه - (اخرجه البخارى فى خلق افعال العباد ٤٠، ٣٩، وابن أبى عاصم فى السنة ١٥٨/١، و

ابن مندة في التوحيد ٢٦٧/١: واللاكائي شرح اصول اعتقاد أهل السنة والجماعة ٥٣٨/٣، ٢٣٩، والحاكم في المستدرک ٣١/١، ٣٢؛ والبيهقي في الاسماء والصفات ٣٣٨، وفي شعب الايمان ٥٠١/١، ٥٠٢؛ جميعهم من طريق ربعي بن خراش عن حذيفة واليزار في مسنده كما في مجمع الزوائد ١٥٨/١؛ وقال الهيثمي: "رجاله رجال الصحيح غير أحمد وهو ثقة" وقال الالباني: "اسناده جيد"، انظر ظلال الجنة ١٥٨/١، وصححه في سلسلة الاحاديث الصحيحة ١٨١/٤ - وصح عن ابن عمر أنه قال:؟؟ كل شيء بقدر حتى العجز والكيس "خلق افعال العباد ص ٤١ - وما ذهب إليه أبو حنيفة في افعال العباد و أنها مخلوقة لله تعالى هو عين مذهب السلف - قال اللاكائي: "ان افعال العباد كلها مخلوقة لله عزوجل طاعتها ومعاصيها" شرح اصول اعتقاد أهل السنة والجماعة ٥٣٤/٢، ٥٣٧ - ثم ذكر ما روى عنه ذلك من الصحابة، ومن قال به من التابعين، ومن الفقهاء من أهل مكة والمصر والشام والكوفة والبصرة وبغداد - قال اللاكائي عن أهل الكوفة موطن الإمام أبو حنيفة: "من أهل الكوفة عبد الله شبرمة ومحمد بن عبد الرحمن بن أبي ليلى وسفيان الثوري والحسن بن صالح بن حي وشريك وأبو حنيفة النعمان بن ثابت وأبو يوسف ومحمد بن الحسن - "شرح اصول اعتقاد أهل السنة والجماعة ٥٣٤/٢، ٥٣٧ - وقال شيخ الاسلام ابن تيمية: "افعال العباد مخلوقة باتفاق سلف الامة وأئمتها، كما نص على ذلك سائر أئمة الاسلام، الإمام أحمد ومن قبله ومن بعده حتى قال بعضهم: من قال ان افعال العباد غير مخلوقة فهو بمنزلة من قال: ان السما والارض غير مخلوقة" مجموع الفتاوى ٤٠٦/٨ - فالمقصود ان فعل العبد فعله حقيقة، وهو مخلوق ومفعول

له سبحانه ، وليس هو نفس فعل الله ، ففرق بين الفعل والمفعول والخلق والمخلوق - (مجموع الفتاوى ۸/۲۳)،

﴿۸﴾..... پوښتنه: په هدايه شريفه كي راغلي: ”وهو نص على ان ما يتخذ من الحنطة والشعير والعسل والذرة حلال عند أبي حنيفة لا يحد شاربہ عنده وان سكر منه“ (الهدايه مع شرحها فتح القدير، كتاب الاشربه ج ۱۰ / ص ۱۱۵) ترجمه: او دا تصريح ده پر دې خبره چي د غنمو، اور بشو، عسلو او جوارو څخه چي كوم شراب جوړيږي هغه د امام ابو حنيفه په نزد حلال دي، او د هغه څښونكي ته حد (سزا) نسته، كه څه هم ددې په وجه نشه سي. د بلي خوا عقائد نسفيه وايي و استحللال المعصية صغيرة او كبيرة كفر، ترجمه: د گناه حلال گڼل كفر دی، كه لويه وي او كه كوچنې تفتازاني صاحب يې په شرح كې وايي: من استحل حراما وقد علم في دين النبي ﷺ تحريمه كنكاح ذوى المحارم او شرب الخمر او اكل الميتة او الدم او الخنزير من غير ضرورة فكافر، و فعل هذه الاشياء بدون الاستحلال فسق و من استحل شرب النبيذ إلى ان يسكر كفر. (شرح العقائد النسفيه بتحقيق المولوى عبيد الله القندهارى ص: ۱۲۰)

ترجمه: هغه سړى كافر دی چي پر حرامو د حلال حكم وكي په داسي حال كي چي د نبي ﷺ په قول كي د هغه حرام كېدل ښكاره وي لكه د حرمت والا ښځو سره واده كول شراب چيښل او مرداره او وينه او خنزير بغير ضرورته خوړل او فعل ددغه اشياء بې له استحللاله فسق دی هغه سړى كافر دی چي د نبيذ (د خرما شراب) چښل د نشې تر وخته حلال گڼي؟

•. الجواب المثاب باسم

ملهم الصدق والصواب :

محترمه ! ته دامام صاحب په مطلب نه يې پوه شوى ، امام صاحب چي يې حلال بولي چي تر وخته دنشې نه وي رسېدلي او علامه تفتازاني يې چي مستحل كافر بولي چي تر وخت دنشې ورسېږي يعني چي نشه سي .
 ”وقال الشيخ عبيد الله في هامش شرح العقائد ص ۱۲۰ : ان النبيذ ان كان حلالا عند أهل السنة لكن القدر المسكر منه حرام ، وفي حاشية نمبر ۴ ص ۱۲۰ ومن استحل شرب النبيذ الخ هذا من قبيل الحرام لغيره فان حرمة النبيذ ليس لعينه كحرمة الخمر بل لعرض الاسكار ولهذا لا يحرم عند أبي حنيفة إلا المقدار المسكر“، او د هدايه شريف و ان سكر جمله معنى تعلق تر لا يحد پوري لري .

”عن عائشة رضى الله عنها ان رسول الله ﷺ رخص في زيارة القبور وفي اكل لحوم الاضاحى و كانوا لا ياكلونها إلا ثلاثا فقال كلوا و اطعموا ما بدأ لكم و ارحص في نبيذ التمر“ (رواه ابن راهويه في مسنده ج ۲ ص ۶۵۵ ، عدد ۱۲۴۷)

﴿۹﴾ پوښتنه : كتاب وايي : ”والنعمان بن المرزبان أبو ثابت هو الذى اهدى لعلى الفالودج يوم مهرجان فقال على مهرجانا كل يوم هكذا“ (مقدمة ردالمحتار ۱/ ۶۳)

”و فى تبييض الصحيفة بمناقب أبى حنيفة ص ۱۸ اهدى لعلى بن أبى طالب الفالودج فى يوم النيروز“ .

خلاصه : دامام صاحب نيکه دنوروز مهرجان په ورځ على رضى الله

تعالیٰ عنہ تہ حلواور کپہ دبلی خوادر مختار وایی: ”والاعطاء باسم
النوروز المہرجان لا يجوز، أى الهدایا باسم هذين اليومين حرام وان قصد
تعظيمه كما يعظمه المشركون يكفر“ (ردالمختار علی الدر المختار کتاب
الخنثی مسائل شتی ج ۶ / ص ۷۵۴)

ترجمہ: دنورو او مہرجان پہ ورخ ور کپہ نہ دہ روا، یعنی ددغہ دوو
ورخو پہ نوم تحفہ (سوغات) حرام دی او کہ داسی تعظیم یی و کپی لکہ
مشرکان چي کوي، کافر کيږي: ”قال القاری: وفي الخلاصة: من اهدى
بيضة إلى المجوس يوم النوروز كفر، أى لانه اعانة على كفره واغوائه او تشبه
بهم في اهدائه، ومفهومه انه لو اهدى شيئاً في يوم النوروز إلى المسلم لا
يكفر، وهي نظر، إذا التشبيه موجود، اللهم إلا ان وقع اتفاقاً من غير قصد
إلى النوروزيه (شرح فقه الاكبر الالفاظ المكفرة التي جمعها العلامة بدر
الرشيد من ائمة الحنفية ص ۱۷۶، المرقاة شرح المشكوة باب صلاة العيد
الفصل الثاني (۵۴۳/۳): بذل المجهود في حل سنن أبي داود باب صلاة
العيدين ج ۶ ص ۱۵۹، ونحوه في العالمگیریہ کتاب السير باب في احكام
المرتدين ج ۲ ص ۲۹۶، والبحر الرائق کتاب السير احكام المرتدين
(۲۰۸/۵)“، پوښتنه داده چي اوس د مسلمانانو په خپل مينځ کي
داسي کار ثواب لري که نه؟

❁❁❁ . الجواب المثاب باسم

ملهم الصدق والصواب :

محترمه! که مسلمان و مسلمان تہ هديه ور کپی په ورخ دنوروز او
مہرجان پہ نیت د تعظیم دنوروز او مہرجان کافر کيږي . او دامام

صاحب نیکه چي و حضرت علي رضی اللہ تعالیٰ عنہ تہ ور کړی هغه په نیت د تعظیم د نوروز او مہرجان نہ وو .

”وفی البزارية علی هامش الهندية ج ۶ ص ۳۳۳ إلى ۳۳۴: المسلم إذا أهدى يوم النيروز إلى مسلم آخر شيئاً ولم يرد به تعظيم ذلك اليوم ولكن جرى على ما اعتاده بعض لا يكفر الخ : وكذا في الدر المختار علی هامش رد المحتار ج ۵ ص ۵۳۲“

﴿۱۰﴾..... پوښتنه: په شرح عقائد نسفي کي راغلي چي ولي کولی شي چي ډېره لار په لږ وخت کي پرې کړي:

”فتظهر الكرامة على طريق نقض العادة للولي من قطع المسافة البعيدة في المدة القليلة“ (شرح العقائد النسفية ص ۱۰۵، او په بزازیه کي راغلي چي څوک دغه عقیده ولري چي ولي کولی چي ډېره لار په لږ وخت کي پرې کړي نو داسې کافر دی په نيزد دابن مقاتل او جاهل دی په نيزد د زعفراني: ”سئل الزعفراني عن يزعّم انه رواي ابن ادهم يوم التروية بكوفة، وراه أيضا في ذلك اليوم بمكة، قال: كان ابن مقاتل: يكفره ويقول: ذلك من المعجزات لا من الكرامات، اما انا فاستجهله ولا اطلق عليه الكفر الخ؟“

❁. الجواب المثاب باسم

ملهم الصدق والصواب:

د ټول اهل السنة والجماعة اتفاق دی چي ولي لره کرامت شته خو په طی د مسافې بعیدي کي اختلاف دی علماء د عراق وایي چي ولي ډېره لار په لږ وخت کي نسي پرې کواي ځکه دامعجزه د نبي عليه السلام ده او معجزه د نبي عليه السلام دا کرامت د ولي نسي کېدای . ځکه چي التباس

راحي ٲه مينخ ڪي د معجزې او ڪرامت او علماء د خراسان او ماوراء نهر وائي چي ولي ڊهره لار ٲه لږ وخت ڪي ٲري ڪوای سي او هره معجزه دولي ڪرامت ڪڏای سي ما سواد هغي معجزې چي ٲه عدم امكان ڪي يي دليل وي لڪه اتيان د سورة سو حڪه هر ڪرامت دولي معجزه د نبي عليه السلام ده حڪه هر ڪرامت دولي ٲه تابعداري د نبي عليه السلام وي او د منڪرينو د دليل جواب دادی چي التباس نسته ٲه مينخ ڪي د معجزې او ڪرامت حڪه ولي به تابع د نبي عليه السلام وي او ايمان به يي هم ٲر راوړی وي او بيا به دده ٲر لاس ڪرامت بنڪاره ڪيري او كوم ڪرامت چي د ولي ٲه لاس بنڪاره سي داهم ٲه حقيقت ڪي معجزه د نبي عليه السلام ده او شاهد ٲر صدق د نبوت دده دی والحاصل انه وقع الخلاف عندنا فی مسألة طی المسافة البعيدة فمشائخ العراق قالوا لا يكون ذلك إلا معجزة فاعتقاده ڪرامة جهل او كفر و مشايخ خراسان و ماوراء النهر اثبتوه ڪرامه و لم يرد نص صريح فی المسألة عن أئمتنا الثلاثة سوى قول محمد هذا و لم يفسر ذلك اه مخلصا من شرح الوهبانية عن جواهر الفتاوى و فی التتارخانية ان مسألة تزوج المغربي بمبرقية تؤيد الجواز أى فانها نص المذهب والحاصل انه لا خلاف عندنا فی ثبوت الڪرامة و انما الخلاف فيما كان من جنس المعجزات الكبار والمعتمد الجواز مطلقا إلا فيما ثبت بالدليل عدم امكانه كالاتيان بسورة و تمام الكلام على ذلك فی حاشية ح كما فی الشامی ج ۲ ص ۶۸۵ طبع رشيدية و أيضا فی الشامی ج ۲ ص ۶۸۴ "قوله : لكن فی عقائد التفتازنى أى فى شرحه على العقائد النسفية ، و هو متعلق بقوله : جزم ، و كذا قوله : بالاول ،

والمراد به ما فى الفتح من اثبات طى المسافة كرامة وذلك ان التفتازانى :
قال انما العجب من بعض فقهاء أهل السنة حيث حكم بالكفر على معتقدا
روى عن ابراهيم بن ادهم الخ ، وعبارة النسفى فى عقائده : وكرامات
الاولياء حق ، فتظهر الكرامة على طريق نقض العادة للولى من قطع المسافة
البعيدة فى المدة القليلة ، و ظهور الطعام والشراب واللباس عند الحاجة ، و
المشى على الماء والهواء وكلام الجماد والعجماء واندفاع المتوجه من البلاء
وكفاية المهم من الأعداء وغير ذلك من الاشياء - اهـ - وهذا كله يكون
بدعائهم لأن الله يستجاب دعاء الاولياء..... من عند مصنف الكتاب -

ومثله فى الولوالجية - (قوله : و لا لبس بالمعجزة الخ) جواب عن قول
المعتزلة المنكرين الكرامات للاولياء ، لانها لو ظهرت لاشتبهت بالمعجزة فلم
يتميز النبى من غيره - والجواب ان المعجزة لا بد ان تكون ممن يدعى
الرسالة تصديقا لدعواه والوى لا بد من ان يكون تابعا لنبى وتكون كرامته
معجزة لنبيه لأنه لا يكون وليا ما لم يكن محقا فى ديانته واتباعه لنبيه ؛ حتى لو
ادعى الاستقلال بنفسه وعدم المتابعة لم يكن وليا بل يكون كافرا و لا تظهر له
كرامة - فالحاصل ان الامر الخارج للعادة بالنسبة إلى النبى معجزة ، سواء ظهر
من قبله ، او من قبل آحاد أمته وبالنسبة إلى الولى كرامة لخلوه عن دعوى
النبوة ، وتمامه فى العقائد وشرحها - (قوله : ومن لولى الخ) من موصول
مبتدأ ، وقال صلته و "لولى" متعلق بيجوز و "طى" مبتدأ و جملة "يجوز
"خبره والجملة خبرية مقول القول و جهول خبر "من" ، والقول بالتجهيل ،
او التكفير هو ما قدمناه عن العمادية - وفى شرح عقيدة الطحاوية ج ص او
انكروا الخوارق ، كرامات الاولياء قالوا : لو اثبتنا كرامات الاولياء و خوارق

الحرّة لا لتبس النّبى بغيره، ففراراً من ذلك انكروا خوارق العادات، وقالوا: لا خوارق للعادة إلا على يد نبى - وهذا من ابطال الباطل، وهذا من جهلهم، ظنوا أنه ليس هناك دليل على نبوة النبى إلا خوارق العادات والمعجزات و دلائل النبوة كثيرة - وفي الفقه الاكبر ص والكرامات للاولياء حق الخ: قال ملا على القارى فى شرح الفقه الاكبر ثم ظاهر كلام أبى حنيفة فى هذا المقام موافق لما عليه جمهور العلماء الاعلام من ان كل ما جاز ان يكون معجزة لنبي جاز ان يكون كرامة لولى لا فارق بينهما إلا التحدى --- والكتاب ينطق بظهور الكرامة من مريم ومن صاحب سليمان والحاصل ان الامر الخارق للعادة هو بالنسبة إلى النبى معجزة سواء ظهر من قبله او من قبل امته لدلالته على صدق نبوته وحقية رسالته فهذا الاعتبار جعل معجزة وإلا فحقيقة المعجزة ان تكون مقارنة للتحدى على يد المدعى وبالنسبة إلى اولى كرامة - ذهب جمهور علماء أهل السنة إلى جواز ظهور أمر خارق للعادة على يد مؤمن ظاهر الصلاح اكراما من الله له . وإلى وقوعها فعلا ، ويسمى ولياً ، والولى فى هذا المقام هو العارف بالله تعالى وبصفاته حسب الامكان ، والمواظب على الطاعة المجتنب للمعاصى ، بمعنى انه لا يرتكب معصية بدون توبة ، وليس المراد أنه لا يقع منه معصية بالكلية ، لأنه لا عصمة إلا للأنبياء ، واستدلوا على جوازها بأنه لا يلزم على فرض وقوعها محال ، وكل ما كان كذلك فهو جائز - واستدلوا على وقوعها بما جاء فى القرآن الكريم فى قصة مريم قال عز من قائل : ﴿ وَكَفَّلَهَا زَكَرِيَّا كُلَّمَا دَخَلَ عَلَيْهَا زَكَرِيَّا الْمِحْرَابَ وَجَدَ عِنْدَهَا رِزْقًا قَالَ يَا مَرْيَمُ أَنَّى لَكِ هَذَا قَالَتْ هُوَ مِنْ عِنْدِ اللَّهِ إِنَّ اللَّهَ يَرْزُقُ مَنْ يَشَاءُ بِغَيْرِ حِسَابٍ ﴾ (سورة آل عمران)

قال البيضاوى فى تفسير الآية: هذا دليل جواز الكرامة للاولياء وفى حاشية الشيخ زاده على تفسير البيضاوى: لأن حصول الرزق عندها على الوجه المذكور لا شك انه أمر خارق للعادة ظهر على يد من لا يدعى النبوة، وليس معجزة لنبي، لأن النبي الموجود فى ذلك الزمان هو زكريا عليه وعلى نبينا الصلاة والسلام، ولو كان ذلك معجزة له لكان عالماً بحاله، ولم يشتبه أمره عليه ولم يقل لمريم: ﴿هَٰئِلِكَ دَعَا زَكَرِيَّا رَبَّهُ قَالَ رَبِّ هَبْ لِي مِنْ لَدُنْكَ ذُرِّيَّةً طَيِّبَةً إِنَّكَ سَمِيعُ الدُّعَاءِ﴾ (سورة آل عمران) مُشعراً به لما سألها عن أمر تلك الاشياء قيل: أنه كان يجد عندها فاكهة الشتاء فى الصيف، وفاكهة الصيف فى الشتاء لما سألها عن تلك الاشياء غير العادة، وذكرت له: أن ذلك من عند الله، هنالك طمع فى انخراق العادة بحصول الولد من المرأة العاقر الشيخة، بناء على انه كان يائساً من الولد بسبب شيخخته وشيخوخة زوجته وعقمها، فلو لم يعتقد ما رآه فى حق مريم من الخوارق وأن ذلك العلم لم يحصل له إلا باخبار مريم لو لم يعتقد ذلك كله لما كانت رؤية تلك الخوارق فى مريم سبباً لطمعه بولادة العاقر، والشيخ الكبير وإذا ثبت ذلك: ثبت أن تلك الخوارق ما كانت معجزة لزكريا عليه وعلى نبينا الصلاة والسلام ولا لنبي غيره، لعدم وجوده، فتعين أنها كرامة لمريم فثبت المطلوب - (تفسير البيضاوى وحاشية الشيخ زاده فى تفسير الايات من سورة آل عمران)، كما استدلووا على وقوعها بقصة أهل الكهف التى وردت فى سورة الكهف - سورة الكهف من الآية إلى الآية من السورة - فانهم كانوا فتية سبعة من اشراف الروم خافوا على ايمانهم من ملكهم فخرجوا من المدينة، ودخلوا غاراً فلبثوا فيه بلا طعام ولا شراب ثلاثمائة وتسع سنين بلا آفة، ولاش أن هذا شئ خارق

للعادة ظهر على يد من لم يدع النبوة ، ولا الرسالة ، وكذلك بقصة الذى كان عنده علم من الكتاب فى زمن سليمان عليه وعلى نبينا الصلاة والسلام : فقد أتى بعرش بلقيس قبل أن يرد طرف سليمان إليه مع بعد المسافة بين اليمن و الشام فرأى سليمان العرش مستقراً عنده بلمحة طرف العين - قال تعالى : ﴿ قَالَ الَّذِي عِنْدَهُ عِلْمٌ مِّنَ الْكِتَابِ أَنَا آتِيكَ بِهِ قَبْلَ أَن يَرْتَدَّ إِلَيْكَ طَرْفُكَ فَلَمَّا رَآهُ مُسْتَقَرًّا عِنْدَهُ قَالَ هَذَا مِنْ فَضْلِ رَبِّي ﴾ (سورة النمل) وكذلك بما وقع للصحابه من كرامات فى حياتهم و بعد موتهم ، فعن ابن عمر رضى الله عنهما قال : وجه عمر جيشاً ، رأس عليهم رجلاً يدعى : سارية فيينا عمر رضى الله تعالى عنه يخطب جعل ينادى : يا سارية الجبل ثلاث مرات ، ثم قدم رسول الجيش فسأله عمر ، فقال يا امير المؤمنين هزمنا فيينا نحن كذلك اذ سمعنا صوتاً ينادى : يا سارية إلى الجبل ثلاث مرات فاسندنا ظهورنا إلى الجبل فهزمهم الله تعالى ، وكانت المسافة بين المدينة حيث كان يخطب عمر و بين مكان الجيش مسيرة شهر - واخرج البخارى عن انس رضى الله تعالى عنه : " ان رجلين خرجا من عند النبي ﷺ فى ليلة مظلمة وإذا نور بين أيدهما حتى تفرقا ففرق النور معهما ، وفى رواية : أن الرجلين هما عباد بن بشر و أسيد بن حضير حديث انس أن رجلين من أصحاب النبي ﷺ خرجا من عند النبي - اخرجه البخارى (فتح البارى) والرواية التى صرحت باسميهما عزاهما ابن حجر إلى احمد و الخاكم ، و وقعت للصحابه كرامات بعد موتهم : روى أبو نعيم فى الحلية : ان رسول الله ﷺ قال فى حنظلة رضى الله تعالى عنه : وقد استشهد فى أحد : ان صاحبكم تغسله الملائكة فاسألوا اهله ما شأنه ؟ فسل صاحبه ، فقالت : انه خرج لما سمع الهائعة و هو جنب ،

فقال رسول الله ﷺ: لذلك غسّله الملائكة - حديث: "ان صاحبكم تغسله الملائكة اخرجه الحاكم ، وصححه ولا تزال تقع الكرامات لصلحاء المؤمنين ، لأن الله جلت قدرته وعد أن ينصرهم ويعينهم ، ويؤيدهم ، جاء في الحديث القدسي : وما يزال عبيد يتقرب الى بالنوافل حتى احبه فاذا احببته كنت سمعه الذى يسمع به وبصره الذى يبصر به ويده التى يبطش بها ، ورجله التى يمشى بها ، وان سألنى لأعطينه ولئن استعاذ بي لأعيذنه حديث : "وما يزال عبيد يتقرب الى بالنوافل اخرجه البخارى (فتح البارى) من حديث أبى هريرة ، وهذا كناية عن نصره الله للعبد الصالح وتأيده ، و اعانته حتى كأنه سبحانه : ينزل نفسه من عبده منزلة الآلات التى يستعين بها - فتح البارى / لذا جاء فى رواية : "فبى يسمع ، وبى يبصر ، وبى يبطش ، وبى يمشى - " رواية : "وفبى يسمع وي بصر ، وبى يبطش ، وبى يمشى " أورده ابن حجر فى الفتح ، نقلاً عن الطرفى ولم يعزها إلى أى مصدر - ومن كانت هذه صلته بالله فلا يستبعدان يكرمه بظهور ما لا يطيقه غيره على يديه تكريماً له - وانكر أبو اسحاق الاسفراينى و أبو عبد الله الحلیمى حصول ما يخرق العادة على يد غير نبي ، وقالوا : ان الخوارق دلالت صدق الانبياء ودليل النبوة لا يوجد عند غير النبی ، ولأنها لو ظهرت بأيدي الأولياء لكثرت بكثرتهم ، ولخرجت عن كونها خارقة للعادة ، والفرض نها كذلك - حاشية شيخ الاسلام الشيخ ابراهيم البيجورى المسماة بتحفة المريد على جوهرة التوحيد ص - وما بعدها قول من ادعى ما لا يمكن عادة إذا ادعى أحد ما لا يمكن عادة ، ويمكن بالكرامة فلا يقبل شرعاً وهو لغو ، كأن ادعى أنه رهن داره بالشام وأقبضه اياها ، وهما بمكة لم يقبل قوله ، قال القاضى أبو الطيب

و هذا يدل على انه لا يحكم بما يمكن من كرامات الاولياء ، و كذا ان تزوج بامرأة في المغرب و هو بالمشرق و ولدت لسته اشهر لا يلحقه (لأن هذه الأمور لا يعول عليها بالشرع ، و ان خص الشارع شخصا بحكم يبقى الحكم خاصا به ، و لا يتعداه إلى غيره بالقياس ، كقوله ﷺ من شهد له خزيمة او شهد عليه فحسبه - حديث من شهد له خزيمة او شهد عليه “ اخرج الطبراني في المعجم الكبير ، و قال الهيثمي في مجمع الزوائد : رجاله ثقات ، و هذه مكربة خاصة بخزيمة بعد شهادته بشهادتين ، فلا يقاس عليه غيره لأنه كرامة مختصة به ، و لا يقاس عليه غيره تحفة المحتاج خلاصة الكلام -“

خلاصة الكلام:

شوڪ چي انكار كوي هغه په خپل اجتهاد داسي شيان چي معجزه وي ولي ته يې نه مني ځكه په دې كې خلك بيا انكار د معجزې كوي چي ولي هم د كار كولى سي او انكار د معجزې كفر دى او بعض وايي چي كرامت په آياتونو ثابت دى كه دامذكوره شيان كرامت نسي بيا نو د كرامت څه معنى پاته كيږي كرامت نيستي سو او انكار د كرامت هم كفر دى و لكل وجهه .

پوښتنه: د احنافو په بعض كتابو كې علم الغيب غير د اخځه بل چاته هم ثابتوي . ” قال فى التارخانية وفى الحجة ذكر فى الملتقط انه لا يكفر لأن الاشياء تعرض على روح النبى و أن الرسل يعرفون بعض الغيب قال تعالى: (عالم الغيب فلا يظهر على غيبه أحد إلا من ارتضى من رسول) اه قلت بل ذكروا فى كتب العقائد ان من جملة كرامات الاولياء الاطلاع على بعض المغيبات وردوا على ان معترلة المستدلين بهذه الآية على نفيها بأن المراد

الاظہار بلا واسطہ و المراد من الرسول الملك أى لا يظهر ہم علیہ بواسطہ الملك او غیرہ (رد المحتار کتاب النکاح فروع قال زوجنی ابنتک علی ان امرها یدک (۲۷/۳) ومنہم ختم دائرۃ الولایۃ قطب الوجود سیدی محمد الشاذلی البکری الشہیر بالحنفی الفقیہ الواعظ أحد من صرفہ اللہ تعالیٰ فی الکنون - و ممکنہ من الاحوال ، و نطق بالمغیبات ، و خرق لہ العوائد ، و قلب لہ الاعیان - (رد المحتار مبحث مناقب الإمام أبی حنیفہ (۴۲/۱) ، او پہ بعض کتابو کی علم الغیب غیر د اللہ تعالیٰ خخہ بل چاتہ نہ ثابتوی : ” اقرانہ اہلک فلانا بالدعاء او بالسہام الباطنۃ او بقراءۃ الانفال لا یلزمہ شیء لأنہ کذب محض لأنہ یؤدی إلی ادعاء علم الغیب المنفی بقولہ تعالیٰ (لا یعلم الغیب الا اللہ) (النمل ۶۵) (رد المحتار کتاب الجنایات فصل فیما یوجب القود و ما لا یوجبہ ج ۶ ص ۵۴۲ و فی البزازیہ علی ہامش الہندیہ کتاب الفاظ تکنون کفرا او اسلاما ج ۶ ص ۳۲۵) تزوج بلا شہود و قال رسول خدای را و فرشتگان را گواہ کردم یکفر لانہ اعتقد ان الرسول و الملك یعلمان الغیب “ .

❦ . الجواب المثاب باسم

ملہم الصدق والصواب :

ماسوا د اللہ تعالیٰ خخہ چي بل چاتہ خو ک علم غیب الذات ثابتوی ہغہ کافر دی ، خو پہ خینی کتابو کی چي انبیاء او اولیاء تہ ثابت سوی د ہغہ خخہ مراد علم عطائی دی . پر بعض مغیباتو چي دے تہ انباء علی الغیب وایی کما فی رد المحتار ج ۲ ص ۳۲۵ : ” طبع رشیدہ و فی البزازیہ یکفر بادعاء علم الغیب و اماما وقع لبعض الخواص کالانبیاء و الاولیاء بالوحي او الالہام فهو باعلام من اللہ تعالیٰ فلیس مما نحن فیہ و قال الزحیلی فی

تفسير قوله تعالى (قُلْ لَا يَعْلَمُ مَنْ فِي السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ الْغَيْبَ إِلَّا اللَّهُ) (النمل آية نمبر ٦٥) أى قل ايها الرسول لجميع الخلق : لا يعلم أحد من أهل السموات والارض الغيب إلا الله - فقوله : إلا الله استثناء منقطع ، أى لا يعلم أحد ذلك إلا الله عزوجل - فانه المتفرد بذلك وحده لا شريك له ، كما قال (و عنده مفاتيح الغيب لا يعلمها إلا هو) (الانعام) وقال : (إِنَّ اللَّهَ عِنْدَهُ عِلْمُ السَّاعَةِ وَيُنَزِّلُ الْغَيْثَ وَيَعْلَمُ مَا فِي الْأَرْحَامِ وَمَا تَدْرِي نَفْسٌ مَّاذَا تَكْسِبُ غَدًا وَمَا تَدْرِي نَفْسٌ بِأَيِّ أَرْضٍ تَمُوتُ إِنَّ اللَّهَ عَلِيمٌ خَبِيرٌ) (لقمان ٣١/٣٤) - روى مسلم وابن أبى حاتم عن عائشة رضى الله عنها قالت : من زعم ان النبى ﷺ يعلم ما يكون فى غد ، فقد اعظم الفرية على الله لأن الله يقول قل : لا يعلم من فى السماوات والارض الغيب إلا الله - ولما نفى عنهم علم الغيب على العموم ، نفى عنهم علم الغيب المخصوص بوقت الساعة فصار منتفيا مرتين ، فقال : (وما يشعرون أيا ن يبعثون) أى وما يدرى أهل السموات والارض بوقت الساعة ، كما قال تعالى (ثُقُلْتُ فِي السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ لَا تَأْتِيكُمُ إِلَّا بَغْتَةً) (الأعراف ١٨٧/٧) أى ثقل علمها على أهل السموات والارض ، فلا يشعر الكفار وغيرهم فى أى وقت يكون البعث للحساب والجزاء ، وانما تأتيتهم الساعة فجأة قال السمرقندى فى تفسير بحر العلوم قوله تعالى : (عالم الغيب) يعنى : هو عالم الغيب ، (فلا يظهر على غيبه احدا) يعنى : هو الذى يعلم وقت نزول العذاب ، ولا يطلع على غيبه احدا من خلقه (سورة الجن الآية ٢٦) قال الحقى فى تفسير قوله تعالى : (ذَلِكَ مِنْ أَنْبَاءِ الْغَيْبِ نُوحِيهِ إِلَيْكَ وَمَا كُنْتَ لَدَيْهِمْ إِذْ يَقُولُونَ أَفَلَا مَهْمُ أَتِيهِمْ يَكْفُلُ مَرْيَمَ وَمَا كُنْتَ لَدَيْهِمْ إِذْ يَخْتَصِمُونَ) (سورة آل عمران (الاية ٤٤) (ذلك) أى ما ذكرنا فى القصص من حديث حنة ومريم وعيسى و

زكريا ويحيى (من انباء الغيب) اى من اخبار الغيب التى لا يوقف عليها إلا بمشاهدة او قراءة كتاب او تعلم من عالم او بوحي من عند الله وانعدمت الثلاثة الاول فتعينت الرابعة وهو الوحي (نوحيه اليك) أى تنزله عليك دلالة على صحة نبوتك الزما على من يحاجونك من الكفار - والوحي فى القرآن لمعان للارسال إلى الانبياء قال تعالى: (نوحى اليهم) وللإلهام قال تعالى (واوحينا إلى أم موسى) ولا لقاء المعنى المراد قال تعالى (بان ربك اوحى لها) وللإشارة قال تعالى (فاوحى اليهم ان يسبحوه بكرة وعشيا) وأصل ذلك كله الاعلام فى خفاء -

﴿١٢﴾ پوښتنه: په در المختار كي رغلي دي:

”و يجوز تقليد القضاء من السلطان العادل والجائز ولو كافرا ذكره مسكين وغيره إلا إذا كان يمنعه من القضاء بالحق فيحرم“، ترجمه: رواه قضاء قبلول د عادل او ظالم بادشاه كه خه هم كافر وي دا خبره ملا مسكين او نورو ذكر كړې ده مگر هغه وخت چي دى په حق د فيصله كولو څخه منعه كړي نو حراميري .

ابن عابدين شامي دهغه په شرحه كي داسي فرمايلي: ”فى التتارخانية الاسلام ليس بشرط فيه أى فى السلطان الذى يقد و بلاد الاسلام التى فى ايدى الكفرة لا شك انها بلاد الاسلام لا بلاد الحرب لأنهم لم يظهروا فيها حكم الكفر و القضاة مسلمون و الملوك الذين يطيعونهم عن ضرورة مسلمون و لو كان عن غير ضرورة منهم ففساق (رد المحتار على الدر المختار مطلب فى حكم تولية القضاء فى بلاد تغلب عليها الكفر ج ٤/ ص ٣٢١)“ .

ترجمه: په تتارخانيه كي داسي دي چي اسلام شرط نه دى په ده كي

يعني په هغه بادشاه کي چي قضاء د چا په غاړه ورکوي . د اسلام هغه ملکونه چي د کافرانو په لاس کي دي بېشکه چي هغه د مسلمانانو ملکونه دي دارالحرب نه دی حکه دوی په هغو کي قانون د کفر نه دی ښکاره کړی، دوی او قاضیان مسلمانان دي او هغه بادشاهان مسلمانان دي چي د ضرورت په وجه د کافرانو اطاعت کوي او که د دوی اطاعت بغير د ضرورته وي بيا فاسقان دي دبلي خوا شيخ وهبه زحيلي د مسلمانانو د امير شرطونه داسي بيانوي: "اشتراط العلماء في المرشح للخلافة او الوزارة وفي اثناء عمله شروطاً سبعة هي: أولاً: أن يكون ذا ولاية تامة بأن يكون مسلماً، حراً، ذكراً، بالغاً، عاقلاً - أما اشتراط الاسلام فلأنه يقوم بحراسة الدين والدنيا، وإذا كان الاسلام شرطاً في جواز الشهادة، فهو شرط في كل ولاية عامة لقوله تعالى: (ولن يجعل الله للكافرين على المؤمنين سبيلاً) (النساء: ۱۴۱) - واما اشتراط الحرية فلأنه وصف كمال، فلا يعقل أن يكون صاحب الولاية ادنى رتبة من المولى عليهم - قال الماوردي: تشترط الحرية؛ لأن نقص العبد عن ولاية نفسه يمنع من انعقاد ولايته على غيره، ولأن الرق لما منع من قبول الشهادة، كان أولى أن يمنع من نفوذ الحكم و انعقاد الولاية - واما الذكورية فلأن عبء المنصب يتطلب قدرة كبيرة لا تتحملها المرأة عادة، ولا تتحمل المسؤولية المترتبة على هذه الوظيفة في السلم والحرب والظروف الخطيرة، قال ﷺ: "لن يفلح قوم ولوا أمرهم امرأة" لذا جمع الفقهاء على كون الإمام ذكراً - واما البلوغ فأمر بدهي؛ لأن الصبي ليس كفتاً لمثل هذه المهام الكبرى، فهو غير مسؤول عن افعاله، ولا يتعلق بفعله حكم معين - واما العقل فمطلوب لصحة كل تصرف خاص او عام، ولا يكفي فيه

الحد الأدنى للمطالبة بالتكاليف الشرعية من صلاة و صيام و نحوهما ، بل لا بد فيه من رجحان الرأى ، بأن يكون صاحبه صحيح التمييز ، جيد الفطنة بعيداً عن السهو والغفلة ، يتوصل بذكائه إلى ايضاح ما اشكل و فصل ما اعضل ، كما قال الماوردى -

ثانياً: العدالة: أى الديانة و الاخلاق الفاضلة ، وهى معتبرة فى كل ولاية ، وهى ان يكون صادق اللهجة ، ظاهر الامانة ، عفيفاً عن المحارم ، متوقفاً المآثم ، بعيداً من الريب ، مأموناً فى الرضا و الغضب ، مستعملاً لمروءة مثله فى دينه و دنياه ، كما قال الماوردى و فى الجملة: هى التزام الواجبات الشرعية ، و الامتناع عن المنكرات و المعاصى المحرمة فى الدين -

ثالثاً: الكفاية العلمية بأن يكون لديه من العلم ما يؤدى به إلى الاجتهاد فيما يطرأ من نوازل و أحداث ، او يستنبط من احكام شرعية و غيرها من احوال السياسة الشرعية - وهذا الشرط متفق عليه بين العلماء و لا يكون العالم مجتهداً إلا إذا علم الاحكام الشرعية و كيفية استنباطها من مصادرها الشرعية الاربعة وهى القرآن و السنة و الاجماع و القياس - و أن يعرف أحوال العصر و ما طرأ عليه من تغيرات و تطورات سياسية و اقتصادية و اجتماعية و ثقافية - (الفقه الاسلامى و ادلته نظام الحكم فى الاسلام ج ۸ ص ۳۰۱) .

لنڊه ڊا چي دمسلمانانود مشر لپاره اسلام او عدالت او دوني علم شرط ڊي چي ڊاجتهاد درجي ته رسېدلى وي پر دريم شرط (اجتهاد) د ټولو عالمانو تر مينځ اجماع ده ڊاجتهاد مطلب ڊا چي سپرى داسي لوى عالم وي چي ددين احكام خپله دقرآن او سنت او اجماع او قياس څخه را اخلي لکه د مذهب امامانو چي راخيستي .

❦. الجواب المثاب باسم

ملهم الصدق والصواب :

محترمه وروره معترضه! شامي چي کومه خبره کړې ده چي اسلام شرط نه دی په هغه بادشاه کي چي قضاء د چاپه غاړه ورکوي ددې تعلق د قضاء سره دی او زحيلي چي کومه خبره کړې ده چي د مسلمانانو د مشر لپاره اسلام او عدالت او دومره علم شرط دی چي د اجتهاد درجې ته رسېدلی وي ددې تعلق د امامت او خلافت او وزارت سره دی نو هيڅ تعارض نشته په مينځ کي د شامي او زحيلي د قول .

﴿۱۳﴾..... پوښتنه: د عقيدې کتاب راوړي: والنصوص من الكتاب والسنة تحمل على ظواهرها (العقائد النسفية ص ۱۱۹)

ترجمه: د قرآن او سنت الفاظ پر خپل ظاهر راړول کيږي (پر ظاهر معنی چليږي) دبلي خوا شيخ حمد الله جان صاحب د ضاوي داوينا تائيد وي چي فرمايي: ”ولا يجوز تقليد ما عدا المذاهب الاربعة ولو وافق قول الصحابة والحديث الصحيح والآية فالخارج عن المذاهب الاربعة ضال مضل وربما اداه ذلك للكفر لأن اخذ بظاهر الكتاب والسنة من اصول الكفر.“ (البصائر ص ۵۲، تفسير الصاوي ۲/۹۰).

ترجمه: د خلورو مذهبو پرته د بل چا تقليد (په مذهب کېدل) نه دي روا ، که څه هم د صحابه وو د وينا يا صحيح حديث يا آيت سره موافق سي نو د خلورو مذهبو وتلی گمراه کونکی دی او ډېر ځله دا کار دوی و کفر ته رسوي، ځکه د قرآن او سنت ظاهر (ښکاره معنی) راخيستل د کفر د اصولو څخه دی .

❁❁❁ . الجواب المثاب باسم

ملهم الصدق والصواب :

د عقائد النسفی خبره صحیح ده هغه دا چي نصوص په ظاهر حمل کيږي خو دا هلته چي بل نص يې معارض نه وي او د صاوي او اجوي خبره هم صحیح ده هغه دا چي د مذهب اربعه و څخه به نه و ځي که څه هم د صحابه و د وينا يا صحيح حديث يا آيت سره موافق وي خو دا هلته چي بل نص يې معارض وي او يا ظاهره معنی ممکنه نه وي نو په دغه وخت کي چي مذاهب اربعه حق دي ځکه چي دوی استنباط د قرآن او سنت څخه کړی دی نو بڼه بر تعصب د مذاهب اربعه و څخه وتل او امامانو ته بنکنځل کول مفضی و گمراهي ته دي کما اشار إليه شيخنا العلامة المفتی عبد الرازق حفظه الله فی فتاویٰ هادیة فی باب الامامة .

او بل دا چي بڼا غلي معترض د شرح العقاید عبارت قینچي کړی دی ، اصلي عبارت داسي دی :

”والنصوص من الكتاب والسنة تحمل على ظواهرها ما لم يصرف عنها دليل قطعي كما في الايات التي تشعر بظواهرها بالجهة الجسمة“ (شرح العقائد ص ۱۱۹) .

ژباړه : نصوص د قرآن او حديثه څخه حمل کړل کيږي پر خپل ظاهر باندي ، تر څو چي يې د ظاهره څخه دليل قطعي وانړ وي ، لکه هغه آيتونه چي اشعار ور کوي په اعتبار سره د ظاهر خپل په جهت او جسميت سره (د پاره د خدای پاک او د تفسير صاوی عبارت يې پوره ذکر کړی دی : ”و لا يجوز تقليد ما عدا المذاهب الاربعة ولو وافق قول الصحابة والحديث

الصحيح والآية فالخارج عن المذاهب الاربعة ضال مضل وربما اداه ذلك إلى الكفر لأن الاخذ بظواهر الكتاب والسنة من اصول الكفر-“ (البصائر ص ۵۲).

ژباړه: نه روا کيږي تقليد د غير د مذاهبو ابعه وو، که څه هم د قول سر د صحابي او صحيح حديث او ظاهره سره د آيت موافق وي، پس خارج د خلورو مذاهبو څخه گمراه او گمراه کونکی دی، او ډېر ځله دی دغه کاريې و کفر ته رسوي ځکه اخذ په ظواهر د کتاب او سنت د اصولو څخه د کفر دی، خو مخکي تر دې چې د دې بيان وکړو چې په مابين کي د دغه دوو عبارتونو تناقض نشته، او د شيخ حمد الله جان صېب د وينا څخه تکفير د علامه نسفي نه معلوم کيږي، بايد دغه خبره وکړم چې تفسير صاوي دغه خبره په کوم ځای کي کړې ده؟ يو خويي د کوم ځای حواله چې بناغلي حذيفه د بصائر څخه ورکړې دغه خبره تفسير صاوي کړې او بل يې هم په تفسير کي دلاندي آيت دغه خبره کړې ده: ﴿فَأَمَّا الَّذِينَ فِي قُلُوبِهِمْ زَيْغٌ لِّيَتَّبِعُونَ مَا تَشَابَهَ مِنْهُ ابْتِغَاءَ الْفِتْنَةِ وَابْتِغَاءَ تَأْوِيلِهِ﴾ (آل عمران ۷)

ژباړه: پس هغه کسان چې د دوی په زړونو کي مېل د حقه څخه و باطل نه سته نو دوی متابعت کوي د هغه شي چې د متشابهاتو څخه دی دپاره د طلب د فتنې او دپاره د مطلب د تاويل، د تفسير صاوي والا مقصد دادی چې څوک دغه آيتونه د متشابهاتو پر ظاهر باندي حمل کوي (چې د هغه څخه تشابه د ذات د خدای پاک راځي د مخلوقاتو سره) نو داروا نه دی، ځکه نصوص د قرآن پر ظاهر نه حمل کيږي؛ مقصديې هغه نصوص دي چې هغه متشابهات او مؤل دي، نه محکمت، ځکه د محکمتو د حمل

ڄڻ ڇڻه ڀر ظاهر خو ڇوڪ انڪار نشي ڪولاي غير له ڊي ڄڻه ڇي دهغوي ڀر اڀر لو د ظاهره ڄڻه دليل قطعي راغلي وي او ڇي بيايي ويلي دي، ڇي حمل د ڪتاب ڀر ظاهر، داد اصولو ڄڻه د ڪفارو دي داپه ڊي خاطر دي، ڇي ڪفارو د قرآن شريف ڄڻي آيتونه ڀر ظاهر باندي حمل ڪول او دهغه ڄڻه به يي په خپل فاسد گمان فاسد استدلال ڪوي، لکه ڇي په تفسير ابن ڪثير کي دمخڪني آيت په تفسير کي راڄي:

”كما لو احتج النصارى بأن القرآن قد نطق بأن عيسى هو روح الله و كلمته القاها إلى مريم و روح منه و تركوا الاحتجاج بقوله (ان هو إلا عبد انعمنا عليه)“ تفسير ابن ڪثير سورة آل عمران: (۷).

ڙباڀه: لکه ڇي که ڇيري استدلال و ڪري نصاري په ڊي سره ڇي قرآن ويلي دي ڇي عيسيٰ عليه السلام روح الله دي او ڪلمه د خداي پاڪ ده ڇي ور ڪري يي دي و مريمي ته او دده لخواه روح دي، او دوي ڀريري دي دليل نيول په ڊي قول د خداي پاڪ ڇي فرمايي: نه دي عيسيٰ مگر بنده دي ڇي موڙ ور باندي نعمت ڪري دي، يعني په محڪماتو باندي استدلال ڀريري او په متشابها تو باندي استدلال ڪوي.

تنبيه: ڪوم آيت ڇي نصاري په هغه باندي استدلال ڪوي هغه ته په تفاسيرو کي متشابه نسبتي وايي لکه ڇي په مفهوم التفسير للشيخ مساعد الطيار کي راڄي: ”فان المتشابه يتعلق بامر يمكن ان يعلمه الناس، و هو المعنى، فاذا خفي على بعضهم شيئ من معناه، فهو بالنسبة لهم متشابه، و يكون من باب المتشابه النسبي الذي يعلمه قوم دون قوم“ (۷۲/۱)

ڙباڀه: ڇڪه متشابهه تعلق نسي په يو شي ڀوري ڇي ممڪن خلق يي

زده ڪري چي هغه معنی ده، نو چي ڪله پر بعضو باندي دهغه معنی پوشيده شي نو دغه شي نسبت و دوی ته متشابه دی، نو بيا دغه شي د بابه خخه د متشابه نسبتی ڪيري، هغه چي ڃيني خلگ په پوهيري او ڃيني نه په پوهيري .

او لکه چي په علوم القرآن کي ابن عبدالبر راوري: ”وقد جاء في الروايات الواردة في ذلك ان نصارى نجران جادلوا النبي ﷺ في الله: فكان منجد لهم أن قالوا له محتجين على التثليث ان الله يقول: فعلنا، و امرنا، و خلقنا، و قضينا، فقالوا: لو كان واحداً ما قال إلا فعلت و قصيت و امرت و خلقت و لكنه هو عيسى و مريم تعالى الله عما يقولون“ علوم القرآن (۱/۲۱۳)

ژباړه: په هغه رواياتو کي چي په دې باره کي راغلي دي، داسي راغلي چي نصاری د نجران مجادله وکړه د نبي ﷺ سره په باره د الله (ج) کي، نو د دوی د مجادلې خخه يو دا وو، چي دوی و رسول اکرم ﷺ ته وويل: په داسي حال کي چي دوی استدلال پر تثليث د خدايانو کوی چي خدای پاک وايي: فعلنا، موږ کار کړی، امرنا، موږ امر کړی، خلقنا، موږ خلق کړی، و قضينا، موږ فيصله کړې، (يعني صيغې د جمعي وايي) نو که چيري دی يو (واحد) وای نو ولې نه ويل چي ”فعلت“ ما کار کړی ”و قضيت“ ما فيصله کړې ”و امرت“ ما امر کړی ”و خلقت“ ما پيدا کړی (يعني ولي يې صيغې د مفرد نه ويلې)؟ نو دا خدای: خدای، او عيسى او مريمه ده (يعني درې خدايان دی) لوړ دی خدا دهغه نه چي دوی يې وايي . نو نصاری وو د نصوصو په ظاهره باندي استدلال پر خپله عقیده

کوي، نو معلومه خبره ده چي دغه کار چي شوک دقرآنه څخه دغسي استدلال کوي هغه د اصولو څخه د کفارو او نصاری و و دي، او دی په دې کار باندي کافر کيږي . لکه دغه مفهوم چي عیناد قرطبي څخه معلومېږي (فَيَتَّبِعُونَ مَا تَشَابَهَ مِنْهُ ابْتِغَاءَ الْفِتْنَةِ وَابْتِغَاءَ تَأْوِيلِهِ) ”قال شيخنا أبو العباس رحمة الله عليه : متبعوا المتشابه لا يخلوا أن يتبعوه و يجمعوه طلبا للتشكيك في القرآن و اضلال العوام ، كما فعلته الزنادقة والقرامطة الطاعنون في القرآن ؛ او طلبا لا اعتقاد ظواهر المتشابه ، كما فعلته المجسمة الذي جمعوا ما في الكتاب والسنة مما ظاهره الجسمية حتى اعتقدوا ان الباري تعالى جسم مجسم و صورة مصورة ذات وجه و عين و يد و جنب و رجل و اصبع ، تعالى الله عن ذلك ؛ او يتبعوه على جهة ابداء تأويلاتها و ايضاح معانيها - تفسير قرطبي“،

دفع د تعارض نو چي شرح عقايد وايي نصوص پر خپل ظاهر باندي حمل کيږي هغه نصوص محکمه او غير محتمله نيسي، او چي تفسير صاوی وايي حمل د نصوصو پر ظاهر د اصولو څخه د کفارو دی هغه نصوص متشابهات حقيقي او يا متشابهات نسبي نيسي، نه نصوص محکمه، نو په دې کي کومه دی تناقض؟

او دا چي صاوي ليکلي دي چي نه روا کيږي تقليد د غير د مذاهب اربعه وو دا خو صحيح خبره ده، ځکه ثبوت د مذاهب اربعه وو او حقانيت او استنباط د دوی له قرآنه څخه په اجماع قطعي باندي سوی دی، او دا د څلور مذهب د اصولو خبره ده چي د اجماع قطعي څخه منکر، د اسلام د دايرې څخه بهر دی، که څه هم دی د مذاهبو څخه بهر ظاهر آپه قرآن او

حديث باندي عمل وکري .

﴿۱۴﴾..... **پوڻستنه** : د عقيدي ڪتابور اوڀري و ڪذا اذا صلى بغير القبلة او بغير الطهارة متعمدا يکفر (شرح العقائد النسفية بتحقيق المولى عبيد الله القندهاري ص ۱۲۱)

ترجمه: اودارنگه چي ڇوڪ ٻه قصد بغير د قبلي يا بغير د اوداسه لمونڇ وکري ڪافر ڪيري او دبلي خوا د فقه ٻه ڪتابو کي ٻه صراحت سره سته چي امام شافعي او دده پيروان د ويني ٻه وتلو اودس مات نه گهني (ودي ڪتل سي مثلاً: هدايه د طهارة بحث) زموږ او شافعيانو دين يو اسلام دي ، ڇوڪه څلور مذهبه ٽوله حق اسلام دي ، ڪه ددوي لمونڇ ڪول ٻه دي حال کي ثواب لري ڪه ڇهه هم ددوي د بدنه ڊيري ويني بهيدلي وي نو زموږ احنافو لپاره بيا ولي دا ڪار ڪفر دي ؟

❁. الجواب المثاب باسم

ملهم الصدق والصواب :

ڪه ڇوڪ قصدا بغير د اوداسه لمونڇ وکري ٻه دي ڪي دوه قوله دي اول دا دي چي ڪافر ڪيري او دامفتي به نه دي خو پر دي قول هم شوافع ڪافران نه دي ، ڇوڪه دوي ٻه وينه وتلو سره اودس مات نه بولي او پر دي دليل وائي نو دوي خپل پر عقیده پر اوداسه دي او بل دا چي ددوي خطا اجتهادي ده او ٻه دي خطاء سري نه ڪافر ڪيري . او دويم قول دا دي چي نه ڪافر ڪيري او هم دغه قول مفتي به دي خو ڪه داستخفاف او استهزاء دوجهي وي نو بيا ڪافر ڪيري او هم دغه مراد د شرح العقائد دي خو پر دي قول هم شوافع ڪافران نه دي ڇوڪه دوي ٻه وينه وتلو سره اودس مات نه بولي او

نه يبي داستخفاف او استهزاء ووجهي ثخه كوي: "والدم والقبح إذا خرجا من البن فتجاوزا إلى موضع يلحقه حكم التطهير"، (والقىء ملء الفم) وقال الشافعي رحمه الله : الخارج من غير السيلين لا ينقض الوضوء، لما روى (انه عليه السلام قاء فلم يتوضأ) ولأن غسل غير موضع الاصابة أمر تعبدى فيقتصر على مورد الشرع وهو المخرج المعتاد ، ولنا قوله عليه السلام (الوضوء من كل دم سائل) وقوله عليه الصلوة والسلام (من قاء او رعف في صلاته فلينصف وليتوضأ وليبين على صلاته ما لم يتكلم) ولأن خروج النجاسة مؤثر في زوال الطهارة ، وهذا القدر في الاصل معقول ، والاقتصار على الاعضاء الاربعة غير معقول لكنه يتعدى ضرورة تعدى الاول غير ان الخروج انما يتحقق بالسيلان إلى موضع يلحقه حكم التطهير ، كما في الهداية مع الفتح ج ص) (قوله : كما في الخانية) حيث قال بعد ذكره الخلاف في مسألة الصلوة بلا طهارة وان الاكفار رواية النوادر - وفي ظاهر الرواية لا يكون كفرا ، وانما اختلفوا إذا صلى لا على وجه الاستخفاف بالدين ، فان كان وجه الاستخفاف ينبغى ان يكون كفرا عند الكل - اهـ - اقول : وهذا مؤيد لما بحثه في الحلية لكن بعد اعتبار كونه مستخفا ومستهيئا بالدين كما علمت من كلام الخانية ، وهو بمعنى الاستهزاء والسخرية به ، اما لو كان بمعنى عد ذلك الفعل خفيفا وهينا من غير استهزاء ولا سخرية ، بل لمجرد الكسل او الجهل فينبغى ان لا يكون كفرا عند الكل تأمل - (قوله : مع العمد) أى حال كونه مصاحبا للعمد (قوله : خلف) أى اختلاف بين أهل المذهب والمعتد عدم التكفير كما هو ظاهر المذهب ، بل قالوا لو وجد سبعون رواية متفقة على تكفير المؤمن ورواية ولو ضعيفة بمعده يأخذ المفتى والقاضى بها دون غيرها ، والخلاف مخصوص بغير فرع

الظهيرية ، واما هو فصلاته واجبة عليه بغير طهارة لأمر الشارع له بذلك (رد المحتار) ومثله في ----) وكذا في الطحطاوى على الدر) .

﴿۱۰﴾ پوښتنه: په کتابو کې راغلي چې څلور مذهبونه یې پر حق دي زموږ او د دوی په مینځ کې فرعي اختلاف دی یواځې په راجح او مرجوح کې او په اصولو یا عقائدو کې یو د بل سره اختلاف نه لرو او د بلي خوا په در المختار کې وايي: ”اذا سئلنا عن مذهبنا ومذهب مخالفنا قلنا وجوباً: مذهبنا صواب يحتمل الخطأ ومذهب مخالفنا خطأ يحتمل الصواب وإذا سئلنا عن معتقدا ومعتقد خصومنا - قلنا وجوباً الحق ما نحن عليه و الباطل ما عليه خصومنا“ (مقدمة الدر المختار فضل الفقه ج ۱ ص ۲۴)، يعني زموږ مذهب حق دی احتمال د خطا لري او زموږ د مخالف مذهب خطا دی احتمال د حق لري زموږ عقیده حق ده او زموږ د مخالف عقیده باطله ده؟

❁. الجواب المثاب باسم

ملهم الصدق والصواب :

خلاصه د اول جزء داده چې څلور سره مذاهب حق دي اختلاف صرف په راجح او غير راجح کې دی او در المختار چې وايي چې پر موږ واجب ده چې ووايو چې زموږ مذهب حق دی خو احتمال د خطا لري او د مخالف مذهب خطا دی خو احتمال د حق لري دا قول مرجوح دی شامي رد کړی دی ځکه عامي په راجح او مرجوح نه پوهیږي نو پر مقلد صرف واجب دا ده چې دی به تقلید دهغه مذهب کوي چې دده په نزد احتمال د حق لري . او خلاصه د دویم جزء داده چې مراد در المختار دا دی چې زموږ عقیده حق ده په یقین او جزم سره او د مخالف عقیده باطله ده په یقین او جزم سره

مراد د مخالف خخه دلتہ معتزلہ دي چي دوى خالق د افعالو د عباد و عباد بولي او موږ خالق د ټولو اشياء الله تعالى بولو کما قال الشامي : ” (قوله : و فيها) أى فى الاشباه عن آخر المصنفى للامام النسفى . (قوله : عن مذهبنا) أى عن صفته فالمعنى إذا سئلنا أى المذهب صواب . (قوله : مخالفنا) أى من خالفنا فى الفروع من الأئمة المجتهدين ، (قوله : قلنا الخ) لأنك لو قطعنا القول لما صح قولنا ان المجتهد يخطئ و يصيب اشباه : أى فلا نجزم بأن مذهبنا صواب البتة و لا بأن مذهب مخالفنا خطأ البتة ، بناء على المختار من أن حكم الله فى كل مسألة واحد معنى و جب طلبه . فمن اصابه فهو المصيب و من لا فهو المخطئ . و نقل عن الأئمة الاربعة : ثم المختار ان المخطئ مأجور كما فى التحرير و شرحه . مطلب يجوز تقليد المفضل مع وجود الافضل ثم اعلم انه ذكر فى التحرير و شرحه أيضا انه يجوز تقليد المفضل مع وجود الافضل ، و به قال الحنفية و المالكية ، و اكثر الحنابلة و الشافعية . و فى رواية عن أحمد و طائفة كثيرة من الفقهاء لا يجوز . ثم ذكر انه لو التزم مذهبنا معينا كأبى حنيفة و الشافعى ، فقل يلزمه ، و قيل لا و هو الاصح اهـ و قد شاع ان العامى لا مذهب له إذا علمت ذلك ظهر لك ان ما ذكر عن النسفى من وجوب اعتقاد ان مذهبه صواب يحتمل الخطأ مبنى على أنه لا يجوز تقليد المفضل و انه يلزمه التزام مذهبه و ان ذلك لا يتأتى فى العامى . و قد رأيت فى آخر فتاوى ابن حجر الفقيهية التصريح ببعض ذلك فانه سئل عن عبارة النسفى المذكورة ، ثم حرر ان قول ائمة الشافعية كذلك ، ثم قال ان ذلك مبنى على الضعيف منأنة يجب تقليد الاعلم دون غيره . و الاصح انه يتخير فى تقليد أى شاء و لو مفضولا و ان اعتقده كذلك ، و حينئذ

فلا يمكن أن يقطع أو يظن أنه على الصواب، بل على المقلد أن يعتقد أن ما ذهب إليه إمامه يحتمل أنه الحق - قال ابن حجر: ثم رأيت المحقق ابن الهمام صرح بما يؤيده حيث قال في شرح الهداية: أن اخذ العامي بما يقع في قلبه أنه أصوب أولى، وعلى هذا استفتى مجتهدين فاختلفا عليه الأولى أن يأخذ بما يميل إليه قلبه منهما - وعندى أنه لو أخذ بقول الذي لا يميل إليه جاز؛ لأن ميله وعدمه سواء والواجب عليه تقليد مجتهد وقد فعل - اهـ - (قوله: عن معتقنا) أى عما نعتقد من غير المسائل الفرعية مما يجب اعتقاده على كل مكلف بلا تقليد لاحد وهو ما عليه أهل السنة والجماعة وهم الاشاعرة والماتريدية، وهم متوافقون إلا فى مسائل يسيرة ارجعها بعضهم إلى الخلاف اللفظى كما بين فى محله - (قوله: ومعتقد خصوصنا) أى من أهل البدع المكفرة وغيرها كالقائلين بقدوم العالم أو نفى الصانع أو عدم بعثة الرسل، والقائلين بخلق القرآن وعدم ارادته تعالى الشرو نحو ذلك“ (رد المحتار) (و كذا فى الطحطاوى على الرد)،

﴿۱۶﴾..... پوښتنه: محدثين وايي چي ايمان زيادت او نقصان قبلوي او دليل يې نيولى دى په دې قول د الله تعالى (و إذا تليت عليهم آياته زادتهم ايمانا) او دبلي خوا ابن نجيم او شيخ زاده وايي: و يكفر بقوله الايمان يزيد وينقص (البحر الرائق ج ۵ ص ۲۱) و أيضا فى مجمع الانهر ج ۵ ص ۵۱۱) ترجمه: دغه رنگه كافر كيږي په وينا چي ايمان زياتيږي او كميرې؟

❁. الجواب المثاب باسم

ملهم الصدق والصواب:

ايمان پر دوه قسمه دى مطلق ايمان دى او بل كامل ايمان دى، مطلق

ایمان زیادت او نقصان نہ قبلوي لکه چي په حدیث کي چي راځي (من قال لا اله الا الله دخل الجنة) او کامل ایمان زیادت او نقصان قبلوي پاته سوه د ابن نجیم او شیخي زاده خبره، کېدی شي دهغه فتوی و خوار جو ته متوجه وي، ځکه چي خوارج اعمال اجزاء حقیقه د ایمان بولي یعنی په ارتکاب د گناه مؤمن ته کافر وایي او الله رب العزت کافران نه دي ورته ویلي: (وَإِنْ طَائِفَتَانِ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ اقْتَتَلُوا... فَأَصْلَحُوا بَيْنَهُمَا بِالْعَدْلِ وَأَقْسِطُوا) (سورة الحجرات) او محدثین یې اجزاء عرفیه د ایمان بولي چي په انتفاء د جز انتفاء د کل نه راځي ټولو کتابونو د اهل سنت و الجماعت اختلاف ته صوري اختلاف ویلي دا چي موږ ایمان او اعمال یو د بله جلا بولو د دغو دلائلو په اساس: ”و قرر الطحاوی بیان اعتقاد اهل السنة و الجماعة علی مذهب أبی حنیفة وصاحبه، حیث قال: ”الایمان هو الاقرار باللسان والتصديق بالجنان“ (العقيدة الطحاوية بتعليق الالبانی ص ۱۴۲) أدلتنا:

۱..... انه فی كثير من الاوقات يرتفع العمل عن المؤمن ، و لا يجوز ان يقال ارتفع عنه الايمان-

۲..... ان النبي ﷺ دعا الناس إلى ان يشهدوا ان لا اله الا الله و الاقرار بما جاء به من الله تعالى ، و كان الداخل فی الاسلام مؤمنا بريئا من الشرك ثم نزلت الفرائض بعد ذلك على التصديق-

۳..... ان المضیع للعمل ليس مضیعا لتصديق؛ فلو كان المضیع للعمل مضیعا للتصديق لا تنقل من اسم الايمان بتضييعه للعمل -

۴..... ان الهدی فی التصديق ليس كالهدی فی الاعمال ، قال الإمام أبو

حنيفة: "ان الهدى فى التصديق بالله ورسوله ليس كالهدى فى ما افترض من الاعمال"۔

﴿٥﴾..... ان الايمان فى اللغة التصديق؛ وعمدتهم فى ذلك قول الله تعالى (و ما انت بمؤمن لنا) سورة يوسف: الآية ١٧۔ قال النسفى: "الايمان معروف انه عند أهل اللسان التصديق لا غير (تبصرة الادلة) ق: ٣٤٦ / أ، وانظر التمهيد ص ٩٩ خ ١٠٠، وانظر كتاب التوحيد للماتريدى ص ٣٧٣، ٣٧٧؛ والعمدة الحافظ الدين النسفى ١٧ / أ؛ والبداية للصابونى ص ١٥٢؛ وشرح العقائد النسفية ص ١١٩، ١٢٣؛ وشرح المقاصد ٢١٧٦/٥ كلاهما للتفتازانى، وانظر الطوائع ص ٣٧٣، ٣٧٤۔ وحكى الباقلانى الاجماع عليه فقال: "فان قال و ما الدليل على ما قلتم؟ قيل: اجماع أهل اللغة على ان الايمان فى اللغة قبل نزول القرآن وبعثه النبى ﷺ وهو التصديق (التمهيد للباقلانى ص ٣٤٦، ٣٤٧۔

﴿٦﴾..... ان الله فرق بين الايمان والعمل فى غير موضوع من كتابه قال تعالى: (إِنَّ الْإِنْسَانَ لَقَفٍ خُسْرٍ) سورة العصر: ٣، والعطف يقتضى المغايرة۔

قال النسفى: "يدل عليه ان الله تعالى فرق بين الايمان وبين كل عبادة بالاسم المعطوف عليه ما فرق بين العبادات بالاسماء المعطوفة المفعولة لها، على ما قال الله تعالى (إِنَّمَا يَغْمُرُ مَسَاجِدَ اللَّهِ مَنْ آمَنَ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ وَأَقَامَ الصَّلَاةَ وَآتَى الزَّكَاةَ) (سورة التوبة: ١٨)۔ فقد عطف اقامة الصلاة و ايتاء الزكاة على الايمان، ولا شك فى ثبوت المغايرة بين المعطوف والمعطوف عليه (التمهيد للنسفى ص ٩٩، ١٠٠؛ و تبصرة الادلة ص ٣٣٦ / أ، ب؛ وشرح العقائد النسفية ص ١٢٣، ١٢٤)۔

﴿٧﴾ قول النفسى: "ويدل عليه لو أن رجلا آمن بالله ورسوله ضحوة ومات قبل الزوال يكون من أهل الجنة، ولو كان العمل من الايمان لا يكون من أهل الجنة؛ لأنه لم يوجد منه ذلك" (بحر الكلام ص ٣٩)

﴿٨﴾ ان الله تعالى خاطب المؤمنين باسم الايمان، ثم اوجب الاعمال على ما قال: (يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا كُتِبَ عَلَيْكُمُ الصِّيَامُ كَمَا كُتِبَ عَلَى الَّذِينَ مِن قَبْلِكُمْ) (سورة البقرة: ١٨٣، تبصرة الادلة، ق: ٣٧٥/أ) -

﴿٩﴾ ان الله تعالى قال فى الكفرة: (إِن يَنْتَهُوا يَغْفِرْ لَهُمْ مَا قَدْ سَلَفَ) سورة الأنفال: ٣٨، والانتهاى عن الكفر يكون بالايمان، ولو كانت الاعمال كلها ايمانا، لم يكن المنتهى عن الكفر منتهاى عنه ما لم يأت بجميع الطاعات، وإذا ثبت الانتهاى بالتصديق وحصلت له المغفرة عما سلف دل انه هو الايمان - (تبصرة الادلة، ق: ٣٨٥/أ) -

﴿١٠﴾ ان الله تعالى قال: (إِن تُطِيعُوا فَرِيقًا مِّنَ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ يَرُدُّوكُم بَعْدَ إِيمَانِكُمْ كَافِرِينَ) سورة آل عمران: ١٠٠، ثبت أن الايمان هو الذى به ترك الكفر، والكفر هو الذى به ترك الايمان -

﴿١١﴾ لو قلنا ان الاعمال داخله فى حقيقة الايمان؛ لزم ان يزول الايمان بزوال بعض الاعمال ولزم تكفير مرتكب الكبيرة -

﴿١٢﴾ ان النبى ﷺ لما سأله جبريل صلوات الله عليه عن الايمان، ما اجاب عن إلا بالتصديق حيث قال: "ان تؤمن بالله وملائكته ولم يذكر فيه إلا التصديق ثم قال: هذا جبريل أتاكم يعلمكم أمر دينكم - (اخرجه البخارى كتاب الايمان باب سوال جبريل للنبي ﷺ عن الايمان ١١٤/١ ح ٥٠ من طريق أى زرعة عن أبى هريرة ولو كان الايمان اسما لما وراء التصديق، لكان

اتى ليلبس عليهم أمر دينهم ، لا يعلمهم و كان النبي ﷺ قَصْرَ في الجواب-
 ﴿١٣﴾..... ان ضد الايمان هو الكفر ، و الكفر هو التكذيب والجحود بصدقه ان
 الله تعالى قابل الكفر بالايمان فقال : (فَمَنْ يَكْفُرْ بِالطَّاغُوتِ وَيُؤْمِنْ بِاللَّهِ)
 (سورة البقرة : ٢٥٦) - ثم المراد منها التكذيب و التصديق فدل ان الايمان
 ذلك يعنى : أن الايمان هو التصديق ، او دا جي ايمان زيادت او نقصان
 قبلوي كنه ، ” ذهب الإمام أبو حنيفة إلى ان الايمان لا يزيد و لا ينقص “
 انظر مقالات الاسلاميين ص ١٣٩ ؛ و شرح المقاصد ٢١١/٥ ؛ و شرح المواقف
 ٣٩٧/٨ ؛ و الفرق بين الفرق ص ١٢٣ تحقيق الكوثري ؛ و الملل والنحل
 لشهرستاني ١٤١/١ ؛ و الملل والنحل للبغدادى ص ١٤٠ ، و التبصير فى
 الدين ص ٦٠ ، و التمهيد للنسفى ص ١٠٢ ، و بحر الكلام ص ٤١ ؛ و شرح
 القعيدة الطحاوية للميدانى ص ٩٩ ، و الايمان هو التصديق بالقلب والاقرار
 باللسان كما تقدم - قال الإمام أبو حنيفة رحمه الله تعالى : و الايمان لا يزيد و
 لا ينقص - (شرح كتاب الوصية ص ٣ ، و قرر هذا الطحاوى فى بيان اعتقاد
 أهل السنة و الجماعة على مذهب أبى حنيفة و صاحبيه ، حيث قال
 : ” و الايمان واحد و اهله فى اصله سواء ، و التفاضل بينهم بالخشية و التقوى و
 مخالفة الهوى و ملازمة الاولى - الع قيد الطحاوية بتعليق الالبانى ص ٤٣ ، ٤٤
 - و استدل الإمام أبو حنيفة بما يأتى :
 ﴿١٤﴾..... لا يتصور نقصان الايمان إلا بزيادة الكفر ، و لا يتصور زيادة الايمان إلا
 بنقصان الكفر - قال الإمام أبو حنيفة : ” الايمان لا يزيد و لا ينقص ، لأنه لا
 يتصور نقصانه إلا بزيادة الكفر و لا يتصور زيادته إلا بنقصان الكفر ، و كيف
 يجوز ان يكون الشخص الواحد فى حالة واحدة مؤمنا و كافرا “ - (كتاب

الوصية ص ٣)

﴿٢﴾ ان الناس لا يختلفون فى التصديق ، ولا يتفاضلون فيه ، وقد يتفاضلون فى العمل وتختلف فرائضهم ، ودين أهل السماء وبين الرسل واحد؛ يقول الله تعالى: (شَرَعَ لَكُمْ مِنَ الدِّينِ مَا وَصَّى بِهِ نُوحًا وَالَّذِي أَوْحَيْنَا إِلَيْكَ وَمَا وَصَّيْنَا بِهِ إِبْرَاهِيمَ وَمُوسَى وَعِيسَى أَنْ أَقِيمُوا الدِّينَ وَلَا تَتَفَرَّقُوا فِيهِ) (سورة الشورى: ١٣) هذا وقد جاء فى الفقه الاكبر قول الإمام أبى حنيفة "و إيمان أهل السمان، والارض لا يزيد ولا ينقص من جهة المؤمن به ، ويزيد و ينقص من جهة اليقين والتصديق ، والمؤمنون مستوون فى الايمان والتوحيد ، ومتفاضلون فى الاعمال" - (الفقه الاكبر ص ٣٠٤)

﴿٣﴾ ان الاعمال تشارك الايمان فى اسم الطاعة ، والعبادة دون اسم الايمان فزيادة الاعمال تزداد الطاعة ، والعبادة ولا اثر لها فى زيادة الايمان . انظر كتاب التعريفات ص ٢٥٩؛ والمفردات ص ٥٥٢؛ والمعجم الفلسفى ص ٢١٦؛ والمعجم الوسيط ص ١٠٦٦ -

ان التصديق شئ بسيط لا يتجزأ ولا ينقسم ، فلا يحتمل الزيادة والنقصان ، لأنه لو اختلف لتبدل بالتكذيب ، وصار باطلا زائلا بالكلية ، ولم يبق منه شئ اصلا ، ولو لم يخل ببقى كاملا ، فالقول بزيادة ونقصانه باطل - (تبصرة الادلة ق: ٣٩٩ / أ ، و شرح العقائد النسفية ص ١٢٤) -

﴿٤﴾ انه يلزم من القول بزيادة الايمان ونقصانه بسبب زيادة الاعمال و نقصانها ألا يوجد أحد استكمل الايمان حتى الانبياء والمرسلون لأنه لا حد للاعمال الصالحة ، فكل من يزداد من الحسنات إلى ما لا نهاية يزداد ايمانه إلى ما لا نهاية فمن كانت طاعته اكبر يكون إيمان اكبر ، ومع ذلك لم

يستكمل الايمان لأنه لو زاد طاعة اخرى زاد ايمانه ايضا“ - (تبصرة الادلة ق : ٣٩٩/أ)

﴿٥﴾..... ان الزيادة لا تتصور إلا على شئ كامل وشئ له نهاية ، امام الايمان فهو لم يزل غير كامل لأنه في صدد الزيادة ، والزيادة على ما هو لم يكمل بعد - وهو في حد النقصان - محال كما أن الزيادة على ما لا نهاية له محال أيضا - (تبصرة الادلة ق : ٣٩٩/أ)

﴿٦﴾..... ”ان زيادة التصديق و نقصانه يجعلانه في مرتبة الشك والظن ؛ وهذا غير مفيد في مقام الاعتقاد“ (روح المعاني ١٦٥/٩) -

له بلي خواشاه انور كشميري په خپل كتاف فيض الباري كي ليكلي : ”ان الايمان يزيد بالطاعات وينقص بالمعاصي ، فله تعلق عظيم مع الاعمال ، حتى ان ازديادها مؤثر في زيادة ، و نقصانها في نقصانه ، فأين هؤلاء ، من الايمان ؟ فكأنهم ارادوا بهذا القول ان لا يتهاون الناس في أمر الاعمال ، ولذا تواتروا بذلك القول ، و تابعوا عليه ، حتى صار علما لاهل السنة والجماعة عندهم - ومن خالفهم في هذا القول رموه بالارجاء وغيره ، لانهم ابتلوا بهم ، فمن خالفهم ولو في التعبير ، ادخلوه في زمريهم و حزبيهم ، و زعموه معينا و نصيرا لهم - ثم جاء امامنا الاعظم رحمه الله تعالى ورأى في زمرة فتنة الاعتزال والخروج ، و كانوا يقولون : ان مرتكب الكبير مخلص في النار ، فاراد الرد على هؤلاء المتوغلين في أمر الايمان والمعطين الاعمال ما لها بحق ، فلو قال : في مقابلتهم أيضا كما قال السلف لكان اعانة لهم فغير عنوانهم ، فقال : ان الايمان لا يزيد ولا ينقص ، فالاعمال ليس كما قلتم ، بل هي وان كانت اهم في نفسها ، إلا أن أمر الايمان أيضا ليس بهين ، فهو أيضا أمر

مستقل وليس بتابع ، بل اصلٌ وعيه يدور أمر النجاة - فلو لم يعمل احدٌ طولَ عمره ، وكان آخرُ كلامه : لا اله الا الله ، دخل الجنة ، لا كما قلتم : ان الرجل لو آمن وصدق أى تصديق ثم

صدرت عنه كبيرة لا يغفر له فجعل الاعمال كالمطروح فى العبارة فقط ، دون الحقيقة ليظهر استقلال الايمان وتماميته بدونها ، فاراد ان يكشف عن حقيقة الحال لئلا ينخدع احدٌ من عبارة السلف ، فيجعل الاعمال داخله فى الايمان ، مع أنها كانت دخيلة ، فينفى النجاة بترك الاعمال وليعلم أن القرآن لا يدل بمنطوقه إلا على زيادة الايمان ، أما على نقصانه فلا ، إلا أن يؤخذ عنه باللزام ، ويقال : ان الايمان إذا ثبتت فيه الزيادة امكن فيه النقصان ايضا - وعند أبى داود حديث فى كتاب الفرائض عن معاذ رضى الله تعالى عنه مرفوعات : أن النبى ﷺ قال : " الاسلام يزيد ولا ينقص " - واستدل منه معاذ رضى الله تعالى عنه فى قصة التوريث ونحوه - روى الزبيدى عن أبى حنيفة رضى الله تعالى عنه : أن الايمان يزيد ولا ينقص ، ولعله كلام فى مرتبة محفوظة ، كما هو ملحوظ الإمام ، وهى التى تقبل الزيادة باعتبار الانسباط والانشراح ، فلو كان مجرد الاتباع فى التعبير شيئاً ، فالاتباع بلفظ الحديث أولى كما روى عن الإمام رضى الله تعالى عنه (فيض البارى ج ١ ، كتاب

الايمان) انظر للتفصيل عبد البارى على البخارى لشيخ الحديث والتفسير مفتى عبد الرازق كدنى حفظه الله - قال العيني فى عمدة النوع الثالث فى أن الايمان هى يزيد وينقص وهو ايضا من فروع اختلافهم فى حقيقة الايمان فقال بعض من ذهب إلى أن الايمان هو التصديق أن حقيقة التصديق شئ واحد لا يقبل الزيادة والنقصان وقال آخرون أنه لا يقبل

النقصان لأنه لو نقص لا يبقى ايماننا وكان يقبل الزيادة لقوله تعالى: (وإذا تليت عليهم آياته زادتهم ايمانا) ونحوها من الآيات وقال الداودى سئل مالك عن نقص الايمان وقال قد ذكر الله تعالى زيادته فى القرآن وتوقف عن نقصه وقال لو نقص لذهب كله وقال ابن بطال مذهب جماعة من أهل السنة من سلف الأمة وخلفها أن الايمان قول وعمل يزيد وينقص والحجة على ذلك ما أورده البخارى قال في ايمان من لم تحصل له الزيادة ناقص وذكر الحافظ أبو القاسم هبة الله اللالكائى فى كتاب شرح اصول اعتقاد أهل السنة والجماعة أن الايمان يزيد بالطاعة وينقص بالمعصية وبه قال من الصحابة عمر بن الخطاب وعلى وابن مسعود ومعاذ وأبو الدرداء وابن عباس وابن عمر وعمار وأبو هريرة وحذيفة وسلمان وعبد الله بن رواحة وأبو أمامة وجندب بن عبد الله وعمير بن حبيب وعائشة رضى الله عنهم ومن التابعين كعب الأحبار وعروة وعطاء وطاوس ومجاهد وابن أبى مليكة وميمون بن مهران وعمر بن عبد العزيز وسعيد بن جبير والحسن ويحيى بن أبى كثير والزهرى وقتادة وأيوب ويونس وابن عون وسليمان التيمى وأبراهيم النخعى وأبو البحتري وعبد الكريم الجريرى وزيد بن الحارث والاعمش ومنصور والحكم وحمزة الزيات وهشام بن حسان ومقل بن عبيد الله الجريرى ثم محمد بن أبى ليلى والحسن بن ساحل ومالك بن مغول ومفضل بن مهلهل وأبو سعيد الفزارى وزائدة وجرير بن عبد الحميد وأبو هشام عبد ربه وعثر بن القاسم وعبد الوهاب الثقفى وابن المبارك وإسحاق وابن إبراهيم وأبو عبيد بن سلام وأبو محمد الدارمى والذهلى ومحمد بن اسلم الصوسى وأبو زرعة وأبو حاتم وأبو داود وزهير بن معاوية

وزائدة وشعيب بن حرب و اسماعيل بن عياش و الوليد بن مسلم و الوليد بن محمد و النضر بن شميل و النضر بن محمد و قال سهل بن متوكل ادركت ألف أستاذ كلهم يقول الايمان قول و عمل يزيد و ينقص و قال يعقوب بن سفيان أن أهل السنة و الجماعة على ذلك بمكة و المدينة و البصرة و الكوفة و الشام منهم عبد الله بن يزيد المقرئ و معبد الملك الماجشون و مطرف و محمد بن عبيد الله الانصارى و الضحاك بن مخلد و أبو الوليد و أبو النعمان و القعني و أبو نعيم و عبيد الله بن موسى و قبيصة او أحمد بن يونس و عمرو بن عون و عاصم بن علي و عبد الله بن صالح كاتب الليث و سعيد بن أبي مريم و النضر بن عبد الجبار و ابن بكير و أحمد بن صالح و أصبغ بن الفرج و آدم بن أبي اياس و عبد الأعلى بن مسهر و هشام بن عمار و سليمان بن عبد الرحمن و عبد الرحمن بن ابراهيم و أبو اليمان الحكم بن نافع و حيوة بن شريح و مكى بن ابراهيم و صدقة بن الفضل و نظر أوهم من أهل بلادهم و ذكر أبو الحسن عبد الرحمن بن عمر في كتاب الايمان

ذلك عن خلق قال و أما توقف مالك عن القول بنقصان الايمان فخشيته أن يتناول عليه وموفقة الخوارج و قال رسته ما ذا كرت أحدا من أصحابنا من أهل العلم مثل علي بن المديني و سليمان يعني ابن حرب و الحميدى و غيرهم إلا يقولون الايمان قول و عمل يزيد و ينقص و كذا روى عن عمير بن حبيب و كان من أصحاب الشجرة و حكاه اللالكثائي في كتاب السنن عن وكيع و سعيد بن عبد العزيز و شريك و أبي بكر بن أبي عياش و عبد العزيز بن أبي سلمة و الحمادين و أبي ثور و الشافى و أحمد بن حنبل و قال الإمام هذا البحث لفظى لأن المراد بالايمان ان كان هو التصديق فلا يقبلهما و إن كان

الطاعات فيقبلهما ثم قال الطاعات مكمله للتصديق فكل ما قام من الدليل على أن الايمان لا يقبل الزيادة والنقصان كان مصروفا إلى الايمان الذى هو التصديق وكل ما دل على كون الايمان يقبل الزيادة والنقصان فهو مصروف إلى الكامل وهو مقرون بالعمل وقال بعض المتأخرين الحق أن الايمان يقبلهما سواء كان عبارة عن التصديق مع

الأعمال وهو ظاهر أو بمعنى التصديق وحده لأن التصديق بالقلب هو الاعتقاد الجازم وهو قابل للقوة والضعف فإن التصديق بجسمية الشيخ الذى بين أيدينا أقوى من التصديق بجسميته إذا كان بعيدا عنا ولأنه يبتدئ فى التنزل من ألى البديهيات كقولنا النقيضان لا يجتمعان ولا يرتفعان ثم ينزل إلى ما دونه كقولنا الأشياء المتساوية بشئ واحد متساوية ثم إلى أجلى النظريات كوجود الصانع ثم إلى ما دونه ككونه مرثيا ثم إلى أخفاها كاعتقاد أن العرض لا يبقى زمانين وقال بعض المحققين الحق أن التصديق يقبل الزيادة والنقصان بوجهين الأول القوة والضعف لأنه من الكيفيات النفسانية وهى تقبل الزيادة والنقصان كالفرح والحزن والغضب ولو لم يكن كذلك يقتضى أن يكون إيمان النبى وأفراد الامة سواء وأنه باطل إجماعا ولقول ابراهيم عليه السلام (ولكن ليطمئن قلبي) الثانى التصديق التفصيلى فى افراد ما علم مجيئة به جزء من الايمان يثاب عليه ثوابه على تصديقه بالآخر و قال بعضهم فى هذا المقام الذى يؤدى إليه

نظرى أنه ينبغى أن يكون الحق الحقيق بالقبول أن الايمان بحسب التصديق يزيد بزيادة الكمية المعظمة وهى العدد قبل تقرر الشرائع بأن يؤمن الإنسان بجملة ما ثبت من الفرائض ثم يثبت فرض آخر فيؤمن به أيضا ثم و

ثم فيزداد ايمانه او يؤمن بحقية كل ما جاء به النبي إجمالا قبل أن تبلغ إياه الشرائع تفصيلا ثم تبلغه فيؤمن بها تفصيلا بعد ما آمن به إجمالا فيزداد ايمانه فإن قلت يلزم من هذا تفضيل من آمن بعد تقرير الشرائع على من مات في زمن الرسول من المهاجرين والأنصار لأن إيمان أولئك أزيد من إيمان هؤلاء قلت لا نسلم أن هذه الزيادة سبب التفضيل في الآخرة وسند المنع أي كل واحد من هذين الفريقين مؤمن بجميع ما يجب الايمان به بحسب زمانه وهما متساويان في ذلك وأيضا إنما يلزم تفضيلهم على الصحابة بسبب زيادة عدد إيمانهم لو لم يكن لإيمانهم ترجيح باعتبار آخر وهو قوة اليقين وهو ممنوع لأن لإيمانهم ترجيحا ألا ترى أي قوله لو وزن إيمان أبي بكر مع إيمان جميع الخلق لرجح إيمان أبي بكر رضى الله

عنه ولا ينقص الايمان بحسب العدد قبل تقرير الشرائع ولا يلزم ترك الايمان بنقص ما يجب الايمان به ويزيد وينقص بحسب العدد بعد تقرير الشرائع بتكرار التصديق والتلفظ بكلمتي الشهادة مرة بعد أخرى بعد الذهول عنه تكرارا كثيرا أو قليلا ويزيد وينقص مطلقا أي قبل تقرير الشرائع وبعده بحسب الكيفية أي القوة والضعف بحسب ظهور أدلة حقية المؤمن به وخفائها وقوتها وضعفها وقوة اعتقاد المقلد في المقلد وضعفه وروى عن بعض المحققين أنه قال الأظهر أن نفس التصديق يزيد بكثرة النظر وتظاهر الأدلة ولهذا يكون إيمان الصديقين والراسخين في العلم أقوى من إيمان غيرهم بحيث لا تعثرهم الشبهة ولا يزلزل إيمانهم معارض ولا تزال قلوبهم منسجمة للإسلام وإن اختلفت عليهم الأحوال وأيضا قال العيني في باب زيادة الإيمان ولقصاصه) أي هذا باب في بيان زيادة الايمان ونقصانه وباب مرفوع مضاف

قطعا وجه المناسبة بين البابين من حيث إن المذكور فى الباب الاول أحية دوام الدين إلى الله تعالى والمذكور فى الباب زيادة الايمان و نقصانه فلا شك أن يزداد الايمان بدوام العبد على أعمال الدين و ينقص بتقصيره فى الدوام سيما هذا على مذهب البخارى و جماعة من المحدثين و أما على قول من لا يقول بزيادة الإيمان و نقصانه فإنه أيضا يوجد الزيادة بالدوام و النقص بالتقصير فيه ولكنهما يرجعان إلى صفة الايمان لا إلى ذاته كما عرف فى موضعه و قول الله تعالى وزدناهم عدى و يزداد الذى آمنوا ايمانا و قال اليوم أكملت لكم دينكم فإذا ترك شيئا من الكمال فهو ناقص و قول مجرور عطف على قوله زيادة الايمان و قوله الثانى أيضا عطف عليه و التقدير باب فى بيان زيادة الايمان و بيان نقصانه و بيان قول الله تعالى و زدناهم هدى (الكهف: ١٣) و بيان قوله تعالى و يزداد الذين آمنوا ايمانا (المدثر: ٣١) ثم انه قال اليوم أكملت لكم دينكم (المائدة: ٣) بلفظ الماضى و لم يقل و قوله اليوم أكملت لكم دينكم على أسلوب أخويه لأن الغرض منه ما هو لازمه و هو بيان النقصان و الاستدلال به على أن الايمان كما تدخله الزيادة فكذلك يدخله النقصان لأن الشئ إذا قبل

أحد الضدين لا بد و أن يقبل الضد الآخر و بين ذلك بقوله فإذا ترك شيئا من الكمال فهو ناقص بخلاف ما تقدم من الآيتين فإن المراد منهما إثبات الزيادة تصريحاً لا استلزاما لأن الزيادة مصرحة فهما بخلاف الآية الثالثة فإن الصريح فيها الكمال الذى يقابله النقصان و هو يفهم منه التزاما لا ريحا و لما كان الباب مترجما بزيادة الايمان و نقصانه احتج على الزيادة بصريح الآيتين و على النقصان بالآية الثالثة بطريق الاستلزام وقد ذكر الآيتين المتقدمتين فى باب

أمور الايمان عند قوله كتاب الايمان وقد قلنا أنه لو ذكر ما يتعلق بأمور الزيادة والنقصان في باب واحد إما هناك وإما ههنا كان أنسب ولكنه عقد باب أمور الإيمان هذا الباب ههنا لأجل المناسبة التي ذكرناها آنفا فالآية الأولى في سورة الكهف والثانية في سورة المدثر والثالثة في سورة المائدة وقد مر الكلام في الآيتين الأوليين هناك فإن قلت دلالة الآية الثانية ظاهرة على زيادة الايمان فكيف تدل الأولى وليس فيها إلا زيادة الهدى وهى الدلالة الموصولة إلى البغية ويقال هى الدلالة مطلقا

قلت زيادة الهدى مستلزمة للإيمان او المراد من الهدى هو الايمان وقال ابن بطال هذه الآية يعنى قوله تعالى : اليوم اكملت لكم دينكم (المائدة: ٣) حجة فى زيادة الإيمان ونقصانه لأنها نزلت يوم كملت الفرائض والسنن واستقر الدين وأراد الله عز وجل قبض نبيه فدللت هذه الآية أن كمال الدين إنما يحصل بتمام الشريعة فتصور كماله يقتضى تصور نقصانه وليس المراد التوحيد و لوجوده قبل نزول الآية فالمراد الأعمال فمن حافظ عليها فإيمانه أكمل من إيمان من قصر قلت هذه الآية لا تدل اصلا على زيادة الدين ولا على نقصانه لأن المراد أكملت لكم شرائع دينكم وتعليل ابن بطال على ما ادعاه دليل لما قلنا وحجة عليه لأنه قال لأنها نزلت يوم كملت الفرائض والسنن واستقر الدين ولم يقل أحد إن الدين كان ناقصا إلى وقت نزول هذه الآية حتى أكمله فى هذا اليوم وإنما المراد إكمال شرائع الدين فى هذا اليوم لأن الشرائع نزلت شيئا فشيئا طول مدة النبوة فلما كملت الشرائع قبض الله نبيه عليه السلام وهو أيضا صرح به بقوله

وليس المراد التوحيد لوجوده قبل نزول الآية فإن ادعى أن الأعمال من

الإيمان فليس يتصور لأنه يلزم أن يكون كمال الإيمان في هذا اليوم وقبلة كان ناقصا لان الشرائع التي هي الاعمال ما كملت إلا في هذا اليوم وقال الزمخشري أكملت لكم دينكم (المائدة: ٣) كيفيتكم أمر عدوكم وجعلت اليد العليا لكم كما تقول الملوك اليوم كمل لنا الملك و كمل لنا ما نريد إذا كفوا من ينازعهم الملك ووصلوا إلى أغراضهم ومباغيتهم أو اكملت لكم ما تحتاجون إليه في تكليفكم من تعليم الحلال والحرام والتوقيف على الشرائع وقوانين القياس وأصول الاجتهاد والاجوبة عن دلائل الخالفين كلهم مذكور في عمدة القاري وان شئت التفصيل فارجع إليه، “ كومه فتوى د كفر چي ده هغه متوجه و معتزله او خوارج ته ده هغه ترك د عمل خروج د ايمان به بولي او دا خلاف د نصوص صريحه و و ده نو ورته كفر ويل جائز دي نه محدثين كرام هغه ترك عمل كفر نه بولي و گوره: (عبد الباري تقرير البخاري لشيخ مفتي عبد الرزاق الكدوني)

خشت اول چون نهد معمار کج

تا ثريا ميرود ديوار کج

.....☆.....

﴿۱۷﴾.....پوښتنه: کتاب وايي: فلعه ربنا اعداد رمل على من رد قول أبي حنيفة (الدر المختار ج ۱ ص ۶۲)

ترجمه: نوزموږ د رب لعنت دي وي دريگوپه شمېر پر هغه چا چي د ابی حنیفه قول ردوي د بلي خواپه کتابو کي راځي چي د امت اختلاف رحمت دي (مقدمة رد المختار ج ۱ ص ۱۶۹) نو که د امت اختلاف رحمت

وي نو د هغه دلاس ته راوړلو لپاره به خامخا د امام ابي حنيفه سره اختلاف کيږي له بلي خوا د امام ابو حنيفه سره د خلک اختلافونه ډېر دي چي پر دوه ډوله تقسيميږي: ۱. د نورو مذهبونو اختلافونه د فقه په کتابو کي خلافا للشافعي، خلافا لمالک بيخي ډېر ليدل کيږي، د تبليغي جماعت بنسټ ايښودونکی شيخ زکريا صاحب فرمايي په څلور رکعتو لمونځ کي له نيت تر لوڅخه بيا تر سلام کرزولو تقريباً دوه سوه (۱۰۰) مسئلې د څلورو امامانو په نزد داسي مختلف فيده دي چي زما تر کمزوري نظر نه هم تېري سوي) (فضائل اعمال فضائل تبليغ شپږم فصل ص ۹۹۴ نو آيا دا د لعنت بڼرا يوازي هغه خلکو ته ده چي ځان د امام صاحب مذهبيان بولي، او که هر چاته شامليږي.

❁. الجواب المثاب باسم

ملهم الصدق والصواب:

بناغلي معترض چي دلته کوم عبارت را نقل کړی دی هغه د قصيدي څخه د عبد الله ابن مبارک دی، چي په مدحه کي يې د امام اعظم ويلې ده او بيا چي معترض ته کومه شبهه پيدا سوې ده د دې څخه دا معلوميږي چي معترض د کتاب بحث تر آخيره نه دی کتلی، ځکه چي د همدې کتاب په شرح رد المحتار کي يې د ده شک چي ليکلی يې دی: (دغه بڼرا او لعنت به چاته متوجه وي؟ ځکه د امام ابو حنيفه قول خو د ده شاگردان هم ردوي، نور آثمه يې هم ردوي، نو گویا دغه بڼرا و يارانو او نورو امامانو ته متوجه ده... ازاله کړې ده خو دا چي دی نه پوهيږي، هغه د ده خپل تقصير دی تاسو وگورئ چي رد المحتار څه

وايي:

” (فلعنة ربنا أعداد رمل على من رد قول أبي حنيفة) أي على من رد ما قاله من الأحكام الشرعية محتقرا لها ، فإن ذلك موجب للطرد والإبعاد ، لا بمجرد الطعن في الاستدلال ؛ لأن الأئمة لم تزل يرد بعضهم قول بعض “ (رد المحتار ج ۱ ص ۱۵۶) .

ترجمہ: پس لعنت در رب زموږ دي وي په اندازه دريگونو پر هغه چا چي رد کړي قول د ابي حنيفه يعني لعنت دي پر هغه چا وي چي رد کړي هغه قو د امام صاحب کوم چي ده په احکام شرعيه وو کي کړی دی، په خاطر د اهانت او سپکاوي ځکه دغه کار موجب د تر تلو او ليري کېدلو دی، نه په تنها طعن سره په استدلال کي، ځکه آئمه هميشه بعضي قول د بعضو ردوي. خلاصه د خبري داده چي که يو بنسټنی مجتهد او رښتني علمي څېرونکی قول د امام ابو حنيفه ردوي، داسې تر دې لعن لاندې داخل نه دی، خو که يې په خاطر د

سپکاوي او يا تعصب ردوي (لکه اوسني سلفيان او وهابيان) نو بيا هغه سړی تر دغه لعن لاندې داخل دی. او دا معلومه خبره ده چي د فقه آئمه وو تر مابین چي کوم اختلاف شته هغه تعصبي او تعسفي اختلاف نه دي بلکه اجتهادي اختلاف دی چي هغه په هيڅ صورت مذموم او بد نه دی، او د يو بل طعن لاندې نه دی. دا چي معترض د امام صاحب د شاگردانو، او يا د اهل مذهب د علماؤ اختلاف د حضرت امام صاحب سره را نقل کړې، بيا يې په خپل گمان څو وهمي پوښتني کړي، چي مقصدي يې دغه دی چي تاسو او ستاسو نورو امامانو نو ولي د امام صاحب د قول څخه

مخالفت کری؟ او پہ دې حقله کتاب دا وایي:

”الحكمة في مخالفة تلاميذته له أنه رأى صيبا يلعب في الطين فحذره من السقوط، فاجابه بأن: احذر أنت السقوط، فإن في سقوط العالم سقوط العالم، فحينئذ قال لأصحابه: إن توجه لكم دليل فقوا به، فكان كل يأخذ برواية عنه ويرجحها، وهذا من غاية احتياطة وورعه“ (درالمختار ج ۱ ص ۷۲).

ترجمه: حکمت په مخالفت کي د شاگردانو د امام صاحب سره دادی چي امام صاحب یو ماشوم ولیدی چي په خټو (گل وو) کي یې سات تېره وی، نو امام صاحب دی منع کي د لوېدلو (غوځارېدلو) څخه، نو ماشوم ورته ځواب ورکي: چي په خپل ځان د لوېدلو څخه وژغوره ځکه سقوط د عالم سقوط د عالم دی، نو په دې وخت امام صاحب و خپلو ملګرو ته وویل: که چیري ستاسو مخ ته کوم دلیل راغی نو تاسو په هغه باندي قول وکي، نو داسي سو، ه چي هر یوه دده د شاگردانو څخه اخذ کوي په یو روایت سره د امام صاحب څخه او هغه ته یې ترجیح ورکول، او دا کار د امام صاحب د پېر احتیاط او تقوا څخه وو، او بیا وگورئ عبارت د درد المحتار چي څه یې لیکلي دي:

”قوله: فقولوا به) و كان كذلك، فحصل المخالفة من الصاحبين في نحو ثلث المذهب، ولكن الأكثر في الاعتماد على قول الإمام، قوله: فكان كل يأخذ برواية

عنه) أي فليس لأحد منهم قول خارج عن أقواله؛ ولذا قال في الولوالجية من كتاب الجنایات قال أبو يوسف: ما قلت قولاً خالفت فيه أبا حنيفة إلا قولاً قد كان قاله. وروی عن زفر أنه قال: ما خالفت أبا حنيفة في شيء إلا قد قاله

ثم رجع عنه . فهذا إشارة إلى أنهم ما سلكوا طريق الخلاف ، بل قالوا ما قالوا
عن اجتهاد ورأى اتباعاً لما قاله أستاذهم أبو حنيفة“ (رد المحتار ج ۱ ص ۶۵)
ترجمہ: (دا قول ددہ: چي وايي تاسو پڻ هغه سره قول وکړی) او داغسي
هم وه، نو مخالفت راغی د صاحبینو څخه په اندازه کي د دریمي حصي د
مذهب، خو مگر اکثر اعتماد او باور پر قول د امام صاحب دی . او دا قول د
ده: نو داسي سوه چي هر یوه د دوی څخه عمل په یو روایت د امام صاحب
څخه کوي يعني دده دیوہ شاگرد لپاره همداسي قول نشته چي هغه دي د
امام صاحب د اقوالو څخه خارج وي، نو په دې خاطر یې په ولوالجیه
کتاب الجنایات کي ویلي دي: چي امام أبو یوسف و فرمایل: ما هیش قول
نه دی کړی چي په هغه کي مي د امام أبو حنيفة سره مخالفت کړی وي
مگر کوم قول چي ده خپله کړی دی او د امام زفر څخه روایت راغلی دی:
چي ده وویل: ما د امام أبو حنيفة مخالفت په هیش شي کي نه دی کړی
مگر کوم قول چي ده کړی بیایي وروسته دهغه څخه رجوع کړې وي نو
په دې کي اشاره وي ته ده چي دده ټولو شاگردانو د امام صاحب مسلک
خلاف لاره نه ده غوره کړې، بلکه دوی په اجتهاد او فکر باندي هغه خبره
کړی کوم چي د دوی استاذ کړې او یا مراد دلتا اختلاف دامت څخه
اختلاف د مجتهدینو په فروع کي دی نه په اصولو کي: کما فی الشامي
ج ۱ ص ۵۰“ (قوله: بأن الاختلاف) أي بین المجتهدین الفروع لا مطلق
الاختلاف مطلب فی حدیث (اختلاف أمتی رحمة) . (قوله: من آثار الرحمة)
فلإن اختلاف آئمة الهدی توسعة للناس کما فی أول التارخانية وهذا يشير
إلى الحدیث المشهور عنی السنة الناس ، هو (اختلاف أمتی رحمة) قال فی

المقاصد الحسنہ: رواہ البيهقي بسند منقطع عن ابن عباس رضي الله تعالى عنهما بلفظ: قال رسول الله ﷺ (مهما أوليتم من كتاب الله فاعمل به لا عذر لأحد في تركه، فإن لم يكن في كتاب الله سنة مني ماضية، فإن لم تكن سنة مني فما قال أصحابي، إن أصحابي بمنزلة النجوم في السماء، فأيما أخذتم به اهتديتم، واختلاف أصحابي لكم رحمة) وأورده ابن الحاجب في المختصر بلفظ (اختلاف أتى رحمة للناس) وقال من لا على القاري: إن السيوطي قال: أخرجه نصر المقدسي في الحجة والبيهقي في الرسالة الأشعرية بغير سند، ورواه الحلبي والقاضي حسين وإمام الحرمين وغيرهم، لعله خرج في بعض كتب الحفاظ التي لم تصل إلينا. ونقل السيوطي عن عمر بن عبد العزيز أنه كان يقول: ما سرنى لو أن أصحاب محمد ﷺ لم يختلفوا؛ لأنهم لو لم يختلفوا لم تكن رخصة، وأخرج الخطيب أن هارون الرشيد قال لمالك بن أنس: يا أبا عبد الله نكتب هذه الكتب يعني مؤلفات الإمام مالك ونفرقها في آفاق الإسلام لنحمل عليها الأمة، قال: يا أمير المؤمنين، إن اختلاف العلماء رحمة من رسول الله ﷺ على هذه الأمة، كل يتبع ما صح عنده، وكلهم على هدى، وكل يريد الله تعالى، وتمامه في (كشف الخفاء ومزيل الإلباس) لشيخ مشايخنا الشيخ إسماعيل الجراحي وكذا في الطحطاوي)

﴿١٨﴾..... پوڻتنه: ڪتاب راوري دي، حنفي ارتحل إلى مذهب الشافعي يعزز (فتاویٰ عالمگیریہ ج ۲/ ص ۱۶۹)

او ٻلي خوا ڪتاب راوري دي، ويستوي فيه الحنفي و الشافعي (رد المختار ج ۳ ص ۲۰۹) يعني في التعزير عن خروج المذهب..

•. الجواب المثاب باسم

ملهم الصدق والصواب :

خلاصہ: کہ یو سہری و بل مذهب تہ و اوہری د غرض دنیوی دوجہی مثلاً لکہ یوہ بنحہ شافعی مذهبہ و حنفی تہ و وایی چہ تہ شافعی مذهبہ سہ، نو بیازہ ستاسرہ نکاح کوم نو کہ حنفی دہی مطلب لپارہ شافعی مذهبہ سی نو دی گناہ کار دی او تعزیر بہ ورکول کیہری حکہ پہ دہی کی استخفاف د دین دی او کہ یو پوری و بل مذهب تہ و اوہری د غرض محمود دوجہی یعنی دہ تہ حق معلوم شی پہ دلیل او اجتہاد سرہ نو بیازہ تہ ثواب ورکول کیہری کما قال البحر اوی مصحح عالمگیری فی ہامش عالمگیری ج ۲ ص ۱۶۹ یعزرائی إذا کان ارتحاله لا لغرض محمود شرعاً (الشامی ۲۰۸/۳) إذا ارتحل إلى غير مذهبہ قوله (ارتحل إلى مذهب الشافعی یعزرائی) أي إذا کان ارتحاله لا لغرض محمود شرعاً لما فی التتارخانیہ حکى أي رجل من أصحاب أبي حنیفہ خطب إلى رجل من أصحاب الحديث ابنہ فی عہد أبي بکر الجوزجانی فأبی إلا أن یتک مذهبہ فیکراً خلف الإمام ویرفع یدہ عند الانحطاط ونحو ذلك فأبہ فزوجه فقال الشيخ بعد ما سئل عن ہذہ و أطرق رأسہ النکاح جائز ولكن أخاف علیہ أن یدہب ایمانہ وقت النزاع لأنه استخف بمذهبہ الذی هو حق عنده و ترکہ لأجل حیفہ منتنہ ولو أن رجلاً برئ من مذهبہ باجتہاد وضع له کان محموداً مأجوراً أما انتقال غیرہ من غیر دلیل بل بما یرغب من عرض الدنیا وشہوتہا فهو المذکوم الآثم المستوجب للتأديب والتعزیر لارتکابہ المنکر فی الدین واستخفافہ بدینہ ومذهبہ اہ مخلصاً وفيہا عن الفتاوی النسیۃ الثبات علی مذهب أبي خیر وأولی قال و

هذه الكلمة أقرب إلى الألفه اه وفي آخر التحرير للمحقق ابن الهمام مسألة لا يرجع فيما قلد فيه أى عمل اتفاقا وهل يقلد غيره فى غيره المختار نعم للقطع بأنهم كانوا يستفتون مرة واحدا و مرة غيره غير ملتزمين مفتيا واحدا فلو التزم مذهبنا معينا كأبى حنفية و الشافعى فليل يلزم و قيل لا و قيل مثلا من لم يلتزم وهو الغالب على الظن لعدم ما يوجبه شرعا اه ملخصا قال شارحه المحقق ابن امير حاج بل الدليل الشرعى اقتضى العمل بقول المجتهد ابن امير حاج بل الدليل الشرعى اقتضى العمل بقول المجتهد و تقليده فيه فيما احتاج إليه وهو (فاسألوا أهل الذكر) (سورة النحل : ٤٣) و السؤال إنما يتحقق عند طلب حكم الحادثة المعينة فإذا ثبت عنده قول المجتهد وجب عمله به و أما التزامه فلم يثبت من السمع اعتباره ملزما إنما ذلك فى النذر و لا فرق فى ذلك بين أن يلتزمه بلفظه أو بقلبه على أن قول القائل مثلا قلدت فلانا فيما أفتى بتعليق التقليد و الوعد به ذكره المصنف اه مطلب العامى لا مذهب له قلت و أيضا قالوا العامى لا مذهب له مذهب مفتيه و علله فى شرح التحرير بأن المذهب إنما يكون لمن له نوع نظر و استدلال و بصر بالمذهب على حسبه أو لمن قرأ كتابا فى فروع ذلك المذهب و عرف فتاوى إمامه و أقواله و أما غيره ممن قال أنا حنفى أو شافعى لم يصر كذلك بمجرد القول كقوله أنا فقيه او نحوى اه و تقدم تمام ذلك فى المتنمة أول هذا الشرح و إنما أطلنا فى ذلك لئلا يغتر بعض الجهلة بما يقع فى الكتب من إطلاق بعض العبارات الموهمة خلاف المراد فيحملهم على تنقيص الأئمة المجتهدين فإن العلماء حاشاهم الله تعالى أن يريدوا الازدراء بمذهب الشافعى او غيره بل يطلقون تلك العبارات بالمنع من الانتقال خوفا من التلاعب بمذاهب

المجتهدين نفعا الله تعالى بهم و أمانتنا على حبيهم آمين يدل لذلك ما فى القنية رامن البعض كتب المذهب ليس للعامى أن يتحول من مذهب أى فصل قبول من الشهادات قوله (قذف بالتعرض) كأن قال أنا لست بزنان يعزر لأن الحد سقط للشبهة وقد ألحق الشين بالمخاطب لأن المعنى بل أنت زان فيعزر و ظاهر التقييد بالقذف أنه لو شتم بالتعريض لا يعزر (فله قيمة النقصان) أى له قدر ما نقص من قيمتها ولم يذكر أنه يحد أو لا لعلمه مما مر فى بابه و تقدم قيل باب الشهادة و أيضا فى الشامى (٤٢٤/٤) قوله (ولا من انتقل من مذهب أبى حنيفة الخ) أى استخفافا لأنه لا يكون أهل للشهادة فلا يعتمد عليه منح و تقدم فى باب التعزير أن من ارتحل إلى مذهب بدون حاجة شرعية يعزر فكان ذلك معصية موجبة لرد شهادته و لأنه ليس للعامى أن يتحول من مذهب إلى مذهب و يستوى فيه الحنفى و الشافعى و قيل لمن انتقل إلى مذهب الشافعى ليزوج له أخاف أن يموت مسلوب الإيمان لإهانتة بالدين بجيفة قذرة قنية من كتاب الكراهية و فى آخر هذا الباب من المنح و إن انتقل إليه لقلة مبالاة فى الاعتقاد و الجزأة على الانتقال من مذهب إلى مذهب كما يقول و يميل طبعه إليه لغرض يحصل له فإنه لا تقبل شهادته أه فعلم بمجموع ما ذكرناه أن ذلك غير خاص بانتقال الحنفى و أنه إذا لم يكن لغرض صحيح فافهم و لا تكن من المتعصين فتحرم بركة الأئمة المجتهدين نفعا الله تعالى بهم أجمعين فى الدنيا و الآخرة آمين.

﴿١٩﴾.....هوبنتنه : امام سرخسي وايي : په حديث كي راغلي : اصحابى كالنجوم بايهم اقتديتم اهتديتم . (المبسوط للسرخسي كتاب ادب القاضى ج ١٦ ص ٨٣، و مقدمة المحيط البرهانى ج ١ ص ٢٨)

ترجمہ: زما صحابہ داسی دی لکہ ستوری پہ ہر یوہ پسی اقتداء و کړئ
 هدايت کيږئ، د احنافو په اصول الفہ کچ په دې حديث دليل نیسی او
 زیاتوي: ”وقد تکلموا علیه لکن لاضریر، فان له طرقا کثیرة، و بمثلها یبلغ
 درجة الحسن“ (مسلم الثبوت مع شرحه فواتح الرحموت، الاکثر علی ان
 الاصل فی الصحابة العدالة ج ۲ ص ۱۵۷)

ترجمہ: خلک د دې حديث پر ضد غېډلي، خو هيڅ پروا نسته، ځکه دا
 حديث ډېر سندونه لري او د داسي سندونو په وجه د حسن درجې ته رسي،
 بل ځای همدا کتاب د خپل مخالفينو خبره نقلوي بيار د پر کوي داسي
 وايي: ”قائلون کون اتفاق الشيخين اجماعا قالوا: رسول الله ﷺ (اقتدوا
 بالذين قالوا: ان اتفاق الخلفاء الاربعة اجماع، قالوا: قال رسول الله ﷺ:
 عليكم سنتي وسنة الخلفاء الراشدين عضوا عليها بالنواجذ) (رواه أحمد
)“ فمخالفة طريقتهم حرام، قلنا: هذا خطاب للمقلدين فلا يكون حجة على
 المجتهدين و بيان لأهلية الاتباع لا حصر الاتباع فيهم، و على هذا فالامر
 للاباحة او النذب، واحد هذين التأويلين ضروري، لأن المجتهدين كانوا
 يخالفونهم، والمقلدون كانوا قد يقتدون غيرهم، و لم ينكر عليهم أحد، لا
 الخلفاء انفسهم ولا غيرهم فعدم حجية قولهم كان معتقدهم، و بهذا اندفع ما
 قيل: ان الايجاب يناهض هذا التأويل، الخ واما المعارضة بأصحابي كالنجوم
 الخ و خذوا شطر دينكم من هذه الحميراء، فتدفع بأنهما ضعيفان لا يصلحان
 للعمل فضلا عن معارضة الصحاح، اما الحديث الاول فلم يعرف، قال ابن
 حزم في رسالته الكبرى: مكذوب موضوع باطل، و به قال أحمد والبخاري، و
 امام الحديث الثاني فقال الذهبي: هو من الاحاديث الواهية التي لا يعرف

لها سند الخ. (مسلم الثبوت مع شرحه فواتح الرحموت مبحث الاجماع ج ۱ ص ۲۳۱، ۲۳۲).

په ليکه د نښاني سوي حای ترجمه: د دې وجهي چي مجتهدينو د خلفاء راشدينو بغير د نورو تقليد کوی او هيچا اعتراض نه پر کوی، نه خلفاء راشدينو نه بل چا، نو د خلفاء راشدينو د خبري نه حجتيت د دوی دواړو طرفو عقیده وه، هغه خبره درواغ ده چي وايي زما اصحاب لکه ستوري داسي دي په هريوه پسي چي اقتداء وکړي هدايت کيږي، دا خبره د دې لپاره سوي چي د شريعت دليلونه فقط خلور سي: کتاب الله و سنت رسول، اجماع، قياس، حکم د خليفه راشديا بل صحابي خبره که دليل سي بيا خو د شريعت دليلونه تر خلور ډيريږي، خپله امام سرخسي وايي: "القود في القسامة من امور الجاهية أول من قضى به معاوية" (المبسوط للسرخسي كتاب الديات باب القسامة ج ۶ ص ۱۰۹)

ترجمه: په قسامت کي قصاص د جاهليت (تر اسلام مخکي زمانې) د کارو څخه دی، اول څوک چي په دې يې فيصله وکړه معاويه دی، د حنفي اصولو کتاب وايي: "أجمع المحققون على منع العوام من تقليد الصحابة" (مسلم الثبوت مع شرحه فواتح الرحموت ج ۲ ص ۴۰۷)

ترجمه: محققينو اجماع کړې ده پر دې خبره چي عوام به د اصحابو د تابعدارۍ څخه منع کيږي، نظام الدين الشاشي حنفي وايي: "و تحقيق ذلك فيما روى عن على بن أبي طالب أنه قال كانت الرواة على ثلاثة اقسام:

۱. مؤمن مخلص صحب رسول الله ﷺ و عرف معنى كلامه.
۲. و أعرابي جاء من قبيلة فسمع بعض ما سمع ولم يعرف حقيقة كلام رسول

اللہ ﷺ فرجع إلی قبيلته فروى بغير فظ رسول الله ﷺ فتغير المعنى وهو يظن أن المعنى لا يتفاوت.

۳. و منافق لم يعرف نفاقه فروى ما لم يسمع و افترى فسمع منه أناس فظنوه مؤمنا مخلصا فرووا ذلك و اشتهر بين الناس . (اصول الشاشی البحث الثاني السنة ص ۷۶)

دارنگہ دصحابہ کرامو پہ ہکله ملا جیون حنفي وايي : ” و ان كان مجهولا أى فى رواية الحديث و العدالة لا فى النسب بان لم يعرف إلا بحديث او حديثين كوابصة بن معبد “

بیایي علي رضى الله تعالى عنه ته دا خبره نسبت کرې چي هغه د معبد بن سنان په هکله ویلي : دی پر خپلو پوندو بولي کوي . (نور الانوار قسم السنة بیان احوال الراوى ص : ۱۸۰)

امام طحاوي حنفي دیو رکعت و تروپه هکله ویي : ” قد روى عن عباس رضى الله عنهما فى فعل معاوية هذا ما يدل على انكاره إياه عليه و ذلك أن أبا غسان مالك بن يحيى الهمداني حدثنا قال ثنا عبد الوهاب عن عطاء قال أن عمران بن حدير عن ذهب هزيع من الليل فقام معاوية فركع ركعة واحدة فقال بن عباس من أين ترى أخذها الحمارة ؟ “ (شرح معانى الآثار للطحاوي باب الوتر ۱ / ۱۴۱)

ترجمه: معاويه ولاړ سويو رکعت و تريپي و کره ، نو ابن عباس وويل : څه فکر کړې چې دا څره دا د کومه ځايه اخیستي دي ؟

تفتازاني صاحب وايي : ” ذکر بعضهم أن الصحابي اسم لمن اشتهر بطول صحبة النبي عليه الصلاة والسلام على طريق التبع له ، و أخذ منه و بعضهم

أنه اسم لمؤمن رأى النبي عليه السلام سواء طالت صحبته أم لا إلا أن الحزم بالعدالة مختص بمن اشتهر بذلك و الباكون كسائر الناس فيهم عدول وغير عدول "التلويح على التوضيح مبحث السنة ۱۰/۲)

داوروستی خبری دهغه تفتازانی صاحب دی چي د سرح عقائد مصنف دی دغه دواړه کتابونه یې دا حنافو ملگرو د تعلیمی نصاب د اصول او عقیدې په برخه کې مقرر دي .

•. الجواب المثاب باسم

ملهم الصدق والصواب :

په مسلم الثبوت کې چي یو ځای کې وایي چي دا خطاب مقلدینو ته دی یعنی مقلدین دي د صحابه کرامو تقلید وکړي هغه تقلید د شیخینو یا د خلفاء راشدینو مراد دی، صراحةً په دغه دوو (۲) حدیثو کې ذکر سوی هغه دوتره حدیث په سوال کې ذکر دي او بل ځای کې چي مسلم الثبوت وایي چي عوام الناس دي د صحابه کرامو تقلید نه کوي هغه مطلقاً صحابه کرام مراد دي یعنی عوام الناس دي د صحابه کرامو تقلید نه کوي ځکه عوام الناس په ناسخ او منسوخ نه پوهیږي، کېدای سي عوام الناس به په منسوخ کې د صحابه کرامو تقلید وکړي، د سوال د بل جزء جواب : په یو ځای کې مسلم الثبوت وایي چي حدیث د اقتدیتم اهتدیتم د حسن مرتبې ته رسیږي، دا خبره یې په متابعت د قول د غیر کړې ده او په ځای کې چي پر حدیث رد کوي هغه دده خپل تحقیق دی، او دوهمه خبره یې صحیح ده ځکه په مرقات او نورو کتابونو کې هم دغه حدیث ضعیف یا موضوعي بلل سوی دی: "قال ابن الربيع اعلم أن حديث أصحابي

کالنجوم بأیہم اقتدیتم اہتدیتم أخرجه ابن ماجه ذكره الجلال السيوطی فی تخریج أحادیث الشفاء ولم أجده فی سنن ابن ماجه بعد البحث عنه وقد ذكره ابن حجر العسقلانی فی تخریج أحادیث الرافعی فی باب أدب القضاء وأطال الكلام علیه وذكر أنه ضعيف واه بل ذكر عن ابن حزم أنه موضوع باطل ثم قال : وتكلم على هذا الحديث ابن السبکی فی شرح ابن الحاجت الأصلی فی الكلام على عدالة الصحابة ولم يعزه لابن ماجه“ (مرقات ۱۱/۱۶۳)

پہ اصول الشاشی کی چي علي رضى الله تعالى عنه پر بعض راویانو صحابہ کرامو جرح کرے دیہ یا پہ نور الانوار کی علي رضى الله تعالى عنه ویوہ راوی تہ د بولو علی عقبیہ نسبت کرے دی یا امام طحاوی د ابن عباس رضى الله تعالى عنه نسبت د حمار و معاویہ رضى الله تعالى عنه تہ ذکر کرے دی دا تہول درے واپہ کارونہ صحابہ کرامو پہ خپل مینخ کی کرے دی احنافو دا خبری نہ دی کرے پر موہ باندي د تہولو صحابہ کرامو قدر او احترام لازمی دی .

الحکم الثانی : هل يجب البحث عن عدالة الصحابة في الشهادة و الرواية؟

استدل بعض العلماء بالاية الكريمة على أن من الصحابة من ليس يعدل ، لأن الله تعالى أطلق لقب الفاسق على (الوليد بن عقبة) فإنها نزلت فيه ، و سبب النزول لا يمكن إخراجه من اللفظ العام ، وهو صحابي بالاتفاق ، وقد أمر الله بالتثبت من خبره ، فلا بد من البحث عن عدالة الصحابة في الشهادة والرواية.

والمسألة خلافية وفيها أقوال كثيرة نذكرها بإيجاز:

الأول: أن الصحابة كلهم عدول ، ولا يبحث عن عدالتهم في رواية ولا شهادة ، وهذا رأى جمهور العلماء سلفاً وخلفاً .

الثانى: أن الصحابة كغيرهم يبحث عن العدالة فيهم في الرواية والشهادة إلا من يكون ظاهر العدالة أو مقطوعها كالشيخين (أبى بكر) و(عمر) رضى الله عنهما.

الثالث: أنهم عدول إلى زمن عثمان رضى الله تعالى عنه ، ويبحث عن عدالتهم من مقتله ، وهذا رأى طائفة من العلماء.

الرابع: أي هم عدول إلا من قاتل علياً كرم الله وجهه لفسقه بالخروج على الإمام الحق وهذا مذهب المعتزلة الترجيح: والحق ما ذهب إليه جمهور العلماء سلفاً وخلفاً من أن الصحابة كلهم عدول ، ببركة صحبة النبى ﷺ ، ومزيد ثناء الله عزوجل عليهم فى كتابه العزيز كقوله سبحانه: (وَكَذَلِكَ جَعَلْنَاكُمْ أُمَّةً وَسَطًا) (البقرة: ١٤٣) أى عدولاً ، قوله سبحانه: (كُنْتُمْ خَيْرَ أُمَّةٍ أُخْرِجَتْ لِلنَّاسِ) (آل عمران: ١١٠) وقوله جل ذكره: (مُحَمَّدٌ رَسُولُ اللَّهِ وَالَّذِينَ مَعَهُ أَشِدَّاءُ عَلَى الْكُفَّارِ رُحَمَاءُ بَيْنَهُمْ) (الفتح: ٢٩) . وقوله جل وعلا: (يَتَّبِعُونَ فَضْلًا مِّنَ اللَّهِ وَرِضْوَانًا وَيَنْصُرُونَ اللَّهَ وَرَسُولَهُ أُولَئِكَ هُمُ الصَّادِقُونَ) (الحشر: ٨) وقوله جل وعلا: (رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمْ وَرَضُوا عَنْهُ) (المائدة: ١١٩) إلى آخر ما هناك من الآيات الكثيرة .

وكذلك ما ثبت فى السنة المطهرة من مدحهم ، والثناء عليهم ، وبيان أنهم أفضل الناس بعد رسول الله ﷺ على الإطلاق ، ونحن نذكر بعض هذه الأحاديث الشريفة التى تشير إلى فضيلتهم باختصار .

﴿١﴾ قال ﷺ: (خير الناس قرني ثم الذين يلونهم ثم الذين يلونهم)
 ﴿٢﴾ وقال ﷺ: (لا تسبوا أصحابي فوالذي نفسي بيده لو أن أحدكم
 انفق مثل أحد ذهباً ما بلغ مد أحدهم ولا نصيفه) -

﴿٣﴾ وقال ﷺ: (اللّٰهُ اللّٰهُ في أصحابي ، لا تتخذوهم غرضا بعدى ، فمن
 أحبهم فحببى أحبيهم ، ومن أبغضهم فببغضى أبغضهم ، ومن آذاهم فقد
 آذانى ، ومن آذانى فقد آذى الله ، ومن آذى الله فيوشك أن يأخذه)
 فهذهنى الأخبار التى وردت فى الكتاب والسنة كلها متضافرة على عدالة
 الصحابة وأفضليتهم على سائر الناس ، وما وقع من بعضهم من مخالفات يسوغ
 لنا أن نحكم عليهم بالفسق ، لأنهم لا يصرون على الذنب ، وإذا تاب الإنسان
 رجعت إليه عدالته ولا يحكم بفسقه على التأيد ، فهذا (ما عز الأيسلمى) الذى
 ارتكب الفاحشة يقول عنه النبى ﷺ بعد أن أمر برجمه (لقد تاب توبة لو
 قسمت بين أمة لوسعتهم).

والقول : بأن بعض الصحابة قد وقع فى الذنب والمخالفة ، بناء على
 الاعتقاد بعدم عصمتهم . لا يعنى أنهم غير عدول ، لن الفاسق الذى ترد
 شهادته وروايته هو الذى يصر على الذنب والمعصية ، وليس فى الصحابة من
 يصر على ذلك .

وقد عرفت ما ذكره الإمام الفخر أنها لم تنزل خاصة بسبب (الوليد بن عقبة)
 وإنما نزلت عامة فى بيان حكم كل فاسق ، وأنها نزلت فى ذلك الوقت الذى
 حدثت فيه تكل القصة ، فهى مثل التاريخ لنزول الآية ، وكلام الإمام الفخر
 نفيس فارجع إليه . (تفسير آيات الاحكام ج ١ ص ٥٤٢)

علامه تفتازانى چي وايي چي په صحابه كرامو كي غير عدول سته ، يا

ملا جیون د جہالۃ فی العدالۃ فی الصحابۃ خبرہ کړې ده، د دوی دواړو خبرې پر دوهم او دریم مذهب بنا دي، د جمهورو یې خلاف خبرہ کړې ده او اختلاف فی العدالۃ فی الصحابۃ وجود لري، د جہالۃ اطلاق امام سرخسي پر معاویہ رضی اللہ تعالیٰ عنہ ن دی کړی بلکي د زهري د کلام نقل یې کړی دی: ”لأن أمراء بنی أمیة كانوا يقضون بالقود فی القسامة علی ما روی عن الزهري قال القود فی القسامة من أمور الجاهلية أول من قضی به معاویة رضی اللہ تعالیٰ عنہ.“ (مبسوط السرخسي ج ۲۶ / ص ۱۹۶)

﴿۲۰﴾..... پوښتنه: په تنقيح الحامدين کي ابن عابدين وايي چي اجماع سوې ده پر کفر د شيعه کانو او چي څوک چي د دوی په کفر شک لري هغه کافر دی، کما فی تنقيح الحامدية ج ۱ ص ۱۰۵: ”فلذا أجمع علماء الأعصار علی إباحة قتلهم وأن من شک فی کفرهم کان کفاراً فعند الإمام الأعظم و سفیان الثورن والأوزاعي أنهم إذا تابوا ورجعوا عن کفرهم إلى الإسلام نجوا من القتل و یرجى لهم العفو کسائر الکفار إذا تابوا و أمانند مالک والشافعي و أحمد بن حنبل وليث بن سعد و سائر العلماء العظام فلا تقبل توبتهم ولا يعتبر إسلامهم و يقتلون حداً إلخ“، او دبلي خوا ابن عابدين خپله په شامي کي ويلي دي چي حکم د فکر پر شيعه کانو مشکل دی ځکه چي ائمه وو اجماع کړې ده په گمراهي د دوی او په ښکتنځلو و صحابه و ته او په بغض د صحابه و سره دوی نه کافران کيږي کما فی الشامي ج ۲ ص ۲۲۱)

أقول: نعم نقل فی البزازیة عن الخلاصة أن الرافضی إذا کان یسب الشیخین و یلعنهما فهو کافر و إن کان یفضل علیا علیهما فهو مبتدع اه و هذا لا یستلزم عدم قبول التوبة علی أن الحکم علیه بالکفر مشکل لما فی الاختیار

اتفق الأئمة على تضليل أهل البدع أجمع وتخطئتهم وسب أحد من الصحابة وبغضه لا يكون كفرالكن يضل الخ ، او په بحر الرائق كي راغلي دي چي خوڪ د اجماع خخه انكار و كړي هغه كافر دى كما فى البحر الرائق ج ٢ ص ١٧٩: "وقد صرح فى القنية والفوائد الناجية بكفر من انكر فرضيتها لأنه انكر الاجماع - حكم صلواة على الجنابة -"، نو خلاصه داده چي پر شيعه كانو ددغه دوو فيصلو هره يوه ومنل شي او يا شك او ترديد پكښي وسي ديوي اجماع خخه انكار كيږي او د اجماع انكار كفر دى .

•. الجواب المثاب باسم

ملهم الصدق والصواب :

ددغه دواړو اجماعو په مينځ كي هيڅ ټكر نشته او له اجماع چي شيعه گان كافران دي داهلته چي دوى اهانت د علماؤ كوي او يا نكاح د محارمو حلاله بولي او يا د شيعينو د خلافت خخه انكار كوي او يا عائشة رضی الله عنها ته فاحشه وايي او دريمه اجماع چي شيعه گان نه دي كافران بلكي گمراهان دي داهلته چي دوى اهانت د علماؤ نه كوي او يا نكاح د محارمو حلاله نه بولي او يا د شيعينو د خلافت خخه انكار نه كوي او يا عائشه رضی الله عنها ته فاحشه نه وايي او معترض د تنقيح عبارت هم كم رانقل كړى دى او مخكي صفحه يې نه ده مطالعه كړې كما فى تنقيح الحامدية ج ١ ص ٢٠٤ إلى ص ١٠٥)

"وأما الكفر فمن وجوه منها أنهم يستحفون بالدين و يستهزئون بالشرع المبين ومنها أنهم يهينون العلم والعلماء مع أن العلماء ورة الأنبياء وقد قال الله تعالى: (إِنَّمَا يَخْشَى اللَّهَ مِنْ عِبَادِهِ الْعُلَمَاءُ) منها أنهم يستحلون

المحرمات و يهتكون الحرمات ومنها أنهم ينكرون خلافة الشيخين و يريدون أي يوقعوا في الدين الشين ومنها أنهم يطولون ألسنتهم على عائشة الصديقة رضى الله تعالى عنها و يتكلمون في حقها ما لا يليق بشأنهما مع أن الله تعالى أنزل عدة آيات في براءتها و نزايتها فهم كافرون بتكذيب القرآن العظيم و سابون النبي ﷺ ضمناً بنسبتهم إلى أهل بيته هذا الامر العظيم ومنها أنهم يسبون الشيخين سود الله وجوههم في الدارين .

وقال السيوطي من أئمة الشافعية من كفر الصحابة أو قال إن أبا بكر لم يكن منهم كفر و نقلوا وجهين عن تعليق القاضي الحسين فيمن سب الشيخين هل يفسق أو يكفر و الأصح عندى التكفير والعوام من المسلمين أن هذه القبائح مجتمعة في هؤلاء الضالين المضلين فمن اصف بواحد من هذه الأمور فهو كافر يجب قتله باتفاق الأمة و لا تقبل توبته و إسلامه في إسقاط القتل سواء تاب بعد القدرة عليه و الشهادة على قوله أو جاء تائباً من قبل نفسه لأنه حد و جب و لا تسقطه التوبة كسائر الحدود و ليس سبه ﷺ كالارتداد المقبول فيه التوبة لأن الارتداد معنى ينفرد به المرتد لا حق فيه لغيره من الآدميين فقبلت توبته و من سب النبي ﷺ تعلق به حق الآدمي و لا يسقط بالتوبة كسائر حقوق الآدميين فمن سب النبي ﷺ أو أحداً من الأنبياء لوات الله عليهم و سلامه فإنه يكفر و يجب قتله ثم إن ثبت على كفره و لم يتب و لم يسلم يقتل كفراً بلا خلاف و إن تاب و أسلم فقد اختلف فيه والمشهور من المذهب القتل حداً و قيل يقتل كفراً في صورتين ، و أما سب الشيخين رضى الله تعالى عنهما فإنه كسب النبي ﷺ و قال الصدر الشهيد من سب الشيخين أو لعنهما يكفر و يجب قتله و لا تقبل توبته و إسلامه أى في إسقاط

القتل وقال ابن نجيم في البحر حيث لم تقبل توبته علم أن سب الشيخين كسب النبي ﷺ فلا يفيد الإنكار مع البيعة قال الصدر الشهيد من سب الشيخين أو لعنهما يكفر ويجب قتله ولا تقبل توبته وإسلامه في إسقاط القل لأننا نجعل إنكار الردة توبة إن كانت مقبولة كما لا يخفى وقال في الأشباه كل كافر تاب فتوبته مقبولة في الدنيا والآخرة إلا الكافر بسب نبي أو بسب الشيخين أو أحدهما أو بالسحر ولو امرأة وبالزندقه إذا أخذ قبل توبته أه فيجب قتل هؤلاء الأشرار الكفار تابوا أو لم يتوبوا لأنهم إن تابوا وأسلموا قتلوا حداً على المشهور وأجرى عليهم بعد القتل أحكام المسلمين وإن بقوا على كفرهم وعنادهم قتلوا كفراً وأجرى عليهم بعد القتل أحكام المشركين ولا يجوز تركهم عليه بإعطاء الجزية ولا بأمان مؤقت ولا بأمان مؤبد نص عليه قاضي خان في فتاويه ويجوز استرقاق نسائهم لأن استرقاق المرتدة بعد ما لحقت بدار الحرب جائز وكل موضوع خرج عن ولاية الإمام الحق فهو بمنزلة دار الحرب ويجوز استرقاق ذرايعهم تبعاً لأمهاتهم لأن الولد يتبع الأم في الاسترقاق والله تعالى أعلم.

(اقول): وقد أكثر مشايخ الاسلام من علماء الدولة العثمانية لا زالت مؤيدة بالنصرة العلية في الإفتاء في شأن الشيعة المذكورين وقد أشبع الكلام في ذلك كثير منهم وألفوا فيه الرسائل وممن أفتى بنحو ذلك فيهم المحقق المفسر أبو السعود أفندي العمادى ونقل عبارته العلامة الكواكبي الحلبي في شرحه على منظومته الفقهية المساماة الفرائد السنية ومن جملة ما نقله عن أبي السعود بعد ذكر قبائحهم على نحو ما مر فلذا أجمع علماء الأعصار على إباحة قتلهم وأن من شك في كفرهم كان كافراً فعند الإمام الأعظم وسفيان

الثورى والأوزاعى أنهم إذا تابوا ورجعوا عن كفرهم إلى الإسلام نجوا من القتل ويرجى لهم العفو كسائر الكفار إذا تابوا وأما عند مالك والشافعى وأحمد بن حنبل وليث بن سعد وسائر العلماء العظام فلا تقبل توبتهم ولا يعتبر إسلامهم ويقتلون حداً إلخ وثلثه فى الهندية ج: ص الرافضى إذا كان يفضل علياً كرم الله تعالى وجهه عى أبى بكر رضى الله تعالى عنه لا يكون كافراً إلا أنه مبتدع والمعتزلى مبتدع إلا إذا قال باستحالة الرؤية ، فحينئذ هو كافر كذا فى الخلاصة ولو قذف عائشة رضى الله تعالى عنها بالزنا كفر بالله ، ولو قذف سائر نسوة النبى ﷺ لا يكفر ويستحق اللعنة ، وقال عمر وعثمان وعلى رضى الله عنهم لم يكونوا أصحاباً لا يكفر ويستحق اللعنة كذا فى خزنة الفقه من أنكر إمامه أبى بكر الصديق رضى الله تعالى عنه ، فهو كافر .

وعلى قول بعضهم هو مبتدع وليس بكافر والصحيح أنه كافر ، وكذلك من أنكر خلافة عمر رضى الله تعالى عنه فى أصح الأقوال كذا فى الظهيرية ويجب إفكارهم بإكفار عثمان وعلى وطلحة وزبير وعائشة رضى الله تعالى عنهم ويجب إفكار الزيدية كلهم فى قولهم انتظار نبي من العجم ينسخ دين نبينا وسيدنا محمد ﷺ كذا فى الوجيز للكردرى ويجب إكفار الروافض فى قولهم برجة الأموات إلى الدنيا وبتناسخ الأرواح وانتقال روح الإله إلى الأئمة وبقولهم فى خروج إمام باطن وبتعطيلهم الأمر والنهى إلى أن يخرج الإمام الباطن وبقولهم إن جبريل عليه السلام غلط فى الوحي إلى محمد ﷺ دون على بن أبى طالب رضى الله عنه ، وهؤلاء القوم خارجون عن ملة الإسلام وأحكامهم أحكام المرتدين كذا فى الظهيرية والله تعالى اعلم بالصواب .

پہ ایمان کی استثنائہ دہ جائز:

غیر مقلدینو ہم پہ دغہ کتاب کی یو اعتراض کړی دی چي حاصل یې دادی چي ستاسو په بعض کتابو کی لیکلي دي چي د حنفي مذهبہ نکاح د شافعي مذهبہ سرہ نہ دہ جائز، د دوی د دغہ مذکورہ اعتراض جواب دادی چي دغہ محترم حضراتو دغہ عبارت کتہ کړی دی یعنی د عبارت یو جزء یې راخیستی دی او دا قاعدہ دہ چي عبارت کتہ شي نو محل د اعتراضاتو گرځي او دامبحث د استثنائی په ایمان کی او په ایمان کی استثناء د احنافو په نزد نہ دہ جائز، او د شوافع په نزد په ایمان کی جائز دہ، وگورئ د دغہ مبحث د پاره عبد الباري علی الصحيح البخاری ص ۱۸۹، او اصلي تحقیق چي ما وکتی هغه دامسئلہ رسائل ارکان نقل کړیدہ او علماء رد پر کړی دی ولي لمونځ د حنفي په شافعي پسي جائز دی او دا اہم رکن د اسلام دی نو چي لمونځ صحیح شو نو نکاح د شافعي د حنفي مذهب والا سرہ جائز دہ .

د "لا یقلد الا عصبی او غبی" مطلب:

او د غیر مقلدینو بل اعتراض دادی چي په رسم مفتی ص: ۷۷ کی لیکلي دي چي تقلید نہ کوي مگر عصبی او یا غبی ی کوي او د بلي خواتاسو تقلید واجب بولئ نو د دوی د دغہ اعتراض جواب دادی چي دغہ خبرہ اول وار امام طحاوي کړې دہ او دویم وار ابن الہمام کړې دہ او دوی دواړہ مجتہدین فی المذهب د اکثر علماء په باندي او پر مجتہد فی المذهب باندي په ټولو احکام فرعیہ وو کی تقلید ضروري نہ دی او مقلدین چي تقلید ضروري او واجب بولي هغه په حق د غیر مجتہدین کی او وگورئ

ددې دپاره چي دوی داجتهاد مرتبې ته رسېدلي دي (رسم المفتي ص ۷۷ و
۲۸ او مصباح ص ۲۴۲ و ۲۲۷ و ۲۱۷)

بیان دقرائت دامام ترشا تألیف:

شیخ القرآن والحديث
مفتي عبد الرازق
كدنوي دامت فيضه الجاري

قرائت خلف الامام

بسم الله الرحمن الرحيم

بیان دقرائت دامام ترشا

باب وجوب القراءة للامام والمأموم في الصلوة كلها في الحضر والسفر ما يجهر فيها وما يخافت .

ترجمہ: پر امام او مقتدی پہ تولو لمونخو کي دقرآن دقراءت دوجوب بیان سفریانہ لمونخ وي که کورنی او هغه لمونخ چي په هغکي جهر کيږي او دهغه لمانخه چي سراويل کيږي . په بیان کي .

حدثنا موسى قال، حدثنا ابو عوانة قال حدثنا عبد الملك بن عمير عن جابر بن سمرة قال شكى اهل الكوفة سعداً الى عمر فعزله واستعل عليهم عماراً فشكلوا حتى ذكر انه لا يحسن يصل فارسل اليه فقال يا ابا اسحق ان هؤلاء يزعمونك لاتحسن تصلي قال اما انا والله فاني كنت اصلي بهم صلوة رسول الله ﷺ ما اخرم عنها اصلي صلوة العشاء ما ركذ في الاولين واخف في الاخرين قال . ذلك الظن بك يا ابا اسحق فارسل معه رجلاً او رجلاً الى الكوفة يسال عنه اهل الكوفة ولم يدع مسجد الاسأل عنه ويشنون عليه معروفاً حتى دخل مسجد البني عبس فقام رجل منهم يقال له اسامة بن قتادة يكنى ابا سعدة فقال اما اذا نشد تنافان سعداً كان لايسير بالسرية ولايقسم بالسوية ولايعدل في القضية قال سعداً اما والله دعون بثلاث اللهم ان كان عبدك هذا كاذباً قام رياء وسمعة فاطل عمره واطل فقره وعرضه بالفتن وكان بعداً اذا سئل يقول شيخ كبير مفتون

اصابتنی دعوة سعد قال عبدالملك فانا رائيته بعد سقط حاجباً على عينية من الكبر وانه ليتعرض للجوارى فى الطرق يغمزهن .
حدثنا يلى بن عبدالله قال حدثنا سفيان حدثنا الزهرى عن محمود بن الربيع عن عبادة بن الصاقت ان رسول الله ﷺ قال لاصلوة لمن لم يقرأ بفاتحة الكتاب .

حدثنا محمد بن بشار قال حدثنا يحيى عن عبيدالله قال حدثنى سعيد بن ابى سعيد عن ابيه عن ابى هريرة ان رسول الله ﷺ دخل المسجد فدخل رجل فصلى فسلم على النبى ﷺ فرد قال ارجع فصل فانك لم تصل فارجع فصلى كما صلى ثم جاء فسلم على النبى ﷺ فقال ارجع فصل فانك لم تصل ثلاثاً وقال الذى بعثك بالحق ما احسن غيره فعلمنى فقال اذا قمت الى الصلوة فكبر ثم اقرأ ما تيسر من القرآن ثم اركع حتى تطمئن راكعاً ثم ارفع حتى تعتدل قائماً ثم اسجد حتى تطمئن ساجداً ثم ارفع حتى تطمئن جالساً وافعل فى صلوتك كلها .
حضرت جابر بن سمره ثخنه روايت دى چي دكوفي خلكو و حضرت عمرؓ ته
حضرت سعد بن ابى وقاصؓ شكایت وكړى نو حضرت عمرؓ هغه معزول كړى او حضرت عمار بن ياسريؓ دهغو حاكم مقرر كړى اهل كوفي والاؤ په شكایت كي دالا وويل چي حضرت سعدؓ جماعت لاسم نه راكوي حضرت عمرؓ حضرت سعدؓ راوغوښتى او ورته ئي وويل چي اي ابو اسحاقؓ دغه اهل كوفه داسي وايي چي ته لمونځ لاهم سم نه وركوي . حضرت سعدؓ وفرمايل چي په خداى قسم زه ودوى ته درسول الله ﷺ والا لمونځ وركوم او په دې كى مى هيڅ كوتاهى نه ده

کړې.؟ (مثلاً) دماحوستن لمونځ مي داسی ورکاوی چې په اولو دوو رکعتو کي به ډېر درېدم او په آخر دوو رکعتو کي مي تخفیف کاوئ. حضرت عمرؓ وفرمایل اې ابو اسحاقه ستا په هکله غالب گمان دهغه دی بیا حضرت عمرؓ دده سره یو یو یا یو څو خلگ کوفې ته واستول چې هغه دکوفې دخلگو څخه دحضرت سعدؓ په هکله سوالونه وکي تحقیق یې وکړي هغه دکوفې په یوه یوه مسجد کي دحضرت سعد په باره کي تحقیق وکړي او دکوفې خلگو دحضرت سعد تعریفونه ورته کول. تردې حده چې کله دبنو عبس مسجد ته ولاړه نو یو سړی چې هغه ته اسامه بن قتاده ویل کېدی او دهغه کنیت ابو سعد وولاړ سو او وې ویل چې ته قسم راکوي او پوښتي می نو خبره داده چی سعد دجهاد دلبنکر سره نه ځي دمال په تقسیم کي برابری نه کوي او په فیصله کي انصاف نه کوي. حضرت سعد وفرمایل چې زه خو په خدای ضرور درې بنراوي کوم چې اې الله که ستا دغه بنده دروغجن وی او دریاکاری او او شهرت دپاره ولاړ سوی وی نو دده عمر ورزیات کړې او دده فقر ورطویل کړې. او دی په فتنو کي مبتلا کړه او دهغه سړي څخه چې کله وروسته حال وپوښتل سو نو هغه به ویل چې زه یو ډېر عمر والا په فتنو کي مبتلا سسپین ږیری یم. پر ما باندي دسعد بنراؤ اثر کړی دی دسپین ږیر والي دوجهی څخه یې دواړي ورځي پر سترگو پرتې وې او په لاره کي به په ښځو پسې ؤ. دحضرت عباد بن صامتؓ څخه روایت دی چې رسول الله وفرمایل چې څوک فاتحه نه وائي دهغه لمونځ نه دی صحیح دحضرت ابو هریره څخه روایت دی چی نبی ﷺ مسجد ته تشریف راوړی نو یو سړی مسجد ته را

داخل سو بیا هغه لمونځ وکړی بیا راغلی نبی ﷺ ته ئې سلام وکړی
 نبی ﷺ جواب ورکړی او ورته وې ویل چې ورسه بیرته لمونځ وکړه
 ددې وجهی چې ستا لمونځ نه دی صحیح نو هغه سړی ولاړی بیرته ئې
 بعینه هغسی لمونځ وکړی څرنګه چې مخ کی یې کړی وو. بیا راغلی
 نبی ﷺ ته ئې سلام وکړی بیا یې ورته وویل چې ولاړ سه بیرته خپل
 لمونځ وکړه ځکه چې ستا لمونځ نه دی صحیح. دا خبره درې واره پېښه
 سوه. نو هغه سړی وول چې قسم دی وي په هغه ذات چاته چې په حقه
 نبی راستولی ئې زه تردې ښه لمونځ نه سم کولای. ته ئې وماته راوښیه
 . نو نبی ﷺ ورته وویل چې کله ته دلمانځه دپاره ولاړ سې نو الله اکبر
 ووايه بیا چې کوم ځای دقرآن څخه په آسانی سره ویلای سې او یاد دي وي
 دهغه قرائت کوه بیا رکوع ته څه تر داسې چې په رکوع کې دی اطمینان
 سې بیا درکوع څخه سر راپورته کړه تر داسې چې سیدا ودرېږي. بیا
 سجدي ته ولاړ سه تر داسې چې دسجدي په حالت کې دي اطمینان وي بیا
 دسجدي څخه سر راپورته که تر داسې چې په ناسته کې دی اطمینان وي
 . بیا په خپل ټول لمانځه کې دغه ډول عمل کوه.

دترجمې مقصد:

فرمایي چې په ټولو لمونځو کې قرائت ضروري دی. دهر سړي دپاره
 ضروري دی په هر حال کې ضروری دی دامام دپاره هم او دمقتدی دپاره هم
 . هم په سری لمنځو کې او په جهري لمنځو کې هم دسفر په حالت کې
 هم او دحضر په حالت کې هم دلمانځه دپاره قرائت ضروری دی. ګواکي دا
 ترجمه الباب یو عامه دعوه ده او دقرائت متعلق په راتلونکو بابونو کې به

ددې تفصيل راسي .

په اول نظر کی دامعلومیږي چي بخاری بنسریف مطلق قرائت ضروری بولی او دفاتحي او غیر فاتحي څخه په دغه ترجمه کي بحث نه کوی کواکي زموږ موافقت کوي حالانکه هغه په دغه مسئله کي زموږ سره نه دی دی دقرائت خلف الامام قائل دی پر دامو ضوع ئي يوه مستقله رساله "جزء القرائت خلف الامام" په نامه ليکلې ده او په دې کي ئي دامکان تر حده پوري طاقت صرف کړی دی . چي مذهب که دی نو دغه او ددې په خلاف يا خو ثابت نه دی يا ډېر کمزوری دی لیکن دامسئله چي کله به بخاری شريت کي راغله نو دډیر احتیاط څخه ئي کار واخيستی امام بخاری باید دخپل مسلک مطابق ویلي وای "وجوب الفاتحه للامام والمأموم الخ . . ." داسی معلومیږي چي امام بخاری هم دمسللي باریک والی محسوس کړی ؤ . چي ده صفا وویل چي موقع نه ده ددې وجهی باید دابهام څخه کار واخيستل سي . که نه دهغه په نظر دلته دوي مسئلي دي يوه دقرائت خلف الامام مسئله او دوهم درکنیت دفاتحي . داولي مسئلي په هکله خوده وفرمایيل چي "القرائت خلف الامام والمأموم" مقتدی ئي دامام سره واخيستی چي قرائت دامام دپاره هم ضروري دی او دمقتدي دپاره هم ضروری دی او دا خبره دلته هم واضح نه سوه چي پر دواړو یو رقم قرائت دی فاتحه او ضم دسورت هم ، یا که په دې دواړو کي یوڅه فرق دی چي پر مقتدی خالی فاتحه واجب وي دسورت ضم کېدل ضروري نه وی او دویمه مسئله یعنی درکنیت دفاتحي په سلسله کي هغه بالکل چپ تیر سو حالانکه چي درواياتو په باب کي هغه روایت هم مذکور دی چي

هغه دفاتحی در کنیت په سلسله کي په ډېر تاکید سره پېښ کيږي او خپله امام بخاري د جزء القرائت په مسئله کي پر دغه مسئله استدلال کوي. موږ پوهیږو چي امام بخاري چي دلته دکوم شي پرده داری کوي په دې کي ئې په انصاف سره غور او فکر کولو دپاره ډېر څه موجود دي داصلي مسئلې دوضاحت څخه دځان خلاصولو بعد امام بخاري چي په ترجمه الباب کي کمه خبره کړې ده هغه دڅو اجزاؤ څخه مرکب ده. او دهغه قدر مشترک دادی چي په هر رقم لمانځه کي په هر حال کي قرائت ضروري دی او ددې دپاره امام بخاري دلیل هم مرکب پېش کړی دی په هر روایت کي ټول اجزاء نسته بلکه په مجموعه روایاتو کي به دعوه ثابته سي موږ به پر اصل موضوع وروسته خبره وکړو. اول دبخاري دذکر سوو روایاتو تشریح او دهغو څخه دبخاري دمقصد دثابتولو طریقه به معلومه کړو.

د اول حدیث تشریح:

حضرت جابر بن ثمره چي دحضرت سعد بن ابی وقاص وراره دی بیان کوي چي دکوفي بعضو خلکو تر حضرت عمر پوري دحضرت سعد بن ابی وقاص شکایت وکړی او حد خو داسو چي وې ویل چي دی سم لمونځ لاهم نه سي راکولای. حضرت سعد دعهشره مبشره څخه دی دالله په لار دتیر اندازی کولو والا اول مسلمان دی په بدر او نورو غزواتو کي شریک او سپېدلی دی. همېشه به هغه کسانو کي وچا چي به در رسول الله ﷺ حفاظت کاوه. یوار نبي ﷺ ده ته "اللهم سدد فهمه واجب دعوته" دعا وکړه ددې وجهی دی مستجاب الدعوات و. دحضرت عمر په دور کي

چي ڪله ڪوفه په يوه منصوبه سره آباد ڪړل سوه نو سعد بن ابی وقاص ددغه امير مقرر ڪړ سو او څو كاله پرله پسې دی هلته امير ؤ . دكوفې په آبادی او ترقی کی دده لوی لاس دی څومره عجب خبره ده چي سعد ڪوفه آبادوي خو بيا هم بعضي خلگ متعدد شكائتونه كوي . فعزله عمر الخ . . . ڪله چي شكائتونه تر حضرت عمرؓ راوسدېدل نو ئې حضرت سعد دخپلی عهدې څخه معزول كړی . (معلومه سوه چي كه چيري د مصلحت تقاضاوي نو د حال د تحقيق كولو يا د الزام تر ثابت كېدلو دمخه هم معزول كول ثابت دي)

حضرت عمرؓ حضرت سعد وروغوښتی او دده څخه ئې معلوم كړل چي ستا په هكله شكایت دی چي تاسي په ښه طریقه سره لمونځ لانه وركوئ . حضرت سعد چي كوم جواب وركړی دهغه سره دامام بخاري ترجمه الباب هم متعلق دی ددې حاصل دادی چي زه په لمانځه کی په پوره توگه سره د نبی ﷺ د طریقې پیروي كوم . هيڅ كمي نه كي كوم د مثال په توگه زه ورته وایم چي د ماخستن لمونځ څلور ركعتي دی زه د نبی ﷺ په رقم په اولور كعتو كي تر ډېره درېږم او آخری دوه ركعتي سپك يعني لږ كي درېږم مطلب يې دادی چي په اولور كعتو كي دفاتحي سره سورت هم وایم او په آخری دوو ركعتو كي صرف فاتحه وایم نه سورت . ددې څخه د ترجمه الباب يو جزء يعني قرائت علی الامام ثابت سو پر مقتدی د قرائت د وجوب يا د جواز هيڅ خبره نسته زیات زیات دا ثابت كېدای سی چي نبی ﷺ په هر ركعت كي قرائت كاوی او داچي بعضي جهري او بعض سری وو . لاكن دا چي داسی كول واجب يا سنت دی نو ددې دپاره هم

پہ یوہ روایت کی ہیخ صراحت نسته هو دومره ویل کهدای سی چي چي
 دنبي ﷺ دغه عمل علی المواظبت وو ددي وجهی ددي خخه ئي وجوب
 ته اشاره وسوه .

ذاک الظن بک: حضرت عمرؓ وفرمايل ستا په هکله زما دغه گمان وو
 يعني زه ستا په باره کي مطمئن وم يو بل حای ئي وفرمايل چي: فان لم
 اعزل له فی عجز ولا خیانه، چي ما حضرت سعدؓ دیوه کوتاهی یا یو خیانت
 له کبله نه دی معزول کړی دخپل منځني معاملاتو خبره وسول لاکن
 دشکایاتو ده ازالې دپاره ده باقاعده دتحقیق ضرورت دی .

فارسل معه الخ . . . دتحقیق دپاره ئي کوفي ته خو خلگ واستول هغو
 خلگو دا طریقه اختیار کړل چي دکوفي ټولو مساجدو ته ورسېدل چي
 هلته دمسلمانانو اجتماع کیږي او دحضرت سعدؓ په هکله ئي دټولو
 شکایاتو په باره کي معلومه کړل . چي تاسو حضرت سعدؓ څنگه موندلی
 دی؟ هر حای خلگو دحضرت سعدؓ تعریف ورته وکړی . چي دی ډېر ښک او
 صالح صحابی دی . او هغه ټولي خبري چي کم چي په شریعت کي ښه دي
 هغه په ده کي موجود دي . تر دې حده چي دبنو عبس یو مسجد ته ولاړل نو
 یو سړی چي دهغه کنیت ابو سعده او نوم ئي اسامه بن قتاده وو دغه بیان
 ئي وکړی:

”اما اذانشد تنال الخ . . . مراد ئي دادی چي نور خلگ چي ئي صفت کوي
 ذمه داره ئي هغه دي مگر تاسو چي اوس ماته قسم را کړی نوزه مجبوره یم
 چي ووايم چی اوله خبره داده چي سعد دجهاد دپاره لښکر واستوی خو
 خپله په جهاد کي شرکت نه کوی . او دویمه خبره دا چي مال په انصاف نه

تقسیموي او درېم دا چي فیصله په انصاف سره نه کوي یعنی هغه پرده درې اعتراضونه وکړل. اول شجاعت ورنفی کړی دوهم یې دیانت ورنفی کړی درېم یې عدل ورنفی کړی حالانکه حضرت سعد ددغه درو سره عیبو څخه پاک ؤ. دا چي کله حضرت سعد ؓ واورېدل نو په خنښم سو چي ده زما په هکله داسي بې بنیاده خبري وکړې. په بعضو کي فغضب سعد او په بل روایت کي: اعلیٰ تشجع راغلی دی.

اما والله لادعون الخ... حضرت دغه کس ته درې بد دعاوي وکړې لاکن څومره دحیرت خبره ده چي په دغه حالت کي هم دی دانصاف څخه کار اخلي دغه بد دعا (بئرا) یې تر دوو خبرو معلق کړل چي پروردگار ه که دغه سړی درواغ وایي او که په دغه درواغو کي یې دنیوي غرض وي نو زه ددغه درو درواغو په مقابل کي درې بئراوي کوم. دی وایي چي زه جهاد ته نه ځم زما ژوند خوښ دی نو زه دا خواست کوم چي دغه دروغ ویونکي ته اوږد ژوند ورکړه یعنی ارذل العمر ته یې ورسوه. الهي دی وایي چي زه دمال په تقسیم کي انصاف نه کوم یعنی دمال طلبگار یم خدایه که دی دروغ وایي نو ته ئې فقر ورډېر او دراز کړه. دی وایي چي زه دمسلمانانو په مابین کي انصاف نه کوم طرفداری کوم یعنی فتنې خپروم الهي که دی کاذب وي نو په فتنو کي ئې مبتلا کړه. دحضرت سعد ؓ دعاوي قبولي سوې ددغه سړي عمر ډېر وو. فقیر وو خیراتونه یې غوښتل په فتنو کي اخته وو. عبدالملک فرمایي چي ما دغه ابو سعید ولیدی چي دطویل العمرئ له کبله یې ورځي دسترگو سره لکېدلې په لار کی ئې دښځو سره کار درلودی اول روایت ختم سو. ددې څخه صرف دا

معلومہ سوه چي امام به قرائت کوي .

دمقتدي يا منفرد په دې کي هيڅ ذکر نسته خو دروايت څخه ډيري فائدي اخيستل کيدای سي . مثلاً دظالم دپاره بد دعا (بنرا) کول جائز دی داهل الله سره په زړه کي بغض ساتل دتباهي سبب جوړيږي .

دويم حديث تشریح:

دويم روايت دحضرت عبادۀ بن صامتؓ دی چي دغه دفاتحي درکنيت او دقرايت خلف الامام دپاره په ډېر اعتماد سره دثبوت په توگه پيشيږي . په روايت کي دی چا چي فاتحه نه وويل دهغه بالکل لمونځ نه دی صحيح مقصد دترجمې په وضاحت کي بيان سوی وو . چي دامام بخاري په نظر کي دوي مسئلې دي . يو رکنيت دفاتحي او دويم قرايت خلف الامام ددې روايت څخه دمخه پر دغه مسئله داستدلال طريقه داده چي دلته لاصلوٰۃ الخ . . فرمايل سوی دی لادنفی دجنس ده حقيقت ده نفی تقاضا کوي ددې مطلب داسو چي دسورة فاتحي بغير حقيقت دلمانځه نه سو محقق او درکنيت دغه معنی ده . په دوهمه مسئله کي د استدلال طريقه داده چي په روايت کي دوه ځايه عموم دی يو په لاصلوٰۃ کي چي نکره په نفی کي عموم فائده کوی گواکي مطلب يې داسو چي لمونځ که دامام او دمنفردوي که پر کور دفاتحي بغير ئې وجود نسته او دويم عموم دلم يقرء په من کي چی که لمونځ کوونکی که هريو وي که امام وي که مقتدی وي دفاتحي دقرايت بغير لمونځ نه کيږي . پر دويمه مسئله به خبره ددروسرو ورواياتو دتشریح بعد کيږي . خو پراوله مسئله يعنی رکنيت دفاتحي په دې سلسله کي دلته يوه خبره کيږي چي امام

شافعی^۲ در کنیت قائل دی دامام مالک یو قول هم ددې مطابق دی په بل روایت کي دفاتحي سره دضم دسورت ددواړو قائل دی امام احمد په مشهوره قول دشوافعو سره دی او دوهم قول ئې داحنافو په رقم دی .

دفاتحي در کنیت په سلسله کي دائمه ثلثه دليل دحضرت عبادة روایت دی چي په هغه کي لاصلوٰۃ لمن الخ . . . فرمايل سوي وو داستدلال طريقه ذکر سول داحنافو دليل دقرآن آيت فاقرئو ماتيسر من القرآن دی چي ددې څخه دمطلق قرائت رکنيت ثابتيږي . او د ”مسئى فى الصلوة“ صحيح روایت چي په دغه باب کي ذکر دی . چي په هغه کي ”ثم اقرأ ماتيسر من القرآن“ فرمايل سوي دی ددې څخه هم دمطلق قرائت در کنيت اثبات کيږي . گواکه دقرآن کریم آيت قطعى الثبوت او قطعى الدلالة دی هغه مطلق قرائت فرض گڼي او شوافع دحضرت عبادة روایت ”لاصلوة الخ . . . څخه چي خبر واحد دی او ظنى الثبوت او ظنى الدلالة دی دقرآن کریم دعموم تخصيص کوى او داسی کول داحنافو دمقرر کړل سوو اصولو خلاف دی .

دبعضي حضراتو دطرفه داهم فرمايل سوي دی چي حديث لاصلوٰۃ الخ . . . خبر واحد نه دی خبر مشهور دی لکه څنگه چي امام بخاري په جزم القرائت کي فرمايلي دي او دخبر مشهور څخه دكتاب الله تخصيص جائز دی لکن علامه عینی فرمايلي دي چي دې روایت ته خبر مشهور ويل جائز نه دي . دامسئله دتابعينو په دور کي هم اختلافی وه که چيري بالفرض دا خبر مذهبور ومنل سي نو دوهمه خبره داده چي دكتاب الله دتخصيص دپاره دخبر مشهور محکم کېدل ضروری دی . په محتمل کار

نه کيږي . او دلته دا قوي احتمال موجود دی چي په لا صلوة کی نفی د حقیقت پر حای دکمال پر نفی محمول سی .

دلته دا خبره یاد ساتل په کار ده چي د حضرت عبادۀ په روایت کي لا صلوة پر کمال نفی محمول کول دا حنافو په نیز صرف په هغه صورت کی وي چي د ټولو قرائنو څخه صرف نظر وسی او صرف د دغه الفاظو پر ظاهر انحصار وسی چي هغه د بخاری په روایت کی دي . او مراد دادی چي د فاتحې نه ویلو په صورت کي د لمانځه نفی کيږي لاکن که چيري دنورو قرینو لحاظ وسی او معنی متعین سی او دغه متعنه معنی مراد سی چي د فاتحې او سورت دواړو په نه ویلو سره د لمانځه نفی کيږي نو په دغه صورت کي د لا صلوة څخه نفی د ذات مراد ږي .

ددې احتمال د قوي کېدو وجه داده چي حضرت ابو هریرۀ صحیح روایت د نفی دکمال معنی یې راجح کړې ده چي په هغه کي ارشاد کول سوی دی (من صلی صلوة لم یقرأ فیها بام القرآن فهي خراج ثلاثا غیر تمام) (مسلم جلد ۱ ص ۱۶۹) چا چي په لمانځه کي سورة فاتحه نه ویل دهغه لمونځ ناتمام او ناقص دی .

ددې وجهی احنافو په قرآن و حدیث دواړو عمل وکړی نو مطلق قرائت یې رکن او فرض او د سورة فاتحې قرائت یې واجب وگڼی نو وایي چي څوک چي مطلق قرائت نه وکړي بالکل یې لمونځ نه صحیح کيږي او که قرائت وکړي او سورة فاتحه نه ووايي نو لمونځ ئې نامکمل دی . او د واجب ډیر پېښولو په بناء واجب الاعاده دی . نو گواکي ویل سوی او نه ویل سوی برابر سوه ددې وجهی بعضو حضراتو دې ته صرف نزاع لفظی

ویلې ده لاکن واقعہ داسی نه ده حقیقت دادی چي داحنافو نظر دقیق دی او دوی تمام دلائل پر خپل خپل حای ایږدولو کی کامیابه دی .

د دریم حدیث تشریح:

دریم روایت دحضرت ابوهریرهؓ دی چي مسئي فی الصلوة په نامه سره مشهور دی روایت دی نبی ﷺ مسجد ته داخل سو او په بعضو روایاتو کي دي چي نبی ﷺ دمسجد په کونج کی ناست وو نو یو کس چي نوم یې خلاد بن رافع انصاری وو مسجد ته راغلی دوه رکعت له مونځ یې وکړی کېدای سی چي تحية المسجد یا نور نفل لمونځ وو غرض دا چي لمونځ سوی وو ده یواځي لمونځ کاوی نو نبی ورته وکتل د(یرمقه) الفاظ کیدی . دلمانځه وروسته نبی ﷺ راغلی ورته وې ویل ارجع فصل الخ . . . ستا لمونځ نه دی صحیح بیرته لمونځ وکړه دلمانځه وروسته ئې بیا سلام وکړی نبی بیا ورته وویل دوباره لمونځ وکړه حتی درې واره داسی قصه و سول نو هغه ورته وویل: والذي بعثک الخ . . یعنی زما داسی لمونځ زده دی لکه دا اوس چي ئې کوم تر دې می نور څه نه دی زده ددې تفصیل څخه دا معلومیږي دغه کوتاهی داسی کوتاهی نه ول چي لمونځ دي په فاسد سي ځکه داسي څنګه کېدای سي چي یو څوک دي بار بار دنبی ﷺ وینا باطل عمل کوي او نبی دي څه نه ورته وایي شاید هغه فرائض په سمه توګه ادا کول په واجباتو کي به یې کوتاهی کول (لهذا واجب الاعاده) بهر حال هغه چي ورته وویل نو نبی ﷺ وفرمایيل: اذا قمت الى الصلوة الخ . . چي کله ته دلمانځه اراده وکړې نو تکبیر ووايه ثم اقرء ماتيسر من القرآن یعنی په حدیث کي هم بعینه داسی یی لکه په قرآن

کي ثم اقرأ القرآن الخ . . الفاتحه نه وفرمايل سوه بلکه دمطلق قرائت حکم وسواوس که خوک ووايي چي دماتيسر خخه مراد خاص فاتحه ده نوبه داورته وويل سي چي داتشریح ئي ته پخپله کوي نبي ﷺ خو ماتيسر فرمايلي دي . ددي وروسته درکوع او سجدي او دتعديل ارکان داهميت په هکله وفرمايل چي ددي دمراعت دنه کولو دوجهي خخه اعاده درباندي کرل کېدل بيا دوفرمايل وافعل في صلواتک کلها چي په خپل ټول لمانځه کي ددغو هداياتو پيروي کوه . دصلواتک خخه په ظاهره دغه لمونځ مراد دی چي دمخاطب طرف ته منسوب سوی دی . او ظاهره ده چي هغه لمونځ انفرادی وو ددي خخه معلومه سوه چي دمنفرد دپاره په لمانځه کي قرائت ضروري دی .

دامام بخاري

داستدلال خلاصه:

خلاصه داده چي دامام بخاري ترجمه الباب دلمانځه دقرايت دوجوب په هکله پر څو اجزاء مشتمل وو . او دهغو اجزاوو داثبات دپاره چي امام بخاري صاحب کم درې روايتونه پيش کړي دي په هغو کي داوول تعلق صرف دامام سره دی او ددرېم تعلق دمنفرد سره او دحضرت عبادۀ بن صامت دوهم روايت په هغه کي گواکي تعلق نه تر امام پوري سته او نه تر مقتدي پوري . ديوه صراحت نسته کي ليکن په تعبير کي ئي په ظاهره مقتدي هم داخل کي گڼل کېدای سي . ددي وجهي دامام بخاري دقرايت خلف الامام په مسئله کي ترجمه الباب پر څو اجزاوو کي تر ټولو اهم جزء

دی هغه صرف په دوهم دلیل سره ئې استدلال ممکن دی ددې وجهی ددغه روایت څخه دقرائت خلف الامام پر مسئله باندې دکرل سوی استدلال جائزه اخیستل ضروری دی چي مقتدی په دې عموم کی داخل دی که نه . لیکن ددې مسئلې دشروع کېدو دمخه دفقهاء مذاهب اربعه بیانول مناسب دی:

بیان دمذاهب اربعه :

داحنافو مذهب دی چي لمونځ که سری وی که جهري دامام شاته دمقتدی قرائت نه دی جائز . دحنابله او مالکیه وو په نیز مقتدی ته په سری لمانځه کي دفاتحې دویلو اجازت سته لیکن واجب نه دی بلکه دمالکیه وو په کتابو کی داسي لیکلي دي چي، فان ترک القراءة فلا شیء علیه لان الامام یحملها . یعنی په سری لمونځ کي که یې نه وایي نو باک نسته ځکه امام دغه ذمه داري پوره کوي البته دامام احمد په نیز په جهري لمانځه کي دليري والي دوجهی څخه که چیری مقتدی آواز نه اورېدی نو دقرائت اجازت سته دلته هم واجب نه دی ګواکه دادرې سره امامان دمقتدی په باب کي کی ئې یو اندازه اختیار کړی دی وامام شافعي ته ددې خبری نسبت کیږي چي که جهري او که سری لمونځ وي پر مقتدي قرائت واجب دی په "محتصر مزنی" او "مذهب" دوجوب خبره نقل سوې ده امام بیهقي ددغه قول ته جدید ویلي دی لیکن دامام شافعي دکتاب الام څخه ددې تائید نه کیږي . دکتاب الام دزور والي یانوي والي په هکله دشوافعودوه اقواله موجود دی . امام الحرمین دغه دامام شافعي دکتب قدیمه څخه ګڼي لیکن دغه خبره دعقل څخه ليري ده دغه کتاب

دامام شافعی دمصر څخه دراتگ بعد دی او دمصر څخه دراتگ وروسته کتابونه کتب جدیده دي. ددې وجهی جلاله الدین سیوطی دغه دکتب جدیده وو څخه گڼلی دی. په کتاب الام کی دي چي پر امام او مقتدي په هر رکعت کي فاتحه ويل واجب دي ددې وروسته ئې فرمایلي دي: وسا ذکر الماموم ان شاء الله تعالى. چي دمقتدی حکم به وروسته بیان سي، (کتاب الام جلد ۱ ص ۹۳)

وروسته ئې داخلاف عنی و عبدالله بن مسعود په تفصیلي باب کي په کتاب الام (جلد ۷ ص ۱۵۳) کي دمقتدي په هکله فرمایلي دي: کل صلوة صليت خلف الامام والامام يقرء قراءة لا يسمع فيها قرء فيها. هر هغه لمونځ چي په امام پسي وسي او امام داسی قرائت کوي چي نه اورېدل کيږي نو مقتدی به په هغه لمانځه کي قرائت وکړي. (کتاب الام جلد ۷ ص ۱۵۳) ددې عبارت مطلب داسو چي امام په جهري لمانځه کي وي او مقتدی قرائت اوروي نو به مقتدی قرائت نه کوي لیکن د کتاب الام ددغه تصریحاتو باوجود دشوافعو مسلک دادی چي هر مقتدی هم په ټولو رکعتو کي فاتحه ويل واجب ده. په (شرح مذهب) کي دي ان مذهبننا وجوب قراءة الفاتحة على الماموم في كل الركعات من الصلوة السرية والجهرية هذا هو صحيح عندنا، بعض حضرات وايي چي دوفات څخه دوه کاله دمخه امام شافعی په جهري لمونځو کي د قرائت اجازه نه ورکوي، وروسته يې قائل سو. که څه هم امام شافعی رایه بدله کړه لیکن په تلامذه وو کي يې اختلاف موجود پاته سو ممکنه ده چي په هغه وخت کي دوجوب خبره محقق نه ول وروسته دي ئې تشدد اختیار کړی وي. نو

حُڪه امام محمدؒ فرمائی: ما سمعنا احد من اهل الاسلام يقول: ان الامام اذا
 جهر بالقراءة لا تجزى صلوة عن خلفه اذا لم يقرء (المغنی جلد ۲ ص ۲۶۲)
 موید داهل اسلام خُخه دیوه چا خُخه نه دی اور بدلی چي په جهري
 لمونخو کي چي مقتدی قراءه نه وکي نو لمونخ ئي نه صحیح کیږي .
 دامام احمد دقول خُخه دا خبره معلومیږي چي دده په نظر کي دامام شافعي
 قول دوجوب نه دی که نه امام محمد صاحب دومره عامه دعوه نه کول نو
 ددي وجهی دا خبره قرین قیاس ده چي دامام شافعی او دهغه دتلامذه وو په
 دور کي شاید دغه خبره محقق نه وه چي په جهري لمونخ کي دي قرائت
 خلف الامام واجب وگنل سي یا مستحب . لیکن وروسته دوجوب قول ته
 ترجیح ورکړل سو . علامه ابن تیممه هم دامام احمد دطرف خُخه په جهري
 لمانخه کي دقرائت پر عدم وجوب اجماع نقل کړي ده . ذمه داری پر هغه
 ده الفاظ دغه دي: و ذکر امام احمد) علیٰ انه لا تجب القراءة علی المأموم
 حال الجهر . (فتاویٰ ابن تیممه جلد ۲۳ ص ۲۶۹) او بل حای ئي دخپل خانه
 پر عدم وجوب باندي ئي اجماع او دفاتحي په سلسله کي ئي پر عدم
 وجوب دجمهور سلفو قول گنلی دی . او قراءه خلف الامام ئي منکر او
 دقرآن وسنات خلاف گنلی دی . وگورئ فتاویٰ ابن تیممه جلد ۲۲ ص
 ۲۴۲) که په انصاف سره وکتل سی نو دمذاهب اربعه خلاصه داده چي ائمه
 حضرات داقتداء مسئلي ته او دامامت او انفرادي لمانخه و مسئلي ته په
 جدا جدا نظر کوري گوا که داشریعت په نظر کي دوه مستقل بابونه دي
 چي جلا جلا قائم سوي دي حُکه دامام اعظم امام مالک او امام محمد په نیز
 په جهري لمانخه کي پر مقتدی قرائت نسته او په کتاب الام کي امام

شافعیؒ هم فرمایلی دي چي دمقتدی بحث زه جلا ذکر کوم په دغه سلسله کي ائمه متبوعینو د مذهب تفصیل خو هغه ؤ چي تپرسو . لیکن دلته خو امام ترمذی کمال کړی دی د قرائت خلف الامام په مسئله کي ئي امام مالکؒ امام شافعی او امام احمدیوې خواته او اهل کوفه ئي بلي خواته ذکر کړی دی . گواکه کثرت سواد ئي مطلوب دی حالانکه ددې موقع نه وه ځکه امام مالکؒ او امام احمد خو په جهري لمانځه کي د ترک قرائت قائل دي او په سري لمانځه کي هم قرائت واجب نه بولي . والله اعلم .

د صحابه وو او تابعینو

او اهل علم مسلک :

دا رایه خو دائمه وو مذاهب ول ددې علاوه د صحابه وو تابعینو او نور اهل علم فقهاؤ څه مسلک وو نو دا خو ذکر سول چي امام احمد وائي چي ما یو د اهل اسلام څخه نه دی لیدلی چي وایي په جهري لمانځه کي قرائت خلف الامام دنه کوونکي لمونځ دي نه وي صحیح او دهغه قول تفصیل دغه دی:

”قال (احمد) هذا النبي ﷺ واصحابه والتابعون وهذا مالک فی اهل الحجاز وهذا ثوري فی اهل العراق وهذا الاوزاعي فی اهل الشام وهذا الليث فی اهل مصر ما قالوا الرجل صلى خلف الامام وقرء امامه ولم يقرء هو صلاته باطله“ (المغنی جلد ۲ ص ۲۶۲ .)

دامام محمد د قول څخه صفا معلومیږي چي دغه قول د رسول الله ﷺ د سنت د صحابه ؤ او تابعینو دا قول او دمشهورو بلاد اسلامیه د فقها کرامو د مسلک مختار د تحقیق بعد فرمایلي دی بیا د صاحب مغنی موفق

الدين ابن قدامه شاگرد او وراره شمس الدين بن قدامه په شرح مقنع کي د بعضي صحابه او تابعينو او فقهاء اسماء ذکر کړي دي فرمايي:

”ولا تجب القراءة على المأموم هذا قول اكثر اهل العلم وممن كان لا يرى القراءة خلف الامام على وابن عباسؓ وابن مسعود وابو سعيد وزيد بن ثابت وعقبة بن عامر وجابر وابن عمر وحذيفة بن اليمان وبه يقول الثوري وابن عينية واصحاب الرأي ومالك الزهري والاسود وابراهيم وسعيد بن جبیر قال ابن سيرين لا اعلم من السنة القراءة خلف الامام (شرح مقنع جلد ۲ ص ۱۱) د (ممن كان لا يرى) الفاظ وايي چي داد واجب نه ويلو پوره فهرست نه دی بلکه دهغو څخه يو څو اهم نومونه ذکر سول. او دالکه څنگه چي امام احمد فرمايلي و چي دقرايت خلف الامام په عالم اسلام کي يو هم قائل نه دی دغه رقم دمحمد بن سيرين دالفاظو څخه واضح ده چي دقراءة خلف الامام عمل خلاف دسنت دی.

د حضرت عبادۀؓ دروايت

د عموم څخه استدلال:

دلور و تصريحاتو څخه معلومه سوه چي د جمهور و صحابه او تابعينو مسلك دقراءة خلف الامام دوجوب يا استحسان نه دی او په حديث كى هم په هيڅ ځاى كى په صراحت سره نسته چي قراۀه خلف الامام واجب دى البته د بعضي رواياتو داجمال او عموم څخه پر دغه مسلك باندي استدلال كېداى سى چي په دې كى تر ټولو مضبوط دليل دعباده بن صامت روايت دى چي: لا صلوة لمن لم يقرأ بفاتحة الكتاب. دلته دوه ځايه

عموم دی یونکره لاندی تر نفی چي هغه هر رقم لمانحه ته ور شاملیري .
 دویمه کلمه دمن چي داهر لمونخ کوونکي باندي مشتمل دی چي مطلب
 ئي داسی کیږي . داهر لمونخ کوونکي هر رقم لمونخ دفاتحي بغیر نه
 صحیح کیږي . ددلیل ویونکو دعوه داده چي په دغه عموم کي مقتدی هم
 داخل دی که چیری دعموم دغه دعوه درسته وی نو دهغو خلکو دپاره
 ددلیل گنجایش سته او که دغه دعوه ثابت نه وي نو خبره یې کمزوری ده
 اوس موږ ته په انصاف سره ودې ته کتل دی چي ددغه روایت په عموم کي
 دمقتدي داخل والی په خبره کي خومره وزن سته؟

دمنصفانه جائزې ضرورت

او دهغه بنیادونه:

په ښه انصاف سره دجائزې ضرورت ددې و چي محسوس سو چي
 دامام بخاري ذکر سوی دحضرت عبادۀ روایت چي: لا صلوة لمن لم یقرأ
 بفاتحة الكتاب . دقرآه خلف الامام په باره کي نص نه دی ځکه چي په دې
 کي نه دمقتدي ذکر سته او نه دخلف الامام قید سته ددې وجهی دقرآه
 خلف الامام پر مسئله باندي دلیل نیوونکو دخپلي خبري مدلل کېدو لو
 دپاره دخارجي بحثو څخه کار واخیستی چي دلته کلمه دمن عامه ده او
 دلته نکره تحت النفی ده وغیره که چیري دخلف الامام صراحت وای نو
 ددغو شيانو ضرورت به نه وای بالکل دغه رقم دغه روایت دخلف الامام
 مسئلې باندي دغیر متعلق ویلو والاو هم مضبوطه خارجي دلائل ذکر
 کړل ددې وجهی دانصاف تقاضا دامعلومیږي چي دنبی ﷺ حدیث

مبارک دصحيح معنیٰ مرادولو دپاره بايد خو بنيادونه قائم سی ځکه چي
دصحيح موازنه کولو او صحيح فيصلې ته درسېدو دپاره آساني پيدا
سي . نو دغه ليکل سوو نقاطو ته بنيادی حيثيت حاصل دي:

۱: ددغه روايت نورو طرق او ددغه مطابعات، او شواهدو څخه
دحديث څه مفهوم متعين کيږي؟

۲: په دغه روايت کي په صحيح سند سره د(فصاعداً) داضافي
وروسته څه مطلب متعين کيږي؟

۳: ددغه حديث راويانو عموماً دغه روايت پر کمه معنیٰ حمل
کړی دی .

۴: ددغه موضوع په هکله دقرآن کریم څه حکم دی؟

۵: نبی ﷺ ددغه حديث علاوه نور څه ددغه موضوع په هکله
فرمايلي دي؟

۶: دنبی ﷺ دعمل له کبله کم طرف راجح کيږي .

۷: صحابه کرامو ددغه حديث څخه څه معلوم کړل او عمل ئي
پر دې حديث څنګه وو،

۸: پر موضوع دامامت او اقتداء دشریعت عام هدايات څه دي؟

اوس موږ په اختصار سره ددغه موضوعاتو په هکله خبره شروع
کوو هر عنوان دنه وخت له کبله مختصر ذکر کوو:

۱: دحضرت عبادۀ

دروایت نور طرق:

ددې روايت په باره کي دا خبره ذهن نشين که چي داده رقم راغلي

دی یو مختصر او یو مفصل .

د صحاح دمختصر روایت الفاظ خوشناسی مخ ته وو . مفصل روایت په ترمذی ابو داؤد کي ذکر دی . د ابو داؤد روایت الفاظ دغه دي :
عن عبادة بن صامت قال كنا خلف رسول الله ﷺ في صلاة الفجر فقرأ رسول الله ﷺ فثقلت عليه القراءة فلما فرغ قال لعلكم تقرأون
خلف الامامكم قلنا نعم يا رسول الله ﷺ قال لا تفعلوا الا بفاتحة الكتاب
فانه لا صلاة لمن يقرأ بها (ابو داؤد جلد ۱ ص ۲۲)

د سهار د لمانځه په واقع کي د حضرت ابو هريرة په روایت کي د نبی ﷺ په سوال کي دادي هل قرأ معي احد منكم آنفاً (ترمذی ص ۷۱)
فقال رجلاً نعم . بیا په بعضي روایاتو کي منازعت په بعضو کي مخالفت ذکر دی چي ده وفرمایل چي ستا د قرأت څخه زه په خلجان کي واقع سوم یا په لمانځه کي کش مکش پیدا سو دا په دغه روایت کي ذکر سوي خو الفاظ و لیکل سول چي دهغو تفصیل به ورسته راسي .

د شیخ الهند قول

شیخ الهند فرمایل چي د حضرت عبادة دوه روایات دي چي په هغو کي مختصر روایت صحیح دی لیکن هغه د قرأت خلف الامام په باره کي صریح نه دی او د سنن مفصل روایت په یو درجه کي صریح دی مگر صحیح نه دی او د دعوي د ثبوت د پاره د دواړو خبرو جمع کیدل ضروري دی چي روایت پر خپله مدعا صریح هم وي او صحیح هم وي .
د شیخ الهند خبره ډېره جامع مختصره او ښه خبره ده .

مختصر روایت

دمفصل جزء دی

دشیخ الہند قول دقرائت خلف الامام ددعوہ کونکو دپارہ جواب دی
چی تاسو دخپلی دعویٰ پہ اثبات کی ناکام یاست . تاسو زموږ څخه
صحیح روایت طلبوی نو تاسو هم ددغه دوو صفتو والا یو روایت پیش
کړئ یعنی چی دهغه صحت هم مسلم وي او په هغه کی دمقتدی دقرأت
صراحت هم موجود وي او اصلی خبره داده چی که څه هم دمحدثینو په نیز
داده مستقل روایتونه دی لیکن دا حقیقت دی چی دایو روایت دی ابن
حجر داسی فرمایي او حضرت گنگوہی^۲ هم ودې طرف ته دی یعنی دا
مختصر روایت دی مستقل روایت نه دی بلکه دمفصل روایت یوه ټوټه ده
چی جلا کړی ئې دی او ددې دعموم څخه دلیل کوي او اصل مضمون داوو
چی په مفصل روایت کی دا ټوټه په سابق کی ذکر سوي حکم دعلت په
توگه راوړل سوی وو .

لا تفعلوا الا بام الكتاب فانه لا صلوة لمن لم يقرء بها . مطلب یی دادی
چی دامام شاته قرأت مه کوئ او بیا هم که چیري قرأت غواړي نو داباحت
مزجوحه په توگه خالی دفاتحې اجازت سته او ددې اجازت هم ددې وجهی
ورکول کیږي چی ددې ډېر زیات اهمیت دی ځکه چی دامام او منفرد
لمونځ خو ددې بغیر هم کیږي نه ددې تشریح مطابق دحضرت عبادہ
دروایت مقصد دمقتدی دپارہ دفاتحې دوجوب بیان نه دی بلکه مقتدی

دقرأت څخه منع كېده دي . ليكن دمنع كېدو باوجود داباحت مرجوحه په توگه دفاتحې دقرأت اجازت وركړل سوي دی . بيا ددې اجازت وركړل كېدو وجه دا بيان كړل سوي ده چي دفاتحې يو جلا حيثيت دی او دغه حيثيت په ټوله قرآن كې يوازي وسورة فاتحه ته وركړل سوي ده . چي ددغه سورت قرأت معين كړل سوي او لازم كېدل سوي دی . او په نورو سورتو كې مصلي ته اختيار وركړل سوي دی چي هر سورة دده خوښه وي دفاتحې سره دی وايي . پر وجوب دليل ويونكو دلاصلوة لمن يقرأ الخ . . څخه داسي دليل وايي چي كلمه دمنع عام ده چي تر دې لاندې ټول لمونځ كوونكي امام مقتدي منفرد ټول داخل دي يعني پر ټولو يې قرأت واجب دی . او دمفصل روايت څخه داسي دليل كوي چي وگورئ په روايت كې مخاطب مقتديان دي اتقرون خلف امامكم . بيا دوی يې مخاطب كړل او دسورة فاتحې دويلو تلقين وركوي او فرمايي:

فانه لاصلوة لمن يقرأ بها . ددې وجهي مقصد ثابت سو دا ددوی خوش فهمي ده كه فكر كې وسي نو ددغه مفصل روايت څخه دقرأت وجوب خو در كنار دقرأت ممانعت ثابتېږي .

په مفصل روايت كې

دقراءت دمنع قرائن:

اصل حقيقت دا وو چي مختصر روايت دمفصل روايت آخری جزوو . په روايت باندې دښه سر خلاصولو دپاره دروايت دټولو مضامينو احاطه كول ضروري ول . په روايت كې متعدد داسي قرائني سته چي په هغه كې

مقتدی ته دقرائت په وخت کي دچپ او سېدلو تاکیدسته مثلاً:
 اول دا چي په ټولو احاديثو کي يو داسي حديث نسته چي نبي ﷺ دى
 مقتدی ته دقرائت قرآن يا دفاتحي دقرأت حکم په صراحت سره کړى وي .
 دحضرت عبادۀ په روايت کي سوال او جواب هم دغه وايي چي هيڅ
 مقتدی ته نبي ﷺ دقرأت حکم نه دى ورکړى بلکه دمقتديانو دغه عمل
 دنبي ﷺ په علم کي هم نه و . بعضي مقتديانو اتفاقاً خپله دغه عمل
 مختار کړى وو . چي کله منازعت پيدا سو نو ده پوښتنه وکړه چي آيا
 تاسو دامام شاته قرأت کوئ اتقرءون خلف امامکم؟ دا الفاظ دفاوايي چي
 دامام شاته و مقتديانو ته دقرأت کولو حق نسته او که چا دغه عمل وکړى
 نو نبي ﷺ په ناخوشي سره ددغه عمل څخه منعه کړې ده .
 دويم دا چي دامام شاته دقرأت کولو عمل هيڅ کله دټولو مقتديانو
 نسي کېدای ځکه نبي ﷺ ددې هدايت نه دى کړى او دلته معامله
 دعباداتو ده . چي دلته دخپلي رايي هيڅ کار نسي اخيدتل کېدلای . ځکه
 دعبادات اعمال دنبي ﷺ دطرفه څخه معين کيږي . ددې وجهي په
 رواياتو کي دسوال و جواب پر الفاظو باندي دغور فکر کولو سره دغه
 حقيقت صفا کيږي چي دقرأت دغه عمل دڅو معدودو مقتديانو وو
 دبعضي روايت الفاظ داسي دي: هل قرء معي احدکم انفا (ترمذی ابو داؤد
 ود) آيا په تاسو کي يو چا اوس زما سره قرأت وکړى دسوال څخه
 معلومېږي چي نبي ﷺ خبردى چي دا دټولو عمل نه سي کېدای . بلکه
 بعض دا عمل به کوي . احديا منا حد" لفظ دى دا پر نکره غير معين
 دلالت کوي بيا پر جواب غور وکړه . په بعضو رواياتو کي خو "قال

بعضهم نعم وقال بعضهم لا“ دی لیکن په بعضو روایاتو کی خو ”فقال رجل نعم یا رسول الله ﷺ“ ددی روایت څخه معلومه سوه چې قرأت کولو والا یواځي یو مقتدی وو .

دریم دا چې دقرأت کوونکی مقتدی هم سر خلاص سو چې زه غلطی کوم ځان یې سم نه گڼي داسی یې نه وویل چې وو ما قرأت وکړی نو دا خو څه غلط کار نه دی . بلکه فرمایي: هذا یا رسول الله ﷺ، یعنی یا رسول الله ﷺ قرأت خومي وکړی په ډېره تیزی او عجلت سره منشاء دا معلومیږي چې معذرت یې وکړی . کواکه هغه دا ویل غواړي ما چې په قرأت کې عجلت اختیار کړی دامي دمنازعت څخه دځان دساتلو له کبله ددغه آیت خلاف ورزي څخه دځان ساتلو له وجهی چې اذا قرئ القرآن فاستمعوا له وانصتوا، که څه هم دا عنر د ورتل القرآن ترتیلاً . ته په کتلو سره صحیح نه وولاکن چې کله نبی ﷺ پوښتنه وکړه نو ده جواب ورکړی چې تا استماع سلسله نه ده ختمه کړې . قرأت مي هم واورېدی او ژر ژر می قرأت هم وکړی دانو ما دخپله ځانه ښه وگڼله . ددغه قرائنو څخه معلومیږي چې دقرأت کوونکو تعداد لږ بلکه په یوه روایت کې خو صرف یو وو . او کله چې در رسول الله ﷺ له طرفه پوښتنه وسوه نو دوی جواب ورکړی ددی وجهی چې زموږ په قرأت اورېدلو او دامام په قرأت ویلو کی نقصان نسی واقع . ددغه جواب څخه معلومیږي چې دوی دخپلي غلطی دغه توجیه کوي چې په ژر ژرو ویلو کې شاید په غلطی کې تخفیف راسي بیا څه ورته وفرمایل سول انداز ته ئې کورئ آیاده داسي ورته وفرمایل چې ښه دي وکړل . یا په روایت کې موجود دی :

لا تفعلوا الا بفاتحة الكتاب الخ . . . مطلب د چي کله دغه خلکو دځانه يو کار ښه وگڼي او هغه ئې کوي نو نبي ﷺ ددوی ددغه کار څخه په يو وار دمنع کېدلو پر ځي تلزېجا منع کېدل ښه وگڼي او ورته يې وفرمايل ښه چي داسي ده چي تاسو هم يو څه قرأت کول غواړئ نو سوره فاتحه ورسره تلاوت کوئ دا خبره دمصنف بن الجائيب دروايت څخه صفا معلومېږي چي په هغه کي فرمايل سوي دي: ان كنتم لابد فاعلين فليقرأ احکم فاتحة الكتاب بنفسه "يعني که چيري ډير خواهش يې لرئ نو سورت فاتحه سوکه يا په زړه کي وایاست . دلته دا خبره صفاده چي دا حکم زما له طرفه نه دی بلکه تاسو شروع په کړې ده او دغه شروع هم بنا پر رغبت ده چي بغير له قرآنه زړه نه مني نو خير دی صرف فاتحه تلاوت کولای سئ . خلاصه دا چي ابتداء دقرأت اجازت نه وو کله چي پوښتنه وسوه نو ددغو حضراتو د شدت رغبت په وجه نبي ﷺ په ناخوښي سره داباحت مرجوحه په توگه دقرأت اجازت ورکړی دمضبوطه قرائنو په بنياد دغه اباحت مرجوحه گڼو دوجوب هيڅ قرائن دلته نسته .

آيا دوجوب يوه قرينه سته؟

شوافع او اهل حديث ويلای سي چي که په حديث کي که يوازي د: لا تفعلوا الا بفاتحة الكتاب "الفاظ وای بل شی نه وای نو ستاسو ذکر سوو قرائنو پر بنياد داباحت خبره قابل قبول کيدای سول ليکن اوس مخ ته دغه الفاظ دي: فانه لا صلوة لمن يقرء بها "دغه الفاظ په شان کي ذکر کرده حکم يعنی دقرأت دفاتحي داجازت ددليل په توگه وفرمايل سول او دليل راته وايي چي فاتحه دمقتدي دپاره هم ضروري ده يا فرض ده لاکن دحقيقت د

معلومولو دپاره حدیث پر آخری جملہ پر خو طریقو دغور کولو ضرورت دی مثلاً (الف) ددعویٰ او دلیل مطابقت .

موږ وایو چي هو ددې څخه دهو که کېدای سي لیکن سوال دادی چي دا دکمی دعویٰ دلیل دی یوه خو هغه دعوه ده چي دنبی ﷺ په کلام کي کی ئې هیڅ ذکر او نه هم قرینه سته دا خو تاسو متعین کړل چي پر مقتدی هم فاتحه فرض ده او بیا مو پر دعویٰ دلیل منطبق کړی په بې انصافی سره .

دوهمه دعوه ده چي دنبی ﷺ دالفاظو څخه څه مطلب راوايستل سو نو دا خبره معقوله ده چي دنبی ﷺ دکلام څخه داباحت مرجوحه دعوه مستنبط سوه چي که ستاسو زړه بغير له قرأت مطمئن نه وي (انکنتم لا بدأ الخ . . .) نو بیا صرف دفاتحي اجازت سته یا دلته لاتفعلوا الا بفاتحة الكتاب فرمایل سوی دي . دابالکل داسي دی لکه لاتد خلوا بیوت النبی ﷺ الا ان يؤذن لکم (احزاب ۵۳) چي دپیغمبر کور ته مه داخلېږئ مگر نه چي اجازت درکړي . لکه دلته چي داجازت وروسته داخلیدل لازم نه بلکه مباح دی دغه رقم دلا تفعلوا دنهی بعد دالا بفاتحة الكتاب استثناء خالی اباحت رابښي . اوس خبره داسوه چي فانه لا صلوة الا بها . دلیل خو دی لاکن دلیل دفاتحي دوجوب نه دی ددې وجهی چي دوجوب دعوه مخ ته نه ده سوې . مخ ته دعوه داباحت بلکه داباحت مرجوحه ده نو دا به ددې دلیل سي او ددې تفصیل دادی چي کله مقتدی دقرأت څخه منع سو ناخوښي ښکاره سوه نو وسورة فاتحي ته اباحت مرجوحه درجه ورکول دلیل ته محتاج سو . يعني چي دامام شاته قرأت غیر ضروري دی نو بیا دفاتحي څه خصوصیت دی چي دا دي په یوه درجه

کي مباح سی نو و فرمایل سول چي ددي یو ممتاز مقام دی چي په لمانځه کي فاتحه علی السبیل التعین مطلوب دی . او دقرآن نورو سورتو دا حکم نه ی دغه مضمون دحضرت عبادۀ په دارقطنی او حاکم وغیره کي په یو مرفوع روایت کي په داسی الفاظو سره ذکر سوی دی چي :

ام القرآن عوض عن غیرها و لیس غیرها منها بعوض " چي فاتحه دنورو سورتو بدل جوړېدای سي نه نور ، خلاصه داسوه چي په فانه لا صلوة الخ . . کي دفاتحي امتیازي شان بیان سوی دی ددي وجهی چي مقتدی دقرأت څخه دمانعت باوجود دفاتحي په سلسله کي دورکړل سوي . اباحت سبب معلوم سي او شوافعو دآخري جملې څخه دا اخذ کړي دی چي فاتحه دمقتدي په حق کي ضروري ده حالانکه دضرورت او وجوب سره ددي هیڅ تعلق نه وو .

(ب) دلم یقرأ مصداق څوک دی؟

دوهمه خبره داده چي په حدیث کي فرمایل سوي دي لمن لم یقرأ بها ددي مطلب دادی چي شریعت کم لمنح کوونکي دفاتحي دقرأت مکلف کړی دی هغه دي قرأت نه کوي یعنی بغیر دفاتحي دي ټول قرآن وویل سي . نو دشریعت په نظر کي خو دده لمنح کالعدم او واجب الاعاده دی او پاته سوه دا خبره چي دفاتحي دقرأت مکلف څوک جوړ سوی دی . نو دا یوه داسي خبره ده چي په دغه سلسله کي هیڅ یو کس ته دځانه ویلو حق نسته دا خبره خو دهغه چا څخه پوښتل کیږي چا چي لاصلوة لمن یقرأ الخ . . . فرمایلی دی لکه په ټولو اختلافی معاملاتو کي چي فان تنازعتم فی شئی فردوه الی الله ورسوله (النساء ۵۹)

نو موڊ ۾ رجوع الی اللہ ورسول ﷺ ته وگهه دهغه څخه دا معلومه سوه چي مكلف امام او منفرد دی دمقتدي ددي سره تعلق نسته دمقتدي دپاره خود اذاقره فانصتوا حکم وو او قرآن هم وايي اذاقري القرآن فاستمعوا له وانصتوا. حضرت جابر فرمايی من صلی رکعة لم يقرء فيها بام القرآن فلم يفصل الا ان يكون وراء الامام هذا حديث حسن صحيح (ترمذی جلد ۱۷۱)

الا ان يكون وراء الامام کی تصریح ده چي دفاتحي بغير لمونخ نسته مگر ددي تعلق دمقتدي علاوه دنورو لمونخ کونکو سره دی .
(ج) دمقتدي قاری کهدلو مطلب

دریمه خبره داده چي په حدیث کی چي کم لمن لم يقرء فرمايل سوی دی نو تاسو دا څنگه معلومه کړل چي داورېدلو او انصات دحکم په تعمیل کي مقتدي قاری نه دی ظاهره ده چي تالغوي معنی مراد کړل چي قاری قرأت کوونکی، موږ وایو چي که څه هم په امور شرعيه کی پر لغوي معنی اعتماد کول صحیح نه دی مگر دنبی ﷺ په ژبه سره په شریعت کي بیان سوې معنی ته اولیت حاصل دی ددي وجهي موږ دلغت پر خای ونیې ﷺ ته رجوع وکړل. نو معلومه سوه چي دخاموشي په حالت کي هم مقتدي قاری گنل سوی دی . من كان له امام فقرأه الامام له قراءة . دغه رقم دابن عمر ارشاد: اذا صلی احدکم خلف الامام فحسبه قراءة الامام . مقتدي دخاموشي په حالت کي هم قاری دی لکه دنکاح په وخت کی چي دباکري سکوت دشرم او حیاء له کبله اقرار دی . شیخ ابن همام فرمایي: بل يقال القراءة ثابتة من المقتدي شرعاً فان قراءة الامام قراءة له

فلو قرء کان له قرء تان فی صلوة واحدة وهو غیر مشروع (فتح القدير جلد ۱ ص ۲۹۵)

(د) بل دا علامہ کشمیری فرمایا چي فانه لا صلوة لمن لم یقرء بها“ سره پر مقتدی دفاتحی دوجوب ہیخ تعلق نه معلومیری یا یی وجه داده چي په زمانه ماضی کی دواجب کیدو خبر به ورته وویل سی یا دا چي اول خو واجب نه وو دخطاب په وخت کی په زمانه حال کی واجب کیږي یا دا دواړه احتمالات درست نه دي حکه که دغه زمانه دماضي خبره ده نو بیا دصحابه کرامو څخه ددغه سوال څه موقع ده چي شاید تاسو قرأه کاوی نو صحابه به ورته فرمایلي وای چي یا رسول الله ﷺ خو تا دا ضروري گنلی وو. لیکن داسي نه وو.

یا به دا په زمانه حال کی ضروري گنل کیدل نو بیا دا خبره دعقل څخه لوړه ده چي په حال کی یعنی فی الحال ضروري بلل کیږي او دناخوښی اظهار هم په هغه وخت کی کړل کیږي او چي کله نه په ماضي کی صحیح توجیه کیږي او نه هم په حال کی نو بیا دا څنگه معلومه سول چي دانه لا صلوة تعلق دمقتدی دفاتحی دوجوب سره دی. په حدیث کی ددې هیخ وجوب نسته خلک بهی حایه دلائل پر قرأت خلف الامام منطبق کوي. نو معلومه سوه چي فاتحه دخپل امتیازي شان دوجهي مباح وگنل سوه، نه واجب.

او دنبی ﷺ الفاظ لعلکم تقرءون خلف امامکم، دي نه لعلکم تجهرون خلف امامکم، یعنی دغه دویم الفاظ نبی ﷺ نه دي ویلي. دنبی ﷺ دالفاظو څخه ناخوشي پر جهر نه دی بلکه پر نفس قرأه دی.

خلاصہ دا چي دحضرت عبادہؓ دروايت څخه دفاتحي و جوب په هيڅ صورت نه راوړي صرف اباحت مرجوحه اخذ کېدای سي . چي نبي ﷺ دامام شاته دقرايت کولو اجازت په ناراضکي سره ورکړي دي چي مخالفين په دغه حديث کي نور بي ځايه تاويلات ونه کړي .

دحضرت عبادہؓ دروايت کي دفصاعداً اضافہ دحضرت عبادہؓ دمفصل روايت څخه دا ثابته سوه چي دمقتدي په حق کي دفاتحي پر وجوب استدلال بي ځايه دی . اوس پر دغه روايت ديو بل طرفه غور کول ضروري دي او هغه دا چي دروايت الفاظ : لا صلوة الا بفاتحة الكتاب ، دی که نور هم سته نو په مسلم ابو داؤد او ابن حبان کي دفصاعداً الفاظ هم سته ددغه اضافي بعد ظاهره ده چي دلا صلوة حکم خالي پر سورة فاتحه نه دی بلکه پر مجموعه دی او دصلوة دنفي تعلق صرف په ترک فاتحه نه دی بلکه دمجموعه يعني مطلق قرأه له کبله لمونځ دلا صلوة په حکم کی دی او په دغه مطلق قرأه کی دا تفصيل دی چي سورة فاتحه دتعيين بعد لازمه سول او په فصاعداً يا ماتيسر کي په غير معين توگه دا امتياز ورکړل سوی دی چي لمونځ کوونکی هر سورت يا دقرآن هره حصه دفاتحي سره ويلاي سي . گواکه دمطلق قرأت په تفصيل کي کمه درجه وفاتحي ته ورکړل کېده هغه درجه دسورت وختمېدلو ته به ورکړل کېږي لکه احنافو چي دواړه واجب کړي دي . داسي نه دی چي په يوه سياق کی دي دواړه په عطف سره ذکر سي او ددواړو په درجو کي دي فرق وسي دا څنگه ممکنه ده چي لا صلوة دي دصورت فاتحي په حق کي درکنيت دليل وگرځول سي . او دفصاعداً په حق کی دي درکنيت دليل نه سي

جور . لکھ شوافعو چي گرزولی دی او چي دروایت دامفهوم متعین دی چي په لمانحہ کي چي فاتحه مع ختم سورة لازم سونو ظاهره ده چي ددغه روایت تعلق دداسي لمونځ کونکي سره نه دی چي هغه ته دي صرف دسورت فاتحي او هغه هم په ناخوښي سره اجازت ورکړل سوی وی . اوس په دیانت سره غور وکړئ چي ددغه معاني دوضاحت بعد دروایت کم طرف متعین سو، اوآیا روایت دمقتدي سره متعلق کېدای سي چي په دې سره دشوافعو په نیز دفاتحي اجازت دي دفصاعداً نه دی .

باب فی رفع الیدین

فی التکبیر الاولی مع الافتتاح سواه

په تکبیر اولی (تحریمه) کي دلمانحہ دشروع کولو بالکل سره سره د لاس پورته کولو بیان:

حدثنا عبد الله بن مسلمة، عن مالك، عن ابن شهاب عن سالم بن عبد الله عن أبيه أن رسول الله ﷺ كان يرفع يديه حذو منكبيه إذا افتتح الصلوة وإذا كبر للركوع وإذا رفع رأسه من الركوع رفعهما كذلك أيضاً، وقال سمع الله لمن حمده ربنا ولك الحمد وكان لا يفعل ذلك في السجود. ترجمه: د حضرت ابن عمر رضی الله تعالیٰ عنه څخه روایت دی چي نبي عليه السلام چي به کله لمونځ شروع کوی نو تر دواړو اوږو پوري يې خپل دواړه لاسونه پورته کول او سمع الله لمن حمده وربنا لك الحمد به يې وایی او په سجده کي به يې دارقم نه کول .

دلته بیان دادی چي په تکبیر تحریمه او رفع یدین کي به معیت وي . د تکبیر سره به لاسونه پورته کېږي . د دې لپاره بخاري دسواء تعبیر

اختیار کړی چې دواړه عمل به برابر برابر کيږي .
 کواکي امام بخاري په دې مسئله کې د شوافعو موافقت وکړی . دده
 په نزد دغه راجح دی چې د تکبیر سره به رفع یدین کيږي خو د احنافو په
 نزد راجح دا دی چې اول لاسونه پورته سي بیا تکبیر ویل کيږي . روایات
 د دواړه سره سته . په مسلم شریف کې د حضرت ابن عمر رضی الله تعالیٰ
 عنه څخه روایت دی :

كان رسول الله ﷺ إذا قام إلى الصلوة رفع يديه حتى تكونا بحذاء
 منكبيه ثم كبر .

چې اول به ده (مبارک علیه السلام) تر اوږو پوري لاسونه پورته کول،
 بیا به یې تکبیر وایی . د درایت تقاضا هم دغه ده .

صاحب هدایه ویلي چې لاس پورته کول د غیر الله څخه د لویې نفې
 کوي او تکبیر ویل الله جل شانہ ته لویې ثابتوي . او نفې پر اثبات باندي د
 مخه ده لکه په لا اله الا الله کې اول نفې ده بیا اثبات دی ، نو ددې وجهي
 رفع یدین باید پر تکبیر مقدم وي .
 د حدیث تشریح:

د حضرت ابن عمر رضی الله تعالیٰ عنه څخه روایت دی چې نبی علیه
 السلام به کله د لمانځه افتتاح کوله نو تر اوږو پوري به یې خپل لاسونه
 مبارک پورته کول، پس دغه لفظ يعني إذا افتتح الصلوة څخه د امام
 بخاري ترجمه الباب ثابت دی او تر دې هم واضحه خبره د خورواياتو څخه
 وروسته راځي . چې هلته "رفع یدیه حین یکبر" ذکر دی . بهر حال د
 روایت څخه معیت او مقارنت هم ثابت دی .

په روایت کي درفع یدین ددرو ځایو ذکر دی . د تکبیر تحریمه په وخت کي، رکوع ته د تللو په وخت کي او درکوع څخه سر راپورته کولو کي . د تکبیر تحریمه ماسوا پر دادو ځایو باندي رفع یدین ثابت دی . او د صحابه وو پر دغه باندي عمل هم دی . خو امام بخاري داسې مسئله په هغه بل باب کي پېش کړې ده . نو ددې وجهي موږ د انصاف سره دا مسئله هلته بیانوو .

حکمت رفع یدین

د تکبیر تحریمه په وخت کي درفع یدین یو حکمت خو هغه دی کوم چي صاحب هدایه بیان کړی . د نورو علماؤ څخه زیات حکمتونه منقول دي . د امام شافعي څخه ربیع درفع یدین په شان کي پوښتنه وکړه نو ده وویل چي ددې حقیقت دادی د خدای د عظمت اعتراف او د نبی علیه السلام د سنت اتباع ، چا بیا ویلي دي ددې حکمت دادی چي دنیا شاته پرېښول دي او خالص د الله جل شانہ د عبادت و طرف ته د متوجه کېدلو اظهار کول دي . او صاحب بدائع وايي چي ددې حکمت دادی چي کڼو ته هم د لمانځه د افتتاح علم وسي . ځکه د لمانځه د نورو انتقالاتو علم خو د لمونځ کونکي په لیدلو سره حاصلیږي . او په حالت استعواء کي چي چیري چیري لمونځ کونکو ته په کتلو سره علم نه سي کېدای هلته د رفع یدین په ذریعه کڼو ته د خبرېدو اهمیت ورکول سو ، لکه په اخترو کي تکبیر زوائد او دوتر د دعائي قنوت لپاره تکبیر .

د صاحب بدائع بیان کړل سوی حکمت، د خنفيه وو د ذوق مطابق دی ،

خو په حدیث کي په دوو نورو ځایو کي درفع یدین ذکر دی، دهغه حکمت دا بیان سوی دی چي د تکبیر تحریمه وروسته اوږده قیام ول اوس د لمانځه دویم رکن یعنی رکوع ته ځي . ددې وجهي د لمونځ کونکي د تیار او متوجه کېدلو لپاره لاسونه پورته سول، بیا چي یې د رکوع څخه سر راپورته کړی نو د لمانځه د دریم تر ټولو د اهم رکن تیاري ده . ددې وجهي څخه بیا د طبیعت د بیداره کولو لپاره لاسونه پورته سول ، یعنی په دغو ارکانو کي چي په ژبي سره د کوم خالق تسبیحات وایي نو د قول سره په خپل عمل باندي هم دهغه ذات د عظمت اعتراف وکړه وغیره .

په ابتداء کي دا عمل جاري وو وروسته به هم کله کله پرې عمل کېدی خو د نبی علیه السلام زیات عمل څه وو او د خلفاء راشدینو او د صحابه کرامو تابعین او د اسلافو په نزد د کوم عمل کثرت دی ، دا دغه راروانه مسئله ده .

باب رفع الیدین إذا کبر وإذا رکع وإذا رفع

د تکبیر تحریمه په وخت کي رکوع ته چي ځي او درکوع څخه چي سر را پورته کوي د لاسو د پورته کولو بیان:

حدثنا محمد بن مقاتل قال: أخبرنا عبد الله بن المبارك قال: أخبرنا يونس عن الزهري، قال أخبرني سالم بن عبد الله عن عبد الله بن عمر قال: رأيت رسول الله ﷺ إذا قام في الصلوة رفع يديه حتى تكونا حذو منكبيه و كان يفعل ذلك حين يكبر للركوع ويفعل ذلك إذا رفع رأسه من الركوع و

يقول سمع الله لمن حمده ولا يفعل ذلك في السجود.

حدثنا اسحاق الواسطي، قال: حدثنا خالد بن عبد الله عن خالد عن أبي قلابه انه رأى مالك بن الحويرث إذا صلى كبر ورفع يديه وإذا أراد ان يركع رفع يديه وإذا رفع رأسه من الركوع رفع يديه وحدث ان رسول الله ﷺ صنع هكذا.

ترجمہ: حضرت عبداللہ بن عمر رضی اللہ تعالیٰ عنہ خُخہ روایت دی چي ما نبي عليه السلام وليدی چي کله به دی دلمانخه لپاره ودرپدی نو ده (مبارک) به خپل دواړه لاسونه پورته کول، تر دا اندازې چي لاسونه به يې داوړو سره برارېدل چي کله به ده (مبارک) درکوع لپاره تکبير وايو نو هم به ده دغه رفع کوله او چي کله به يې درکوع خُخه سرراپورته کوی نو هم به يې دغه رقم کول. او سمع الله لمن حمده به يې وايو. او ده (مبارک) به دا عمل په سجده کي نه کوی، ابو قلابه وايي چي ده حضرت مالک رضی اللہ تعالیٰ عنہ بن الحويرث وليدی چي کله به هغه لمونځ کوی نو الله اکبر به يې وايو او رفع يدين به يې کاوئ. او چي کله به يې رکوع ته دتللو اراده کوله نو رفع يدين به يې کاوئ او چي کله به يې درکوع خُخه سرراپورته کوی رفع يدين به يې کوی، او ده بيان وکړی چي نبي عليه السلام هم دغه رقم وکړه.

د ترجمي مقصد:

مقصد بالکل واضح دی. چي د تکبير په انعقاد کي رکوع ته تلل او درکوع خُخه په سرراپورته کولو کي رفع يدين سنت دی. دامام بخاري^۱ مسلک دغه دی. پر دغه موضوع باندي د (امام بخاري) يوه مستقلة

رساله "جزء رفع الیدین" تصنیف کړې ده . په دې رساله کې ده درفع یدین څخه د انکار کولو والا او یا و دې ته د بدعت ویلو والا تردید کړی دی ، او ویلي یې دي چې رفع یدین ته بدعت ویل پر صحابه کرامو رضوان الله علیهم اجمعین باندې او د دوی وروسته را تلو والا اسلافو باندې د طعن (عیب کولو) برابر دی . او دا چې درفع پرېښولو والا لکه سفیان ثوري ، وکیع او اهل کوفه هم پر رفع یدین کولو والا باندې د خوابدې اظهار نه کوي وغیره .

خو حقیقت دا دی چې د امام بخاري رسالې هم د انصاف پر ځای باندې مناظرانه رنگ اخیستی دی . او ده درفع یدین د پرېښولو والا د تردید په سلسله کې تر حد تجاوز کړی دی . حیرت دی چې دی درفع په ترک کې هیڅ کنجائش نه بولي . دده دعوی ده درفع ترک په حدیث سره نه دی ثابت . او سر دې چې واقعه داده چې دواړه مسلکونه په حدیث سره ثابت دي او څومره صحابه کرام رضوان الله علیهم اجمعین ، تابعین جلیل القدر امامان ، فقهاء او محدثین درفع د پرېښولو د ترجیح قائل دي .

د مسئلې نوعیت:

حقیقت دا دی چې په دې مسئله کې دواړو فریقو د اعتدال د لاري څخه تجاوز کړی دی دیو مناظرانه انداز اختیارولو په سبب دې مسئلې اهمیت اختیار کړی دی . بیا د دې اوس عصر حاضر د ادب و احترام څخه محروم یو جماعت د جارحیت په سبب په هندوستان کې دې مسئلې ته ډېر زیات اهمیت حاصل سو . کښې د مجتهدینو امامانو په مابین کې خو په دې مسئلې کې اختلاف محض داوړی و غیر اوړی یا د افضل و مفضول ده .

کومو امامانو چي رفع یدین راجح بللی دی د هغو په نزد در رفع ترک هم جائز ده او د کومو امامانو مختاره مسلک چي در رفع ترک دی د هغو په نزد رفع یدین هم مباح دی .

د حضرت گنگوهي^۲ څخه په دې مسئلې کې پوښتنه وسوه نو ده تحریر او ویل چي ”زما مسلک د ترک رفع دی لکه احنافو قداماؤ چي ویلي دي او طعن زما په نزد په یو چا باندي نه دی او دا چي مسئله مختلف فیه ده . او احادیث د دواړو خواوو موجود دي او د صحابه وو عمل هم او قوت و ضعف مختلف دي، بالآخر دواړه معمول بهادي . (فتاویٰ رشیدیہ ص ۲۶۴)

د حضرت گنگوهي^۲ د تحریر څخه د اکابر دیوبند ذوق معلوم سو چي دی د متقدمینو د شدت خوښولو د طبقې څه ډېر ليري دي او د دوی څخه د اعتدال خوښولو والا طبقو در جحاناتو حامل دی . لکه د څلورمې صدۍ مشهور مفسر او حنفي فقيه امام ابو بکر جصاص (المتوفی ۲۷۰ هـ) په احکام القرآن کې د کتب علیکم الصیام تحت پر رؤیت هلال باندي بحث کړی دی دا اصول یې بیان کړي دي:

چي د عوامي ضرورت او فرض درجې د احکامو د ثبوت لپاره د خبر مستفیض ضرورت دی او که چیري مسئله د مسلمانانو د عام ضرورت متعلق نه وي او حکم هم د فرض په درجه کې نه وي نو هلته خبر پر مستفیض باندي انحصار نه دی په اخبار احاد سره هم دا احکام ثابت کېدای سي .

او په دارقم مسائلو کې د فقهاؤ په مابین کې اختلاف عموماً افضل او

غیر افضل وي، بیا ده ددي مثال په اختلاف د کلماتو د آذان او اقامت، رکوع ته د تللو په وخت کي رفع یدین، داختر و د تکبیرونو و غیره کي شمارلي دي. (احکام القرآن ۱/۲۰۳)

معلومه سوه چي په شوافع فقهاؤ کي چي کومو خلکو چي پر ترک د رفع باندي یا په احنافو فقهاؤ کي چي کومو خلکو پر رفع یدین باندي د کراهت یو څه خبره کړې ده هغه یې بې حایه پر تشدد باندي مبني ده او د دیوبند د اکابرو اعتدال د ذوق منافي ده.

.....☆.....

د مذاهبو بیان:

د تکبیر تحریمه په وخت کي د رفع یدین پر ثبوت او پر عمل باندي د ټولو اتفاق دی. دغه رنگه د رکوع وروسته سجدې ته د تللو په وخت کي، او د سجدې څخه سر را پورته کولو په وخت کي پر رفع یدین باندي د امامانو او جمهورو په نزد عمل نسته. سره ددې چي دروایاتو څخه ثابت دی. البته رکوع ته د تللو په وخت کي، او د رکوع څخه دراپورته کېدلو کي د رفع یدین په مسئله کي اختلاف و سو.

امام ابو حنیفه او امام مالک خپل مشهور او مفتی به روایت مطابق د رفع د ترک قائل دي، د ډېرو صحابه رضوان الله عنهم اجمعین، تابعینو او فقهاؤ مسلک داغه دی. امام ترمذي ويلي:

وبه يقول غير واحد من أصحاب النبي ﷺ والتابعين وهو قول سفيان وأهل الكوفة.

او امام شافعي او امام احمد د رفع یدین قائل دي او د متعددو صحابه

گرامو تابعینو او عامو محدثینو مسلک همدغه دي .

د احادیثو تشریح:

امام بخاري تر باب لاندې دوه روايتونه ذکر کړي دي: اول روايت د حضرت عبد الله بن عمر رضي الله تعالى عنه څخه دی، او دويم روايت د حضرت بن الحويرث رضي الله تعالى عنه څخه دی. په دې دواړو روايتو کې دا ذکر دی چې نبي عليه السلام د تکبير تحریمه په وخت کې هم رفع یدین وکړ او رکوع ته چې تلې هم، او درکوع څخه چې يې سر راپورته کړی هم يې وکړی. د حضرت ابن عمر رضي الله تعالى عنه په روايت کې خورأيت ذکر دی چې ما نبي عليه السلام پر دغو ځايو باندي وليدی چې لاس يې پورته کړی. او د حضرت مالک بن الحويرث رضي الله تعالى عنه په روايت کې د صنع لفظ دی چې نبي عليه السلام دا عمل وکړی. د دومره خبرې څخه د چا اختلاف يا انکار نسي کېدای چې د نبي عليه السلام څخه رفع یدین ثابت دی خو د رفع یدین په ترجيح باندي د استدلال لپاره دومره خبره کافي نه ده. ځکه د ابن عمر رضي الله تعالى عنه په روايت کې ذکر "رأيت" يا د مالک بن الحويرث رضي الله تعالى عنه په روايت کې مذکور "صنع" تقاضا خو تکرار هم نه ده که چیرې ابن عمر رضي الله تعالى عنه يو وار وليدل يا ده يو وار هم دا عمل وکړی نو رأيت يا صنع ويل صحيح دي.

گواکې د حضرت ابن عمر رضي الله تعالى عنه او د حضرت مالک رضي الله تعالى عنه د روايتو څخه خالص دا ثابته سوه چې پر دا درو ځايو باندي رفع یدین سوی دی. خو دا خبره د دغو رواياتو څخه يو رقم نسي

ثابت کهدای چي پر دغه فعل باندي د مداومت سره عمل وسو . او دا ثابتول هم ممکن نه دي چي دا عمل د نبي عليه السلام آخري عمل وو . که چيري درواياتو څخه دا ثابتيدای چي نبي عليه السلام پر رفع يدين باندي مداومت وکړی يا داده (مبارک) آخري عمل وو نو استدلال کهدای سو چي پر پېښول درفع ناجائز يا د سنت خلاف دي، يا مرجوح دي خو چي کله روايتونه ددې دواړو خبرو څخه د يوه معلومات هم نه ورکوي نو ددې څخه هغه مقصد حاصل نه سو چي د هغه لپاره امام بخاري هغه دلته ذکر کړی دی .

.....

د رفع الیدین پر دوام باندي

د استدلال جائزه:

دامام بخاري رضي الله تعالى عنه چي کوم روايات په باب کي ذکر کړي دي د هغو څخه خو مقصد نسي ثابت کهدای . هو ! داويل کهدای سي چي د حضرت ابن عمر رضي الله تعالى عنه په روايت کي د "کان يرفع" الفاظ هم دي چي په هغه سره پر استمرار باندي استدلال کيږي نو په دې سلسله کي اوله خبره خو داده چي په حديث شريف د کان يفعل څخه د استمرار ثبوت ضروري نه دی . که چيري نبي عليه السلام يو وار هم يو عمل کړی وي نو راوي د هغه څخه تعبير په کان يفعل سره کوي، امام نووي پر متعددو ځايو باندي ددې وضاحت کړی دی: لکه په باب صلوة الليل (مسلم ۱/۲۵۴) کي د حضرت عائشه رضي الله عنها په روايت کي دا الفاظ دي: کان يصلي ثلث عشرة ركعة، يصلي ثمان ركعات ثم يوتر ثم يصلي

رکعتین و هو جالس - ”کان یصلی“ ڇڏو ڊا استمرار و طرف ته ذهن منتقل کیری ڇو علامه نووی وایی ڇي ددي روایت ڇڏو ڊا تر وروسته ددو رکعتو جواز معلومیری، ڇو ڇه نبي علیه السلام پر دي باندي مواظبت نه دی کړی، بلکه ڊا فعل دده مبارک ڇڏو ڊو وار دوه وار ڇو وار ڇو ثابت دی، ددي وروسته وایی:

ولا تغتر بقولها ”کان یصلی“ فان المختار الذی علیه الاکثرون والمحققون من الاصولیین ان لفظ کان لا يلزم منها الدوام ولا التکرار الخ - (مسلم ۲۵۴/۱).

او تاسي باید د حضرت عائشه رضی الله عنها د قول ”کان یصلی“ ڇڏو ځوا نه سی. ددي وجهي ڇي اکثر علماء او د علم اصول د تحقیق د خاوندانو مختار مسلک ڊا دی ڇي لفظ ”کان“ ڇڏو نه دوام راځي نه تکرار. الخ

بیا هغه لیکلي دي ڇي ڊا تعبیر د خپل اصل وضع په اعتبار سره د دوام و تکرار تقاضا نه کوي، بیا یی ددي زیات وضاحت په یو مثال سره کړی دی. ددي وجهي اوله خبره خو ڊا ده ڇي په ”کان یرفع“ سره پر دوام باندي استدلال نه دی ممکن، خالص پر استمرار باندي استدلال کول کمزوري خبره ده. په دي خبره په دي ډول سره سر خلاص کړی ڇي د ”کان یفعل“ ترجمه ڊا سوه ڇي مبارک علیه السلام ڊا رقم کول، اوس ڊا رقم کول علی الدوام وویا په اکثریت سره وویا کله کله وو. کان یفعل په هر صورت کي صادقیری، خو که چیري موږ ستاسي رعایت وکړو یا دیو خارجي دلیل په سبب پر استمرار باندي دلالت تسلیم هم کړو نو دویمه

خبرہ دادہ چي ددې څخه زيات زيات سي نو دومره ثبوت سو چي دا عمل په لس واره يا سل واره وسو خو په دومره خبره سره مقصد نه ثابتیږي . مقصد يعني درفع يدين ترجيح . نو دی مبارک ددې عمل پر دوام باندي نیز رفع يدين تر آخري حیات پوري برقرار ساتل، يعني د نبي عليه السلام آخري عمل کېدلو پر ثبوت باندي موقوف دی، او دا خبري ددې روایت څخه څه بلکه دیوه معتبر روایت څخه هم ثابتي نه دي .

د بیهقي اضافه:

البته کومه اضافه چي بیهقي د ابن عمر رضی الله تعالیٰ عنه په روایت کي کړې ده هغه اضافه په دې سلسله کي پېش کېدای سي چي الفاظ يې دغه دي: فما زالت تلك صلوته حتى لقي الله تعالى يعني دا چي مبارک عليه السلام تر وفات پوري داغه رقم لمونځ کوی دا اضافه که څه هم په سنن بیهقي کي نسته . د بیهقي په "خلافيات" کي سته خو معتبرو خلکو دغه نقل کړی دی، قاضي شوکاني اول د حضرت ابن عمر رضی الله تعالیٰ عنه روایت ذکر کړی دی بیا د بیهقي دغه اضافه د استدلال په ځای کي ذکر کړی، بیا يې ابن مدينې دا خبره نقل کړې:

هذا الحديث عندي حجة على الخلق، كل من سمعه فعليه ان يعمل به لانه ليس في اسناده شيء .

چي دا حديث زما په نزديک دې مسئله کي د ټولي نړۍ لپاره حجت دی، چي کوم څوک يې واورې پر دې باندي عمل کول لازمي دي . ځکه چي ددې په سند کي هيڅ کمی نسته .

د قاضي شوکاني د قائم سوي ترتيب څخه دا شبه کيږي چي ابن مدينې

د بیهقي د اضافي هم توثيق کوي . حالانکه دارقم نسي کېدای، ابن مدیني ددې روایت په شان کې خوډېر څه ویل کېدای سي چې په هغه کې دا اضافه نسته . ددې شیخینو هم تخریج کړی دی خو د بیهقي د اضافي په شان کې دی دا څنګه ویلای سي چې دده په سند کې هیڅ خبره نسته . ددې اضافي په شان کې د ضعیف څه د موضوع کېدلو پوري دعوه سوې ده . ځکه دا اضافه چې د کومو روایاتو په ذریعه را روانه ده په هغه کې دوه راویان یو عصمت بن محمد انصاري او دویم عبد الرحمن بن قریش باندې ډېره خبره سوې ده . د عصمة بن محمد انصاري په شان کې ابو حاتم ویلي "لیس بقوی" یحییٰ بن معین ویلي دي چې دا کذاب دی، حدیثونه وضع کوي . عقیلي ویلي دي چې دا د ثقة د طرفه څخه باطل روایتونه نقل کوي . دارقطني ویلي چې دا متروک دی، ابن عدي ویلي چې دده ټوله روایات غیر محفوظ دي .

دغه رنگه دویم راوي عبد الرحمن بن قریش متهم بالوضع کښل سوی دی وغیره . د غور کولو خبره ده چې کله دا اضافه درواة دا حال دی نو ابن مدیني څنګه پر خلق خداوندي باندې حجت بولي . یقیني خبره ده چې دده دا خبره د اصل روایت په شان کې ده، او ددې څخه درفع پر ترجیح باندې استدلال تام نه دی .

په روایت کې قابل غور ځای:

تر دې پوري چې دا خبره صفا سوه چې د حضرت ابن عمر رضی الله تعالیٰ عنه دروایت څخه خالص دومره خبره معلومه سوه چې درفع یدین عمل درسول الله ﷺ څخه ثابت دی لکه څنګه چې دنورو روایاتو څخه د

رفع د ترک عمل هم ثابت دی . او دا دارقم خبره ده د کوم شي څخه چي د چا انکار نه وي البته د رفع د ترجیح لپاره چي د کوم دوام و استمرار او تر آخر عمر پوري ددې د برقرار ساتلو د صراحت ضرورت دی هغه دیو معتبر روایت څخه ثابت نه دی .

گواکي څومره خبره چي د معتبر روایتونو څخه ثابته ده، د هغه څخه خبره نه جوړېږي او د خبري جوړولو يعني د رفع یدین ترجیح د ثابتولو لپاره چي د کومو شيانو ضرورت دی هغه په روایت کي موجود نه دی . بیا دا چي روایت که څه هم په مختلفو سندو سره په ټولو کتابو کي ذکر دی او سند هم نهایتي بڼه دی د سلسله الذهب په نامه سره موسوم دی خو د دې سره په روایت کي خو د غور قابل ځایونه دي او کتلو والا حیران سي چي کوم صورت اختیار کړي .

(۱) په رفع او وقف کي اختلاف:

تر ټولو اوله خبره خو داده چي د روایت په مرفوع کېدلو یا موقوف کي اختلاف دی، سالم د مرفوع بیانوي او نافع موقوف ورته وایي او د نافع د روایت په موقوف یا مرفوع کي هم اختلاف دی . امام بخاري مرفوع ته او امام ابو داؤد موقوف کېدو ته یې ترجیح ورکوي . او په دې اختلاف کي دوی حضراتو که څه هم سالم ته ترجیح ورکړه . خو دا کلیه نه ده د سالم او نافع اختلاف دغه رنگه په څلورو روایتو کي دی . او په دوی کي نافع ته ترجیح ورکولو والا هم سته . سالم د حضرت ابن عمر رضی الله تعالی عنه صاحبزاده او نافع مولی چي د حضرت ابن عمر رضی الله تعالی عنه

صحبت او خدمت کي زیات دخل وو . بیا دادرفع و وقف دا اختلاف ډېر اهم نه دی، حافظ اصيلي خو دالیکلي دي چي دامام مالک داروايت د اخیستلو وجه همدغه ده چي داموقوف دی . وایی: ولم ياخذ به مالك، لأن نافعاً وقفه علی ابن عمر . (نیل الفرقدين ص ۴۱)

امام مالک داروايت نه واخیستی، ځکه نافع داپر ابن عمر باندي موقوف کړی دی . زرقاني هم دغه لیکلي دي چي دامام مالک دې روايت ته د اختیار نه ورکولو وجه په رفع او وقف کي اختلاف دی: قال الزرقاني وبه يعلم تحامل الحافظ فی قوله: ار للمالکيه دليلاً علی ترکه ولا متمسکاً إلا قول ابن قاسم لأنه لما اختلف فی رفعه ووقفه ترک مالک فی المشهور القول باستحباب ذلك لأن الاصل صيانة الصلوة عن الافعال . (زرقاني ۱/۱۴۳)

زرقاني وویل، ددې بحث څخه معلومه سوه چي حافظ ابن حجر وویل ”چي زما درفع يدين د ترک لپاره د مالکيه سره هيڅ دليل او بنياد د ابن قاسم د قول ماسوانه سو پيدا، د غير ذمه واري ثبوت يې ورکړی . ددې وجهي چي کله په روايت کي درفع او وقف اختلاف ثابت سونو امام مالک د مشهور قول مطابق داپرېښووی . ځکه لمونځ په (غير ثابت) افعالو سره محفوظ ساتل اصل دی .

(۲) درفع په ځايو کي اختلاف:

د حضرت ابن عمر رضی الله تعالیٰ عنه په روايت کي دويم ذغور قابل ځای دادی چي په دې درفع په ځايو کي ډېر اختلاف دی . دې ته د محدثينو په اصطلاح اضطراب وایی، د حضرت ابن عمر رضی الله تعالیٰ عنه څخه په دې سلسله کي شپږ رقمه روايتونه منقول دي .

﴿۱﴾ په بعضي روايتو کي خالص يو وار يعني د تکبير تحریمه په وخت کي رفع سته لکه مالکيه معتبر کتاب المدونه الکبریٰ (۶۹/۱) کي دي په دې روايت کي رکوع ته د تللو په وخت کي او درکوع څخه سر را پورته کولو وروسته درفع نه کولو يعني ترک يا درفع ذکر نسته خو په مدونه کي يې دهغه روايت درفع د پرېښوولو د دليل لپاره سوی دی .

ددې سند (ابن وهب) عن مالک بن انس ابن شهاب عن سالم بن عبد الله عن ابيه الخ مذكور دی . او دا چي په مسند حميري کي همدغه روايت رکوع او درکوع څخه د سر را پورته کولو کي د ترک رفع الیدین د تصريح سره د ابن شهاب زهري د سند سره دارقم دی چی : حدثنا الحمیدی قال حدثنا سفیان عن عیینة قال حدثنا الزهري قال اخبرني سالم بن عبد الله عن ابيه قال رأيت رسول الله ﷺ إذا افتتح الصلوة رفع يديه حذو منكبيه ، وإذا اراد ان يركع وبعدهما يرفع رأسه من الركوع فلا يرفع ولا بين السجدين . (مسند حمیدی قلمی ص ۷۶)

(داروايت د مسند حميدي د قلمي نسخې څخه نقل سوی دی چي په دارالعلوم کتب خان کي محفوظ دی او د مسند حميدي په مطبوعه نسخه کي د کتابت د غلطی د وجهي څخه د سفیان بن عیینة نوم پاته سوی دی او په دې کي : حدثنا الحمیدی قال حدثنا الزهري الخ دی)

په دې روايت کي په دواړو ځایو کي درفع د ترک تصريح ده ، زیادت دا چي په مسند ابي عوانه کي هم دغه روايت د سفیان بن عیینة څخه په دغه سند سره دارقم دی : سفیان بن عیینة عن الزهري عن سالم عن ابيه قال رأيت رسول الله ﷺ إذا افتتح الصلوة رفع يديه حتى يحاذي بها وقال

بعضهم حذو منكبيه وإذا اراد ان يركع وبعدهما يرفع رأسه من الركوع لا يرفعهما - (مسند أبي عوانه ۹۵/۲) .

۲..... په بعضي روايتو کي دوه ځايه، يعني تکبير تحریمه او درکوع څخه راپورته کېدو په وخت کي رفع ده لکه په موطا امام مالک کي چي دي او ددې په متابعت کي د متعددو خلکو روايتونه دي .

۳..... په بعضي روايتو کي ددې ځايه يعني تکبير تحریمه، رکوع دتللو په وخت کي او درکوع څخه راپورته کېدو په وخت کي رفع يدين سته لکه په حديث باب کي چي دي .

۴..... په بعضي روايتو کي څلور ځايه يعني ددې درو ځايو ماسوا چي دالور ذکر سوه څلورم ځای چي ددو رکعتو څخه راپورته کېدو په وخت کي هم رفع ذکر دی . داروايت دبخاري شريفي پر دغه صفحه باندي دی او اما بخاري پر دې باندي مستقل ترجمه باب رفع الیدین إذا قام من الركعتين ایښی دی .

۵..... په بعضو روايتو کي ددې لوړ مذکوره څلورو ځايو ماسوا پنځم ځای يعني سجدي ته دتللو په وخت کي هم رفع مذکور ده داروايت د بخاري په جز رفع الیدین کي دی .

۶..... په بعضي ځايو کي پر دې پنځو باندي انحصار نسته بلکه دهر انتقال يعني هر قيام ذقعود او هر خفض و رفع په وخت کي د رفع يدين صراحت سته . داروايت حافظ ابن حجر په فتح الباري کي دطحاوي مشکل الآثار په حواله سره نقل کړي دي او پر دې باندي يې دشنوذ حکم هم کړی دی خو ددې شنوذ جواب هم ورکول کيږي .

خلاصہ دا چي د حضرت ابن عمر رضی اللہ تعالیٰ عنہ روایت کہ خہ ہ
 د مسند پہ اعتبار سرہ یقیناً صحیح دی خو پہ دی کی د شہرِ رقصہ
 مختلف روایتو پہ سبب اضطراب ستہ . چي د ہفہ ختمول ممکن ہ نہ
 دی، یعنی دا ممکنہ نہ دہ چي د روایت ماسوا بقیہ بول روایت ساقط و
 کالعدم و بولی . نو بیادا کوم انصاف دی چي یو روایت و اخلي نو د نور
 بولہ بقیہ نظر انداز کړي نو دا ہم کیدلای سی بلکه دغہ واقعہ دہ چي د
 نبی علیہ السلام پہ عمل کی تنوع وي . او حضرت ابن عمر رضی اللہ
 تعالیٰ عنہ چي نبی علیہ السلام پر خو اندازہ بانئي عمل کولو کی نیس
 و ی ہفسي یی نقل کړي دي او دغہ رنگہ د حضرت ابن عمر رضی اللہ
 تعالیٰ عنہ د روایت خخہ چي خہ رقم د رفع یدین فعل اخیستل کیږي دغہ
 رقم دده د روایت خخہ د رفع یدین ترک ہ اخیستل کیږي سی .

(۲) - د حضرت ابن عمر رضی اللہ عنہ پہ عمل کی اختلاف:

د حضرت ابن عمر رضی اللہ تعالیٰ عنہ روایت درہ د غور و فکر
 خلی دئی چي د حضرت ابن عمر رضی اللہ تعالیٰ عنہ خخہ پہ د
 کی مختلف عمل منقول دی و پر درو حیو بانئي د رفع عمل ہ ثابت دی
 و د درو زیت حیو کی ہ د رفع یدین عمل دده مبرک خخہ ثابت دی .
 ابن حزم د خپل دارقہ سند سرہ چي د ہفہ پہ شان کی دی ویی ہ سند
 لا متخلہ فیہ . پہ دی سند کی ہیغ عیب نسته نقل کړي یی دي .

انہ کان یرفع یدہ إذا دخل فی الصلوة وإذا رکع وإذا قال سجد
 لمن حمدہ وإذا سجد وین الکرعین . یعنی ابن عمر رضی اللہ تعالیٰ عنہ
 د تحریمہ پہ وخت کی رکوع تہ د تسو پہ وخت کی د سجد لمن حمدہ

ویلوا په وخت کي سجده ته تللو په وخت کي او د دوو رکعتو په مابین کي به یې رفع یدین کوی . او دا چي د حضرت ابن عمر رضی الله تعالی عنه څخه د تکبیر تحریمه ماسوا په ټولو ځایو باندي ترک درفع یدین هم ثابت دی . امام طحاوی په شرح معانی الآثار کي په صحیح او متصل سند سره نقل کړي دي: عن مجاهد قال صليت خلف ابن عمر فلم يكن يرفع يديه إلا في التكبيرة الاولى من الصلوة . (طحاوی ۱/۱۵۵)

مجاهد وايي چي ما د حضرت ابن عمر رضی الله تعالی عنه شاته لمونځ وکړی نو ده د تکبیر اولی ماسوا پر يوه ځای باندي رفع یدین نه وکړی .

مصنف ابن شيبه کي هم ما رأيت ابن عمر يرفع يديه إلا في أول ما يفتتح . (عيني ۵/۲۷۲)

امام طحاوی پر دې بحث کوي ليکي چي د حضرت ابن عمر رضی الله تعالی عنه د افعول د نبي عليه السلام د وفات وروسته دی . او د اېنگاره ده چي دا په داسي صورت کي کېدای سي کله چي د حضرت ابن عمر رضی الله تعالی عنه په علم کي درفع یدین نسخ راغلی وي ، بيا يې دا هم ليکلي دي که څوک دا ووايي چي حضرت ابن عمر رضی الله تعالی عنه رفع یدین کاوئ نو په جواب کي دغه ويل کيږي چي د طاؤس بيان درفع یدین پر ترک باندي د دليل قائمېدلو څخه دمخه کېدای سي .

د طحاوی د خبري خلاصه داده چي ابن عمر رضی الله تعالی عنه رفع یدین کاوئ چي کله درفع د پرېښولو خبره محقق ثابته سوه نو ده درفع یدین عمل پرېښووی خو زموږ په خيال کي تر دې قريب احتمال دادی چي

حضرت ابن عمر رضی اللہ تعالیٰ عنہ نہ رفع یدین پہ مداومت سرہ کاوی، نہ یی رفع یدین پر پهنوی پر داوړو باندي وقتاً فوقتاً یی عمل کاوی. کوم شاگرد چي کوم عمل لیدلی دی هغه یی نقل کری. مجاهد هم جلیل القدر ثقات تابعین کي دي دده دپیدایش تاریخ ۲۱ هـ دی او د حضرت ابن عمر رضی اللہ تعالیٰ عنہ وفات په ۷۳ هجري کي سو.

گواکي د حضرت ابن عمر رضی اللہ تعالیٰ عنہ وفات په وخت کي دده عمر ۵۲ کاله وو. د حضرت ابن عمر رضی اللہ تعالیٰ عنہ سره دده تعلق د خدمت وو. اکثر وخت چي به تلی دده رکاب به یی نیولی وو. د مجاهد بیان (البدائع ۲۰۸/۲) کي خویې دانقل کړي دي چي تر دوه کاله پوري د حضرت ابن عمر رضی اللہ تعالیٰ عنہ شاته لمونځ کړی دی نو هغه تر تکبیر تحریمه ماسوايو حای هم تکبیر تحریمه نه کوی. یو قریبي شاگرد چي په وختو وختو یی خدمت کړی دی چي هغه کله دابیان کوي چي ما د تکبیر تحریمه ماسوا د ابن عمر رضی اللہ تعالیٰ عنہ رفع یدین نه دی لیدلی نو دا به ویل کیږي چي درفع یدین پر پهنوول هم د حضرت ابن عمر رضی اللہ تعالیٰ عنہ څخه په کثرت سره ثابت دی. گواکي رفع یدین به یی په میاشتو کوی او درفع یدین پر ترک باندي به یی هم په میاشتو عمل کوی. لکه د نبی علیه السلام په شان کي راځي. چي کله به یی روژه ونیول نو بیا به یی روژه وه اندازاً چي شاید په دغه میاشته کي به یی روزې نه وې. او کله به یی روژه نه وه نو دومره وخت به تېر سو چي ام المؤمنین به دا خیال سو چي شاید په دې میاشته کي دی مبارک روژه نه نیسي. نو د دې وجهي موږ د محاذ قائلول پر حای باندي د سلامتي رویي

لاره خوبسه وو چي د حضرت ابن عمر رضی اللہ تعالیٰ عنہ عمل به دواړه رقمه وي .

(۴) د حضرت ابن عمر رضی اللہ تعالیٰ عنہ په روایت کي درفع یدین د پرېښوولو اشارې:

د حضرت عمر رضی اللہ تعالیٰ عنہ په روایت کي د غور و فکر قابل خلورم خای دادی چي که چیري د پوره لمانځه تفصیلي کیفیت بیان وای او په دغه تفصیل کي یو جز درفع یدین هم وای نو ددې نوعیت به بل وای او پوهېدنه به وای چي دا هم د ذکر قابل خبره ده .

خو په دې روایت کي دا صورت نسته ځکه چي حضرت ابن عمر رضی اللہ تعالیٰ عنہ ټوله تفصیلات پرېښوول او خالص یو جز رفع یدین نقل کوي او د دواړو سجدو په مابین کي درفع یدین نفی هم کوي او دایو داسي جز دی چي که چیري په عهد رسالت کي رکوع ته د تللو په وخت کي او درکوع څنځه دراپورته کېدو په وخت کي ددې عمل مداومت تسلیم سي نو منل کېږي به چي دورځي په فرض اولس (۱۷) رکعتو کي ۲۴ واره دا عمل کېدای .

او که چیري سنت او نوافل هم ورشامل سي نو دورځي ترسل هم تعداد متجاوز گرځي . بیا چي کله دا عمل دومره په کثرت سره کېدای نو د لمانځه ټوله کیفیات صرف نظر گرځول او خالص دا جز په اهمیت سره بیانول بالکل دارقم دی لکه څوک چي ټوله کیفیات پرېږدي دا بیان کړي چي درسالت په زمانه کي په هر رکعت کي دوې سجدې کېدې او ښکاره چي د خاص صورت حال او د مخصوص داعیه ماسوا داسي خبره نقل کول

په ذهن کي نه راتلو والا خبره ده . نو ددې وجهي په روايت کي دهر باخونده انسان لپاره اشاره واضح ده چي حضرت ابن عمر رضي الله تعالى عنه د خصوصي احوالو په تقاضا کي پر دې باندي خالص زور کوي ، او هغه خصوصي احوال داو و چي په دې زمانه کي درفع يدين عمل بالکل گوشه ځمول ته تللي وو .

ابن عمر رضي الله تعالى عنه و دې طرفته خصوصي توجهات مبذول کړي وو . ددې لپاره چي هغه شی بالکل متروک نسي چي هغه دوی سنت بولي . ددې صورت حال واضح ثبوت دادی چي درفع يدين د ژوندي کېدو په سلسله کي د حضرت ابن عمر رضي الله تعالى عنه د کونښنو سره د امام مالک تر زمانې پوري خو په مدينه طيبه کي پر دې باندي عمل کولو والا لږ وو او ددې وجهي امام مالک رفع يدين د اهل مدينه د تعامل مطابق نه کېدلو پر بنياد باندي قبول نه کړل . لکه داېن رشد وغيره په حواله سره دا خبره تېره سوې ده خو د حضرت ابن عمر رضي الله تعالى عنه ددې ټولو کونښنونو اثر دا ضرور سو چي پر دې باندي عمل کولو والا څه نا څه پيدا سوه .

...

د صحابه رضوان الله عليهم اجمعين په زمانه

کي د حضرت ابن عمر رضي الله عنه د عمل يو مثال:

د صحابه کرامو رضوان الله عليهم اجمعين طريقه داوه چي هغو په يوه عمل کي څه کمی محسوس کړ نو د هغه د اصلاح لپاره يې خصوصي توجه صرف کوله په لمنځو کي د تکبيرو د انتقال مسئله داسي

معلوم ٻڌي ڇي پڻ هغه کي حضرت ابو هريره رضی اللہ تعالیٰ عنہ
مخته مخته معلوم ٻڌي، علامه نووي ليکي ڇي د تکبير و انتقال په
مشروعيت باندې نن د ٽولو علماؤ اتفاق دی . او د متقدمينو د زمانې
څخه دی خو حضرت ابو هريره رضی اللہ تعالیٰ عنہ ٻه زمانه کي په دې
مسئله کي اختلاف وو . ځکه هغه وخت بعضي خلک د تکبير تحریمه
ماسوا د يو تکبير قائل هم وو . (انتهی)

وجه دا وه ځي د تکبيرات ضروري نه وو او دامام د انتقالاتو څخه
خلکو ته علم کيږي او په ابو داؤد کي روايت هم سته . حضرت عبد
الرحمن بن ابزي د نبي عليه السلام سره لمونځ وکړ او دا عمل يې کړی : و
کان لا يتم التكبير (ابو داؤد ۱/۱۲۱)

ابو داؤد پر دې باندې دا ليکلي دي ځي د رکوع څخه دراپورته کېدو په
وخت کي، سجدې ته د تللو په وخت کي او د سجدې څخه دراپورته کېدو
په وخت کي يې تکبير نه وايو ځکه نبي عليه السلام د انتقال د
تکبيرونو څخه يې بعض تکبيرونه پرېښول . ددې وجهي څخه د ډېرو
خلکو په عمل کي آساني سوې وه . په روايتو کي حضرت عثمان غني
رضی اللہ تعالیٰ عنہ رضي الله عنه رقم خليفه راشد په عمل کي دا صورت موجود
وو . په مسند احمد د حضرت عمران بن حصين څخه روايت دی . دده
څخه پوښتنه وسوه ځي تر ټولو دمخه تکبيرونه چا پرېښووه . ده وويل
عثمان بن عفان رضی اللہ تعالیٰ عنہ حين کبر و ضعف صوته ترکه . (مسند
احمد ۴/۴۲۲)

ځي حضرت عثمان رضی اللہ تعالیٰ عنہ ځي کله سپين ټپري سو او د

ده آواز کمزوره سو نو ده مبارک تکبیرونه پرېښوول . د حضرت عثمان رضی الله تعالیٰ عنه د عمل دا توجیه هم سوې ده چې تکبیر خویې وایو خو جهریې پرېښی وو . ددې وروسته د طبري د بیان مطابق د حضرت معاویة رضی الله تعالیٰ عنه په عمل کي دا صورت پیدا کیږي، او امام طحاوی ويلي دي چې بنو امیه په یوه رکن کي چې تلی به هم تکبیريې نه وایو . خالص دراپورته کېدو په وخت کي به یې وایو .

د حضرت ابو هريره رضی الله تعالیٰ عنه په آخري زمانه کي خودا صورت معلومېږي چې د انتقال د تکبیرو پرېښوول عام سوي وو . په روایاتو کي موجود دي چې حضرت عکرمه په مکه مکرمه کي د حضرت ابو هريره رضی الله تعالیٰ عنه شاته لمونځ وکړ حضرت ابو هريره رضی الله تعالیٰ عنه په لمانځه کي د انتقال تکبیرونه وویل نو عکرمه ډېر حیران سو . او ده حضرت ابن عباس رضی الله تعالیٰ عنه ته وویل چې دا بزرگان خو کم عقل معلومېږي، پر دې باندي حضرت ابن عباس رضی الله تعالیٰ عنه تنبییه ورکړه چې دخلي بنده داخو دنبي عليه السلام سنت دی .

د روایتو څخه اندازاً معلومېږي چې په هغه زمانه کي د انتقال تکبیرونه برای نام پاته وه . ددې وجهي حضرت ابو هريره رضی الله تعالیٰ عنه پر دغو باندي زور ورکړی، شمارل وغيره یې شروع کړه . دغه رنگه د حضرت ابن عمر رضی الله تعالیٰ عنه په زمانه کي د رفع یدین عمل هم برای نام پاته وو، او بعیده نه ده چې څه خلکو دي رفع یدین بدعت بللی وي . ددې وجهي څخه ده پر دې باندي زور ورکړی، خپله به یې په ښکاره هم کاوئ، په ژبه سره به یې هم وایو، فضائل به یې هم بیانول . رکوع ته

چي به تلی یا در کوع څخه چي به یې سر را پورته کوی ترک در رفع یدین والا به یې په شگو ویشتولو سره هم تبینه کوی . بهر حال در رفع یدین د ختمېدو څخه وساتل .

ددې تفصیل څخه دا معلوم سوو چي حضرت ابن عمر رضی الله عنه د رفع یدین پرېښوول د سنت خلاف نه بلل او پوهېدی به هم نه ځکه د نبی علیه السلام طریقه د خلفاء راشدینو عمل او د صحابه کرامو رضوان الله علیهم اجمعین تعامل ټوله دده مخ ته وو . او ددې وجهي ده رفع یدین پرېښوول هم لکه د مجاهد دروایت څخه چي ثابت دي په مسند حمېدي کي او په مسند ابو عوانه کي خو په اصح اسانیدو سره ثابت دي خو کله چي ده دا ولیدل چي رفع یدین عمل بالکل معدوم کيږي او هغه هم د نبی علیه السلام څخه ثابت سوی عمل دی نو ده دا احیاء سنت تر جذبې لاندې داسي وکړل . د حضرت ابن عمر رضی الله عنه ددې جذبې تحت رفع یدین ته دعوت ورکول یقیناً صحیح وو . که ده داسي نه کولای نو په دې مسئله کي به د ترک جهت پاته وای د فعل جهت ختم کېدی ، او په شریعت کي ترک او فعل دواړه ثابت دي . خو په وروسته زمانه کي یعنی چي کله دواړه جهتونه از روی شرع واضح سول او دیو جانب د انعدام احتمال ختم سو نو اوس باید ټوله مسلمانان د خپلو امامانو د مسلک مطابق عمل وکړي او په دارقم مسائلو کي داعي جوړېدل یو ذبل خلاف محاذ قائلول باید داسي و نه کړي چي ددې څخه فتنه جوړېږي ځکه چي د نبی علیه السلام څخه دواړي خبري ثابتي دي نو بیا نزاع څنگه ؟ عوام یا عام علماء خو د ځان ماسوا کله کله اکابر د علماؤ هم په مسائلو کي د

افراط و تفریط جانب مائل کیجی .

.....

پہ رفع یدین کی د شاہ اسماعیل شہید نیت:

لکہ خنگہ چي د حضرت شاہ اسماعیل شہید پہ شان کی راځي چي دی
پہ یوہ زمانہ کی خالص دا چي پر رفع یدین باندي یي عمل کوی بلکہ ددی
داعی ہم وو . دده رسالہ ”تنویر العینین“ ہم دہغی زمانہ یادگار دہ چي
پہ ہغہ کی دہ رفع یدین تہ سنت غیر مؤکدہ ویلی دی او پہ سنن ہدی کی
یي شمار لی دی او درفع یدین پہ شان کی یي داویلی دی : ولا یلام تارکہ
وان ترکہ مدۃ عمرہ . (ص:۹)

درفع پرہنولو والا نہ ملامت کیجی کہ خہ ہم دی تر مدت العمر پوری
پر پرہنولو باندي عمل کوی .

پہ دی مسئلہ کی د حضرت شاہ اسماعیل شہید نیت ہم احیاء سنت او
د اللہ جل شانہ رضا حاصلول دی، خو وروستہ حقیقت حال بنکارہ سو نو
پہ کوم بنہ نیت باندي چي دہ رفع یدین شروع کری وو پر ہغہ بنہ نیت
باندي یي پرہنول ہم . درفع یدین پہ مسئلہ کی د احیاء سنت پہ جذبہ
باندي د حضرت شاہ عبد القادرؒ وضاحت پہ زرو باندي د لیکلو لائق دی:

.....

ارشاد شاہ عبد القادر دہلوی:

رفع یدین اختیارولو کی د حضرت شاہ اسماعیل شہید سنت د احیاء
سنت وو . کلہ چي دہ تہ د حضرت شاہ عبد القادر لہ طرفہ درفع یدین د

پرہیزولو تلقین وسو چي ددي څخه دفتني اندېښنه ده نو حضرت شاه اسماعيل صاحب رحمۃ الله تعالى عليه جواب ورکړي چي کله دعوام دفتني خيال وسي نو ددي حديث به څه مطلب وي

من تمسك بسنتي عند فساد امتي فله اجر مائة شهيد . ځکه چي کله سنت متروکه اختيار کړل سي نو په عوام کي به فتنه پيدا سي . شاه عبد القادر صاحب ته چي کله د مولانا اسماعيل شهيد جواب ورسېدی نو ويي ويل چي موږ خو دافکر کوي چي اسماعيل عالم سو خو هغه تر اوسه پوري په دې نه سو پوه چي دا ثواب يا حکم خو هغه وخت دی چي کله د سنت او غير سنت مقابل وي، يعني چي چيري بدعت خراب سي سنت ژوندي کيږي په دې مسئله کي خو سنت د سنت مقابل دی . ځکه رفع يدين چي څنگه سنت دی دغه رقم ارسال هم سنت دی . بيا به دلته دا حکم څنگه ثابت وي کله چي د شاه عبد القادر په وضاحت باندي شاه اسماعيل شهيد خبر کړل سو نو دی چپ سو او هيڅ جواب يې ور نه کړي، (خلاصه حکايت ۷۳، ارواح ثلاثه ص ۱۱۴) گواکي حضرت شاه اسماعيت شهيد د ښه فقهانه بصيرت سره دې خواته متوجه نه سو .

.....

د ابن عمر رضي الله تعالى عنه

پر روايت باندي د بحث خلاصه:

بحث داوو چي رفع يدين ته ترجيح ورکولو والا فقهاؤ محدثين د حضرت ابن عمر رضي الله عنه روايت خپل تر ټولو مضبوط مستدل گڼي، امام بخاري هم د رفع يدين مدعي دی او هغو هم دغه روايت تر ټولو

دمخه پېش کړی دی، خو واقعہ داده چي داروايت د اصح الاسانید په ذریعہ راغلی دی او سره ددې چي رفع یدین ته د ترجیح ورکولو باندې استدلال په سلسلہ کي د مختلفو وجوہو پر بناء باندې په کار نه راځي:

﴿۱﴾ اوله وجه داده چي د روايت څخه خالص دا معلومہ سوه چي نبي عليه السلام رفع یدین هم کړی دی . دومره خبره د ټولو په نزد تسليم سوي ده خو په دې سره پر ترجیح باندې استدلال هغه وخت ممکن دی چي په رفع یدین باندې دوام و استمرار سره تر آخره ژونده پوري د عمل صراحت هم وي . او دا صراحت په يوه معتبر روايت کي هم نسته .

﴿۲﴾ په روايت کي رقم رقم اختلافات سته په مرفوع او موقوف کېدو کي هم اختلاف سته او ددې وجهي څخه امام مالک هم روايت معمول به جوړ نکړی .

﴿۳﴾ د روايت الفاظ مختلف دي چي دهغه وجهي څخه د رفع یدین په ځايو کي شپږ رقمه اختلاف پيدا سو . دې ته د محدثينو په اصطلاح اضطراب وايي، او تر دې د کم اضطراب په صورت کي روايتونه ترک سوي دي .

﴿۴﴾ د حضرت ابن عمر رضی الله عنه په عمل کي اختلاف دی او دراوي عمل د خپل روايت خلاف وي نو په دې سره استدلال محل نظر جوړېږي .

﴿۵﴾ په روايت کي د لمانځه د ټولو اجزاؤ څخه صرف نظر کول او پر يوه جزء باندې زور ورکولو کي صفا اشاره ده چي په دې زمانه خير القرون کي د رفع یدین پر ترک باندې عمل په کثرت سره وو . ددې وجوہاتو پر بناء باندې دغه ويل کېږي چي کواکي روايت د سند په اعتبار سره نهايت قوي

دی . خو په دې سره درفع یدین ترجیح ثابتول نهایت سخت دي . والله اعلم .

.....

د حضرت شیخ الهند ارشاد:

د حضرت ابن عمر رضی الله عنه په روایت کي خورقم رقم اختلافات سته . خو پر دې موضوع باندې په نور وروایتو کي هم مضبوط اختلاف سته . د هر انتقال وروسته درفع یدین روایتونه هم سته . خو دا خصوصي احوال بالکل د ابتدائي زمانې خبره معلومېږي او خالص د تکبیر تحریمه په وخت کي درفع یدین روایتونه هم سته او داسي روایتونه هم سته چي په هغو کي پر بعضي ځایو باندې رفع یدین سته او په بعضي ځایو باندې نسته، لکه د بخاري شریفې روایت باب دی . حضرت شیخ الهند ویلي چي که چیري په روایتو باندې غور و فکر وسي نو داسي معلومېږي چي په شریعت کي چي چیري په بعضي مسائلو کي د تنګي څخه د توسع و طرف ته میلان سوی دی . دغه رنگه په بعضي مسائلو کي خصوصاً د لمانځه په مسائلو کي د توسع څخه د تنګي و طرف ته میلان سته . اول په لمانځه کي معمولي کلام، د سلام جواب او اشاره او څه کارونه مباح وو، وروسته ممنوع وګڼل سول . دغه رقم اول په لمانځه کي هر ځای رفع یدین وو، وروسته په ځایو کي تخفیف شروع سو پخپله په روایت باب کي دا اشاره ده چي حضرت ابن عمر رضی الله عنه لا يفعل ذلك في السجود وایي . ددې مطلب په ښکاره داغه دی چي اول پر دغه ځای باندې رفع وه او پر دې باندې څو خلکو عمل

کاوی . ابن عمر رضی اللہ تعالیٰ عنہ دھغو خلکو تردید کوی چي پر دغه
حای باندي رفع ن ه ده پاته . پخپله دابن عمر رضی اللہ تعالیٰ عنہ په
روایت کي په ترمذي شریف کي کان لا یرفع بین السجدين دی . او په
نسائی شریف کي بین السجدين ، درفع یدین روایت موجود دی . ددغه
رقم اختلافاتو څخه صفا معلومېږي چي اول درفع یدین حایونه زیات وو
وروسته کم سول دڅلورو امامانو تگ لاره همدغه راښیي چي دوی ټوله
په دغه مسئله کي دتوسع څخه دتنکي و طرف ته را روان دي .

حضرت شیخ الهندی وايي: چي اوس دوي لاري دي: که چيري په ظاهر
باندي ځي نو بايد د اصحاب ظواهر سره سي چي هغوی یو روایت هم نه دی
پرېښی ، او که چيري د حقیقت خوښي ولاري ته راځي نو بايد ورته
وگورې چي د تحقیق د خاوندانو څه رجحان دی؟

فقهای کرامو او خاوندانو د تحقیق بالاتفاق د تشهد وروسته ، او بین
السجدين رفع یدین ترک کړی دی . څه نظر نور مخته کړه چي عبد الله
بن مسعود رضی الله تعالیٰ عنه او خلفائي راشدين رضوان الله عليهم
او عام صحابه کرامو رضی الله عنهم د تکبیر تحریمه ماسوا هر حای رفع
یدین پرېښی دی . او باید پرېښی یې هم وای . چونکه رفع یدین که
چيري د انتقال علامت دی هم او که د تعظیم علامت دی بیا هم ، دا خو باید
یا هر حای پاته سي یا د علامت ختم کړل سي نو هر حای باید پاته سي
خالص تر دوو حایو ددې د خاص کېدلو بنیاد څه دی؟

په لمانځه کي اصل خشوع ده او ددې تقاضا هم دغه ده چي د تکبیر
تحریمه ماسوا په نورو ټولو حایو کي رفع یدین پاته سي . او په هغه

روایتو باندی عمل وسي چي په هغه کي خالص د تکبير تحریمه په وخت کي رفع یدین سته . بعضي ځایونه پرېښول او پر بعضي ځایو باندی رفع یدین کول، تحکم یعنی بې له دلیل له خپلي رایي باندی اصرار کول معلومېږي . والله اعلم .

تشریح د حدیث دوم:

امام بخاري د خپل مقصد ثابتولو لپاره دویم روایت د حضرت مالک بن حویرث رضی الله تعالیٰ عنه څخه ذکر کړی دی چي حضرت مالک بن حویرث رضی الله تعالیٰ عنه پر درو ځایو باندی رفع یدین وکړ او بیایې وویل چي نبي علیه السلام هم دغه رقم کړي وو . په دې روایت کي په ظاهره څه نوې خبره نسته، د امام بخاري سره ددې عمل او تر آخره ژونده پاته کېدو هیڅ دلیل هم نسته کڼې هغه ضرور ذکر کول . ددې وجهي دی ددې روایتو څخه کار باسي چي په کښي ددې کار محض ثبوت دی . خو ددې څخه مقصد ثابتېدل سخت دي . او د حضرت مالک بن حویرث رضی الله تعالیٰ عنه روایت چي یې ذکر کړی دی، دی د خپل ذوق مطابق دیو استدلال و طرف ته اشاره کوي .

حضرت مالک بن حویرث رضی الله تعالیٰ عنه هغه صحابي دی چي د خپل یو څو هم عمره رفقاء سره د نبي علیه السلام په خدمت کي ۹ یا ۲۰ ورځي مقیم سوی . چي کله رخصت سو نو ده مبارک څو ضروري هدایتونه ورته وکړه او ده ته یې د سفر اجازت ورکړی . په هغه هدایاتو کي یوه دا خبره هم وه: صَلُّوا کَمَا رَأَيْتُمُونِي اَصْلِي . (بخاري ۸۸/۱) لکه څنګه چي تازه ولیدم دغه رقم لمونځ کوه .

دامام بخاريؒ داستدلال مدار دغه خبره معلوميري چي د هغه ده صراحت نه وکړ ، استدلال دادی چي مالک بن حويرث رضي الله تعالى عنه د نبي عليه السلام سره د قيام په وخت کي د لمانځه چي کومه طريقه وليدل په هغه کي رفع یدین هم وو . او نبي عليه السلام ورته پر دغه طريقه باندي د لمانځه کولو هدايت وکړ . نو حضرت مالک بن حويرث رضي الله تعالى عنه به ټوله ژوند دده مطابق عمل کاوه .

دغه رنگه د رفع یدین دوام و استمرار او تر آخره ژونده پوري يې بقا معلومه سوه د دارقم اشارو څخه امام بخاريؒ ددې وجهي کار باسي چي دوام و استمرار او تر آخره ژونده پوري ددې عمل د پاته والي پر صراحت باندي مشتمل يو روايت دده سره نسته خو سوال دا پيدا کيږي چي حضرت ابو قلابه رضي الله تعالى عنه روايت کوي چي ده د حضرت مالک بن حويرث رضي الله تعالى عنه رفع یدین کول وليدی . آیا ضروري ده چي ابو قلابه هر وخت د مالک بن حويرث رضي الله تعالى عنه سره اوسېدلی وي ، او دده دا عمل دواماً وي خو دا هم ممکنه ده چي ده دا عمل کله کله ليدلي وي ټوله احتمالات سته او که چيري يې منو هم خو د حضرت مالک رضي الله تعالى عنه دا عمل دوامي وو . نو ددې څخه دا خبره د کومه ځای ثابته سوه چي د نبي عليه السلام عمل دوامي وو . دا ضرور معلومه سوه چي د حضرت مالک رضي الله تعالى عنه ته : صَلَّوْا کَمَا رَأَيْتُمُونِي اَصْلِي وويل د نورو هداياتو په مابين کي په خاصه توگه سره لمونځ د جماعت او ددې د متعلقاتو و طرفته توجه ورواړول ددې وجهي څخه به حضرت مالک بن الحويرث رضي الله تعالى عنه د سنتو آدابو هم

مراعت کوي . او که چیري ده په دوامي توکه سره رفع یدین اختیار کړي نو ده باید داسي کړي وای لکه صحابه کرامو څخه چي د خصوصي هدايت په صورت کي چي د یوه عمل مختاره کولو واقعات موجود دي . هغه د نبی علیه السلام د هدايت وروسته د خپلو مشاهداتو څخه څنګه ليري کېدای سواي ؟ خو ددې څخه زیات د احتمال په درجه کي د څو ورځي د قیام کولو والا صحابي پر رفع یدین باندي دوام معلوم سو . کله چي خلفاء راشدین عبد الله بن مسعود او د څو نورو صحابه کرامو رضی الله عنهم عمل ددې په خلاف سوی دی . اوس چي موازنه وسي په انصاف سره ورته وکتل سي چي په دې دواړو ثابت سوو جهتو کي کوم جهت ته ترجیح حاصله ده . والله اعلم بالصواب .

د رفع یدین د پرېښولو بعضی مستدلالت:

داو د رفع یدین په ثبوت کي د امام بخاري د پېش کړل سوو دواړو روایتو باندي بحث ، خو د نورو پر روایاتو باندي نقد کولو سره خو مسلک نه ثابتیږي . ددې وجهي مناسب معلومیږي چي د رفع یدین د پرېښولو څو دلائل هم پېش کړل سي . ښه خو داوه چي د رفع د پرېښولو هغه د لائل هم په دې باب کي یا په بل باب کي امام بخاري خپله پېش کړي وای . لکه د ترمذي ، ابو داؤد او نسائي وغيره طریقه ، چي ده . خو د امام بخاري عادت دادی چي هغه یو شی مختاره کوي نو د هغه بل شي څخه بالکل صرف نظر کوي او د بل جانب دروایاتو درک لانه ورکوي . جزء رفع یدین او جزء قرأت خلف الامام کي د دوی داد عمل طریقه بالکل ښکاره دی . او خالي د امام بخاري څخه څه کیله ده نور هم بعضي محدثین

رحمہم اللہ داسی تہر سوي دي چي هغه د خپل مختار مسلک تائید لپاره د کمزوریانو هم تاویل او توجیه کوي. او د جانب مقابل روایات نظر اندازه کوي، بلکه بعضي خويي د معلول و ساقط الاعتبار گرزولو کوښښ کوي .

د رفع یدین په مسئله کي همدغه رقم سوي دي چي څومره اکابر محدثینو د خپل عادت مطابق رفع یدین مسلک مختار گرزولی دی او د رفع یدین روایت یې نظر اندازه کړي دي او څومره محدثینو د حدیث د محدثینو د اصولو مطابق چي کله د رفع یدین روایات سنداً صحیح پیدا کړي دي نو د رفع یدین د پرېښولو روایات یې شاو گرزولي دي (مثلاً لکه په مسند حمیدي کي حضرت ابن عمر رضی الله عنه د رفع یدین د پرېښولو د صراحت والا روایت د خپل سند په اعتبار سره نهایت قوي او طاقتور دی او حمیدي د امام صاحب د مایه ناز استاذانو څخه دی خو د محدثینو دا ذوق نه دی دوی خو د خپل اصول مطابق فیصله کوي) کنې حقیقت دا وو چي کله د رفع یدین د پرېښولو روایات په مضبوط سند سره راروان دي او د صحابه و تابعینو غالب اکثریت عمل د روایت توثیق کوي آثمه فقهاوو دا قایل قبول نه بلکه راجح گرزولی دی نو بیا روایت د صحیح گرزولو لپاره مزید دیو دلیل څه ضرورت دی؟ بهر حال امام بخاري د خپل عادت مطابق د رفع یدین د پرېښولو روایت نظر اندازه کړی خو د مسئلې په انصاف سره د جائزي اخیستلو لپاره د هغو روایاتو څخه څه نقل کول مناسبه معلومېږي .

﴿..... د حضرت عبد الله بن مسعود رضی الله تعالیٰ عنه روایت :

رفع یدین د پریپنولو په مستدلات کی د حضرت عبد الله بن مسعود رضی الله تعالیٰ عنه اصل بلل سوی دی . دغه روایت د ارباب سنن اصحاب اسانید و جوامع په خپلو کتابو کی په مختلفو طرقو سره ذکر کړي دي . حضرت عبد الله بن مسعود رضی الله تعالیٰ عنه وایي : ” الا أصلى بكم صلوة رسول الله ﷺ فلم يرفع يديه إلا في أول مرة ” ابن مسعود رضی الله تعالیٰ عنه عملي تعلیم ورکولو کی وایي چي آيازه تاسي ته د نبي عليه السلام لمونځ و کړم در ښکاره یې نه کړم ، ښکاره خبره ده چي دهغو الفاظو سره چي کوم عمل پېش کیږي هغه اتفاقاً یا حیانا کېدلو والا عمل نسي کېدلای . هغه عمل همپشه هر وخت کېدلو والا یا خو باید په کثرت سره کېدلو والا وي . نو ددې وروسته چي کوم عمل ده کړی او راښولی یې دی هغه داوو چي خالص د تکبیر تحریمه په وخت کی ده لاسونه پورته کړل ، او بیا یې رفع یدین نه وکړی . ترمذي دي روایت ته حسن ویلي دي او ابن جزم صحیح گڼلی دی . په تصحیح کولو والا کی ابن قطان ، دارقطني او د بعضو محدثینو نومان دي . ټوله راویان نهایت ثقه دي . خالص پر عاصم بن کلب باندې گوته ایښول سوې ده . خو د هغه جواب ورکول سوی دی چي عاصم د مسلم درجال څخه دی . امام بخاري هم په کتاب اللباس کی یو ځای په تعلیق کی دده ذکر کړی . ابن معین ، ابو حاتم نسائي وغیره دا ثقه گڼلی دی . احمد بن صالح دده په شان کی یعدمن وجه الکوفيين الثقات ویلي دي ، وغیره .

داروایت د رفع یدین په سلسله کی صفا او صریح دی . د حضرت ابن

عمر رضی اللہ عنہ در رفع یدین والا روایت رقم پہ دے کی دو قف او رفع اختلاف نسته، ددی پہ الفاظ کی اضطراب نسته، دراوی عمل در روایت خلاف نہ دی. او پہ الفاظ کی دانسته چي در رفع یدین خالص ثبوت وي بلکه راوی پہ داسي الفاظ سره خبره کوي چي پہ هغه سره در رفع یدین پر پرېښولو باندي اتفاقاً عمل کولو پر ځای باندي په کثرت سره پر دې باندي د عمل کولو خبره واضح ده بیا دا چي د صحابه و و تابعینو تعامل ددی په تائید کی دی. خو ددی ټولو حقائقو سره پر مسئله باندي په مناظرانه انداز باندي بحث کولو والا دا و کړل چي د حضرت عبد الله بن مسعود رضی الله تعالیٰ عنہ په روایت باندي څه معقول او د قاعدې اعتراض نه وسو نو د بحث د پوره کولو لپاره یې اعتراضونه شروع کړل د هغو اعتراضونو یې هم منصفانه جائزه اخیستل ضروري ده.

د حضرت عبد الله بن مبارک تبصره:

عبد الله بن مبارک د امام اعظم د تلامذه وو څخه دی. خو د ده شمار په رفع یدین کولو والا کی دی. بیا دا چي د ده خبره امام ترمذي نقل کړې ده. د دې وجهي د ده اهمیت زیات سو، وایي: قد ثبت حديث من يرفع و ذکر حديث الزهري عن سالم عن ابيه، ولم يثبت حديث ابن مسعود ان النبي ﷺ لم يرفع إلا في أول مرة، يعني در رفع یدین روایت ثابت دی، او ده د عن زهري عن سالم عن ابيه والا روایت ذکر کړی او د ابن مسعود دا روایت چي نبي عليه السلام د تکبير تحریمه ماسوايو ځای رفع یدین نه و کړی "ثابت نه دی.

د دې خبري یو جواب خوالزامي دی. چي هغه علامه تقی الدین بن

دقیق العید پہ خپل کتاب "الامام" کي ذکر کړي دي چي د عبد الله بن مبارک د نه ثابتولو څخه دا چيزي لازميږي چي هغه دي د بل چا څخه ثابت نه وي . گواکي هغه وايي چي د عبد الله بن مبارک خبره شهادت على النفس د قسم څخه ده . چي د هغه مدار د منکر خپل مبلغ علم وي، او کوم خلک چي د ثبوت شهادت ورکوي، هغه د خپل علم مطابق وايي، ددې وجهي څخه د يو انسان هم د خپل علم مطابق د نفي شهادت ورکول، د ثبوت شهادت ورکولو والا په حق کي د تاوان سبب نسي جوړېدای . او تحقيقي خبره په دا سلسله کي داده چي د عبد الله بن مبارک په تبصره پوهېدو کي زبردسته مغالطه ده . اود معترضينو په نزد دا پوهنه ده چي ترمذي د حضرت ابن مسعود د کوم روايت تحسين چي کوي، ددې په شان کي ابن مبارک د عدم ثبوت خبره کوي، او حال دا چي دارقم نه دی . که د ترمذي پر الفاظو فکر وسي نو دا مغالطه ليري کيږي . هغه اول تعليقاَ دا وويل چي: لم يثبت حديث ابن مسعود رضي الله تعالى عنه ان النبي ﷺ لم يرفع إلا في أول مرة . بيا ده تر ابن مبارک پوري يې ددې سند ذکر کړی، بيا يې د حضرت عبد الله بن مسعود روايت ذکر کړی ددې تحسين يې وکړی چي د هغه صفا مطلب دا سو چي په کوم روايت کي چي د رفع يدين د پرېښولو د فعل نسبت د نبي عليه السلام و طرف ته براه راست منسوب کړل سوی دی ابن مبارک ددې په شان کي لم يثبت وايي . او په کوم روايت کي چي حضرت ابن مسعود رضي الله تعالى عنه خپل عمل راښوولی دی او د هغه ألا اصلي بکم صلوة رسول الله ﷺ سره يې د نبي عليه و طرفته نسبت کړی دی د هغه په شان کي دي دانه

واپی . او ددې مضبوط دلیل دادی چي د حضرت عبد الله بن مسعود رضی الله تعالیٰ عنه د فعل داروایت په نسائی شریف کي د حضرت عبد الله بن مبارک په طریقه سره منقول دی . او ددې راوي د صحیح راوي دی . الفاظ دادی :

قال الا اخبركم بصلوة رسول الله ﷺ قال فقال فرفع يديه اول مرة ثم لم يعد (نسائي ۱/۱۶۰) . بیا دا څنگه ممکنه ده چي دی دیوه راویت انکار وکړي چي هغه دی خپله د ثقه راویانو څخه نقل کوي . او ددې واضح علامت دادی چي گواد ترمذي شریف د متداول نسخې څخه داشی معلومېږي . خو د عبد الله بن سالم البصري والا نسخې څخه خو دا خبره بالکل منعح سوه چي په بعضو کتب خانو کي محفوظ دی او په دې کي امام ترمذي د اهل حجاز او اهل عراق د اختلافي مسائلو په بیان کي د خپل عادت مطابق جلا جلا دوه بابونه منعقد ایښي دي . اول باب رفع یدین عند الركوع دی کوم چي د عبد الله بن مبارک پر دغه تبصره باندي ختم سو . او ددې وروسته هغه دویم مستقل باب من لا یرفع یدیه إلا فی اول مرة ایښی دی او تر دې لاندي یې د حضرت عبد الله بن مسعود رضی الله تعالیٰ عنه په روایت سره ددې تحسین کړی دی .

ددې څخه دا خبره صفا معلومه سوه چي د عبد الله بن مبارک تبصره ددې روایت په شان کي ده چي هغه امام ترمذي په اول باب کي تعلیقاً ذکر کړې ده، دهغه روایت په شان کي نه ده چي هغه دی په دوهم باب کي مرفوعاً ذکر کوي . والله اعلم .

...

د مباحثو خلاصہ او درفع یدین د پرېښولو د ترجیح و جوهات:

مسئله بذات خود د اهمیت حامل نه ده . د اولی و غیر اولی اختلاف دی . خو مناظرانه انداز یې په اهمیت کې اضافه کړې ده . د دې وجهې څخه اول د فریقینو د دلائلو جائزه و اخیستل سوه بیا د مسئلې د تنقیح لپاره تاریخي شواهد پېش سول . خلاصه دا چې احادیث دواړو خواوو ته سته . امام بخاري رفع یدین ته ترجیح ورکړې ده او د دې لپاره یې دوه روایتونه پېش کړل خو د هغو دوو روایتو څخه په یو رقم هم رفع یدین سنت مستمره کېدل یا آخري عمل کېدل نه ثابتیږي . د دې وجهې داویل کېږي چې محدثین یا د دوی د اصولو مطابق فیصله کولو والا د حضرت ابن عمر رضی الله تعالیٰ عنه په روایت کې د سند د ظاهري قوت څخه متاثره سوی دی او درفع یدین سرسري او سطحی فیصله وکړله او دوی پر ترجیح باندې د استدلال څخه مخکې په حقیقت او روایت کې درقم رقم اضطراب و اختلاف و طرف ته یې توجه و نه کړله کنه د امام مالک صاحب په رقم به دده فیصله درفع یدین د پرېښولو وای .

دا سو د امام بخاري پر مستدلانو باندې د اخیستل سوي جائزې اختصار ، تر کوم ځای پوري چې په دې سلسله کې د پېش کړل سوو د نورو حقائقو تعلق دی دهغه خلاصه داده چې درفع یدین پرېښول راجح دي چې دهغه و جوهاتې دا دي:

۱) درفع یدین رواة، په عهد رسالت کې یا خو ځوانان صحابه کرام دي یا هغه خلک دي چې هغو په بارگاو رسالت کې څو ورځي قیام کړی دی .

دا خلک د لمانځه په شان کې د نازل سوو تدریجي احکامو عیني شاهدان نه دي، او درفع یدین د پرېښولو راویان هغه صحابه کرام رضی الله عنهم دي چې هغوی د دې ټولو احکامو د تجربې او مشاهدې څخه تېر سوي دي. او دوی ته د اول څخه تر آخر پوري د لمانځه په شان کې د نازل سوو تدریجي احکامو پوره بصیرت سره علم دی. د دې وجهي درفع یدین پرېښول راجح دي.

﴿۲﴾..... درفع یدین راویانو صحابه کرامو عمل همېشه درفع یدین کولو نه دی سو. د دوی څخه درفع یدین روایات هم په صحیح سند منقول دي. او درفع یدین د ترک راویان صحابه کرام رضی الله عنهم خصوصاً د حضرت عبد الله بن مسعود رضی الله تعالی عنه عمل همېشه درفع یدین د پرېښولو سوی دی. دده څخه درفع یدین ثبوت یو ځای هم نسته. د دې وجهي څخه درفع یدین پرېښول راجح دي.

﴿۳﴾..... درفع یدین پرېښول د لمانځه په سلسله کې د قرآن کریم اصولي هدايت د (قومو الله قانتين) مطابق دی. او فقهاء احناف په روایات کې د اختلاف په وخت کې د قرآني هدايتو سره زیات توافق لرلو والا صورت ته ترجیح ورکوي. دا د دوی مقررہ اصول دي. او د دې متعدد مثالونه په فقه حنفي کې سته. د دې وجهي دلته هم درفع یدین پرېښول راجح دي.

﴿۴﴾..... درفع یدین ټول روایات فعلي دي. په ټوله ذخیره احادیث کې یو روایت هم داسي نسي پېش کېدای چې په هغه کې رکوع ته د تللو په وخت کې یا د رکوع څخه دراپورته کېدلو په وخت کې درفع یدین امر سوی وي. او درفع یدین د پرېښولو روایات فعلي هم دي او قولی هم. او

قولي روايات د معارضې څخه محفوظ دي لکه د حضرت جابر بن سمره د مسلم شریف په روایت: مالی اراکم رافعی ایدیکم: اسکنوا فی الصلوة. داروایت درفع یدین د پریښولو لپاره نص صریح دی. او که چیري د فریق ثاني د خیال مطابق دا د سلام متعلق هم ومنل سي نو په اثناء صلوة کي درفع یدین ممانعت هم د داغه روایت څخه د دلالت النص پر طریقه باندي په درجه اولي ثابتیږي. د دې وجهي درفع یدین پریښول راجح دي ۴۵..... لمونځ یو داسي عبادت دی چي په هغه کي د احکامو تغیر و توسع څخه د تنگي او د حرکت څخه د سکون و طرفته سوی دی. ټول فقهای کرام درفع یدین په سلسله کي دغه اندازه تسلیموي ځکه د ظاهريه ماسوا ټول فقهاء، محدثین د څو مقاماتو رفع یدین په احادیث صحیحه کي موجودېدو باوجود پریښي دي. ګواکي په دې سلسله کي پریو څو ځایو باندي درفع یدین نسخ د ټولو په نزد تسلیم سوی حقیقت دی. خالص پر دوو ځایو باندي درفع یدین او ترک رفع یدین اختلاف دی. د احتیاط تقاضا داده چي دلته هم هغو روایاتو ته ترجیح ورکو سي چي په هغو کي د ترک خبره نقل سوې ده.

۴۶..... درفع یدین د ترک راویان زیات فقیه دي. تفقه دروایه پر بنیاد باندي ترجیح ورکول د ډېرو فقهاؤ محدثینو په نزد خوښه طریقه ده. د دې وجهي درفع یدین پریښول راجح دي.

۴۷..... درسالت په زمانه کي درفع یدین پر پریښولو زیات عمل وو. او د رفع یدین پر کولو باندي لږ عمل وو. لکه د حضرت وائل بن حجر پر روایت باندي، د ابراهیم نخعي د تبصرې څخه واضح دی چي په دواړو

عمل کی دیو او پنخوسو نسبت وو . ددی وجهی رفع یدین پرہنول راجح دی .

۸﴿ پہ خلافت راشدہ کی درفع یدین دپرہنولو تعامل وو ددی وجهی درفع یدین پرہنول راجح دی .

۹﴿ مشہورہ اسلامی مرکزونہ یعنی پہ مدینہ طیبہ کی دامام مالک تردور پوری درفع یدین پرہنولو تعامل وو . پہ مکہ مکرمہ کی د حضرت عبد اللہ بن زبیر رضی اللہ تعالیٰ عنہ د خلافت خخہ مخکی د رفع یدین پر پرہنولو باندي تعامل وو . پہ کوفہ کی د ابتداء خخہ بیا تر خو صدیانو پوری درفع یدین پر پرہنولو باندي عمل وو . نو ددی وجهی درفع یدین پرہنول راجح دی .

۱۰﴿ داستاذانو ددرجی دوه لوی امامان ، درفع یدین دپرہنولو قائل دی . او دشاگردانو ددرجی دوه امامان درفع یدین قائل دی . ددی وجهی د رفع یدین پرہنول راجح دی . و اللہ اعلم .

☆

۱۱﴿ :- حدثنا ابو بکر بن أبي شيبه و ابو كريب قالانا معاوية عن الاعمش عن المسيب بن رافع عن تميم بن طرفة عن جابر بن سمرة قال خرج علينا رسول الله ﷺ فقال : مالي اراكم رافعي ايديكم كأنها اذنان خيل شمس ، اسكونوا في الصلوة - (الحديث صحيح مسلم ۱/ ۱۸۱) (ابوداؤد ۱/ ۱۴۳) (النسائي ۱/ ۱۷۶) وفي لفظ النسائي ، خرج علينا رسول الله ﷺ ونحن رافعوا ايدينا في الصلوة الخ .

ترجمہ: تمیم بن طرفہ د حضرت جابر رضی اللہ تعالیٰ عنہ بن سمرة رضی اللہ تعالیٰ عنہ خخہ روایت کوی (چی) حضرت جابر رضی اللہ

تعالیٰ عنہ وویل چي رسول الله ﷺ د حجرې شریفی خخه راووتی موږ ته یې تشریف راوو او موږ په لمانځه کي (رفع الیدین) لاسونه پورته کول نو هغه حضرت ﷺ وفرمایل ماته څه وسو (یا په ماڅه وسول) چي زه تاسو پورته سوي لاسونه وینم لکه هغه شریر آسونه چي، په لمانځه کي په سکون اوسي .

تفسیر: ددې حدیث ظاهر دادی چي صحابه رضی الله عنهم په مسجد نبوي کي نفل کول په دغه حالات کي هغه حضرت ﷺ له حجرې مبارکي خخه دباندې تشریف راووړ او په دغه دوران کي رفع الیدین (لاسونه پورته) نیولي ولیدل منع وفرمایله او لاسونه بار بار (وار په وار) پورته کول یې دشریر و آسونو چي لکۍ قطع (پرې وي) تشبیه ورکړه او ددغه برخلاف یې سکون قرار ویل (آرام) مطمئن اوسپدل وفرمایل ”اسکنو فی الصلوة“ په لمانځه کي په سکون اوسي . دغه حکم پر قرآن حکیم کي هم ورکړل سویدی . دالله تعالیٰ (ج) فرمان دي (یا الهی فرمان) دی . ”قوموا لله قانتین“ دالله (ج) په حضور کي پرسکون (په سکون) ودرېږئ، کوم چي له تکبیر تحریمه خخه علاوه رفع یدین (د لاسو پورته کېدل) خلاف اولی بلل بالکل ظاهر دی .

﴿۲﴾: حدثنا هناد وکیع ، عن سفیان ، عن عاصم بن کلب ، عن عبد الرحمن بن الاسود ، عن علقمة ، قال : قال عبد الله بن مسعود الا اصری بکم صلوة رسول الله ﷺ ؟ فصلی فلم یرفع یدیه الا فی اول مرة ، قال وفی الباب عن البراء بن عازب قال ابو عیسی : حدیث ابن مسعود ، حدیث حسن ، و یقول غیر واحد من أهل العلم من أصحاب النبی ﷺ والتابعین ، وهو قول سفیان و

أهل الكوفة - (جامع ترمذی ۵۹/۱ و رجاله رجال مسلم -

ترجمہ: علقمة بن قیس نخعی بیان کوی چي حضرت عبد اللہ بن مسعود رضی اللہ تعالیٰ عنہ و فرمايل آيازه تاسوته در بنکاره نکرم (در ونه بنيم) داسي لمونخ و کرم په تاسو کي په کومه طريقه (ډول) چي به رسول الله ﷺ نماز ادا کوی (لمونخ به يې کوی) (دایې وویل هغوی لمونخ و کړ نور رفع الیدین (لاس پورته کول) یو وار (تکبیر تحریمه یعنی تکبیر شروع) څخه ماسوايې لاس پورته نه کړل .

امام ترمذی وضاحت کوي چي حضرت عبد الله بن مسعود رضی اللہ تعالیٰ عنہ د دغه روایت څخه علاو په پرېښودلو (ترک رفع الیدین) د لاس پورته کېدو په باره کي له حضرت براء بن عازب رضی اللہ تعالیٰ عنہ څخه هم حدیث شریف روایت سوی دی .

امام ترمذی دا هم صراحت کوي (بنکاره کوي يې) چي له حضرت عبد الله بن مسعود رضی اللہ تعالیٰ عنہ څخه را نقل سوی دغه حدیث حسن وو . او ډېر د علم خاوندان صحابه رضی اللہ تعالیٰ عنہ او تابعین (څخه) صرف د تکبیر تحریمه په وخت لاس پورته کول (رفع الیدین) باندي قائل دي . او دغه خبره مشهور امام حدیث و فقه سفیان ثوري او أهل کوفې هم کوي (وايي)

﴿۲﴾: حدثنا عثمان بن أبي شيبة ، حدثنا وكيع ، عن سفيان ، عن عاصم ابن كليب ، عن عبد الرحمن بن الاسود ، عن علقمة قال : قال عبد الله ابن مسعود : الا صلى بكم صلاة (صلوة) رسول الله ﷺ ؟ قال ف صلى فلم يرفع يديه إلا مرة . (سنن أبي داود ۱۰۹/۱ و رجاله رجال الصحيحين)

ترجمہ: علقمہ رضی اللہ تعالیٰ عنہ روایت کوی چي حضرت عبد اللہ بن مسعود رضی اللہ تعالیٰ عنہ وویل آیازہ در بنکارہ نہ کرم تاسو ته چي دغہ رقم (دول) لمونخ کوئی لکہ چي خنکہ رسول اللہ ﷺ لمونخ ادا کوی ، علقمہ وایی (دغہ یی وویل) حضرت عبد اللہ بن مسعود رضی اللہ تعالیٰ عنہ لمونخ وکری او یو وار (یعنی صرف د تکبیر تحریمہ پہ وخت یی لاس پورته کرل (رفع الیدین یی وکری) او بس .

﴿۴﴾ :- حدثنا الحسن بن علی ، (حدثنا معاوية و خالد بن عمرو ، و ابو حذيفة قالوا : (حدثنا سفيان باسناده بهذا ، قال فرفع يديه في اول مرة ، وقال بعضهم مرة واحدة - (سنن أبي داؤد ۱/۱۰۹) .

ترجمہ: معاویہ بن ہشام ، خالد بن عمرو او حذیفہ دغو درو له سفيان ثوري خخه لوړ ذکر سوی سند (یعنی عاصم بن کلب عن عبد الرحمن بن الاسود، له علقمة) خخه حضرت عبد اللہ بن مسعود رضی اللہ تعالیٰ عنہ لوړ ذکر سوی (مذکور) حدیث شریف روایت کری دی البته داول روایت لفظ ”فلم يرفع يديه إلا مرة“ پر خای ”فرفع يديه في اول مرة“ او بعضو داسي ”فرفع يديه مرة واحدة“ ددې الفاظو بیان کری دی ددې ټولو لفظو معنی (یوه ده) یعنی صرف یو وار د تکبیر تحریمہ (د شروع د تکبیر) په وخت کي رفع الیدین (لاس پورته کول) وکړو .

﴿۵﴾ :- (حدثنا اخبرنا محمود بن غيلا المروزي ، حدثنا وكيع ، حدثنا سفيان ، عن عاصم بن كليب ، عن عبد الرحمن بن الاسود عن علقمة ، عن عبد الله انه قال : الا اصلي بكم صلاة رسول الله ﷺ ؟ فلي فلم يرفع يديه إلا مرة واحدة - (سنن نسائي ۱/۱۶۱)

ترجمہ: له علقمة رضى الله تعالى عنه خخه روايت دى چي حضرت
عبدالله ابن مسعود رضى الله تعالى عنه وفرمايل خنكه زه تاسوته هغه
لمونخ كم در بنكاهه كوم چي رسول الله ﷺ كاوه . هغوى لمونخ شروع
كر (ويي كى) نولاسونه يي صرف يوار پورته كرل . (يعني د تكبير
تحریمه په وخت كي) .

﴿٦٦﴾:.. اخبرنا سويد بن نصر ، حدثنا عبد الله بن المبارك ، عن سفيان عن
عاصم ابن كليب عن عبد الرحمن بن الاسود عن علقمة ، عن عبد الله قال :
الا خبركم بصلوة رسول الله ﷺ ، قال : فقام فرفع يديه اول مرة ثم لم
يعد . (سنن نسائي ١٥٨/١) وقال الشيخ النيموي هذا اسناد صحيح .

ترجمه: علقمه روايت کوي چي حضرت عبدالله بن مسعود رضى الله
تعالى عنه (روایت کوي) وفرمايل خنكه زه تاسوته دهغه حضرت ﷺ د
لمانخه خبر در نه کړم؟ علقمه بيان کوي چي (دغه تنبيهي (داگاهي يا
خبرتيا جملہ يي وويله) حضرت عبدالله رضى الله تعالى عنه ولاړ سو
اولاسونه ي اول وار پورته کړل . (يعني د تكبير تحریمه په وخت كي)
وروسته (بيا يي) ددغه (لاس پورته کېدو) اعاده يارا اگرځېدل (تکرار) و
نه کړ .

﴿٧٧﴾:.. وكيع ، حدثنا سفيان ، عن عاصم بن كليب ، عن عبد الرحمن بن
الاسود ، عن علقمة قال : قال ابن مسعود رضى الله تعالى عنه الا صلى لكم
صلوة رسول الله ﷺ ؟ قال : صلى فلم يرفع يديه إلا مرة . (مسند امام احمد
ص ٦٢٥١ - ص ١١٥) وفيه فرفع يديه في اول مرة .

﴿٨٨﴾:.. حدثنا وكيع ، عن سفيان ، عن عاصم بن كليب ، عن عبد الرحمن بن

الاسود، عن علقمة، عن عبد الله قال: الا اريكم صلوة (صلاة) رسول الله ﷺ؟ فلم يرفع يديه إلا مرة - (مصنف ابن أبي شيبة ۲۶۷/۱)

ترجمہ: له علقمة رضی اللہ تعالیٰ عنہ خنخہ روایت شویده چي حضرت عبد اللہ بن مسعود رضی اللہ تعالیٰ عنہ و فرمایا خنکہ (آیا) زہ تاسوتہ در بنکارہ نکرم در رسول اللہ ﷺ لمونخ (دغہ یی و ویل او لمونخ یی و کړ) نو صرف یو واری یی رفع الیدین (لاس پورته کېدل) و کړل.

تشریح: خاتمی مرتبت، ختم کونکی ډرتبو، نبی درحمت ﷺ په مجلس کی حاضر باش، د سفر او د کور د هغه ﷺ خاص خادم د هغه د سیرت او د سنت نمونه، او د هغه ﷺ د تعلیماتو او هدیاتو خزانه، فقیه د امت حضرت عبد اللہ بن مسعود رضی اللہ تعالیٰ عنہ هغه خپلو شاگردانو او حاضرینو د مجلس ته د الله (ج) د نبی علیه الصلوة والسلام د طریقې لمونخ په عملي طور تعلیم (ور و بنودی) ادا کړی او ور بنکاره یی کړی او په دغه لمانځه کی صرف تکبیر تحریمه په وخت کی رفع الید (لاس پورته کېدل) وکړو، له کوم خنخه چي صاف طور معلومېږي چي رکوع ته تلل او له رکوع خنخه راپورته کېدل د هغه حضرت ﷺ معمول در رفع الیدین (لاس پورته کېدل) نه وو. ځکه حضرت عبد الله بن مسعود رضی اللہ تعالیٰ عنہ چي هغه ته در رسول فدائی او فاضل ترین صحابي (چي قول و عمل باندي یی د اعتماد مهر لگولی او فرمایلي نبی ﷺ فرمایي "ما حدثکم ابن مسعود فصدیقوه" (یعني عبد الله بن مسعود چي ستاسو سره کومه خبره وکړي صحیح باور پرې وکړئ) دده په باره کی فکر هم نسي کېدای چي ني کریم ﷺ و طرفته منسوب

کړي يوه خبره وکړي یا یو کار وکړي او په هغه کې دده له طریقې مخالفت وکړي ځکه امام دار قطني په یوه موقعه باندې لیکي: و عبد الله بن مسعود اتقى لربه واشح على دينه من ان يروى عن رسول الله ﷺ انه يقضى بقضاء وبفتى هو بخلاف هذا لا يتوهم مثله على عبد الله بن مسعود (سنن دار قطني ۳۶۱/۴). حضرت عبد الله بن مسعود رضی الله تعالیٰ عنه ﷺ په دې باره کې دخپل پروردگار څخه ډېر زیات بهرېدونکي او خپل دین ته ترجیح ورکونکي وو او حضرت محمد ﷺ څخه یوه فیصله نقل کړي او فتوی د هغه خلاف ورکړي د حضرت عبد الله بن مسعود رضی الله تعالیٰ عنه د شخصیت په باره کې داوهم هم نسي کېدای.

ځکه بغیر له تردد حضرت عبد الله بن مسعود رضی الله تعالیٰ عنه څخه منقول دغه حدیث فعلي ناطق دی چې عامو لمنحو کې د تکبیر تحریمه څخه علاوه رفع یدین نه کول سنت دي.

﴿۸﴾: حدثنا ابن أبي داؤد قال حدثنا نعيم بن حماد، قال ثنا وكيع، عن سفيان، عن عاصم بن كليب، عن عبد الرحمن بن الاسود عن علقمة بن عبد الله عن النبي ﷺ انه كان يرفع يديه في أول تكبيرة ثم لا يعود. (شرح معاني الآثار ۱/۱۳۲ و اسناده قوي)

ترجمه: حضرت عبد الله بن مسعود رضی الله تعالیٰ عنه د رسول الله ﷺ څخه روایت کوي چې حضرت محمد ﷺ د اول تکبیر (تکبیر تحریمه) په وخت کې لاس پورته کاوئ او له هغه څخه وروسته یې نه پورته کوی.

﴿۹﴾: حدثنا محمد بن النعمان، قال حدثنا يحيى بن يحيى، قال حدثنا

وکعب ، عن سفیان فذكر مثله باسناده . (شرح معانی الآثار ۱۳۲/۱ اسنادہ
ایضا قوی)

دد غه حدیث سند سفیان ثوري خخه مخته بالکل هغه کوم چي حدیث
(۸) او د متن الفاظ هم هغه دي .

﴿۱۰﴾: ابو حنیفه عن حماد ، عن ابراهيم ، عن الاسود ان عبد الله بن
مسعود رضی الله تعالیٰ عنه کان یرفع یدیه فی اول التکبیر ثم لا یعود لشیء
من ذلك ویوثر ذلك عن النبی ﷺ . (المنية ۱۰۱/۱ ، و مسند أبی حنیفه
رجالہ کلہم ثقات)

ترجمہ: اسود نخعي بيان کوي چي حضرت عبد الله بن مسعود رضی الله
تعالیٰ عنه په اول تکبیر کي رفع یدین کوي بیا یې د لمانجہ په یوه حصه
کي هم لاس نه پورته کوي او خپل دا عمل یې د الله د نبي ﷺ نقل سوی
دی .

تشریح: دغه هغه حدیث دی چي امام ابو حنیفه په مناظره کي امام اوزاعي
ته بیان کړی او دايي ثابته کړه چي ددې حدیث هر راوي فقهی دی او امام
اوزاعي خاموشه او بي جوابه سو .

﴿۱۱﴾: اخبرنا ابو عبد الله الحافظ ، حدثنا محمد بن صالح بن هاني ، ثنا
ابراهيم بن محمد بن مخلد الضرير ، ثنا اسحاق بن أبي اسرائيل ثنا محمد
بن جابر عن حماد بن أبي سليمان عن ابراهيم عن علقمة عن عبد الله بن
مسعود رضی الله تعالیٰ عنه قال : صليت خلف النبي ﷺ وأبي بكر ، وعمر
فلم يرفعوا أيديهم الافتتاح الصلوة . (السنن الكبرى للبيهقي ج ۲ ص ۷۹ ،
۸۰) وقال الحافظ ابن المارديني اسناده جيد و رواه أيضا الدارقطني وفيه

قال اسحاق و به ناخذ فی الصلوة کلها)

ترجمہ: حضرت عبداللہ بن مسعود رضی اللہ تعالیٰ عنہ فرمایا چي ما د حضرت محمد ﷺ حضرت ابو بکر و عمر رضی اللہ عنہما پسي لمونخ کړی دی ټولو یوازي د تکبیر تحریمه په وخت کي لاس پورته کړی .

تشریح: له حدیث ۸ څخه تر ۱۱ پوري په صراحت سره دا ثابته شوي چي حضرت محمد ﷺ او اکابر اصحاب کرامو لکه حضرت ابو بکر، عمر او عبداللہ بن مسعود رضی اللہ عنہم په عامو لمونخو کي يې صرف په تکبیر تحریمه کي لاس پورته کاوي نو لهدا دې په افضل کېدو کي کومه خبره کېدای سي .

﴿۱۲﴾:- حدثنا محمد بن الصباح البزار، حدثنا شريك عن يزيد بن بن أبي ذبا ياد عن عبد الرحمن بن أبي ليلي عن البراء عن النبي ﷺ كان إذا افتتح الصلاة رفع يديه إلى قريب من اذنيه ثم لا يعود - (سنن أبي داود ۱/۱۰۹)

ترجمہ: حضرت براء رضی اللہ تعالیٰ عنہ روایت کوي چي رسول الله ﷺ چي به لمونخ شروع کاوی نو لاسونه به يې تر غوږو پوري نژدې پورته کول بيایي دانه گرزول .

﴿۱۳﴾:- حدثنا هشيم عن يزيد بن أبي زياد عن عبد الرحمن بن أبي ليلي عن البراء بن عازب قال: رأيت رسول الله ﷺ رفع يديه حين افتتح الصلاة ثم لم يرفعهما حتى انصرف - (جامع المسانيد والسنن ۲/۵۶، وقال المحشي اخرج الامام احمد في مسنده ۴/۲۸۲)

ترجمہ: حضرت براء بن عازب رضی اللہ تعالیٰ عنہ بیان کوي چي ما

رسول الله ﷺ ولیدو چي د لمانځه د شروع کولو په وخت کي يې لاسونه پورته کړل بيا يې له لمانځه څخه تر فارغېدو پوري لاسونه نه کړل پورته .

﴿۱۴﴾: حدثنا اسحاق هشيم ، عن يزيد بن أبي زياد ، عن عبد الرحمن بن أبي ليلى عن البراء قال رأيت رسول الله ﷺ حين افتتح الصلاة كبر ورفع يديه حتى كادتا تحاذيان اذنيه ثم لم يعد - (مسند ابو يعلى ۲/۲۴۸)

ترجمه: حضرت براء بن عازب رضی الله تعالیٰ عنه څخه روایت دی چي هغه وویل ما د الله رسول علیه الصلوة والسلام ولیدی چي لمونځ يې شروع کړی تکبیر يې وويلو او دواړه لاسونه يې پورته کړل تر داځايه چي تقريبا د غوږو سره برابر سو او بيا يې (د لاسونو د پورته کولو عمل) دوم واريې دانه وکړی .

﴿۱۵﴾: حدثنا اسحاق ، حدثنا ابن ادریس قال : سمعت يزيد بن أبي زياد عن ابن أبي ليلى عن البراء قال : رأيت رسول الله ﷺ رفع يديه حين استقبال الصلاة حتى رأيت ابهاميه قريبا من اذنيه ثم لم يرفعهما - (مسند ابو يعلى ۲/۲۴۹)

ترجمه: حضرت براء بن عازب رضی الله تعالیٰ عنه بیان کوي چي ما رسول الله ﷺ ولیدی چي کوم وخت يې لمونځ شروع کړی نو لاسونه يې پورته کړل تر داځايه مي ولیدی چي دواړه ګوتي يې تر غوږو پوري نژدې سوې دهغه وروسته يې بيا لاس نه دی پورته کړی .

﴿۱۶﴾: عبد الرزاق عن أبي عيينة ، عن يزيد ، عن عبد الرحمن بن أبي ليلى عن البراء بن عازب قال: كان رسول الله ﷺ إذا كبر رفع يديه حتى

ابہامہ قریبا من اذنیہ وزاد قال مرة واحدة ثم لم یرفہما فی کل الصلوة۔ (مصنف عبد الرزاق ج ۲ ص ۷۰، ۷۱)

ترجمہ: حضرت براء بن عازب رضی اللہ تعالیٰ عنہ بیان کوي محمد ﷺ چي بہ کلہ تکبیر تحریمہ وکړی نو لاسونہ بہ یې پورته کړول تر داځای پوري چي گوتي بہ یې غوږونو ته نږدې لیدل کېدې، بیا بہ یې په دغه لمانځه کي دوهم واري لاس نه پورته کاوئ .

﴿۱۷﴾: حدثنا ابو بكرة قال حدثنا مؤمل ، قال حدثنا سفيان ، قال حدثنا يزيد بن أبي زياد عن أبي ليلى عن البراء بن عازب قال : كان النبي ﷺ إذا كبر لافتتاح الصلاة رفع يديه حتى يكون ابهاما قريبا من شحمتي اذنيه ثم لا يعود۔ (شرح معاني الآثار ۱/۱۲۲)

ترجمہ: حضرت براء بن عازب رضی اللہ تعالیٰ عنہ څخه روایت دی . دوی وویل چي نبي کریم ﷺ بہ تکبیر تحریمہ ووايو لاسونہ بہ یې پورته کړل آن تر دې چي لاسونہ یې د غوږو تر نرمیو پوري رسېدلي بیا یې تر آخره پوري لاسونہ نه کړل پورته .

﴿۱۸﴾: حدثنا احمد بن علي بن العلاء حدثنا ابو الاشعث ، حدثنا محمد بن بكر ، حدثنا شعبة ، عن يزيد بن أبي زياد قال : سمعت ابن أبي ليلى يقول سمعت البراء في هذا المجلس يحدث منهم كعب ابن عجرة قال : رأيت رسول الله ﷺ إذا كبر لافتتاح الصلاة رفع يديه حتى افتتح الصلاة يرفع في أول تكبيرة۔ (سنن الدار قطنی ۱/۱۱۰)

ترجمہ: عبد الرحمن بن أبي ليلى وايي چي ما د حضرت براء بن عازب رضی اللہ تعالیٰ عنہ څخه په دغه مجلس (()) کي . . حديث د بيان

کولو په وخت کي واورېدل په مجلس کي یو حضرت کعب بن عجره رضی الله تعالیٰ عنه هم وو . حضرت براء وایي ما نبی کریم ﷺ ولیدی چي لمونځ به یې شروع کړی نو صرف په اول تکبیر (تکبیر تحریمه) کي به یې لاسونه پورته کول .

﴿۱۹﴾: حدثنا يحيى بن محمد بن صاعه ، حدثنا محمد بن سليمان لوين ، حدثنا اسماعيل بن زكريا ، حدثنا يزيد بن أبي زياد ، عبد الرحمن بن أبي ليلى ، عن البراء انه رأى رسول الله ﷺ حين افتتح الصلاة رفع يده حتى حاذبها اذنيه ثم لم يعد إلى شيء من ذلك حتى فرغ من صلاته . (سنن الدر قطنی ۱۱۰/۱)

ترجمه: حضرت براء بن عازب رضی الله تعالیٰ عنه څخه روایت دی چي دوی رسول الله ﷺ ولیدی چې څه وخت نبی کریم ﷺ لمونځ شروع کړی نو دواړه لاسونه یې پورته کړل تر دې ځایه چي دواړه لاسونه یې د غوږونو مخامخ سول بیا یې لاسونه نه دي پورته کړي تر دا وخته چي د لمانځه څخه فارغه سو .

﴿۲۰﴾: حدثنا ابو بكر الادمي احمد بن محمد بن اسماعيل حدثنا عبد الله بن محمد بن المخرمي ، حدثنا علي بن عاصم ، حدثنا محمد بن أبي ليلى عن يزيد بن أبي زياد ، عن عبد الرحمن بن أبي ليلى عن البراء بن عازب قال : رأيت رسول الله ﷺ حين قام إلى الصلوة فكبر ورفع يديه حتى ساوى بهما اذيه ثم لم يعد . (سنن الدر قطنی ۱۱۰/۱)

ترجمه: حضرت براء بن عازب رضی الله تعالیٰ عنه څخه روایت دی چي دوی وویل ما رسول الله ﷺ ولیدی چي کوم وخت نبی کریم ﷺ

لمانحہ دپارہ ولاړ سو دواړه لاسونه یې پورته کړل تر داځایه چې د غوږو سره برابر سو . له دې وروسته یې بیان نه کړل پورته .

﴿۲۱﴾: حدثنا حسين بن عبد الرحمن ، حدثنا وكيع ، عن أبي أبي لیلی عن اخيه عيسى ، عن الحكم عن عبد الرحمن بن أبي لیلی ، عن البراء بن عازب قال : رأيت رسول الله ﷺ رفع يديه حين افتح الصلاة ثم لم يرفعهما حتى انصرف . (سنن الدر قطنی ۱۰۹، ۱۱۰/۱)

ترجمه: حضرت براء بن عازب رضی الله تعالیٰ عنه بیان کوي چې ما رسول الله ﷺ وليدی چې کوم وخت دوی لمونځ شروع کړی نو دواړه لاسونه یې پورته کړل بیا یې له لمانحہ څخه تر فارغېدو پوري لاسونه نه کړل پورته .

﴿۲۲﴾: حدثنا ابو بكر قال : حدثنا وكيع ، عن ابن أبي لیلی ، عن الحكم و عینی ، عن عبد الرحمن بن أبي لیلی عن البراء بن عازب ان النبي ﷺ كان اذا افتح الصلاة رفع يديه ثم لم يرفعهما حتى يفرغ . (مصنف ابن بی شيبه ۲۶۷/۱)

ترجمه: حضرت براء بن عازب رضی الله تعالیٰ عنه بیان کوي چې دا الله نبي حضرت محمد ﷺ به کله لمونځ شروع کړی نو لاسونه به یې پورته کړل بیا له لمانحہ څخه تر فارغ کېدو پوري یې لاس نه پورته کول .

﴿۲۳﴾: حدثنا ابن أبي داؤد قال حدثنا عمرو بن عون ، قال انا خالد عن ابن أبي لیلی عن اخيه و عن الحكم عن ابن أبي لیلی عن البراء بن عازب عن النبي ﷺ مثله .

﴿۲۴﴾:- وحدثنا محمد بن النعمان قال حدثنا يحيى بن يحيى قال حدثنا وكيع عن ابن أبي ليلى عن البراء عن النبي ﷺ مثله - (شرح المعاني الآثار (۱۲۲/۱)

ددې حديث الفاظ بعينه هغه دي لکه چي د حديث نمبر (۱۷) کي دي يعني چي کله به نبي کریم ﷺ تکبير تحریمه وايو نو لاسونه به يې تر دې اندازې پورته کول چي د لاسو بټي گوتي به يې د غوږو تر نرميو پوري رسېدلې او له تکبير تحریمه نه بعد به يې لاس نه پورته کاوه .
تشریح: له ډېرو سندو څخه روايت دا حديث هم د حضرت عبد الله بن مسعود رضی الله تعالیٰ عنه څخه د منقول روايت په طرز بالکل صريح دی چي نبي کریم ﷺ صرف د تکبير تحریمه په وخت کي رفع یدین کاوه نو له دې وجهي څخه د رفع یدین پرېښودل اولی او افضل دي .

﴿۲۵﴾:- حدثنا عبد الله بن ايوب المحزمي وسعدان بن نصر وشعيب بن عمرو في آخرين قالوا حدثنا سفيان بن عيينة الزهري ، عن سالم عن ابيه قال : رأيت رسول الله ﷺ إذا افتتح الصلاة رفع يديه تى يهاذى بهما وقال بعضهم حذو منكبيه وإذا اراد ان يركع وبعدهما يرفع رأسه من الركوع لا يرفعهما ، وقال بعضهم لا يرفع بين السجدين والمعنى واحد - (صحيح ابو عوانه ۹۰/۲)

ترجمه: سالم له خپله پلار حضرت عبد الله بن عمر رضی الله عنهما څخه روايت کوي چي دوی وفرمايل چي ما رسول الله ﷺ وليدی چي کوم وخت حضور ﷺ لمونځ شروع کړی نو دواړه لاسونه يې تر اوږو پوري پورته کړل او رکوع ته د تللو اراده يې وکړه او له رکوع څخه يې د سر

پورته کولو وروسته هم لاسونه نه کړل پورته .
امام ابو عوانه وايي چي ، عبد الله ، سعدان ، شعيب او نورو له دې څخه
علاوه دا هم ويلې چي د دواړو سجود په منح کي (يعني جلسه) کي هم
لاسونه نه دي پورته کړي .

﴿۲۶﴾: حدثنا صالح بمكة قال : حدثنا الحميد قال : حدثنا سفيان ، عن
الزهري ، قال اخبرني سالم ، عن ابيه قال : رأيت رسول الله ﷺ مثله
(صحيح ابو عوانه ۹۱/۲)

د دې حديث الفاظ او معنی بالکل هغه رقم دی کوم چي د حديث نمبر
(۲۵) وه .

﴿۲۷﴾: حدثنا الحميدي قال حدثنا سفيان ، قال حدثنا الزهري قال اخبرني
سالم بن عبد الله عن ابيه قال : رأيت رسول الله ﷺ إذا افتتح الصلاة رفع
يده حذو منكبيه وإذا اراد ان يركع وبعد ما يرفع رأسه من الركوع فلا يرفع
ولا بين السجدين - (مسند حميدي ۲/۲۷۷)

ترجمه : سالم بن عبد الله له خپل پلار عبد الله بن عمر رضي الله تعالى
عنه څخه روايت کوي چي هغوی وويل مانبي عليه السلام وليدی چي
کله يې لمونځ شروع کړی نو لاسونه يې تراوږو پوري يورل او درکوع
اراده کولو او له رکوع څخه د سر را پورته کېدو وروسته لاسونه نه کړل
پورته او نه يې د دواړو سجود په منح کي لاسونه پورته کړل .

تشریح : مستخرج ابو عوانه (چي کوم دمحدثينو صحاح کي حساب
وو) او د امام بخاری اهم ترين استاذ امام حميدي په مسند کي ذکر سوی ،
دا دې سره د حديثو په اعتبار سره يې اعلى درجه کي صحيح دي . او داله

علت او له شک و شبهې څخه خلاص دي . او په پرېښودو درفع الیدین کې صریح دي .

او پاته سوه دا خبره چې غیر مقلدین علماء وایي چې حنفي علماؤ په دې کې لاس وهنه کړې او دایوه داسې بې دلیلې دعوی ده چې د علم په دنیا کې هیڅ حیثیت نلري بلکه داخالص بهتان دی . دواړه ذکر سوي کتابونه شائع سوي دي . په هغو کې دغه حدیثونه لیدل کېږي . له دې څخه ما سواد غیر مقلدینو استاد کل مولانا سید نذیر حسین محدث دوه شاگردان حافظ نذیر حسین معروف به زین العابدین او محی الدین . . . په لاسو لیکل سوي مسند حمیدی قلمي نسخه د دارالعلوم دیوبند په کتب خانه کې پروت دی د چا چې زړه وغواړي رادي سي و دي کوري .

﴿۲۸﴾: عن عبد الله بن عون العزاز: حدثنا مالك، عن الزهري، عن سالم، عن ابن عمرو ان النبي ﷺ كان يرفع يديه إذا افتتح الصلاة ثم لا يعود. (ذكر البيهقي في الحاقيات كما في نصب الآية ۴۰۴/۱)

ترجمه: د حضرت عبد الله بن عمر رضی الله عنهما څخه روایت دی چې د الله نبي ﷺ یوازې د لمانځه په شروع (یعني تکبیر تحریمه) په وخت کې رفع یدین کاوه بعدله دې دوهم واري بیا رفع یدین نه کاوه .

تشریح: دا حدیث په ترک درفع کې بالکل صریح دی چې په دې کې د هیڅ تاویل او توجیه ځای نسته .

﴿۲۹﴾: ابن وهب عن مالك بن انس، عن شهاب، عن سالم بن عبد الله عن ابيه ان رسول الله ﷺ كان يرفع يديه حذو منكبيه إذا افتتح التكبير للصلاة. (المدونة الكبرى ۶۹/۱)

ترجمہ: سالم بن عبد اللہ لہ خپلہ پلار عبد اللہ بن عمر رضی اللہ عنہما
 ڄڻه روایت کوي چي رسول اللہ ﷺ يوازي د تکبير تحریمه په وخت کي
 لاسونه تر اوږو پوري پورته کول .

تشریح: په مذهب مالکي کي لوی او معتمد ترين (ډېر اعتباري) کتاب
 ”المدونة الكبرى“ کي دا حديث يې په ترک درفع یدین کي د دليل په
 توگه راوړی دی چي دهغه راو د امام مالک مشهور شاگرد ابن وهب دی .
 او د امام مالک یوبل فاضل تلميذ ابن القاسم هم د امام مالک څخه دا حديث
 روایت کړی دی . په دې وجه ددې په صحيح والي کي هيڅ مشکل نسته .
 البته په حديث کي ورکوع ته د تللو په وخت کي او له رکوع څخه د
 ولاړي وروسته درفع یدین د پرېښودو لفظاً ذکر نه دی سوی . لیکن په
 حديث شريف کي شرط يعني إذا افتتح التكبير للصلاة هغه يې مؤخر
 کړی او جزا يعني ”کان يرفع يديه“ يې مقدم کړی او رفع یدین يې له
 تکبير تحریمه سره محدود او را احصاره کړی . ځکه د عربو د کلام
 مشهوره ضابطه ”التقديم ما حقه التاخير يفيد الحصر“ په دغه له تکبير
 تحریمه ماسوا ترک (پرېښودل) د رفع یدین پر مالکيه او نورو باندي دا
 حديث په استدلال او بې له اغبار صحيح دی . او کوم کسان چي په دې
 مسئله باندي بحث کوي دهغو ددې حديث پر استدلال شک دی اعتراض
 يې دی او دا صرف اعتراض دی .

﴿٢٠﴾: حدثنا محمد بن عثمان بن أبي شيبة ، حدثنا محمد بن عمران بن
 أبي ليلى حدثنا أبي عن ابن أبي ليلى عن الحكم عن مقسم عن ابن عباس
 عن النبي ﷺ قال : لا يرفع الايدي إلا في سبعة مواطن : حين يفتح الصلاة

و حين يدخل المسجد الحرام فينظر إلى البيت ، و حين يقوم على الصفا و حين يقوم على المروة و حين يقف مع الناس عشية عرفه و يجمع و المقامين حين يرمى الجمرة - (رواه الطبرانی فی معبد کما فی نصب الراية ۱/ ۲۹۰) و ذکره البخاری فی جزء رفع الیدین تعلیقا ص ۲۵، و قال نواب صدیق حسن خان نزل الابرار ص ۴۴)

ترجمہ: حضرت عبد اللہ بن عباس رضی اللہ عنہما د اللہ له نبی ﷺ ٔخه روایت کوي چي رسول اللہ ﷺ و فرمايل چي لاس مه پورته کوئ ماسوا له اوو ٔايو چي لمونٔ شروع کوئ، چي مسجد حرام ته داخليرئ، او چي پر بيت اللہ باندي مو نظر و لکيري، چي کله پر صفا او مروا باندي ولاړ ياست او چي کله له خلکو سره پر عرفات باندي وقوف و کړئ او چي کله پر مزدلفه کي وقوف و کړئ . او د دواړو جمرو درمی په وخت کي .

تشریح: په دې حديث کي قصر حقيقي نه بلکه اضافي دی . په دې وجه چي په وترو کي، جنازه، اختر او دعا او داسي نورو ٔايو باندي درفع يدين د احديث مخالف نه دی له دې حديث ٔخه په صراحت سره معلوميري او ثابتيري چي په عامو لمونٔو کي صرف د تکبير تحریمه په وخت کي رفع يدين کيري .

﴿۲۱﴾: حدثنا احمد بن شعيب ابو عبد الرحمن نسائي ، حدثنا عمرو بن يزيد ابو بريد والجرمي عن سعيد بن جبير ، عن ابن عباس ، ان النبي ﷺ قال : السجود على سبعة اعضاء ، اليدین ، والقدمین ، والركبتين ، والجبهة ، و رفع الايدي إذا رأيت البيت وعلى صفاء وعلى المروة و بعرفة و عند رمي الجمار و إذا اقيمت الصلاة (معجم كبير طبرانی ج ۱۱ ص ۴۵۲) و قال

الهیتمی وفي الاسناد الاول محمد بن أبي ليلى وهو شئ الحفظ و حديثه حسن انشاء الله وفي الثاني عطاء بن السائب وقد اختلط - (مجمع الزوائد ۲۲۸/۲) وقال العزيزي شارح الجامع الصغير: قال الشيخ: حديث صحيح (نيل الفرقدين ص: ۱۲۷)

ترجمہ: حضرت عبد الله بن عباس رضی اللہ عنہما خنہ روایت دی چي نبی کریم ﷺ و فرمايل چي سجدہ پر (۷) اوو اعضاؤ باندي کيڙي، دواڙه لاسونہ، دواڙي پڻي، دواڙه زنگنونه او تندي باندي، او رفع يدين پر دا موقعو باندي کيڙي چي بيت الله وويني، صفا او مروہ باندي پر عرفہ باندي (دوقوف پر وخت باندي) دشيطانانو دويشتلو پر وخت او چي لمونځ شروع کري .

﴿۳۲﴾: حدثنا ابن داؤد، قال حدثنا نعيم قال حدثنا الفضل بن مسوى، قال حدثنا ابن أبي ليلى من نافع عن ابن عمر، وعن الحكم عن مقسم عن ابن عباس عن النبي ﷺ قال: ترفع الايدي في سبع مواطن في افتتاح الصلاة، وعند البيت، وعلى الصفاء والمرومة، والعرفات، وبالمزدلفة وعند الجمرتين - (شرح معاني الآثار ۳۹۰/۱ و سند حسن)

ترجمہ: محمد بن أبي ليلى په واسطه د نافع حضرت عبد الله بن عمر خنہ په واسطه الحكم عن المقسم حضرت عبد الله بن عباس رضی اللہ عنہم روایت کوي چي حضرت ابن عمرو ابن عباس رضی اللہ عنہم له حضرت محمد ﷺ خنہ وایت کوي چي نبی کریم ﷺ و فرمايل اووه خايه داسي دي چي هلته لاسونه پورته کيږي . په ابتداء د لمانځه کي (يعني تکبير تحریمه په وخت) و بيت الله ته د کتلوپه وخت کي، په

صفا مروا کي په عرفات کي (بعد زوال د وقوف پر وخت) په مزدلفه کي (د وقوف پر وخت) او د شیطانانو د ویشتلو په وخت کي .
تشریح: د حدیث ۳۰ پر طرز به ۲۱ او ۳۲ کي هم د دې خبر درس ورکړل سوی چي په عامو لمنځو کي صرف د تکبیر تحریمه په وخت کي لاسونه پورته کیږي .

﴿۲۲﴾: حدثنا مسدد، حدثنا يحيى، عن ابن أبي ذئب، عن سعيد بن سمعان، عن أبي هريرة قال: كان رسول الله ﷺ إذا دخل في الصلوة رفع يديه ---- (سنن أبي داود ۱۱۰/۱) وسكت هو المنذرى وقال القاضي الشوكاني في اسناده (نيل الاوطار ۱۹۷/۲) واخرجه الترمذی فی جامعه (۵۶/۱) والنسائي ۱۴۱/۱

ترجمه: حضرت ابو هريره رضی الله تعالیٰ عنه بیان کوي چي حضرت محمد ﷺ چي کله لمانځه ته داخل سو (يعني تکبیر تحریمه يې وويل) نو لاسونه يه ښه پورته کړل .

تشریح: دغه حدیث امام ابو داود په باب "من لم يذكر الرفع عند الركوع" کي ذکر کړی او له تکبیر تحریمه څخه ماسوا درکوع او په نور وخت کي پرېښول درفع یدین باندي استدلال کوي . د استدلال وجه يې داده چي حضرت ابو هريره رضی الله تعالیٰ عنه په حدیث کي د حضرت محمد ﷺ درفع یدین او دهغه کیفیت بیان کړی او صرف يې د تکبیر تحریمه په وخت کي د لاسو د پورته کېدو ذکر کړی او که د نورو تکبیرو په وخت کي هم نبی علیه السلام لاسونه پورته کړي وای نو دهغه ذکر به يې هم کړی وای .

﴿۲۴﴾: عن النعیم المجرم وأبی جعفر القاری عن أبی هريرة انه كان يرفع يديه إذا افتتح الصلاة ويكبر كلما خفض ورفع ويقول : انا اشبهكم صلاة بر سول الله ﷺ . - (التمهيد للحافظ ابن عبد الله ۲۱۵/۹)

ترجمہ: نعیم المجرم او ابو جعفر قاری حضرت ابو هريره رضی اللہ تعالیٰ عنہ خخہ روایت دی چي کله لمونخ شروع سو نورفع یدین به یی کاوه (او پاته) به دکنسته کېدو او پورته کېدو په وخت کي صرف تکبیر وایو او ویل یی چي زه په تاسو کي تر ټولو زیات د حضرت محمد ﷺ د لمانخه سره مشابهت لرم .

تشریح: له دې مرفوع روایت خخه هم دا ثابتیږي چي صرف د تکبیر تحریمه په وخت کي بني کریم ﷺ لاسونه پورته کول .

﴿۲۵﴾: عن عبد الرحيم بن سليمان ، عن أبی بكر النهشلی ، عن عاصم بن كليب ، عن ابيه عن علي عن النبي ﷺ انه كان يرفع يديه في اول الصلاة ثم لا يعود . (العلل الواردة في الاحاديث ۲۰۶/۴۰۰) وقد انفرد برفعه عبد الرحيم سليمان وهو ثقة .

ترجمہ: د حضرت علي رضی اللہ تعالیٰ عنہ خخه روایت دی چي نبي کریم ﷺ په ابتداء د لمانخه کي به رفع یدین کاوه (يعني د تکبیر تحریمه په وخت) بیا یی دوهم واري نه کاوه .

تشریح: د دې حدیث مفهوم واضح دی چي نبي کریم ﷺ صرف د تکبیر په وخت کي رفع یدین کاوه .

﴿۲۶﴾: حدثنا ابو النصر ، حدثنا عبد الحميد بن بهرام الفرازی ، عن سهر بن حوشب ، حدثنا عبد الرحمن بن غنم ، ان ابا المالك الاشعري جمع قومه

فقال يا معشر الاشعرين اجتمعوا واجمعوا نساءكم واطفالكم ، اعلمكم صلاة
النبي ﷺ صلى لنا بالمدينة ، فاجتمعوا وجمعوا نساءهم واطفالكهم فتوضاء و
هم كيف يتوضاء فاحصى الوضوء إلى اماكنه حتى لما فاء الفی وانكسر الظل
قام فاذن فصص الرجال فی ادنى الصف وصف الوالدان خلفهم وصف النساء
فصص الرجال فی اولی الصف وصف الولدان خلفهم وصف النساء خلف
الولدان ثم اقام الصلوة فتقدم فرفع یدیه فکبر فقراء فاتحة الكتاب وسورة
یسرهما ثم کبر فركع فقال سبحان الله وبحمده ثلث مرارة ثم قال سمع الله
لمن حمده واستوى قائما ثم کبر وخرا ساجدا ثم کبر فرفع راسه ثم کبر
فسجد ثم کبر فانھض قائما فكان تکبیره فی اول رکعت ست تکبیرات و کبر
حين قام إلى الركعة الثانية فلما قضی صلاة اقبل إلى قومہ بوجهه فقال
احفظوا تکبیری وتعلموا رکوعی وسجودی فانھما صلاة رسول الله ﷺ
التي كان یصلی لنا کذا الساعة من النهار - الحديث - (مسند امام احمد
۵/۳۴۲ و جامع المسانید والسنن لابن کثیر ۴/۵۴۴۵۳) واسناده حسن .
ترجمہ : عبد الرحمن بن غنم بیان کوی چي حضرت ابو مالک اشعري
رضی اللہ تعالیٰ عنہ دخیل قوم در اتولو اراده وکہ او وی فرمایل چي
اشعريانو جمع سی او خپلي زناني او کوچنيان هم جمع کړئ . زه به
تاسوته د الله د سول ﷺ لمونځ در زده کړم . چي لمونځ ماته نبي کریم
ﷺ په مدينې کې رازده کی نو ټوله نارینه ، زنانه او ټوله کوچنيان یې
جمع سول (اول) حضرت ابو مالک رضی اللہ تعالیٰ عنہ اودس وکړی او و
دوی ته یې ور وښودل چي څنگه اوس کیږي . او اوبه یې و ټولو اعضاؤ د
اوداسه ته ور ورسولي چي کله سایه وغورږېده نو ولاړ سو اذان

یہ و کړ نو بیا د امام سره بالکل نزدې د نارینه وو صف ودرېدی او د نارینه
و شاته کوچنیان او دهغوی شاته د زنانو صف جوړ سو . بیا اقامت و سو
او حضرت ابو مالک د امام لپاره مخته سو او لاسونه یې پورته کړل د
تکبیر تحریمه دپاره او بیا یې آهسته سورة فاتحه و وایه او یو سورة یې
و وایه بیا یې تکبیر و وایو او رکوع ته ولاړی درې واري یې سبحان الله و
بحمده و ویل بیا یې سمع الله لمن حمده و ویل او سیده ودرېدی او بیا یې
تکبیر و کړی سجدې ته ولاړی بیا یې تکبیر و کړی د سجدې څخه پورته
سو او بیا یې تکبیر و وایو سجدې ته ولاړی بیا یې تکبیر و کړی او سجدې
څخه ولاړ سو او سید او درېدی . او په اول رکعت کې یې ټول شپږ تکبیره
وو او وخت یې هم تکبیر و کړی چې کوم وخت له اول رکعت څخه
دوهم رکعت ته پورته سو او چې کوم وخت یې لمونځ پوره کړ او خپل
قوم ته متوجه سو او ویې فرمایل زما تکبیرونه په یاد کړئ او زما رکوع
او سجده زده کړئ ځکه چې دا د نبی کریم ﷺ لمونځ دی کوم چې نبی
کریم ﷺ کړی وو . کوم چې نبی کریم ﷺ د ورځې په دغه حصه کې
کړی وو .

تشریح: صحابي در رسول ابو مالک اشعري رضی الله تعالیٰ عنه خپل قوم
ته د سنت مطابق لمونځ ورو بنودلو څومره په اهتمام سره د سنت مطابق
نارینه زنانې او کوچنیان جمع کول او په عملي توګه دهغه ورو بنودلو
غرض چې کوم لمونځ ورو بنودلی په هغه کې صرف د تکبیر تحریمه په
وخت کې رفع یدین وکړ او د کبسته پورته کېدو پر وخت یې صرف په
تکبیر اکتفاء وکړه . او بیا یې د لمانځه پوره کولو وروسته پوره په تنبیه

(زور) سره و فرمايل ما چي څه رنگه او کوم وخت تکبرونه وويل هغه په ياد کړئ او دغه رنگه زما درکوع او سجدي کولو طريقه هم په ياد کړئ ځکه چي د الله رسول ﷺ په مدينه منوره کي دغه رقم لمونځ ويلو . دا ټول تفصيلات بنسټي چي په پوره لمانځه کي صرف په تکبير تحریمه کي لاسونه پورته کول در رسول د خدای سنت دی او صحابه کرامو په اهتمام سره و خپلو خپلوانو او کورنۍ ته ددې سنت تعليم ورکړ .

﴿۲۷﴾: - اخبرنا ابو عبد الله الحافظ عن أبي العباس محمد بن يعقوب عن محمد بن اسحاق ، عن الحسن بن ربيع ، عن حفص بن غياث عن محمد بن أبي يحيى عن عباد بن الزبير ان رسول الله ﷺ كان إذا افتتح الصلوة رفع يديه في أول الصلاة ثم لم يرفعهما في شيء حتى يفرغ - (الخلافيات للبيهقي كما في نصب الرواية ۴۰۴/۱) وقال المحدث الكشميري : وهو مرسل ----- الفرقدين ص ۴۲ ومرسل القرون الثلاثة مقبول عند الجمهور -----)

ترجمه : حضرت عبد الله بن الزبير رضي الله عنهما . . . عباد رضي الله تعالى عنه څخه روايت دی چي نبي کریم ﷺ چي به کله لمونځ شروع کړی نو يې ابتداء د لمانځه کي (يعني تکبير تحریمه) پر وخت يې لاسونه پورته کول بيا يې د لمانځه په هيڅ يوه حصه کي لاس نه پورته کاوه تر څو چي د لمانځه څخه فارغه سو .

تفريح : له دې جيد المرسل روايت څخه هم دا ثابتيږي چي د تابعينو په نزد حضرت محمد ﷺ دا عمل معلومه او ښکاره دی صرف يې د تکبير تحریمه پر وخت لاسونه پورته کول . او د جمهورو علماؤ د مقدمينو په

نزد له دې روایت څخه استدلال صحیح دی او که چیري مرسل تائید له بل حدیث او یا له صحابي څخه وي نو هغه وخت د مرسل ضعیف بلونکي په نزد هم د قابل د استدلال کیږي . په تېرو لیکو کي چي په ترک درفع کوم روایات ذکر سو هغه ټوله مؤید دي ”کما هو ظاهر“

د صحابه کرامو رضوان الله اجمعین آثار:

﴿۱﴾..... اثر د شیخین رضی الله عنهما:

اخبّرنا ابو عبد الله الحافظ ، حدثنا محمد بن صالح بن هاني ، حدثنا ، ابراهيم بن محمد بن المخله الضير ، حدثنا اسحاق بن أبي اسرائيل ، حدثنا محمد بن جابر ، عن حماد بن أبي سليمان ، عن ابراهيم ، عن علقمة ، عن عبد الله بن مسعود رضی الله تعالى عنه قال : صليت خلف النبي ﷺ و أبي بكر ، عمر فلم يرفعوا ايديهم إلا عند افتتاح الصلوة - (السنن البهيقي ج ۳ / ص ۷۹ ، ۸۰) وقال الحافظ ماردینی اسنادہ جید ، ورواه أيضا (الدارقطني وفيه قال اسحاق وبه ناخذ في الصلاة كلها)

ترجمه: حضرت عبد الله بن مسعود رضی الله تعالى عنه فرمایي: چي ما د حضرت محمد ﷺ شاته او د حضرت ابوبکر او حضرت عمر رضی الله عنهما شاته لمونځ وکړي دې حضراتو هم صرف د تکبير تحریمه په وخت لاسونه پورته کړل .

﴿۲﴾..... اثر د عمر فاروق رضی الله تعالى عنه:

حدثنا يحيى بن آدم ، عن حسن بن عياش ، عن عبد الملك بن ابجر ، عن الزبير ، عن عدي ، عن ابراهيم ، عن الاسود ، قال : صليت مع عمر فلم يرفع يديه في شيء من صلاة إلا حين افتتاح الصلاة ، قال عبد الملك : ورأيت

الشعبي و ابراهيم و ابا اسحاق لا يرفعونه ايديهم إلا حين يفتحون الصلاة (مصنف ابن أبي شيبة ج ۱ / ص ۲۶۸ و شرح معاني الآثار) وقال الطحاوي هو حديث صحيح ج ۱ / ص ۱۳۳ وقال الحافظ ابن حجر رجال ثقات (الدر اوبه ص: ۸۵)

ترجمہ: مشہورہ تابعی امام اسود بن یزید بیان کوی چي ما خليفه دوهم فاروق اعظم رضى الله تعالى عنه سره لمونخ و کړی، ماسواد تکبیر تحریمه په وخت بل یې یو ځای کي هم لاس نه کړل پورته . د سند یو راوي عبد المالك بن البجر فرمایي چي ما امام شعبي امام ابراهيم نخعي او ابو اسحاق سبعي وليدل دې آئمه وو د حديثو صرف د تکبیر تحریمه په وخت رفیع یدین کاوه .

تشریح: مشهور تابعی: اسود بن یزید د حضرت عمر فاروق رضى الله تعالى عنه په خدمت کي دوه کاله تېر کړي وو او د حضرت عمر فاروق اعظم رضى الله تعالى عنه په باره کي بیان کوي چي هغه به صرف د تکبیر تحریمه په وخت کي رفع یدین کولو .

له دې صحیح اثر څخه دا هم معلومه سوه چي امام الشعبي ابراهيم نخعي او ابو اسحاق السبعي رفع یدن نه کولو . د درې خومشهوره تابعین وو خاص کر امام شعبي خو داسي جلیل القدر تابعي وو چي دوه یا څلور نه بلکه له پنځو سوو څخه زیات صحابه کرامو یې زیات کړی وو . او له دې څخه د علم او فضل څه اکتساب کیږي . دغه رنگه امام ابراهيم نخعي او ابو اسحاق هم له خپل علم و فضل او تفقه فی الدین له لحاظه لوی تابعین حسابل کیږي .

﴿۳﴾..... اثر د علي مرتضى رضى الله تعالى عنه:

حدثنا وكيع عن أبي بكر بن عبد الله بن قطف ، النهشلي عن عاصم بن كليب ، عن أبيه ، ان عليا كان يرفع يديه إذا افتتح الصلاة ثم لا يعود - (مصنف ابن أبي سيه ۲۶۷/۱) وهو اثر صحيح (نصب الراية ۴۰۶/۱) وقال الحافظ ابن حجر رجاله ثقات (الدراية ص: ۸۶) وقال العلامة العيني صحيح على الشرط مسلم (عمدة القاري ۲۷/۵)

ترجمہ: د حضرت علي رضى الله تعالى عنه تلميد کليب بن شهاب روايت کوي چي حضرت علي رضى الله تعالى عنه چي به کله لمونځ شروع کړي نو لاسونه به يې پورته کول بيا يې دوهم واري نه پورته کول .

﴿۴﴾..... قال محمد اخبرنا ابوبكر بن عبد الله النهشلي ، عن عاصم بن كليب الجرمي ، عن أبيه وكان من أصحاب علي - ان علي بن أبي طالب كرم الله وجهه كان يرفع يديه في التكبير الاولى التي فتح بها الصلوة ثم لا يرفعهما في شيء من الصلوة - (موطا امام محمد ص ۹۴)

ترجمہ: د حضرت علي رضى الله تعالى عنه شاگرد کليب جرمي بيان کوي چي حضرت علي کرم الله وجهه په اول تکبير کي چي لمونځ په شروع کېدی رفع یدین یې وکړي بيا يې د لمانځه په هيڅ حصه کي هم لاس نه دی پورته کړي .

﴿۵﴾..... قال محمد اخبرنا محمد بن ابان بن صالح عن عاصم بن كليب الجرمي ، عن أبيه قالت : رأيت علي ابن ابي طالب رفع يديه في الكبيرة الاولى من الصلوة المكتوبة ولم يرفعهما فيها سوى ذلك - (موطا امام محمد

(ص ۹۱، ۹۲)

ترجمہ: کلیب جرمی فرمایا چي ما علي کرم الله وجهه ولیدی دوی د
فرضو پہ اول تکبیر تحریمہ کی رفع یدین و کر بیایا لہ دے نہ ماسواہل
پہ ہیخ رکعت کی ہم لاس نہ دی پور تہ کری .

تشریح: لہ مختلف روایانو خخہ دغہ دہر سندونہ صحیح اثر د تکبیر
تحریمہ خخہ ماسواہی پرہنودو درفع یدین کی صریح دی .

حضرت علي رضي الله تعالى عنه د حضرت محمد ﷺ خخہ درفع
یدین روایت کوي لیکن د نبی کریم ﷺ خخہ وروستہ یی ترک رفعی
یدین معمول گرزولی وو . چي داد دے خبری واضح دلیل دی چي نبی
کریم ﷺ مستقلہ عمل پہ پرہنودو درفع کی وو .

﴿۶﴾..... اثر د حضرت عبد الله بن مسعود رضي الله تعالى عنه:

حدثنا وكيع ، عن -- عن أبي معشر ، عن ابراهيم ، عن عبد الله انه كان
يرفع يديه في اول ما يفتح ثم لا يرفعهما - (مصنف ابن أبي شيبة ج ۱ / ص
۲۶۷) وقال الحافظ ابن التو كما في ، وهذا سند صحيح (الجواهر الفتي مع
السنن الكبرى للبيهقي ج ۲ ص ۷۹) و ابراهيم لم يسمع من ابن مسعود ولكن
مرسله عن ابن مسعود في حكم الموصول كما هو مقرر عند المحدثين -

ترجمہ: ابراہیم نخعی لہ عبد الله بن مسعود رضي الله تعالى عنه خخہ
روایت کوي چي عبد الله بن مسعود رضي الله تعالى عنه ذلما نخہ د
شروع کولو پہ وخت کی لاسونہ پور تہ کول بیایا نہ پور تہ کولو .

﴿۷﴾..... حدثنا ابن أبي داود قال حدثنا احمد بن يونس قال حدثنا ابو
الاحوث عن ابراهيم قال كان عبد الله لا يرفع يديه في شيء من الصلاة إلا

فی الافتتاح - (شرح معانی الآثار ۱/ ۱۳۳) وقال المحدث النبوی و اسنادہ مرسل جيد (آثار السنن ص: ۱۰۹)

ترجمہ: لہ ابراہیم نخعی خخہ روایت دی چي حضرت عبد اللہ بن مسعود رضی اللہ تعالیٰ عنہ رفع یدین نہ کاوہ . دلمانخہ پہ یوہ حصہ کي ہم ، ما سواد لمانخہ پہ شروع کي .

تشریح: حضرت عبد اللہ بن مسعود رضی اللہ تعالیٰ عنہ پہ بارہ کي بی لہ اختلافہ دامشہورہ ده چي هغه به پہ عامو لمنخو کي د شروع (تکبیر تحریمہ) پہ وخت کي رفع یدین کولو او ده دغه تعلیم و خپلو شاگردانو ته هم ورکاوہ .

﴿۸﴾ اثر د حضرت ابو هريره رضی اللہ تعالیٰ عنہ:

اخبرنا مالك ، اخبرني نعيم المجرم و ابو الجعفر قاري ، ان ابا هريرة كان يصلي بهم فكبر كلما خفض ورفع ، وقال القاري و كان يرفع يديه حين يكبر و يفتح الصلاة (موطا امام محمد ص ۹۰ ، كتاب الحجة ج ۱ ، ص ۹۵ و سندہ صحيح) -

ترجمہ: نعيم المجرم او يزيد بن القعقاع ابو جعفر القاري بيان کوي چي حضرت ابو هريره رضی اللہ تعالیٰ عنہ موږ ته لمونځ را کاوہ نو د کښته کېدو او وپورته کېدو په وخت کي يې تکبير وايو او ابو جعفر مزید دغه وضاحت کړی چي کلبه يې لمونځ شروع کړ نو د د تکبير تحریمه پھوخت کي به يې لاسونه پورته کول .

﴿۹﴾ اثر د عبد اللہ بن عمر رضی اللہ عنہما:

حدثنا ابو بكر بن عياش ، عن حصين ، عن مجاهد قال : ما رأيت ابن عمر

یرفع یدیہا لا فی اول یفتح (مصنف ابن أبی شیبہ ۱/۲۶۸) و رجال اسنادہ رجال البخاری۔

ترجمہ: امام مجاہد بیان کوی چي مانہ دی لیدلی حضرت عبد اللہ بن عمر رضی اللہ عنہما درفع یدین پہ کولو ماسوائی پہ شروع د لمانحہ کی۔

﴿۱۰﴾..... حدثنا ابن أبی داؤد قال حدثنا احمد بن یونس قال حدثنا ابوبک بن عیاش عن حصین عن مجاهد قال : صلیت خلف ابن عمر فلم یکن یرفع یدیہ إلا فی التکبیرة الاولى من الصلوة۔ (شرح معنی الآثار ج ۱ ص ۱۲۳، و قال العلامة العینی اسنادہ صحیح، عمدة القاری ج ۵ ص ۲۷۲)

ترجمہ: مشہورہ تابعی امام مجاہد فرمائی چي حضرت عبد اللہ بن عمر رضی اللہ عنہما شاتہ مال مونخ ویلی دوی صرف د تکبیر تحریمہ پہ وخت کی رفع یدین وکری۔

﴿۱۱﴾..... قال محمد اخبرنا بن ابان بن صالح عن عبد العزيز بن حکیم قال رأیت ابن عمر یرفعه یدیہ حذاء اذنیہ فی اول تکبیر افتتاح الصلوة ولم یرفعهما فیما سوی ذلک۔ (موطاء، امام محمد ص ۹۳، ۹۴) وفيه محمد بن ابان وهو صالح للمتابعة۔

ترجمہ: عبد العزیز بن حکیم مشہورہ پہ ابن أبی حکیم بیان کوی چي ما حضرت عبد اللہ بن عمر رضی اللہ عنہما ولیدی چي هغه د تکبیر تحریمہ یعنی پہ اول تکبیر کی لاسونہ د غوبونو تیر برابر پوری پور تہ کپل لہ دی ماسوائی بیلا سونہ نہ دی پور تہ کری۔

﴿۱۲﴾..... حدثنا ابن فضیل، عن عطاء عن سعید بن جبر، عن ابن عباس قال :

لا ترفع ایدی إلا فی سبع مواطن ، إذا قام إلى الصلاة وإذا رأى البيت و
على الصفا والمروة وفي عرفات وفي جمع ، وعند الجمار - (مصنف ابن أبي
شيبه ج ۱ ص ۲۶۸)

ترجمہ: حضرت عبداللہ بن عباس رضی اللہ تعالیٰ عنہ فرمائی چي اووه
حایہ داسي دي چي هلته لاس پورته کيي . چي لمونخ ولاړوي (تکبیر
تحریمه) چي کله بیت الله ته وگوري او صفا مروا کي ، عرفات باندي (د
وقوف پروخت) او په مزدلفه کي او چي کله شیطانان ولي .

تشریح: دخلفائي راشدينو حضرت صديق اکبر ، فاروق اعظم ، علي
مرتضى فقيه دامت حضرت عبداللہ بن مسعود ، حافظ د حديثو حضرت
ابوهريره ، عاشق د سنتو د نبي کریم ﷺ حضرت عبداللہ بن عمر ،
ترجمان د قرآن حضرت عبداللہ بن عباس رضی اللہ عنہم اجمعين دغه
آثار ستاسوپه مخکي دي د حضرت محمد ﷺ له دې دنيا څخه د کوچ
کېدو وروسته خلفائي راشدينو او اکابرو فقهاؤ ، صحابه و د تکبیر
تحریمه څخه مناسبه او درفع یدین نه کول بالکل صفا بنی چي په عامو
لمنخو کي رفع یدین نه کول د نبي کریم ﷺ اصل سنت دی . ځکه د
دغه جماعت په رگ او رېښه کي او د زړه په تل کي د الله د آخري رسول
ﷺ محبت ، عظمت او له ده سره پېوستوب دی چي هغوی د نبي کریم
ﷺ پر یوه یوه ادا باندي خپل ځان په قربانولو باندي خپل سکون او
راحت محسوسوي چي درفع یدین چي کوم نه یو تکلیف او وخت هم نه
..... پرېښووی . ځکه حافظ ابن عبد البر په یوه مسئله باندي خبري
کولي داسي ليکي:

لأنه محال ان يكون عنده في ذلك عن النبي ﷺ شيء و يخالفه ولو كان مباحه ولا سيما ابنعم (التمهيد ۱۸۰)

حُکمه دامحال دی چي په دامسئله کي ددې اړوند د بنی کریم ﷺ کوم سنت وي او دوی دي مخالفت کوي که څه هم هغه سنت د مباح په درجې کي نه وي بیا خاص کر د حضرت عبد الله بن عمر رضی الله عنهما (څخه دا ممکنه هم نه ده) حُکمه ددې خان قربانونکو په اړه دا تصور د رفع یدین، حُکمه دغه حضرات دومره ضروري نه بولي په دې وجه سره یې دا پرېښی دی. یو داسي تصور یې چي د هغه حالات او اوقاتو بالکل منافي وي. په دې وجه چي کوم بزرگانو ددې آثار په وجوب کي دا خبره کړې غالب د خپل مسلک مختار د سختي له وجهي، أصحاب در رسول الله ﷺ خاص کر خلفائي راشدينو او فقهاؤ صحابه د سنت د نبوي ﷺ سره ډېر بې پناه تعلق او عقیده سره دغه بالکل... شوي په دې وجه په دې باره کي معذوري څرگنده کيږي.

بهر حال دغه آثار د مسئلې تر بحث لاندې په قول فيصل کي حیثیت لري. حُکمه چي فقهاء د اصولو او علماؤ د حدیثو دا متفق ضابطه ده چي په کومه مسئله کي د نبی کریم ﷺ احادیث متعارض او مختلفه وي نو په هغه صورت کي د نبی کریم ﷺ تلامیضان در رسول الله ﷺ خاص کر فقهاء صحابه او د خلفاء راشدينو قول او عمل زموږ لپاره لارښود دی.

حُکمه امام ابو داود ليکي: إذا تنازع الخبران عن النبي ﷺ انظر إلى عمل اصحابه (سنن أبي داود ج ۱ ص ۱۱۵) يعني که چيري په يوه مسئله کي در رسول الله ﷺ احادیث متعارض وي نو هغه وخت د صحابه کرامو و

عمر نہ کتر کیری، چي کوه بعد کي به نبي ﷺ کړي دي.

اقوال د تابعين د تبع تابعين رحمهم الله

د حضرت عبي و حضرت عبيد الله بن مسعود رضي الله عنهما
شگردي نورفع بين نه کونو.

۱) حدثنا وكيع و ابو اسفة عن شعبة عن أبي اسحق قاتل كان صاحب
عبد الله و أصحاب عبي لا يرفعون ايديهم الا في الفاح تصلة قاتل وكيع نه
لا يرفعون. مصنف ابن أبي شيبة ٢٦٧٠ و مسند صحيح عبي شري
شخير.

ترجمه مشهور محدث همد بو اسحق اسعبي بين کوي چي حضرت
عبيد الله بن مسعود و حضرت عبي رضي الله عنهما صاحبو و شگرديان
په بتمه د نمانځه کي (تکبير تحریمه) څخه د سوو بر رفع بين نه
کوي. (د د بو سمه لفظ دي و د و کيع لفظ دي) د نمانځه د شروع
کونو نه پس بپ ډوه و وري رفع بين نه کوه.

تفريغ غکرو کړي د حضرت عبي و حضرت عبيد الله بن مسعود رضي
له عنهما دغه أصحاب و شگردي په ظاهره سره صحابه و تابعين وو و
د نوي تعداد به يقين په زړه وووي. چي هغه بونه د قرآن کریم وړ کړي
شوي عزرا (و شک هه اترشون) او (و تبعوه باحد) څخه سر قرار نه
سلام بزرگ شخصيت، د قرآن، حديث و د شرعي نظام و هت ته د
رسولانو ولا. يې سنت د رسول الله ﷺ پر پرېښودو تفوق کودي سي؟
هېڅ کسه نه انو په دې وجه د نې ځمکو د عمر د نې خبري رهنمائي کوي
چي د رفع بين نه کول د رسول الله ﷺ داسي سنت دی و بپ شگردي نه پر

دی متفقہ عمل شیء چي ددی استاد یعنی حضرت علي مرتضیٰ او حضرت عبد الله بن مسعود رضی الله عنهما ہمدغہ طریقہ وہ . مشہور محدث او فقیہ اسود بن یزید و علقمہ بن قیس رفع یدین نہ کاوہ .

﴿۲﴾ حدثنا وکیع ، عن شریک ، عن جابر ، عن الاسود وعلقمة انهما کانا یرفعان ایدیہما إذا افتحائنا لا یعودون - (مصنف ابن أبی شیبہ ۱/۲۶۸)
ترجمہ: جابر خخہ روایت دی چي امام اسود و علقمہ د تکبیر تحریمہ پر وخت لاسونہ پور تہ کول او د هغه بعدی نہ پور تہ کول . مشہور امام د حدیثو عبد الرحمن بن أبی لیلی عمل:

﴿۳﴾ حدثنا معاویة بن هشیم ، عن سفیان بن مسلم الجهنی قال : کان ابن أبی لیلی یرفع یدیہ اول شیء إذا کبر - (مصنف أبی شیبہ ۱/۲۶۸)
ترجمہ: سفیان بن مسلم الجهنی ناقل دی چي عبد الرحمن بن أبی لیلی صرف د اول تکبیر پہ وخت کي رفع یدین کاوہ .

تابعی لوی محدث شہید قیس بن أبی حازم عمل:
﴿۴﴾ حدثنا بن معبد ، عن اسماعیل قال : کان قیس یرفع یدیہ اول ما یدخل فی الصلاة ثم لا یرفعهما - (مصنف بن أبی شیبہ ۱/۲۶۲)
ترجمہ: اسماعیل بیان کوي چي امام قیس بن حازم چي کله و لمانخہ تہ داخلہ دی هغه وخت یی لاسونہ پور تہ کول بیایی نہ کولو . جامع حدیث و فقہ ابراہیم نخعی و رجل صالح خیشمہ بن عبد الرحمن رفع یدین نہ کاوہ:

﴿۵﴾ حدثنا ابو بکر عن الحجاج ، عن طلحة ، عن خشية و ابراهيم - قال

کانا لا یرفعان ایدیہما إلا فی بداء الصلاة۔ (مصنف ابن أبی شیبہ ۲۶۷/۱)
ترجمہ: طلحہ بن مصرف مشہورہ تابعی خیشمہ او ابراہیم نخعی پہ ارہ
 روایت کوی چي دا دوارہ بزرگانو صرف پہ شروع کي دلمانخہ رفع یدین
 کاوہ .

امام ابراہیم نخعی خپل شاگردان له رفع یدین خخہ منع کول:
 ۶۱..... حدثنا ابو بکر بن عیاش ، عن حصین ومغیرة ، عن ابراهیم قال لا ترفع
 یدیک فی شیء من الصلاة إلا فی افتتاحہ الاولی۔ (مصنف ابن أبی شیبہ
 ۲۱۷/۱)

ترجمہ: له حسین او مغیرہ خخہ روایت دی چي امام ابراہیم نخعی
 فرمایي چي پہ ابتداء دلمانخہ کي (یعني د تکبیر تحریمہ پر وخت) خخہ
 ماسوا بل پر ہیخ وخت هم رفع یدین نہ کاوہ .

مشہورہ امام حدیث او فقه عامر الشعبی رفع یدین نہ کاوہ:
 ۷۱..... حدثنا ابن مبارک ، عن اشعث ، عن الشعبي ، انه كان يرفع یدیه فی
 اول التکبیر ثم لا یرفعهما۔ (مصنف ابن بی شیبہ ۲۶۱/۱)

ترجمہ: اشعث بیان کوی چي امام شعبی اول تکبیر (یعني تکبیر
 تحریمہ) کي لاسونہ پورته کول بیایي نہ پورته کول .

تشریح: اثر د عمر فاروق رضی اللہ تعالیٰ عنہ (۲) کي تہر سوي چي راوي
 د حدیث عبد المالک بن ابجر بنودلی چي امام شعبی ، ابراہیم نخعی او
 امام ابو اسحاق ال . . ولیدل چي دادري سرہ بزرگانو صرف د تکبیر
 تحریمہ پر وخت رفع یدین کاوہ .

د تابعینو د اکابرینو خخہ هم د دې عمل تائید سوی چي پہ عامو لمنخو

کي د تکبير تحریمه څخه ماسوا بیا رفع یدین نه کول په خیر القرون کي دارباب علم عام معمول وو .

مشهور راوي د حدیثو او تبع تابعي ابو بکر ابن عیاش بیان:

﴿۸﴾..... حدثني ابن أبي داؤد، قال حدثنا احمد بن يونس قال حدثنا ابو بكر بن عياش قال: ما رأيت فقيها قط يفعلها يرفع يديه في غير التكبير الاولى- (شرح معاني الآثار ج ۱/ ۱۲۴)

ترجمه: احمد بن يونس څخه روايت دی چي ابو بکر بن عیاش وايي مایو فقیه هم نه دی لیدلی چی د تکبير اولی څخه ماسوا یې رفع یدین کړی وي .
تشریح: له دې جيد سند روايت څخه دا معلومیږي د اسلام په زرین عهد کي له علماء او فقهاء څخه ترک پر رفع یدین باندي عامل دی . چي دهغه تائید له دې واقعي څخه هم تائید کیږي . عمرو بن مرة په د کوفي په جامع مسجد کي وائل بن حجر رضي الله تعالى عنه درفع یدین والا حدیث بیان کړی نو امام ابراهيم نخعي وفرمايل:

لعله لم يرى النبي ﷺ صلى إلا ذلك اليوم فحفظ هذا منه ولم يحفظه ابن مسعود و اصحابه ما سمعته من احمد منهم انما كانوا يرفعون ايديهم في بدء الصلوة حين يكبرون - (موطاء امام محمد ص: ۵۴ و سنده يد)

يعني ماته معلومه نه ده شايد حضرت وائل رضي الله تعالى عنه په هغه ورځ نبي كريم ﷺ د لمونځ کولو په وخت لیدلی وي او ذنبي كريم ﷺ درفع یدین کول یې په یاد کړي وي .

حضرت عبد الله بن مسعود رضي الله عنهم او نور صحابه کرام (چي هغه ته به همپشه د نبي كريم ﷺ مجلس کي حاضره وو، په سفر او

حضر کي به د نبي کریم ﷺ په صحبت کي موجود وو) په دوی کي یوه هم دامسئله نه دپه یاد کړې مالیدی څخه له یوه څه هم دامسئله نه ده اورېدل دا ټولو حضراتو صرف په اول کي د تکبیر پر وخت لاس پورته کاوه .

حضرت ابو بکر بن عیاش له اتباع د تابعین څخه دی او امام ابراهیم نخعی تابعی دی او په خپل وخت کي خاوند د فضل او کماوو دا دواړه بزرگانو دغه اطلاع ورکوي چي په مشهوره زمانه کي په مشهودلها بالخیر کي په عامه توګه فقهاؤ په ترک د رفع یدین کي وو .
د اهل کوفه په ترک د رفع یدین باندې اتفاق:
حافظ ابن عبد البر مالکي لیکي:

"قال ابو عبد الله محمد بن نصر المروزي في كتابه في رفع اليدين من الكتاب الكبير: لا نعلم مضافاً من الامصار ينسب إلا اهله العلم قديماً، تركوا باجماعهم رفع يدين عند الخفص والرافع في الصلوة إلا أهل الكوفة (التعهد ۲۱۳/۹ والاستذكار ج ۴ ص ۹۹: ۱۰۰)

ترجمه: امام ابو عبد الله محمد بن نصر مرزوي په خپل لوی تصنيف کي په کتاب د رفع یدین کي لیکي چي موږ په ښارونو کي داسي یو ښار نه پېژنو چي دهغه باشندګان (اوسېدونکي) له پخواز مانې څخه د علم و طرف ته منسوب نه وي چي دوی به ورکوع ته د تلوي یا درکوع څخه د پورته کېدو په وخت کي په اجتماعي طور باندې د رفع یدین پرېښودی وي ماسوا د اهل کوفه وو .

تشریح: "ترکوا باجماعهم" د الفاظو څخه دا ظاهر د څو ماسوا ټول اهل

کوفه پر رفع یدین باندی عامل وی . پہ دے وجہ دتار کین در رفع یدینو د فرداً فرداً نوم شاملہدو ہیخ ضرورت نستہ .

او د اہل علم خخہ دا خبرہ پتہ نہ دہ چي کوفہ دوہم خلیفہ حضرت عمر فاروق رضی اللہ تعالیٰ عنہ لہ دور خخہ د خلور می صدی تر شروع پوری د اسلامی علم و ثقافت مرکز وو . دلته تقریباً (۱۵۰۰) پنخلس سوه صحابہ کرام راغلل، آباد سول . چي پہ ہغو کي خلرویشٹ بدري او درے لہ عشرہ مبشرہ خخہ وو . بیا اہل کوفہ وو پہ خپل علم اکتفاء و نہ کرہ بلکہ د مدینې منورې د علمي اسفارو او د ہغہ خای اکابرہ اصحابو خخہ د علمي استفادې، واقعات، کتابونہ مجلې او ترجمې وکتلې او د امام بخاري تر زمانې پوري دا کوفہ د اہل علم مرکز برقرار وو . خکھ چي د صحیح بخاري ډېر محدثین او راویان لہ کوفي خخہ وو . خپلہ د امام بخاري بيان دی چي زما د کوفي او بغداد لہ محدثینو سرہ دومرہ واري ورتگ شوی چي زه يې شمارلی نہ سم .

د اسلامي علومو په د امرکز کي در رفع یدین صورتحال تاسو د امام محمد بن نصر مروزي په بیان کي ویلی د چي په زرہاوو اصحابہ او په لکھاوو شاگردان او په دغه ښار کي په اجتماعي توگه په ترک د رفع یدین باندی عمل کوونکي وو . او دغه رقم په نورو اسلامي ښارونو کي هم تارکین در رفع یو خاص تعداد موجوده وو . بلکہ د اسلام تر عہد شہاب پوري په عامہ توگه په ترک در رفع یدین رواج وو . دغه رنگہ مدینہ منورہ چي د اسلام لہ شروع د عہد رسول ﷺ لہ وختہ بیا د حضرت علی رضی اللہ تعالیٰ عنہ د خلافت تر ابتدا پوري د عالم اسلام

غٔٔ مرکز وو . له دي وروسته دمدينې فقها سبعة، بيا صغار تابعين بيا تر امام مالک تر وخت پوري دامرکز تر ډېره پوري فعاله وو . د خلفائي راشدينو ترک درفع يدين په کثرت سره وو . ځکه تر امام مالک پوري ترک درفع يدين ته فروغ حاصل وو . څرنکه چي مالکي مذهب مشهور محقق عالم ابن رشد په خپل ډېر مفیده او گرانقدر کتاب تصنيف ”بداية المجتهد“ کي ليکي:

ان مالكا رجع ترك الرفع لموافقة عمل به (۱/۱۹۳)

يعني امام مالک (چي هغه خپله درفع يدين د حديث راوي دي) د اهل مدينه د عمل په موافقت کي پر ترک درفع يدين کي ترجيح ورکوله .

حافظ ابن القيم په بدائع الفرائيد کي ليکي:

من اصول مالك اتباع عمل أهل المدينة وان خالفا الحديث (۴/۳۲) -

دامام مالک په اصولو کي وو هغه به د اهل مدينه پر عمل به يې اتباع کوله که څه هم هغه عمل به په ظاهره خلاف وو .

له دغه حوالو څخه دا خبره ښه واضحه سوه چي دامام مالک تر زمانې پوري په مدينه منوره کي ترک درفع يدين معمول وو . او امام مالک په موطاء کي د حضرت ابن عمر رضي الله تعالى عنه درفع يدين د حديث د تخريج باوجود خپل د اصولو مطابق د اهل مدينه د عمل موافقت چي ترک درفع يدين وو اختياره کړی . او نن پر هغه باندي د مالکيه وو عمل دی .

او د اسلام دوهم علمي مرکز دمکي معظمي حال هم دا وو چي صحابه کرامو او تابعينو په وخت کي دلته په ترک درفع يدين غلبه وه . څرنکه

چي سنن ابی داؤد مسند امام احمد د لاندی روایت خخه اندازہ کهدلای
سی .

”عن میمون المکی انه رأى عبد الله بن الزبير صلى بهم يشر بكفيه حين
يقوم وحين يركع وحين يسجد وحين ينهض للقيام ، فيقوم فيشير بيده
فانطلقت إلى ابن عباس فقلت اني رأيت ابن الزبير صلى صلاة لم ارا احدا
يصليها فوصفت له الاشارة ، فقال اني احببت ان تنظر إلى صلاة رسول الله
ﷺ فاقنه بصلاة عبد الله بن الزبير- (سنن أبي داؤد ۱۷/۱۰۸ وسنده احمد
۲۵۵/۱۰)

مिमون مکی خخه روایت دی چي دوی حضرت عبد الله بن زبیر رضی
الله عنهما ولیدی چي خلکو ته یی لمونخ وایو چي خه وخت ولاړ سو نو
په لاسونو یی اشاره وکړه (یعني رفع یدین یی وکړ) او درکوع په وخت،
د سجدي پر وخت او د دوهم رکعت ته د پورته کهدو پر وخت د دواړو لاسونه
په ورغوي یی اشاره وکړه (مिमون وایي داسي ولیدی ما) د حضرت عبد
الله بن عباس رضی الله عنهما په دارکم لمونخ کهدو مي ولیدی چي یو بل
مانه وه لیدلي په داطرز د لمونخ کهدو . او ده درفع یدین د کهدو صورت
بیان نه کړی نو حضرت ابن عباس رضی الله تعالی عنه وفرمایل که
ستاخوبنه وي چي د نبی کریم ﷺ لمونخ وگوري نو په عبد الله بن زبیر
رضی الله تعالی عنه پسي اقتداء وکړه .

د میمون مکی دا جمله چي ما مخکي (انی رأیت ابن الزبیر صلی
صلاة لم ارا احدیصلیها) دا صفاشي چي د حضرت عبد الله بن زبیر رضی
الله عنهما دا اول رفع یدین عمل په مکه معظمه کي بالکل د نیستي په

درجه کي وو . عبد الله بن الزبير رضى الله عنهما ديزيد د مرگ نه پس په ۶۴ هجري کي خليفه سو او تر ۷۳ هجري پوري پر دا منصب باندي وو . ده د لمونځ کولو واقعہ په دغه زمانه کي وه . تر ۶۴ هجري په مکه کي د رفع یدین عمل دومره کم وو چي خلک له دغه عمل سره نابنده وو .

د آئمه مجتهدین عمل:

د خلافت راشده او هغه مشهوره اسلامي مراکزو د عمل اثر د آئمه مجتهدینو په مسلک کي ښکاره دی . امام اعظم ابو حنیفه مسلک په ترک درفع کي دی . امام محمد لیکن:

فاما رفع یدین فی الصلوة فانه یرفع یدیه حدو إلا ذنین فی ابتداء الصلوة
مرة واحدة ثم لا یرفع فی شیئ من الصلوة بعد ذلك وهذا كله قول أبي
حنيفة (موطا امام محمد ص: ۸۸)

پاته سو په لمانځه کي رفع یدین کول نو په شروع د لمانځه کي صرف یو واري تر غوږو پوري لاسونه پورته کول او بیا د لمانځه په یوه حصه کي هم رفع یدین نه کول دا ټول د امام ابو حنیفه قول دی .

ترک درفع یدین داسلسله په کوفه کي اوسېدونکي حضرات صحابه خاص کر حضرت عبد الله بن مسعود او دهغه شاگردان او بیا خليفه راشد علی مرتضی او دهغه د شاگردانو څخه شروع سو . که چیري دوی پر رفع یدین باندي کثرت کولای نو په کوفه کي به دارواج پاته کېدل ضروري وو خو ټول اهل کوفه وو په اجتماعي توګه پر ترک درفع باندي عمل کونکي وو .

دوهم امام حضرت امام مالک دی چي هغه په مدینه منوره کي مقيم وو

مختہ پہ وضاحت سرہ دا خبرہ وسوہ چي د امام مالک تر عہد پوري پر ترک درفع یدین عمل او پپوستوب وو . ددې پہ ظاہرہ وجہ دغہ دہ چي خلیفہ راشد حضرت عمر رضی اللہ تعالیٰ عنہ پہ دوولس کلن خلافت کي پر ترک درفع باندي عمل وو او دغہ عمل پہ . جہ سرہ پہ عیدینہ کي پہ ترک درفع کي باقي والی پاتہ وو . او امام مالک پر دغہ تعامل باندي ترک درفع اختیارہ کری نو دارکم د مذهب مالکي مشہورہ محقق محدث او فقیہ حافظ ابن عبد البر لیکي:

”اختلف العلماء في رفع ایدی في الصلاة وعند الركوع وعند رفع رأسه من الركوع وعند السجود ورفع منه بعد اجماعهم على جواز رفع الایدی عند افتتاح الصلاة مع تكبيرة الاحرام فقال مالك ، فيما روى عنه افتتاح الصلوة مع تكبيرة الاحرام فقال مالك فيما روى عنه افتتاح الصلوة ولا يرفع في غيرها قال : وكان مالك يرفع الیدین في الصلاة ضعيفا وقال انه كان في الاحرام وهو قول الكوفيين أبي حنيفة وسفيان ثوري والحسن بن حي و سائر فقهاء الكوفة قديما . وحديثا وهو قول ابن مسعود واصحابه والتابعين بها . (الاستذکار ، ج ۴ ص ۹۸، ۹۹)

د تکبیر تحریمہ پر وخت درفع یدین جواز د اجماع او اتفاق وروستہ ، درکوع پر وخت ، درکوع خخہ دولاړېدو پر وخت د سجدې پر وخت او د سجدې خخہ د پورته کېدو پر وخت درفع یدین په اړه د علماؤ اختلاف دی .

د ابن القاسم دروای مطابق امام مالک فرمایي چي صرف د تکبیر تحریمہ پر وخت رفع یدین کمیږي او دهغه ماسوانه . او ابن قاسم داهم

روایت کوي چي امام مالک په لمانځه کي رفع یدین ضعیفه بولي، او فرمایي که رفع یدین کول وي نو صرف په ابتداء د لمانځه کي د تکبیر تحریمه پر وخت باندي وکړي. دغه مسلک دامام ابو حنیفه، امام سفیان ثوري، امام حسن بن صالح بن حی او قدیم او جید ټوله فقهاء د کوفه دي او د عبد الله بن مسعود رضی الله تعالیٰ عنه او د هغه د شاگردانو او متبعین دغه قول دی.

البته دامام شافعی او امام احمد مسکله د رفع یدین دی لوړ دامعلومه سوه چي د حضرت عبد الله بن زبیر رضی الله تعالیٰ عنه په دور خلافت کي له ۶۴ سنه تر ۷۳ سنه هجري پوري په مکه کي د رفع یدین رواج وو نو امام شافعی او د هغه تلامیذ امام احمد رحمهما الله پر دغه طریقه عمل اختیاره کړی.

دا تفصیل چي د اساتذہ وو د درجي دوه غټ آئمه (امام ابو حنیفه او امام مالک) تر د رفع یدین ته ترجیح ورکوي او د تلامیذه د درجي (یعني امام شافعی چي دامام مالک شاگرد وو دی او امام احمد تلمیذ امام شافعی) د رفع یدین قائل دي نو په دې لحاظ چي وگوري نو ترک د رفع یدین ته قوت او فوقیت حاصل دی. ځکه د تلامیذه وو په مقابله کي د اساتذہ وو رایه پخه او مضبوطه تسلیم کیږي.

د اختلاف نوعیت:

د تکبیر تحریمه څخه ما سوا ورکوع ته د تلوی په وخت د پورته کېدو او نورو موقعو باندي د رفع یدین د کولو یا نه کولو اختلاف د نه صحیح، باطل یا جائز او ناجائز نه دی بلکه د اولیٰ او غیر اولیٰ دراجح او مرجوح

اختلاف دی چي د کومو علماء و و او فقها و و په نزد رفع یدین اولی دی هغه در رفع یدین نه کولو والا لمونځ بالکل صحیح او سم کښي . دغه رقم چي کوم خاوندان د علم ترک رفع یدین اولی کښي هغه به له کومه نقص او کمي څخه مکمل دی . د مذهب حنبلي بهي . شال معتبر عالم حافظ ابن تیمه ليکي:

سواء رفع يديه ولم يرفع يديه لا يقدح ذلك في صلاتهم ولا يبطلها ، لا عند أبي حنيفة ولا شافعي ، ولا مالك ، ولا احمد ولورفع امام دون الماموم ، ادا لماموم دون الامام لم يقدح ذلك في الصلاة واحد منهما (مجموع فتاوى شيخ الاسلام احمد بن تيمية ٤٥٢/٢٢)

او لمونځ کونکي که رفع یدین وکړي او یا نه دا په لمانځه کي هيڅ خرابي نه راځي او نه باطلیږي او دامام ابو حنیفه امام شافعي ، امام مالک او امام احمد بن حنبل دیوه په زده هم په دې کي هيڅ خرابي نسته . او که چیري امام رفع یدین وکړي او مقتديانو پرېښودی او یا مقتديانو وکړي او امام نه وکړي نو په دا وخت کي دیوه په لمانځه کي هيڅ نقص نه راځي .

د مذهب مالکي مشهورره عالم محدث حافظ ابن عبد البر په صراحت سره وايي:

”كل من رآه رفع وعمل به من العلماء لا يبطل صلاة من لم يرفع ، إلا الحميدى وبعض أصحاب داؤد ، ورواية عن الاوزاعي فلا وجه لمن جعل صلاة من لم يرفع ناقصة ، ولا لمن ابطالها مع اختلاف إلا آثار عن النبي ﷺ و اختلاف صحابه ومن بعدهم واختلاف ائمة الامصار في ذلك والفرائض لا

ثبتت إلا بما لا مانع ولا مطعن فيه ، وقول الحمیدی ومن تابعه شذوذ عند الجمهور وخطاء لا يلتفت أهل العلم إليه - (---- ج ۴ ص ۱۰۷، ۱۰۹)
 او په علماء کي چي کوم یو هم درفع یدین قائل وي او پر هغه باندي عمل کوي درفع یدین نه کولو والا لمونځ ته باطل نه وایي ماسوا د امام حمیدي او امام داؤد ظاهري بعضي شاگردانو یو روایت له امام اوزاعي څخه هم روایت کيږي .

درفع یدین په باره کي د نبي کریم ﷺ په احادیثو کي اختلاف دغه رقم د صحابه وو او تابعینو اختلاف او د اسلامي ښارو د فقهاؤ اختلاف برسېره چي کوم خلک درفع یدین نه کولو والا لمونځ باطل گڼي دابې دليله دي . ځکه د فرائضو ثبوت له داسي دليل څخه کيږي چي هغه له اعتراض زخم او طعن څخه محفوظ وي . د امام حمیدي او دهغه د پیروکارو قول د جمهورو په نزد شاو او غلط دی اهل علم حضرات داسي قابل ... او لائق ته توجه نه ورکوي . د مسلک شافعي بافیض عالم امام نووی په شرح مسلم کي لیکي:

”اجمعت الامة على استحباب رفع الیدین عنه لتكبير الاحرام واختلفوا فيما سواها ... واجمعوا على امة لا يحب شيء من الرفع - (۱ / ۱۶۸)

دامت پر دغه اجماع ده چي رفع یدین د تکبير تحریمه په وخت کي کول مستحب دي او له دې څخه ماسوا په بل جای کي درفع یدین په باره کي اختلاف دی او پر دغه هم اجماع او اتفاق دی چي رفع یدین پر یو جای باندي هم واجب نه دی .

د احنافو د مذهب لوی فقیه او محدث ابو بکر جصاص رازي هم د

اختلاف ته اختلاف مباح وایي . موصوف په خپل مشهوره کتاب احکام القرآن ج ۱ ص ۲۵۱، ۲۵۲ کې تر یو اصل لاندې دا ذکر کوي . دا پوره بحث د اهل علم دپاره لائق د مراجعت دی .

خلاصه د کلام:

په تېر ذکر سوي احادیث رسول الله ﷺ آثار د اصحابو او تابعینو رضوان الله تعالیٰ علیهم اجمعین اقوال د آئمه مجتهدینو او فقهاؤ محدثینو څخه دالاندې امرونه ثابت سوي دي .

۱..... د تکبیر تحریمه پر وخت رفع یدین کول په اتفاق سره سنت دي .
 ۲..... رسول د خدای ﷺ د تکبیر تحریمه پر وخت رفع یدین کولو .
 حضرت علی حضرت عبد الله بن مسعود، حضرت ابو هریره، حضرات براء بن عازب حضرت عبد الله بن عمر حضرت عبد الله بن عباس، حضرت ابو مالک اشعري او عباد ابن عبد الله بن الزبیر رضی الله تعالیٰ عنهم د نبی کریم ﷺ دا عمل نقل کوي .

۳..... خلفائې راشدین، حضرت ابو بکر صدیق، حضرت عمر فاروق، حضرت علی مرتضیٰ رضی الله عنهم څخه په عامه توګه د تکبیر تحریمه څخه ماسوا نور رفع یدین نه دی کړی . د حضرت عثمان رضی الله تعالیٰ عنه څخه په داسې مسئله کې څه نه دي ذکر سوي . البته قیاس دا کیږي چې د خپل منځته بزرګانو موافق ده . په عامه توګه هم یوازي د تکبیر تحریمه پر وخت رفع یدین وي . (والله اعلم)

۴..... صحابه کرام، تابعین عظام او اتباع تابعین په عامه توګه صرف د تکبیر تحریمه په وخت رفع یدین کولو .

د جلیل القدر تابعی او محدث ابو اسحاق البیعی بیان دی چي د حضرت علی مرتضیٰ او د حضرات عبد الله بن مسعود رضی الله عنهم اصحاب، د دوی اتباع کونکي د تکبیر تحریمه څخه ماسوا بیا رفع یدین نه کوی . او ښکاره خبره ده چي د حضرت علی رضی الله تعالیٰ عنه او د حضرت عبد الله بن مسعود رضی الله تعالیٰ عنه اصحاب، اصحابه، تابعین وو .

دغه رنگه افضل تابعین قیس بن اُبی حازم چي کوم د عشره مبشره د زیارت شرف ورته حاصل دی . امام عامر الشعبي چي د پنځو سو اصحابو د لیدو شرف ورته حاصل دی او دوه کاله د حضرت عبد الله بن عمر رضی الله عنهما په مجلس کي پاتي سوی . علقمه بن قیس چي د علم او فقه و داسي ځای ته رسېدلی چي خپله صحابه وو له ده څخه د مسائلو پوښتنه کول . اسود بن یزید چي هغه له حضرت عمر فاروق، حضرت علی، حضرت عبد الله بن مسعود او سیده عائشه صدیقه رضی الله تعالیٰ عنهم له داسي ممتاز شخصیتونو څخه زده کړه د علم او فضل کړې، امام ابراهیم نخعی چي د صحابه وو په وخت کي د فقهاء یو غټ خدمت تر سره کولو . دا ټوله حضراتو د تکبیر تحریمه څخه ماسوا بیا رفع یدین نه کولو . د دوی د رفع یدین نه کولو وجه له دې ماسوا څخه کېدله چي دوی د صحابه کرام د رفع یدین یا نه کولو لیدلی .

۴۵..... په خیر القرون کي مشهوره اسلامي مرکزونه، مدینه طیبه، مکه معظمه او کوفه دا درې هغه عام ځایونه دي چي صرف یې د تکبیر تحریمه پر وخت رفع یدین کولو او له دې څخه ماسوا د لمانځه په هیڅ حصه کي

یہی ہم رفع یدین نہ کولو ڇڪه امام مالڪ چي په ۱۷۹ سنه هجري کي وفات
سوی فرمایي ”چي د تکبير تحریمه څخه ماسوا ماته درفع یدین هیڅ
علم نسته .

﴿۶﴾ د خیر القرون فقهاء په عامه توګه د رفع یدین نه کاوه . ځکه چي
عظیم مرتبه ، محدث و فقیه ابو بکر بن عیاش چي ۱۹۲ سنه ه کي بیان
تېر سوی چي ما هیڅ فقیه د تکبير تحریمه څخه ماسوا رفع یدین کولو
نه دی لیدلی .

نو لهندا چي کوم خلک در کوع تلو او در کوع څخه د پورته کېدو په
وخت کي رفع یدین سنت مؤکده یا واجب یا د فرضو درجه ورکوي او دوی
د رفع یدین نه کولو والا لمونځ خلاف د سنت یا ناقص او باطل ګڼي د دوی
دا خبره په شرعي توګه د دلائلو له لحاظه نادره بلکه غلطه ده . د فقهایي
اسلام او محدثینو عظامو په نزد د دوی دا قول لائق التفات هم نه دی .

قرأت خلف الامام او قرآن حکیم:

دامت مسلمه بغير د څه اختلاف پرته پر دې خبره اتفاق او اجماع ده
چي د اسلامي احکامو او مسائلو سرچشمه د الله تعالی آخري کتاب ”قرآن
حکم“ دی چي د هغه یوه یوه جمله او یو یو حرف د الله د طرفه څخه نازل
سوی دی . او کوم مقام و مرتبه رفعت و لوړوالی ، او قوت و قطعیت چي
و کلام الله ته حاصل دی هغه یو مجموعي کلام او علمي کتاب ته نه دی
حاصل .

د قرآن کریم د دغه عظیمو صفاتو په وجه په دیني معاملاتو او مسائلو

کي ديو مسلمان نظر تر ٿولو مخڪي دده و طرفته گرزني، او په ڪتاب الهي سره ثابت شده حڪم باندي چي ده ته کوم انشراح صدر، يقين و مضبوطي او اطمینان و سکون حاصل ٿيڻي په نورو مراجعو سره د علم او يقين دا کیفیت نه پيدا ڪيڙي .

نو حڪم په اصولي توگه باندي په زير بحث مسئلہ کي تر ٿولو مخڪي د قرآن ڪريم و طرفته رجوع ڪول په ڪار ده . او الله تعالیٰ موږ د دغه مڪلفه ڪړي هم يو . **﴿إِلَى اللَّهِ وَالرَّسُولِ﴾** (الآية) يانو چي په ڪتاب الله کوم حڪم ثابت او معلوم سي هغه بغير د قیل و قال او چون چرا تسليمول زموږ د بندگي او اطاعت تقاضا ده نو لهدا راسه چي ڪتاب الله وگورو چي په زير بحث مسئلہ کي د ده څه هدايات دي؟

د سورة اعراف آيت نمبر ۲۰۴ ووايه **﴿وَإِذَا قُرِءَ الْقُرْآنُ فَاسْتَمِعُوا لَهُ وَأَنْصِتُوا لَعَلَّكُمْ تُرْحَمُونَ﴾**

ترجمه: او چي ڪله قرآن ويل ڪيڙي نو و هغه ته غور و نيسي او چپ و اوسي چي بيا پر تاسو باندي رحم وسي .

د آيت پاڪ او دهغه د ترجمي وروسته د رسول الله ﷺ شاگردان او ائمه تفسير و حديث ته وگوره چي د نبوت د خراغ څخه منوره صحابه ڪرام رضي الله عنهم اجمعين او نورو سلف صالحينو د آيات مذڪوره په تفسير او مراد و معني کي څه بيان ڪړي دي .

عمدة المفسرين امام ابو جعفر محمد بن جرير الطبري المتوفى ۳۱۰ هـ د دغه آيت په تفسير کي ليکلي دي ”ثم اختلف أهل التأويل في الحال التي

أمر الله بالاستماع لقارئ القرآن إذا قرأ والانصات له فقال بعضهم ذلك حال كون المصلى في الصلوة خلف امام يأتم به وهو يسمع قراءة الإمام عليه ان يسمع لقراءته ، وقالوا: في ذلك نزلت هذه الآية " (جامع البيان معروف به تفسير ابن جرير طبری ۶/۲۱۶)

ترجمہ: د علماء تفسیر پہ دے بارہ کی اقوال مختلف دی چي هغه کوم حالت دی چي په هغه حالت کي دقاري و قرأت ته غور نیول او د چپ کېدلو حکم په دغه آیت کي کړل سوی دی . د بعض مفسرینو قول دادی چي دا دهغه لمونځ کونکي حکم دی کوم چي دامام په اقتداء کي لمونځ ادا کوي او دامام قرأت اوري په دغه حال کي پرده باندي انصات و استماع واجب ده . او مفسرین وايي چي خاص په دغه باره کي دغه آیت نازل سوی دی . د دغه تفصیل وروسته امام أبو جعفر په حضراتو صحابه وو او ائمه تفسیر و حدیث کي د حضرت عبد الله بن مسعود، حضرت عبد الله بن عباس، حضرت أبو هريرة او ابراهم نخعي، امام زهري، عبید بن عمیر، عطابن رباح، مجاهد سعید بن المسيب، سعید بن جبیر، ضحاک، قتادة، عامر شعبي، عبد الرحمن بن زید بن اسلم رحمهم الله اثارو اقوال په سند سره نقل کړي دي چي دغه حضرات هم د مذکورہ بالا تفسیر قائل دي . د دې وروسته امام أبو جعفر لیکلي:

”وقال آخرون: بل عنی بهذه الآية الامر بالانصات للامام في الخطبة إذا قرئ القرآن في الخطبة“. (۶/۲۱۹)

ترجمہ: او نور مفسرین وايي چي په دغه آیت دانصات چي کوم حکم دی دهغه څخه مراد دادی چي کله په خطبه کي قرآن ويل کيږي نو چپ و

اوسئ (گویا ددغه آیت تعلق پہ لمانحہ کی دامام دقرأت سزہ نہ دی پہ خطبہ کی دخطیب دقرأت سرہ دی)
امام ابو جعفر ددغه قول پہ قائلینو کی دی صرف دامام تفسیر مجاہد بن جبر نوم ذکر کری دی .

ددی وروستہ امام دریم تفسیر پہ دغو الفاظو کی لیکلی دی: وقال الآخرون: عنى بذلك الانصات فى الصلوة وفى الخطبة . يعنى ددغه آیت تعلق دلمانحہ او دخطبی دواپو سرہ دی .

ددغه قول او تفسیر تحت یی دامام مجاہد عطاء حسن بصري او سعید بن جبیر ثخنہ منقول آثار پہ سند سر نقل کری دی .

دآیت مذکورہ پہ تفسیر کی ددغو درو (۲) اقوالو وروستہ خیلہ رایہ پہ دغو الفاظو کی ذکر کوی:

قال أبو جعفر: وأولى الأقوال فى ذلك بالصواب قول من قال امروا باستماع القرآن فى الصلوة اذا قرأ الإمام وكان من خلفه ممن يأتى به ويسمعه وفى الخطبة، وانما قلنا ذلك أولى بالصواب لصحة الخبر عن رسول الله ﷺ انه قال: "اذا قرأ الإمام فانصتوا"، واجماع الجميع على من سمع خطبة الإمام ممن عليه الجمعة الاستماع والانصات لها، مع تتابع الاخبار بذلك عن رسول الله ﷺ انه لا وقت يجب على أحد استماع القرآن والانصات لسماعه من قارئه إلا فى هاتين الحالتين على اختلاف فى احدهما، وهى حالة ان يكون خلف امام مؤم به وقد صح الخبر عن رسول الله ﷺ بما ذكرنا من قوله "اذا قرأ الإمام فانصتوا" فالانصات خلفه قرأته واجب على من كان به مؤتما سامعا قرأته بعموم ظاهر القرآن والخبر عن رسول الله ﷺ

۔ (تفسیر ابن جریر طبری ج ۶، ص ۲۲۰، ۲۲۱)

ترجمہ: پہ دغو درو اقوالو کي اقرب الصواب او ډېر صحيح قول دادی چي ددغه آیت تعلق د لمانځه او خطبې دواړو سره سته . موږ په دې وجه دا قول صحيح وباله . ځکه چي د نبي عليه السلام دا حديث دی ”اذا قرأ الإمام فانصتوا“ او د ټولو علماؤ اتفاق دی چي پر کومو خلقو جمعه واجب ده، پر هغو باندي بوقت خطبه استماع او انصات لازم دی . ددغه اجماع سره سره د نبي عليه السلام ډېر احاديث په دغه باره کي هم سته . بس ددغو دوو (۲) حالتو څخه ماسو د قرآن د قرأت استماع او انصات واجب نه دی . که څه هم خلف الإمام د مقتدي په استماع او انصات کي اختلاف دی لیکن د نبي عليه السلام په صحيح حديث سره (چي هغه لوړ ذکر سو) ثابته ده چي پر مقتدي باندي استماع او انصات واجب دی چي کله دی قرأت اوري . ځکه چي دغه د قرآن کریم او د حديث د ظاهري عموم څخه معلومېږي .

د امام ابن جریر طبری په دغه عبارت سره دا خبره په ښکاره سره مخته راغله چي پر هر سامع د قرأت باندي استماع او انصات لازم نه دی دا صرف پر هغه شخص لازمی دی چي هغه د امام په اقتداء کي لمونځ ادا کوي ځکه چي د قرآن کریم د ظاهر او د صحيح احاديثو تقاضا همدغه ده . امام أبو بکر أحمد بن علی رازي الجصاص متوفي ۳۷۰ هـ په خپل مشهور او محققانه کتاب کي د آیت مذکوره تحت لیکني:

فقد حصل من الاتفاق جميع انه قد اريد ترك القرآن خلف الإمام و الاستماع و الانصات لقراءة الإمام ، ولولم يثبت عن السلف اتفاقهم على نزولها

فی وجوب ترك القراءة خلف الإمام لكانت الآية كافية في ظهور معناها وعموم لفظها ووضوح دلالتها على وجوب الاستماع والانصات لقراءة الإمام وذلك لأن قوله تعالى: ﴿وَإِذَا قُرِئَ الْقُرْآنُ فَاسْتَمِعُوا لَهُ وَأَنْصِتُوا﴾ يقتضى وجوب الاستماع والانصات لقراءة القرآن في الصلوة وغيرها - فان قامت دلالة على جواز ترك الاستماع والانصات في غيرها لم يبطل حكم دلالة في ايجابه ذلك فيها وكما دلت الآية على النهي عن القراءة خلف الإمام فيها يجهر به فهي دلالة على النهي فيما يخفى لأنه اوجب الاستماع والانصات عند القراءة ولم يشترط فيه حال الجهر من الاخفاء فاذا جهر فعلى الاستماع والانصات وإذا اخفى فعلى الانصات بحكم اللفظ لعلمنا به قارئ القرآن .

دامام جصاص رازي ددغه عبارت خخه دا خبره واضح سوه چي دسلف صالحين پر دې باندي اجماع و اتفاق دى چي دآيت مذكوره شان نزول تر امام تر شاد ترك قرأت حكم بيانول دي . امام رازي نور داوايي چي كه چيري داسلافو پر دې باندي اتفاق و اجماع نه وای بيا هم دغه آيت دخپل ظاهري معني او عموم الفاظ په اعتبار سره خپله دا خبره واضح كوي چي دامام دقرأت په وخت كي دمقتديانو قرأت كول صحيح نه دى . بلكه دوى به په بڼه غوږ نيولو سره او په خاموشي سره دامام قرأت اوري . او په يسري لمنحو كي قرأت قرآن د عظمت تقاضا دغه ده چي په دې وخت كي ديوڅه ويلو پر ځاى په ادب سره خاموش ودرېږه .

امام حافظ أبو عمر يوسف بن عمر معروف به ابن عبد البر نمري متوفى ۴۶۲ هـ په خپل بې مثال كتاب "التمهيد" كي دقرأت خلف الأمام پر مسئلو باندي بحث كوي او ليكي:

”قال أبو عمر: في قوله تعالى: ﴿وَإِذَا قُرِئَ الْقُرْآنُ فَاسْتَمِعُوا لَهُ وَأَنْصِتُوا﴾ مع اجماع أهل العلم مراد الله تعالى من ذلك في الصلوة المكتوبة، اوضح الدلائل على ان المأموم إذا جهر امامه في الصلوة انه لا يقرأ معه بشئ وان يستمع له وينصت، وفي ذلك دليل على ان قول رسول الله ﷺ ”لا صلوة لمن لم يقرأ بفاتحة الكتاب“ مخصوص في هذا الموضوع وحده، اذا جهر امام بالقرأة لقول الله تعالى: ﴿وَإِذَا قُرِئَ الْقُرْآنُ فَاسْتَمِعُوا لَهُ وَأَنْصِتُوا﴾ وما عدا هذا الموضوع وحده فعلى عموم الحديث، وتقديره ”لا صلوة يعني الركعة لمن لم يقرأ فيها بفاتحة الكتاب إلا لمن صلى خلف الإمام يجهر بالقرأة فإنه يستمع وينصت“.

حافظ عبد البر په يو بل حای کي هم په صافو الفاظو کي ليکلي دي:
”واجمع العلماء على ان مراد الله تعالى من قوله: ﴿وَإِذَا قُرِئَ الْقُرْآنُ فَاسْتَمِعُوا لَهُ وَأَنْصِتُوا﴾ يعني في الصلوة“.

امام حسين بن محمود بغوي متوفى ۵۱۶ هـ دآيت مذکوره په تفسير کي دائمه تفسير دپرو اقوالو د ذکر کولو وروسته خپل تحقيق په دغو الفاظو کي ذکر کوي:

والاول اولي: وهو انها في القرأة في الصلوة لأن الآية مكية، والجمعة وجبت بالمدينة واتفقوا على انه مأمور به بالانصات حالة ما يخطب الامام“
دامام بغوي په دغه تحقيق سره دا خبره واضحه سوه چي کومو بزرگانو دغه آيت د جمعې پر خطبې باندې حمل کړی دی ددې همدغه مطلب دی چي آيت د خپل عموم اعتبار سره خطبې ته شامل دی، کني د آيت شان نزول خو صرف لمونځ دی.

امام موفق الدین بن عبد اللہ بن أحمد بن قدامہ متوفی ۶۲۰ ھ دترک
القرآۃ خلف الامام مسئلہ پہ بارہ کی دلیل داسی لیکھی:
”ولنا قول اللہ تعالیٰ: ﴿وَإِذَا قُرِئَ الْقُرْآنُ فَاسْتَمِعُوا لَهُ وَأَنْصِتُوا﴾ قال أحمد
فالناس على ان هذا في الصلوة، وعن سعيد بن المسيب، والحسن،
وابراهيم، ومحمد بن كعب والزهري انها نزلت في شأن الصلوة، وقال زيد
بن اسلم وأبو العالية كانوا يقرءون خلف الإمام فنزلت ﴿وَإِذَا قُرِئَ الْقُرْآنُ
فَاسْتَمِعُوا لَهُ وَأَنْصِتُوا﴾ وقال أحمد في رواية أبي داؤد اجمع الناس على ان
هذه الآية في الصلوة ولأنه عام فيتناول بعمومه الصلوة“.
مشہورہ مفسر امام ابو عبد اللہ محمد بن أحمد انصاري قرطبي متوفی
۲۷۱ ھ دآیت مذکورہ پہ تفسیر کی لیکھی:

”قيل: ان هذا نزل في الصلوة روى هذا عن ابن مسعود، وأبي هريرة و
جابر، والزهري، وعبد الله بن عمير، عطاء بن رباح، وسعيد بن المسيب -
قيل: انها نزلت في الخطبة، قاله سعيد بن جبیر ومجاهد، وعطاء، وعمرو
بن دينار، وزيد بن اسلم، والقاسم بن مخيمرة، مسلم بن يسار، وشهر بن
حوشب وعبد الله بن المبارك، وهذا ضعيف لأن القرآن فيها قليل و
الانصات يجب في جميعها قاله ابن العربي والنقاش والاية مكية ولم يكن
بمكة خطبة ولا جمعة ---

قال النقاش اجمع أهل التفسير ان هذا الاستماع في الصلوة المكتوبة و
غير المكتوبة“

شیخ الاسلام حافظ أحمد ابن تیمیہ متوفی ۷۲۸ ھ ھم دابن قدامہ پہ
رقم دامام أحمد بن حنبل دامذکورہ قول ذکر کری دی . دجہر پہ حالت کی

دقرأت خلف الامام مسئلہ تحت لیکی:

”فان للعلماء فيه ثلاثة اقوال: قيل: ليس له ان يقرء حال جهر الإمام إذا كان يسمع لا بالفاتحة ولا غيرها، وهذا قول الجمهور من السلف والخلف وهذا مذهب مالك وأحمد وأبي حنيفة وغيرهم واحد قولی الشافعی۔ وقيل يجوز الامران، والقرأة افضل، ويروى هذا عن الاوزاعي، وأهل الشام، وليث بن سعد وهو اختيار طائفة من أصحاب أحمد وغيرهم۔ وقيل: بل القرأة واجبة وهو قول الآخر للشافعی۔

وقول الجمهور هو صحيح فان سبحانه تعالى قال: ﴿وَإِذَا قُرِءَ الْقُرْآنُ فَاسْتَمِعُوا لَهُ وَأَنْصِتُوا﴾ قال أحمد اجمع الناس على انها نزلت في الصلوة دائمه تفسیر، اکابر محدثین او فقہائی محققین دایو شو عبارتونه او قولونه ستامختہ دی۔ چي پە هغو کي امام المحدثین او أحمد بن حنبل، امام قرأت و تفسیر نقاش، امام الفقهاء جصاص رازی، مرجع محققین حافظ ابن عبد البر پە واضحه الفاظو کي وایي چي دعلماء اسلام پر دی خبره اجماع و اتفاق دی چي دآیت مذکوره شان نزول لمونخ دی۔ امام موفق ابن قدامه او علامه حافظ ابن تیمیہ هم ددغی اجماع قول نقل کری دی او بیا تائیدی هم کوي۔ بیا امام نقاش او امام بغوي علی الترتیب دا وضاحت کری دی چي ”الایة مکية و لم یکن بمکة خطبة ولا جمعة“، الایة مکية والجمعة وجبت بالمدينة“ نو اوس دغه وضاحت دا خبره نوره واضحه کری چي دآیت مذکوره شان نزول او موضوع خطبه نه ده حکه چي دآیت د نزول پە وخت کي دجمعی او خطبې وجود لانه وو، حکه چي جمعه دهجرت پە اول کال واجب سوه۔ او آیت قبل الهجرة نازل سوی دی۔

اوس نو د خطبی شاملہدل پہ دې حکم کي ضمناً د آیت د عموم الفاظ پہ اعتبار سره، نو دایوه جلا خبره ده . د آیت د شان نزول سره د دې هیڅ تعلق نسته . ځکه چي د تحقیق په بنیاد سره دغه ثابته ده چي په لمانځه کي د قرأت خلف الامام هیڅ گنجائش نسته . دغه د علماء سلف و خلف تحقیق دی او پر دغه باندې د دوی عمل وو . علامه ابن تیمیه لیکي :

”لکن الذین ینهو عن القراءة مع الإمام هم جمهور السلف والخلف ومعهم الكتاب والسنة الصحيحة والذین اوجبوها علی المأموم فی حال الجهر هکذا فجدیثهم قد ضعفه الاثمة“

په آخر کي یوه بله حواله د محقق عالم مولانا عبدالحی فرنکي محلي متوفی ۱۲۰۴هـ ملاحظه کړه چي هغه د علم و تحقیق په ترازو کي د قول فیصل حیثیت لري:

”ان الآية المذكورة صريحة فی الامر بالاستماع عند قراءة القرآن ، والخطبة وان كان مشتملة عليها لا يطلق عليها قراءة القرآن ، فحملها علی سماع الخطبة یأبى عنه ایضا ظاهر القرآن ، فاذن ظهر حق الظهور أن ارجاع التفاسیر الآية وموارد نزولها هو القول الثانی وهو انما نزلت فی القراءة خلف الامام.....“

وهذا القول ترجیحه بوجوه - احدها : انه لا تعارضه الآثار والاختبار وليست فيه خدشة ومناقضة عند اولی الابصار ، وثانيها : انها قول جمهور السلف والصحابة حتی ادعی بعضهم الاجماع علی ذلك كما اخرجہ البيهقي عن أحمد انه قال اجمع الناس علی ان هذه الآية نزلت فی الصلوة وقال ابن عبد البر فی الاستذکار هذا عند أهل العلم عند سماع القرآن فی الصلوة

لا يختلفون ان هذا الخطاب نزل في هذا المعنى دون غيره“۔

په مخکي صفحاتو کي دا خبره تېره سوه چي داجماع دغه قول د امام احمد بن حنبل څخه ماسنوا د امام قرأت و التفسير محمد بن الحسن النقاش، امام جصاص رازي، حافظ ابن عبد البر، وغيره او ائمه تفسير و حديث و فقه څخه هم منقول دی . نو ځکه ددې په راجح او متعين کېدلو کي څه شبه کېدلای سي؟

اوس پاته دغه مسئله ده چي بعضو اکابر^{په نښه} د استماع و انصات حکم د جهري لمنځو سره خاص کړی دی نو ددې بنياد دا دی چي ددغو بزرگانو خيال دا دی چي بغير د جهري نه استماع به معنی ده يعني ددغو حضراتو په نزد استماع هلته کېدای سي چيري چي لوړ آواز وي او اورېده کيږي، بغير ددې نه د استماع عمل بهي فائدي او فالتوي .

نور اکابر بيا وايي چي د کلام الهي د عظمت او ادب و احترام تقاضا دغه ده چي د تلاوت په وخت کي سړي بالکل غوږ نيولی وي او بالکل چپ وي . د ابتداء وحي په زمانه کي به چي کله جبرائيل امين کلام الهي راوړی او د نبي عليه السلام مخته به يې تلاوت کوی نو نبي عليه السلام به هم دده تلاوت سره آهسته آهسته تلاوت کوی، نو حکم خداوندي وسو:

﴿لَا تُخْرِكْ بِهِ لِسَانَكَ لِتَفْجَلَ بِهِ - إِنَّ عَلَيْنَا جَمْعَهُ وَقُرْآنَهُ - فَإِذَا قَرَأْنَاهُ فَاتَّبِعْ قُرْآنَهُ﴾

ددې آيت څخه دا خبره واضحه سوه چي رب العزت د خپل کلام د تعظيم کلام د تعليم اتباع همدغه طريقه بنودلېده چي د تلاوت په وخت

کي سري بالکل خاموشي وي، برابر خبره ده که د تلاوت آواز دده و غوږو ته رسي او که نه رسي. امام شوکاني د باب ما جاء فی قراءة المأموم و انصاته إذا سمع امامه“ پر احاديثو باندې بحث کوي او ليکي:

”لأن قوله عليه السلام (فلا تقرأوا بشيء من القرآن إذا جهرت) يدل على النهي عن القراءة عند مجرد وقوع الجهر من الإمام وليس فيه ولا في غيره ما يشعر باعتبار السماع“

امام شوکاني په صافو الفاظو کي وايي چي د استماع و انصات حکم معلوم نه دی د امام د قرأت په اورېدو سره بلکه په جهر بالقراءت سره دی لهذا په دغه حالت کي پر مقتدي باندې استماع و انصات ضروري دی لکه د امام قرأت اوري او که يې نه اوري.

جمهور علماء وايي چي د ترک قرأت علت جهر نه بلکه خپله قرأه دی د آيت مذکوره اطلاق د دغه تائيد کوي. امام أبو بکر جصاص ليکي:

”قد بينا دلالة الآية على وجوب الانصات عند قراءة الإمام في حال الجهر و الاخفاء - وقال أهل اللغة: الانصات الامساك عن الكلام، والسكون لاستماع القراءة، ولا يكون القاري منصتاً ولا ساكناً بحال، وذلك لأن السكوت ضد الكلام“

د دغه قول تائيد احاديث صحيحه هم کوي دغه احاديث مخته راځي او د اهل لغت د تصريحاتو څخه هم دا ثابته ده چي د استماع لپاره سماع نه ده ضروري.

بعضو حضراتو د دغي مسئلې د حل کولو کوښښ داسي کړی دی چي د امام د قرأت په وخت کي د مقتدي متوجه او خاموش ولاړ وي چي پر

نص قرآنی عمل وسي او دامام سره به منازعت هم نه وي، حُکمه چي د منازعت ممانعت په صحيح احاديثو سره سوی دی . البته که امام د قرأت څخه توقف او سکتته وکړي نو هلته دي مقتدي قرأت وکړي چي پر لا صلاة لمن لم يقرء الخ باندي عمل هم وسي . لیکن ددغو برزگانو دا کوښښ که څه هم بظاهر د کتاب الله ﴿وَإِذَا قُرِءَ الْقُرْآنُ فَاسْتَمِعُوا لَهُ وَأَنْصِتُوا﴾ او سنت رسول الله ﷺ ” لا صلوة لمن لم يقرء بفاتحة الكتاب“ په مابین کي د تطبیق او پر دواړو باندي د عمل کولو بهترین صورت دی لیکن څه وکړل سي چي دروایت او درایت د دواړو فیصله ددې خلاف ده . حُکمه چي په صحيح احاديثو سره د نبی علیه السلام کوم عمل چي منقول دی هغه صرف دوي سکتې دي یوه د تکبیر تحریمه وروسته چي په دې کي به ده علیه السلام دعائی استفتاح وبله لکه څنگه چي په صحیحین کي د حضرت أبو هریره رضی الله تعالی عنه دروایت څخه معلومیږي . او دوهمه به یې د قرأت د اختتام وروسته ډېره کوتا کوله، چي ددغي سکتې وجه امام أبو داؤد دا بیانوي :

”لئلا يتصل التكبير بالقرأة“ نو ظاهره ده چي په دومره قلیله وقفه کي د سورة فاتحه قرأت څنگه کېدلای سي . ددغو دوه سکتو څخه ماسو دیوې بلي سکتې د ثبوت حافظ ابن تیمیه انکار کوي او وایي چي په حدیث او په اقوال د جمهور سره دریمه سکتته نه ده ثابته، په لمانځه کي د دوران قیام سکتې په باره کي تفصیل کوي او لیکي:

”وأيضا فللناس في الصلوة اقوالٌ أحدها : انه لا سكوت فيها كقول مالك ، ولا يستحب عنده استفتاح ولا استعاذة ولا سكوت لقرأة المأموم، والثاني :

انه ليس فيها إلا سكوت واحد للاستفتاح ، كقول أبي حنيفة ، لأن هذا الحديث يدل على هذه السكته والثالث : ان فيها سكتتين كما في حديث السنن لكن روى فيه انه يسكت إذا فرغ من القراءة وهو صحيح ، روى اذ فرغ من الفاتحة ، فقال طائفة من أصحاب الشافعى وأحمد يستحب ثلاث سكتات ، وسكته الفاتحة جعلها أصحاب الشافعى وطائفة من اصحاب أحمد ليقرأ الماموم الفاتحة ، والصحيح انه لا يستحب إلا سكتتان فليس فى الحديث إلا ذلك واحد الروايتين غلط إلا كان ثلاثا ، وهذا هو المنصوص عن أحمد وانه لا يستحب إلا سكتتان ، والثانية عند الفراغ من القراءة للاستراحة والفصل بينها وبين تكبير الركوع -

واما السكوت عقب الفاتحة فلا يستحب أحمد كما لا يستحب مالك ، وأبو حنيفة ، والجمهور لا يستحبون ان يسكت الإمام ليقرأ الماموم ، وذلك ان قراءة الماموم عندهم إذا جهر الإمام ليست بواجبة ولا مستحبة بل هى منهى عنها - وهل تبطل الصلوة إذا قرأ مع الإمام ؟ فيه وجهان فى مذهب أحمد - فهو إذا كان يسمع قراءة الإمام فاستماعه افضل من قرأته كاستماعه لما زاد على الفاتحة ، فيحصل له مقصود القراءة ، والاستماع بدل عن قرأته ، فجمعه بين الاستماع والقراءة جمع بين البديل والمبديل -

علامه ابن تيميه به يوجب بل حاي كى ددغى مسئلي به باره كى ليكي :
 ”ومعلوم ان النبى ﷺ لو كان يسكت سكتة تسع لقراءة الفاتحة لكان هذا مما تنوقرا لهم والدواعى على نقله فلما لم ينقل أحد علم انه لم يكن -

والسكته الثانية فى حديث سمرة قد نفاها عمران رضى الله تعالى عنه بن حصين وذلك انها سكتة يسيرة قد لا ينضبط مثلها وقد روى انها بعد الفاتحة و

معلوم انه لم یسکت إلا سکتین فعلم ان احدها طويلة والاخری بکل حال لم تکن طويلة متسعة لقراءة الفاتحة۔

و ایضاً فلو کان الصحابة کلهم یقرءون الفاتحة خلف امام فی سکتة الاولى و اما فی سکتة الثانية لکان هذا مما تتوفر الهمم والدواعی علی نقله فکیف ولم ینقل هذا أحد من الصحابة انهم کانو فی السکتة الثانية خلفه یقرأون الفاتحة مع ان ذلك لو کان مشروعاً لکان الصحابة احق الناس بعلمه و عمله فعلم انه بدعة“

د علامہ ابن تیمیہ د بیان کردہ تفصیلاتو حاصل دغہ دی چي د نبي عليه السلام خخه دوران قیام صرف دوي سکتی ثابتي دي او دادواري سکتی به دومره کوتاوي چي په دغو کي د سورة فاتحه ویلو هیخ گنجائش نسته . او د صحابه وو خخه هم دانه ده منقوله چي دوی به د نبي عليه السلام تر شاپه سکتو کي فاتحه ویله . نو ځکه په سکتو کي د سورة فاتحه ویلو روایت صحیح نه معلومیږي .

پر دغه موقع باندي يعني ترک القراءة خلف الامام مسئله باندي موږ خاص د علامه ابن تیمیہ تحقیق پېش کړ . دا ځکه چي هغو دوستانو ته هم اطمینان حاصل سي چي خپلو ځانو ته د سلفي نوم ورکولو باوجود د سلف صالحین او ائمه مجتهدین په مقابله کي علامه ابن تیمیہ ته زیات اهمیت ورکوي . کني نو پر دغه مسئله باندي د نورو اکابرو محدثینو او فقهای مجتهدین تحقیقات پېش کېدلای سي چي دهغو و طرف ته خپله علامه تیمیة اشاره کړې ده .

د دغو احبابو د نور اطمینان لپاره د دوی د خپل کور یو تحقیق پېش

کړل کيږي . علامه یمن محدث کامل محمد بن اسماعیل امیر یمانۍ متوفی ۱۱۸۲ھ لیکي:

”ثم اختلف القائلون بوجوب القراءة فقل: في محل سككات الإمام وقيل: في سكوته بعد تمام القراءة ولا دليل لهذين القولين في الحديث“
په آخر کي د علامه العلماء امام جلیل فخر الدین رازی متوفی ۶۰۶ھ درج ذیل عبارت و وایه او فیصله و کړه .

”ولقائل ان يقول: سكوت الإمام ان نقول: انه من الواجبات، او ليس من الواجبات، و الاول باطل بالاجماع، والثاني يقتضي ان يجوز له ان لا يسكت. فتقدير ان لا يسكت لزم ان تحصل قراءة المأموم مع قراءة الإمام، و ذلك يفضي إلى ترك الاستماع والى ترك السكوت عند القراءة الإمام و ذلك على خلاف النص-

و أيضاً فهذا السكوت ليس له حد محدود و مقدار مخصوص، و السكوت للمأمومين مختلفة بالثقل و الخفة في بما لا يتمكن المأموم من اتمام قراءة الفاتحة في مقدار السكوت الإمام، و حينئذ يلزم المحذور المذكور، و أيضاً فالامام انما يبقى ساكناً ليتمكن المأموم من اتمام القراءة و حينئذ ينقلب امام مأموم و المأموم امام، لان الامام في هذه السكوت يصير كالتابع للمأموم و ذلك غير جائز“

د امام متبوع او مقتدی تابع کېدل ځکه ناجائز دي ځکه چې د نبي عليه السلام ارشاد دی ”انما جعل الامام ليؤتم به فاذا قرأ فانصتوا“ يعني امام ځکه مقرر کړل کيږي چې دده اقتداء او پیروي و کړل سي . لهذا چې کله امام قرأت و کړي نو تاسو چې درېږئ . ددغه حديث څخه دوي خبري

معلوم ٿيڻي . اولهه دا چي مقتدي دي د امام اقتداء او اتباع وکري، نه داسي چي امام د مقتدي پيروي وکري . دوهمه دا چي کله امام قرأت کوي نو مقتدي دي خاموشي اختيار کري، نو ددغه تفصيل څخه بالکل دا خبره روښانه کيږي چي کله امام د مقتدي د قرأة لپاره سکوت وکري دا ناجائز دی . ځکه که چيري امام ددغه سکوت مامور وای نو لازمآ دې خبري به هم مامور وای چي دی د مقتديانو اقتداء وکري . نو بيا په دغه صورت کي امام په يوه حال کي هم امام دی او هم مقتدی . او د شخص واحد په يوه حال کي امام او مقتدي دواړه جوړېدل عقلًا صحيح دي او نه شرعاً .

ددغو تفصيلاتو څخه دا خبره ښه واضحه سوه چي په سکتاتو کي د قرأت قول کول دروايت و درايث په لحاظ سره قابل عمل نه دی . نو ځکه احتياط دغه دی چي د امام د قرأت په وخت کي مقتدي د حکم خداوندي:

﴿وَإِذَا قُرِءَ الْقُرْآنُ فَاسْتَمِعُوا لَهُ وَأَنْصِتُوا﴾ عامل وي او بالکل خاموش وي .

☆.....

أحاديث رسول ﷺ:

﴿١﴾.....عن أبي موسى الأشعري قال ان رسول الله ﷺ خطبنا فبتين لنا سنتنا و علمنا صلواتنا فقال إذا صليتم فاقيموا صفوفكم ثم ليؤم احدكم ، فإذا كبر فكبروا وإذا قرأ فأنصتوا وإذا قال ”غير المغضوب عليهم ولا الضالين“ فقولوا آمين . (رواه مسلم في صحيحه ١٧٨٠/١)

تشریح: ددغه صحيح حديث واضح الفاظ دي په دغه باره کي چي د امام ذمه واري قرأت ويل دي او د مقتديانو وظيفه خاموش درېدل دي . چونکه په دغه حديث کي د جهري و سترې لمانځه قيد نسته . ځکه دا حکم ټولو المنځوته شامل دی .

﴿٢﴾ عن خطاب بن عبد الله ان ابا موسى قال خطبنا رسول الله ﷺ فعلمنا سنتنا و بين لنا صلواتنا فقال إذا كبر الإمام فكبروا وإذا قرأ فانصتوا (صحيح أبي عوانه ١٢٣/٢).

﴿٣﴾ عن أبي موسى اشعري قال : قال رسول الله ﷺ إذا قرأ الإمام فانصتوا وإذا قال "غير المغضوب عليهم ولا الضالين" فقولوا آمين .

﴿٤﴾ عن أبي موسى اشعري قال قال رسول الله ﷺ إذا قرأ الإمام فانصتوا فإذا كان عند القعدة فليكن أول ذكر احدكم التشهد . (سنن ابن ماجه: ٦١)

﴿٥﴾ عن أبي موسى اشعري قال قال رسول الله ﷺ إذا قمتم إلى الصلوة فليؤمكم احدكم وإذا قرأ الإمام فانصتوا - ورجال اسناده ثقات (مسند امام احمد ٤١٥٤).

﴿٦﴾ عن أبي هريرة قال قال رسول الله ﷺ انما جعل الإمام ليؤتم به فإذا كبر فكبروا وإذا قرأ فانصتوا وإذا قال سمع الله لمن حمده فقولوا اللهم ربنا لك الحمد . (نسائي ١٠٧/١)

﴿٧﴾ عن أبي هريرة قال قال رسول الله ﷺ انما جعل الإمام ليؤتم به فإذا كبر فكبروا وإذا قرأ فانصتوا . (نسائي ١٠٧/١)

﴿٨﴾ وعن أبي هريرة قال قال رسول الله ﷺ انما جعل الإمام ليؤتم به فإذا كبر فكبروا وإذا قرأ فانصتوا وإذا قال "غير المغضوب عليهم ولا الضالين" فقولوا آمين . (ابن ماجه: ص: ٦١)

﴿٩﴾ وعن أبي هريرة ان رسول الله ﷺ قال انما الإمام ليؤم به فإذا كبر فكبروا وإذا قرأ فانصتوا وإذا قال ولا الضالين " فقولوا آمين . (مسند امام

أحمد ۲/۲۷۶) و قال المحقق أحمد شاكر اسناده صحيح مسند امام أحمد ۵۲/۷ مع تحقيق المذكور)

د حضرت أبو موسى اشعريؓ د صحيح حديث په رقم د حضرت أبو هريره رضي الله تعالى عنه څخه مروی حديث هم ناطق دی چي د جمعي د لمانځه په صورت کي د امام فريضة قرأت ويل دي او د مقتدي وظيفه خاموش کېدل او قرأت غوږ نیول دي . د اهل حديث پېشوا نواب صديق حسن خان ليکي: در حديث ابو هريره و ابو موسى رضي الله عنهما است " و اذا قرأ فانصتوا " پس نظم مؤتم انصت واستمع قرأت امام است، و انات خاص بجهت بلکه شامل سريه هم است . پس واجب سکوت باشد مطلقاً و قرأت . (هداية السائل: ص ۱۹۳)

﴿۱۰﴾ عن انس ان النبي ﷺ قال : إذا قرأ الإمام فانصتوا . (كتاب القراءة للبيهقي : ص ۹۲)

دغه حديث هم د "ترك القراءة خلف الإمام" مسئله په باره کي بالکل واضح دی .

﴿۱۱﴾ عن عمران بن حصين ان رسول الله ﷺ صلى الظهر فجعل رجل يقرأ خلفه "سبح اسم ربك الاعلى" فلما انصرف قال ايكم قرأ او ايكم القارى؟ قال رجل انا! فقال قد ظننت ان بعضكم خالجنيتها .

(صحيح مسلم ۱/۱۷۲)

﴿۱۲﴾ عن عمران بن حصين ان رسول الله ﷺ صلى الظهر فقرأ رجل خلفه "سبح اسم ربك الاعلى" قال رجل انا ، قال قد علمت ان بعضكم قد خالجنيتها .

(سنن نسائي ۱/۱۰۶)

﴿۱۲﴾ عن عمران بن حصین ان النبی ﷺ صلی الظهر او العصر ورجل یقرأ خلفه فما انصرف قال ایکم یقرأ ”بسبح اسم ربک الاعلی“ قال رجل من القوم انا ، ولم ارد بها إلا الخیر فقال النبی ﷺ قد عرفت ان بعضکم قد خالجنیها . (سنن نسائی ۱۰۶/۱)

د حضرت عمران بن حصین رضی اللہ تعالیٰ عنہ خخه مروی دادرې سره احادیث صحیحہ په دې باره کې ظاهر دي چي د لمانځه په حالت کې د مقتدي پر قرأت کولو باندي نبي عليه السلام اظهار د ناگواري فرمايلې ده او په پوره جماعت کې يې د يوه سړي قرأت هم نه دی برداشت کړی بلکه دغه د قرأت عمل يې خلل انداز وگرزوی او هغه هم په سړي لمانځه کې . نو د دې خبري واضح دليل دی چي په جهري لمنځو کې بدرجه اولی د قرأت خلف الامام گنجائش نسته .

﴿۱۴﴾ عن عبد الله بن مسعود قال كانوا يقرؤون خلف النبي ﷺ فقال خلطتم علي القرآن . (معاني الآثار ۱۰۶/۱)

امام أبو بکر جصاص ليکي: چي په دغه حديث شريف کې لفظ د ”يقرؤون“ مطلق ذکر دی ، د سورة فاتحه يا د قرآن د يو بل آيت يا سورت قيد نسته . نو ځکه د لفظ سورة فاتحه او د قرآن ټولو سورتو ته شامل دی . نو معلومه داسوه چي د هېڅ قسم قرأت خلف الامام گنجائش نسته . بلکه ټوله باعث خلجان دي .

﴿۱۵﴾ عن عبد الله بن شداد عن جابر قال قال رسول الله ﷺ من كان له امام فقرأه الإمام له قراءة . (مسند أحمد بن منيع بحواله فتح القدير

(۲۹۵/۱)

په دغه حدیث کي هم د سري و جهري لمانځه قيد نسته او بل د دغه حدیث لفظ ”مَنْ“ اسم موصول راغلی دی چي دی خپله پر خپله عمومي معنی باندي نص دی چي د دې څخه دا معلومیږي چي چا د امام اقتدا و کړه نو بغير د څه تخصیص خلف الامام د جلا قرأت کولو ضرورت نسته ځکه د امام قرأت شرعاً د مقتدي قرأت تسلیم کړل سو .

﴿۱۶﴾ عن جابر قال قال رسول الله ﷺ من كان له امام فقرأه الإمام له قراءة . (موطأ محمد ص ۹۴)

﴿۱۷﴾ عن جابر بن عبد الله ان رجلاً صلى خلف النبي ﷺ في الظهر او العصر يعني قرأ فامى إليه رجل فنهاه فابى فلما انصرف قال انتھانی ان اقرأ خلف النبي ﷺ فتذاكرا حتى سمع النبي ﷺ فقال رسول الله ﷺ من صلى خلف امام فان قراءة الإمام له قراءة . (كتاب القراءة للبيهقي ص ۱۰۲)

په دغه حدیث کي د ظهرياً عصر لمانځه ذکر سوی دی چي داسري لمنځونه دي او دده مبارک عليه السلام شاته صرف يوه صلا بج قرأت کوي مگر د شخص واحد قرأت يې هم خوښ نه وباله او هغه يې خبردار کړی چي خلف الامام قرأت کول نه دي پکار . ځکه چي د امام قرأت دده لپاره کافي دی . بل که چيري د اقتداء په حالت کي قرأت کول حضراتو صحابه وو کي متعارف وای نو د لمانځه په مابین کي به صحابي د قرأت څخه د منع اشاره نه کولای او بل که چيري بحالت اقتداء قرأت کول صحيح وای بالخصوص په سري لمنځو کي نو منع کولو والا به نبي عليه السلام خامخا تنبيه کوی چي تاديو صحيح او جائز کار لپاره د

لما نَحَّه خَشوع و خضوع صرف نظر و گرزو له او توجه دي بلي خواته كره . الغرض كه چيري دانصاف په نظر سره و كتل سي نو بغير ديو خارجي قريني خپله دا حديث وايي چي خلف الامام د قرأت گنجائش نسته .
 ﴿١٨﴾ عن جابر ان رجلا قرأ خلف رسول الله ﷺ في الظهر او العصر فأؤ ما إليه رجل فنهاه فلما اتصرف قال أتنهاني ان اقرأ خلف النبي ﷺ فتذاكرا ذلك حتى سمع النبي ﷺ فقال رسول الله ﷺ من صلى خلف الامام فان قرأته له قراءة . (روح المعاني ۱/۱۳۴)

﴿١٩﴾ عن أبي الزبير عن جابر قال قال رسول الله ﷺ من كان له امام فقرأه الإمام له قراءة . (مسند أحمد ۲/۲۳۹)

﴿٢٠﴾ عن أبي الزبير عن جابر عن النبي ﷺ قال كل من كان له امام فقرأته له قراءة . (مصنف ابن أبي شيبة ۱/۲۷۷)

﴿٢١﴾ عن أبي الزبير عن جابر عن عبد الله قال قال رسول الله ﷺ من كان له امام فقرأه الإمام له قراءة . (اتحاف الخيرة المهرة ۲/۲۴۲ بروايت مسند عبد بن حميد و قال الامام البوصيري والاكوسي صحيح على شرط مسلم)
 ﴿٢٢﴾ عن عبد الله بن شداد بن الهاد قال أم رسول الله ﷺ في العصر قال فقرأ رجل خلفه فغمزه الذي يليه فلما ان صلى قال ليم غمزتي قال كان رسول الله ﷺ قد امك فكرهت ان تقرأ خلفه فسمعه النبي ﷺ فقال من كان له امام فان قرأته له قراءة . (موطأ محمد: ص ۹۸)

تنبیه: د محدثینو په اصطلاح کي د سند په تعداد سره حديث متعدد شمارل کيږي نو د دغه اصول تحت د ۱۴ څخه تر ۲۲ پوري حديثونه جلا جلا شمارل سوي دي .

﴿۲۳﴾ عن مالک بن شهاب عن ابن رکیمة اللیثی عن أبی هريرة أن رسول الله ﷺ انصرف من صلاة جهر فيها بالقرأة فقال هل قرأ معي منكم أحد أنفا فقال رجل نعم أنا يا رسول الله ﷺ فقال رسول الله ﷺ أقول مالي أنزع القرآن فأنتهى الناس عن القراءة مع رسول الله ﷺ فيما جهر فيه رسول الله ﷺ بالقراءة حين سمعوا ذلك من رسول الله ﷺ . (موطأ امام مالک: ۲۹) ورواه الترمذی وقال هذا حديث حسن ، وقال الحافظ المغلطائی قال الترمذی هذا حديث حسن في اكثر النسخ وفي بعضها صحيح ، قال الحافظ أبو علي طوسی في كتاب الاحکام من تأليفه هذا حديث حسن ، و صححه أبو بكر الخطيب في كتابه المدرج .

﴿۲۴﴾ عن عبد الله بن بھينة ان رسول الله ﷺ قال هل قرأ احد منكم أنفا ، قالوا نعم ، قال اني اقول مالي انزع القرآن ، فأنتهى الناس عن القراءة معه حين قال ذلك . (مسند أحمد ۵/۳۴۵)

په دغه حديث کي هم د جهري لمانخه قيد نسته لهذا دغه حديث جهري و سري دواړو لمنخو ته شامل دی . د دې حديث څخه دا معلومېږي چي د نبي عليه السلام د تنبيه وروسته ټولو صحابه کرامو قرأت خلف النبي ﷺ ترک کړی .

او که چيري په دغه حديث کي د جهري قيد هم وي لکه څنگه چي په مجمع الزوائد ج ۲ ص ۱۱۰ کي يوروايت داسي دی ” صلى صلاة يجهر فيها ” نو بې له څه شک په جهري لمنخو کي په ترک قرأة خلف امام باندي حديث واضح دليل دی .

﴿۲۵﴾ عن أبی هريرة قال قال رسول الله ﷺ ما كان من صلاة يجهر

فہا الإمام بالقرأة فليس لاحد ان يقرأ معه . (كتاب القراءة للبيهقي : ص ۹۹)
 ﴿۲۶﴾ عن أبي هريرة قال قال رسول الله ﷺ من لا يقرأ فيها بأمر الكتاب
 فهي خداج إلا صلوة ، خلف الامام . (كتاب القراءة للبيهقي : ص ۱۷۱)

په دغه حديث کي د ”ام الكتاب“ او ”خلف الامام“ قيد بطور خاص
 ملحوظ دی چي نبي عليه السلام په ټولو لمنحو کي د سورة فاتحة قرأت
 ضروري کړي ، مگر دمقتديانو لپاره د سورة فاتحة د قرأت هيڅ
 گنجائش نه پرېښودی او بل امام بيهقي وغيره چي چيري قرأت څخه ”ما
 زاد على الفاتحة“ مراد اخيستی دی او دمقتديانو لپاره د سورة فاتحه د
 قرأت لاره پيدا کوي نو دغه روايت د دغه رقم تاويل دروازه هم بنده کړه .

﴿۲۷﴾ عن الحسن عن أبي بكرة انه انتهى الي النبي ﷺ وهو راكع
 فركع قبل ان يصل إلى الصف فقال زادك الله حرصا ولا تعد . (بخاري ۹۰/۱)
 ظاهره ده چي صحابي رسول ﷺ ابو بكرة رضي الله تعالى عنه بغير د
 سورة فاتحة د قرأت ركوع ته تللی وو بيا هم دده ركعت او لمونځ نبي
 عليه السلام صحيح وگرزوی د لمانځه د اعادي حکم يې نه ورته وکړي
 . نو معلومه سوه چي پر مقتدي باندي د سورة فاتحة قرأت نه فرض دی
 ، نه واجب ، کني نو لمونځ يې څنگه صحيح کېدای .

نيز نبي عليه السلام د ابو بكرة رضي الله تعالى عنه د ركوع ته تلل د
 شراعت په نظر سره نه دي کتلي ، لکه څنگه چي بعضو جوړه کړې ، بلکه
 و صف ته درسيډو څخه مخکي لمونځ شروع کول او بيا بحالت صلوة
 صف ته ځارسول يې ښه نه وباله .

”لا تعد“ بعضي محدثين يې ”لا تعدو“ وايي يعني لمانځه ته مه

را حُغِّلَ بلکہ پہ اطمینان و وقار سرہ راحی، او بعضی یی ”لا تُعَدَّ“ وایي یعنی دوہم وارہ یوازی د صف تر شا لمونخ مہ شروع کوئ . عامو علماؤ دغہ راجح کری دی . او بعضی یی ”لا تُعَدَّ“ وایي یعنی ستا لمونخ بالکل صحیح دی اعادہ یی مہ کوہ . (حاشیہ مشکوٰۃ: ۹۹۱)

تنبیہ: . جمهور فقهاء اسلام او ائمہ اربعہ ددغہ حدیث خخہ استدلال کوي چي مدرک یعنی رکوع نیولو والا شرعاً مکمل رکعت و نیوی، نو حُکَہ د بعضو غیر مقلدینو داویل چي صرف درکوع نیولو پہ صورت کي رکعت نہ دی نیول سوی حُکَہ چي د سورة فاتحة قرأت پرہنودی

﴿۲۸﴾..... عن أبي صالح السمان عن أبي هريرة أن رسول الله ﷺ قال إذا قال الإمام ”//“ - فإنه من وافق قوله قول الملائكة غفر له ما تقدم من ذنبه . (موطا امام مالک: ص ۲۰) والحديث اخبره البخاري عن عبد الله بن مسلمة عن مالك .

﴿۲۹﴾..... عن أبي هريرة أن النبي ﷺ قال : إذا قام الإمام // ، فإن الملائكة تقول آمين ، وإن الإمام يقول آمين ، فمن وافق تأمينه تأمين الملائكة غفر له ما تقدم من ذنبه . (رواه أحمد ۲/۲۲۲، والنسائي ۱/۱۰۷، والدارمي ۱/۲۲۸، وذكره الأمام البغوي في شرح السنة وقال هذا حديث صحيح ۲/۶۰)

دغہ حدیث ہم دغہ وایي چي خلف الامام دي مقتدي قرأت نہ کوي . حُکَہ کہ چيري دامام پہ اقتداء کي ہم د مقتدي ذمہ داري قرأت وای نو بہ نبی علیہ السلام داسي نہ ویلاي چي کله امام ”غیر المغضوب علیہم ولا الضالین“ ووايي نو تاسي آمین و وایاست، بلکه دغسي بہ یی ویلي

وای چہی تاسی سورۃ فاتحہ وواہیاست نو باپہ آخر کی آمین وواہیاست چنانچہ امام حافظ ابو عمر بن عبد البر لیکہی:

”وفی هذا الحديث دلالة على ان الماموم لا یقرأ خلف الإمام إذا جهر بأمر القرآن ولا بغيرها ، لان القراءة بها لو كان علیہم لأمرهم إذا فرغوا من فاتحة الكتاب أن یومن كل واحد منهم بعد فراغه من قرأته : لأن السنة فیمن قرأ بأمر القرآن ان یؤمن من عند فراغه ، ومعلوم ان المأمومین إذا اشتغلوا بالقراءة خلف الإمام لم یکادوا یسمعون فراغه من قراءة ما تحت الكتاب ، فكیف یأمرون بالتامین عند قول الإمام ”ولا الضالین و یأمرون بالاشتغال عن استماع ذلك ، هذا ما لا یصح“ (التمهید ج ۲۲ ، ص ۱۷)

﴿۲۰﴾..... عن ابن عباس قال لما مرض رسول الله ﷺ مرضه الذي مات فيه كان في بيت عائشة رضي الله عنها فقال ادعوا لي علياً ، قالت عائشة ندعوا لك ابا بكر ، قال ادعوه قالت حفصة ندعوا لك عمر ، قال ادعوه ، قالت ام الفضل يا رسول الله ندعوا لك العباس ، قال نعم ، فلما اجتمعوا رفع رأسه فنظر فسكت ، فقال عمر قوموا عن رسول الله ﷺ ثم جاء بلال يؤذنه بالصلوة ، فقال مروا ابا بكر فليصل بالناس ، فقالت عائشة يا رسول الله ان بابكر رجل رقيق حصر ومتى لا يراك يبكي والناس يبكون ، فلو امرت عمر يصل بالناس ، فخرج أبو بكر فصلی بالناس فوجد رسول الله ﷺ من نفسه خفة ، فخرج يهادي رجلين ورجلاه تخطان في الارض ، فلما رآه الناس فسبحوا بابي بكر ، فذهب ليتأخر فامى إليه النبي ﷺ أي مكانك ، فجاء رسول الله ﷺ فجلس عن يمينه وقام أبو بكر : وكان أبو بكر يأتي بالنبي ﷺ والناس يأتون بابي بكر ، قال ابن عباس وأخذ رسول الله ﷺ من

القرأة من حيث كان بلغ أبو بكر . (ابن ماجه ص: ۸۸ و مسند أحمد ج ۱ ص ۲۳۲، و طحاوی ج ۱، ص ۲۷۶) و قال الحافظ ابن حجر اسناد أحمد و ابن ماجه قوى فتح الباری ج ۵ ص ۶۲۹، و قال فی موضع آخر و اسناده حسن فتح الباری ج ۲ ص ۱۲۸، و قال الحافظ ابن عبد البر فهذا حديث صحيح عن ابن عباس التمهيد ج ۲۲، ص ۲۳۲۲)

حضرت عبد الله بن عباس رضی الله عنهما فرمایلی: ”فأخذ رسول الله من القراءة من حيث كان بلغ أبو بكر“ یعنی چیری چي حضرت أبو بكر صديق رضی الله تعالى عنه رسېدلی وو، او دیوه روایت الفاظ دغه دي: فاستفتح رسول الله ﷺ من حيث انتهى أبو بكر من القراءة .

د حديث مذکوره څخه دا خبره ظاهره سوه چي د نبي کریم ﷺ تر تشریف راوړلو مخکي د حضرت أبو بكر صديق رضی الله تعالى عنه په امامت کي لمونځ شروع سوی وو . چونکه نبي عليه السلام مريض وو او د سخت تکليف په وجه باندي نبي عليه السلام د دوو (۲) خلقو په کومک سره په داسي حال کي راغلی چي پښې مبارکي يې پر مخکې باندي باندي څکېدلې، نو ځکه ظاهره دغه ده چي د نبي عليه السلام د تشریف آوري څخه مخکي حضرت أبو بكر صديق رضی الله تعالى عنه د سورة فاتحي د قرأت څخه فارغه سوی وو، په دې خبره کي خو قطعاً د شبه کنجائش نسته که يې چيري سورة فاتحه مکمله نه، اکثره څو ويل سوي وه، او نبي عليه السلام قرأت دهغه ځای څخه شروع کړی تر کومه ځايه چي حضرت أبو بكر صديق رضی الله تعالى عنه رسېدلی وو، نو ځکه نبي عليه السلام مکمله سورة فاتحه يا اکثره نه وويله .

حضرت امام شافعیؒ او شیخ الاسلام حافظ ابن حجر تصریح کړې ده چې د مرض وفات په حالت کې نبي عليه السلام صرف دغه یو لمونځ په جماعت ادا کړی نو په دغه لحاظ سره د نبي عليه السلام د دغه آخري عمل څخه هم دا ظاهرېږي چې پر مقتدي باندي سورة فاتحه نه ده لازمي .

امام بخاريؒ هم صراحت کړی دی چې دغه لمونځ د ظهر لمونځ وو چې ددې څخه دا معلومه سوه چې ترک القراءة خلف الامام نه صرف سنت رسول ﷺ بلکه دا د نبي عليه السلام آخري عمل وو .

الغرض: د حضرت أبو موسیٰ اشعري، حضرت أبو هريره، حضرت انس بن مالک، حضرت عمران بن حصین، حضرت عبد الله بن مسعود، حضرت جابر بن عبد الله، حضرت عبد الله بن بحینت، حضرت ابوبکره او حضرت عبد الله بن عباس رضی الله عنهم اجمعین څخه منقول دغه دېرش احادیث چې هغه د محدثینو د اصول په اعتبار سره صحیح او جید الاسناد دي . او په دغو کې اکثره ائمه حدیثو تصحیح و تحسین کړی دی، صفا وایي چې قرأت الفاتحة خلف الامام ضروري نه دی، بلکه نه ویل اولی و احوط دي .

اوس نویو منصف مزاج ښه اندازه لگولای سي چې خلف الامام تارکین قرأه بهی دلیل نه دي لکه څنګه چې د غیر مقلدینو د ازعم دی .

اثار صحابه رضی الله تعالیٰ عنهم اجمعین:

الله تعالیٰ چې کوم دین پر نبي عليه الصلوة و السلام باندي مکمل کړی دی دهغه دی تاریخ د اصحاب رسول ﷺ څخه شروع کیږي . د نبي عليه السلام دغه خواص د کاروان اسلام امامان دي، دا هغه قدسي

صفاتہ جماعت دی چي دوی الله تعالیٰ پہ اخلاق فاضلہ سرہ ممتازہ کړي وو . چي ددوی د کفر و گناه او حکم عدولی و نافرمانی څخه نفرت از حکم شریعت نه بلکه از راه طبیعت وو د دربار نبوت سره وابسته دغه معززہ او منتخبہ شخصیتونه دوحی الہی ارلین مخاطبین او او د نبی علیہ السلام څخه پراہ راست تربیت یافته وو . نو ځکه په دیني احکامو و مسائلو کي د کتاب الله او سنت رسول ﷺ وروسته چي د کوم چا و طرفته نظر اوړي نو هغه دغه صحابہ کرام کډلای سي .

بیا پر دریم نمبر د تابعین جماعت دی چي دوی د خیر و اصلاح څخه دیک جماعت وو ځکه چي دوی هغه مبارک خلک دي چي د خیر القرون په صاف و شفاف او ایمانداره فضاؤ کي یې وخت تیر کړی دی او ددوی پر علم و عرفان سره دنیا ته علم و ایمان تازگي حاصله سوې ده .

صحابہ کرام د شرف صحبت نبوي ﷺ په درجه باندي تر ټولو عادلان ، ثقہ ، خدا پرست او په سیرت و کردار کي د اعلیٰ مقام خاوندان او درشد و هدایت د آسمان ستوري وو . بیا هم په تدبر قرآن او فهم حدیث کي ټوله برابر نه وو ، په دغه لحاظ سره ددوی درجې او مرتبې متفاوت وې . چنانچه د تابعي کبير امام مسروق بیان دی ” ما د صحابہ کرامو څخه فیض حاصل کړی نو ما ولیدل چي د ټولو علم شپږو بزرگانو ته راگرزي ، حضرت عمر فاروق ، حضرت علی مرتضی ، حضرت عبد الله بن مسعود ، حضرت معاذ بن جبل ، حضرت أبو درداء ، حضرت زید بن ثابت رضی الله عنهم اجمعین . بیا چي کله ما د دغو بزرگانو څخه علم حاصل کړی نو راته معلومه سوه چي د دغو ټولو علم پر حضرت علی ، حضرت عبد الله

بن مسعود رضی اللہ عنہما باندي ختمیږي .

او یو بل مشهوره تابعي امام شعبي فرمایي : چي په حضرات صحابه وو کي په دیني احکامو و مسائلو کي فیصله کونکي شپږ حضرات وو . درې په مدینه منوره کي ، حضرت ابي بن کعب ، حضرت عمر ، حضرت زید بن ثابت او درې په کوفه کي حضرت علی ، حضرت عبد الله بن مسعود ، حضرت ابو موسی اشعري رضی الله تعالی عنهم .

مولانا عبد الرحمن مبارکپوري هم په تحفة الاحوذ کي صحابه د ترویج علم و فقه په اعتبار سره په درو (۳) طبقاتو کي تقسیم کړی دی . په دغو طبقو کي هغه دریمه طبقه چي دهغي څخه د احکام شریعت اشاعت په کثرت سره سوی دی . په دغه دریمه طبقه چي دهغي څخه د احکام شریعت اشاعت په کثرت سره سوی دی . په دغه دریمه طبقه کي حضرت عمر ، حضرت علي ، حضرت عبد الله بن مسعود ، حضرت عائشه صدیقه ، زید بن ثابت ، حضرت عبد الله بن عباس او حضرت عبد الله بن عمر رضی الله عنهم اجمعین بطور خاص قابل ذکر دي .

ددغه مختصره او ضروري تمهیده وروسته د قرأت خلف الامام مسئله په باره کي د صحابه ، تابعین او تبع تابعینو یو څه آثار و اقوال پېش کړل کیږي .

آثار د حضرت عبد الله بن

مسعود رضی الله عنه:

﴿۱﴾..... عن يسير بن جابر قال صلى ابن مسعود فسمع ناساً يقرأون مع الإمام فلما انصرف قال اما أن لكم أن تفهموا اما أن لكم ان تعقلوا ، وإذا قرء القرآن

فاستمعوا له وانصتوا كما امركم الله . (جامع البيان لابن جرير طبرى
(٢١٦/٦)

﴿٢﴾ عن أبي وائل ان رجلا سأل ابن مسعود عن القراءة خلف الإمام فقال
انصت للقرآن فان فى الصلوة شغلا وسيكفيك الامام . (مصنف عبد الرزاق
١٢٨/٢، و مصنف ابن أبى شيبة ٢٧٦/١)

﴿٣﴾ عن علقمة بن قيس ان عبد الله بن مسعود كان لا يقرء خلف الإمام
فيما يجهر فيه وفيما يخافت فيه فى الاولين ولا فى الاخرين . (موطأ امام
محمد / ص ٩٦)

﴿٤﴾ عن علقمة عن عبد الله بن مسعود قال لان اعرض على جمر الغضا
احب إلى من ان اقرأ خلف الإمام . (كتاب القراءة للبيهقي ص ١٤٥)

﴿٥﴾ عن علقمة عن ابن مسعود قال : ليت الذى يقرأ خلف الإمام ملئ
فوه ترابا . (رواه طحاوى ١٥٠/١، و مصنف عبد الرزاق ١٢٨/٢، و آثار السنن
ص ٨٩ و اسناده حسن)

آثار د حضرت عبد الله بن عمر رضى الله عنهما:

﴿٦﴾ مالك عن نافع ان عبد الله بن عمر كان إذا سئل هل يقرء أحد
خلف الإمام قال إذا صلى احدكم خلف الإمام فحسبه قراءة الإمام وإذا صلى
وحده فليقرء . قال وكان عبد الله بن عمر لا يقرء خلف الامام . (موطأ امام
مالك، ص: ٦٨، و اسناده من اصح الاسانيد عند البخارى)

﴿٧﴾ اخبرنا عميد الله بن عمر بن حفص عن نافع عن ابن عمر قال من
صلى خلف اماما كفته قرأه . (موطأ امام محمد ٩٨، و اسناده جيد)

﴿٨﴾ عن انس بن سيرين قال سألت ابن عمر اقرا مع امام؟ فقال انك

الضخم البطن ، تكفيك قراءة الامام . (مصنف عبد الرزاق ١٤٠/٢، و كتاب القراءة للبيهقي ١٥٧)

﴿٩﴾.....عن زين بن اسلم عن ابن عمر كان ينهى عن القراءة خلف الإمام . (مصنف عبد الرزاق ١٤٠/٢، و سننه صحيح)

﴿١٠﴾.....عن القاسم بن محمد قال كان ابن عمر لا يقرأ خلف امام جهرا ولم يجهر . (كتاب القراءة للبيهقي ص: ١٨٤، وقال اخرجه سفيان الثوري في جامعه و رجاله رجال الجماعة)

﴿١١﴾.....عن ابن ذكوان عن زين بن ثابت و ابن عمر كانا لا يقرأن خلف الامام . (مصنف عبد الرزاق ١٤٠/٢، و اسناده صحيح)

﴿١٢﴾.....وعبيد الله بن مقسم انه سأل عبد الله بن عمر ، وزيد بن ثابت و جابر بن عبد الله فقالوا لا يقرأ خلف الإمام في شئ من الصلوة . (معاني الآثار للطحاوي ١٥٠/١، وقال النيموي اسناده صحيح)

...

آثار د حضرت زيد بن ثابت رضى الله عنه:

﴿١٣﴾.....عن عطاء بن يسار انه اخبره انه سئل زيد بن ثابت عن القراءة مع الإمام فقال لا قراءة مع الإمام في شئ . (صحيح مسلم ٢١٥/١، و سنن نسائي ص: ١١١، و طحاوي ١٢٤/١)

نواب صديق حسن خان ليكي: ”زيد بن ثابت رضى الله تعالى عنه گفته: لا قراءة مع الامام، رواه مسلم و عن جابر بمعناؤ هو قول على و ابن مسعود و كثير من الصحابة“ (هداية السائل ص: ١٩٣)

﴿١٤﴾.....عن موسى عن زيد بن سعيد بن ثابت قال من قراء مع الإمام فلا

صلوة له . (مصنف عبد الرزاق ۲/۱۳۷، موطا محمد ص: ۱۰۲) معنی قوله "فلا صلوة له" أى "لا صلوة له كاملة"

﴿۱۵﴾ عن عطاء بن يسار عن زيد بن ثابت قال لا قراءة خلف الإمام . (مصنف ابن أبي شيبة ۱/۲۷۶)

آثار د حضرت جابر عبد الله رضى الله عنه:

﴿۱۶﴾ عن أبي نعيم وهب بن كيسان انه سمع جابر بن عبد الله يقول : من صلى ركعة لم يقرأ فيها بأم القرآن فلم يصل إلا وراء الامام . (موطا امام مالك ص: ۲۸، و اسناده صحيح، و اخرجه الترمذی ۱/۷۱) و قال هذا حديث حسن صحيح، و اخرجه ابن أبي شيبة ۱/۲۷۶)

﴿۱۷﴾ عن عبيد الله بن مقسم عن جابر قال لا يقرأ خلف الامام . (مصنف ابن أبي شيبة ۱/۲۷۶)

﴿۱۸﴾ عن عبيد الله بن مقسم قال سألت جابر بن عبد الله انقرأ خلف الإمام في الظهر والعصر شيئاً؟ فقال لا . (مصنف عبد الرزاق ۲/۱۴۱)

عبيد الله بن مقسم د سري لمنحو په باره كي پوښته و كړه ددې څخه دا معلومېږي چي د جهري لمنحو حكم يعني ترك القراءة خلف الامام ده ته هم معلوم وو .

آثار د حضرت عبد الله بن عباس رضى الله تعالى عنه:

﴿۱۱﴾ عن أبي حمزة قال : قلت لابن عباس اقرأ والإمام بين يدي؟ قال لا . (طحاوى ۱/۱۲۹ والجواهر النقى على سنن اكبرى للبيهقي ۲/۱۷۰، و ذكره العلامة النيموى وقال اسناده حسن آثار السنن ۱/۸۹)

﴿۲۰﴾ عن كثير بن مرة عن أبي الدرداء قال قام فقال : يا رسول الله

أفى كل صلوة قرآن؟ قال نعم، فقال رجل من القوم وجب هذا، فقال أبو الدرداء يا كثير وانا إلى جنبه لا ارى الإمام إذا أم إلا قد كفاهم . (رواه دار قطنى ٢٣٢/١، وقال ورواه زيد بن الحباب عن معاوية بن صالح بهذا لاسناد وقال فيه فقال رسول الله ﷺ ما رأى الإمام إلا وقد كفاهم وهم فيه والصواب انه من قول أبى الدرداء كما قال ابن وهب)

اثر د حضرت سعد بن وقاص

رضى الله تعالى عنه:

﴿٢١﴾ عن أبى نجاد عن سعد قال : وردت ان الذى يقرأ خلف الإمام فى فيه جمرة . (مصنف ابن أبى شيبة ٢٧٦/١)

اثر خلفائى راشدين

رضى الله عنهم اجمعين:

﴿٢٢﴾ قال عبد الرزاق واخبرنى موسى بن عقبة ، ان رسول الله ﷺ و أبو بكر ، وعمر ، وعثمان كانوا ينهون عن القراءة خلف الامام . (مصنف عبد الرزاق ١٣٩/٢، وهذا مرسل صحيح و موسى بن عقبة امام فى المغازى ثقة ثبت كثير الحديث ، و سماع عبد الرزاق عنه ممكن ، فان موسى قد توفى سنة احدى و اربعين و مائة ، و عبد الرزاق مولده سنة ست و عشرين و مائة كما فى التهذيب)

آثار د حضرت عمر بن خطاب

رضى الله تعالى عنه:

﴿٢٣﴾ عن نافع و انس بن سيرين قالا : قال عمر بن الخطاب تكفيك قراءة الإمام . (مصنف ابن أبى شيبة ٢٧٦/١، و سنده منقطع و لا يضر عندنا إذا

کان راوی ثقہ)

﴿۲۴﴾ عن محمد بن عجلان ان عمر بن خطاب قال : ليت في فم الذي

يقرء خلف الإمام حجراً . (موطا امام محمد ص: ۱۰۲، وسنده صحيح)

﴿۲۵﴾ عن قاسم بن محمد قال قال عمر بن الخطاب لا يقرء خلف الإمام

جهرًا ولم يجهر . (كتاب القراءة للبيهقي ص: ۱۷۴)

اثر د حضرت علی و عمر و عبد اللہ

بن مسعود رضی اللہ عنہم

﴿۲۶﴾ عن محمد بن عجلان قال قال علی : من قرأ مع الإمام فليس علی

الْفِطْرَةِ، قال ، قال : ابن مسعود : ملئ فوه ترابًا ، قال قال : عمر بن الخطاب

وددت ان الذي يقرأ خلف الإمام في فيه حجر . (مصنف عبد الرزاق ج ۲،

ص، وسنده صحيح و مرسل)

اثر د حضرت علی رضی اللہ تعالیٰ عنہ:

﴿۲۷﴾ عن أبي ليلى علی قال : من قرأ خلف الإمام فقد اخطأ الفطرة .

(مصنف ابن أبي شيبة ۱/ ۳۷۶)

اثر د حضرت أبي بن كعب

رضی اللہ تعالیٰ عنہ:

﴿۲۸﴾ عن عبد الله بن أبي الهذيل ان أبي بن كعب كان يقرأ خلف الإمام

في الظهر والعصر . (مصنف عبد الرزاق ۲/ ۱۳۰)

امام ابن عبد البر ليكي چي ”و تخصيصه الظهر و العصر دليل علی

انه كان لا يقرء فيما جهر فيه من الصلوات“ .

اثر د حضرت عائشہ و حضرت

أبو هريره رضي الله عنهما

﴿۲۹﴾ عن أبي صالح عن أبي هريرة وعائشة انهما كانا يأمران بالقرأة وراء الإمام إذا لم يجهر . (السنن الكبرى ۱۷۱/۲)

بغرض اختصار پر دغو آثار باندي دغه باب ختم ڪرل ڪيري، ڪنهن ٻي دغه سلسلہ کي نور ڊهر آثار هم سته، فاروق اعظم، عثمان غني، علي مرتضيٰ، عبد الله بن مسعود، زيد بن ثابت، عبد الله بن عمر، عبد الله بن عباس، سعد بن وقاص، ابي بن كعب، عائشہ صديقه، أبو هريره، أبو درداء رضي الله عنهم اجمعين . داتوله حضرات (باستثناء حضرت عائشہ صديقه، حضرت أبو هريره، حضرت ابي بن كعب) مطلقاً دقرأت خلف الأمام قائله نه دي . امام شعبي خو و ابي ماويا (۷۰) بدري صحابه وليدل چي دوي قرأت خلف الامام منع ڪوي . (روح المعاني ۱۲۵/۲)

او حافظ بدر الدين عيني او علامه علي قاري صراحت ڪري دي چي د اتي (۸۰) صحابه وو خخه دقرأت خلف الامام دمانعت ثبوت سته . (عمدة القاري شرح البخاري ۶۷/۳، و شرح نقاية ۸۳/۱) و ڪفي بهم قدوة .

وروسته ٻي دغه سلسه کي ديو ڏسو تابعينو او تبع تابعينو اقوال و آثار ملاحظه ڪري چي ددغو بزرگانو نقطه نظر هم ٻي ٻي بحث مسئلہ کي معلوم سي .

(اللهم صلى على محمد ن النبي الامي و على اله وسلم تسليمًا كثيرًا
كثيرًا)

آثار د تابعینو رحمہم اللہ تعالیٰ:

اثر د حضرت علقمہ بن قیس متوفی ۶۸ھ .

﴿۱﴾..... عن ابراهيم ما قرأ علقمة بن قيس قط فيما يجهر فيه ولا فيما لا يجهر فيه ، ولا في الركعتين الاخرين ام القرآن ولا غيرها خلف الإمام . (كتاب الآثار لامام محمد مع تعليق الاستاذ الشيخ أبو الوفاء الافغانى ۱۲۳/۱)

﴿۲﴾..... عن اسحاق ان علقمة بن قيس قال : وددت ان الذى يقرء خلف الإمام ملئ فوه ، قال احسبه قال : ثرابا اورضا . (مصنف عبد الرزاق ۱۳۹/۲ و اسناده صحيح)

﴿۳﴾..... عن ابراهيم النخعي عن علقمة بن قيس قال : لان اعض على جمرة احب إلى من ان اقرأ خلف الامام . (موطا امام محمد و اسناده صحيح)
اثر د حضرت عمرو بن ميمون متوفی ۷۴ھ و دیگر تلامذہ عبد اللہ بن مسعود رضی اللہ تعالیٰ عنہ:

﴿۴﴾..... عن مالك بن عمارة قال سألت لا ادرى كم رجل من أصحاب عبد الله كلهم يقولون لا يقرء خلف امام منهم عمرو بن ميمون . (مصنف ابن أبى شيبه ۲۷۷/۱)

﴿۵﴾..... عن أبى اسحاق قال : كان أصحاب عبد الله بن مسعود لا يقرؤون خلف الامام . (مصنف عبد الرزاق ۴۰/۲ و اسناده صحيح)

أصحاب عبد اللہ بن مسعود رضی اللہ تعالیٰ عنہ پہ علمی دنیا کی دخیلو علوم و معارف و سیرت و کردار پہ اعتبار خیل یو خاص نوم درلودی . چنانچہ امیر المؤمنین حضرت علی رضی اللہ تعالیٰ عنہ رنگہ

صحابی رسول چي کله کوفي ته تشریف راوړی او د حضرت عبد الله بن مسعود رضی الله تعالی عنه د شاگردانو علمي و عملي سرگرمیاني یې ولیدې نويې وفرمایل "اصحاب عبد الله سراج هذه القرية" (طبقات ابن سعید ج ۶ ص ۴) تاسو ولیدل چي دغه خراغان ټوله د قرأت خلف الامام قائلین نه دي .

﴿٦﴾.....عن ابراهيم قال : قال الاسود : لان اعرض على جمرة احب إلى ان اقراء خلف الإمام ، أعلم انه لا يقرء . (مصنف ابن أبي شيبة ۳۷۶/۱، و اسناده صحيح)

دغه شپږم نمبر اثر، اثر د حضرت اسود بن یزید متوفی ۷۵ هـ عنوان لري .

﴿٧﴾.....عن دبرة عن الاسود بن يزيد انه قال : وردت ان الذي يقرء خلف الإمام ملئ فوه ترابا، وعن الاعمش عن ابراهيم عن الاسود مثله . (مصنف عبدالرزاق ۱۲۸/۲، مصنف ابن أبي شيبة ۳۷۷/۱ ورواته ثقات) اثر د حضرت سويد بن غفلة متوفی ۸۱ هـ .

﴿٨﴾.....عن الوليد بن قيس قال : سألت سويد بن غفلة اقراء خلف الإمام في الظهر والعصر؟ فقال : لا . (ابن أبي شيبة ۳۷۷/۱)

وليد بن قيس ته د جهري لمنځو حکم معلوم وو، چي په دغو لمنځو کي قرأت خلف الامام صحيح نه دی البته ده ته د سري لمنځو په باره کي تردد وو چي ددغو لمنځو څه حکم دی ؟ نو ځکه یې د حضرت سويد څه پوښتنه وکړه نو حضرت سويد مسئله واضحه کړه چي په سري لمنځو کي هم قرأت خلف الامام نسته .

اثر د حضرت أبو وائل شقیق بن سلمہ متوفی ۸۲ھ:

﴿۹﴾..... عن عمرو بن مر عن أبي وائل قال : تكفيك قراءة الامام . (مصنف ابن أبي شيبة ۲۷۷/۱ و رجاله اسناده رجال الجماعة)

اثر د حضرت سعید بن جبیر متوفی ۹۴ھ:

﴿۱۰﴾..... عن أبي بشر عن سعيد بن جبير قال : سألته عن القراءة خلف الامام قال ليس خلف الإمام قراءة . (مصنف ابن أبي شيبة ۲۷۷/۱) وقال المحدث النيموي رواه كلهم ثقات آثار السنن ۱/ص ۹۰)

اثر د حضرت سعید بن المسیب متوفی ۹۴ھ:

﴿۱۱﴾..... عن قتادة عن سعيد بن المسيب قال : انصت للام . (مصنف ابن أبي شيبة ۲۷۷/۱، وقال المحدث النيموي اسناده صحيح)

اثر د حضرت عروہ بن زبیر متوفی ۹۴ھ:

﴿۱۲﴾..... عن هشام بن عروة عن ابيه انه كان يقرأ خلف الإمام فيما لا يجهر فيه إلا بأم القرآن . (موطا امام مالک ص: ۲۹ صحيح على شرط الشيخين) دغه اثر د جہری لمنحو پہ باره کي بالکل واضح دی چي پہ دغو کي قرأت خلف الامام نسته .

اثر د حضرت ابراهيم نخعي متوفی ۹۶ھ:

﴿۱۳﴾..... عن مغيرة عن ابراهيم انه كان يكره القراءة خلف الإمام وكان يقول تكفيك قراءة الامام . (مصنف ابن أبي شيبة ۲۷۷/۱) و رجاله ثقات .

﴿۱۴﴾..... عن اكيل عن ابراهيم قال : الذي يقرأ خلف الإمام شاق . مصنف ابن أبي شيبة ص: ۲۷۷، و اسناده صحيح)

اثر د حضرت سالم بن عبد الله بن عمر بن الخطاب رضى الله تعالى عنه

متوفی ۱۰۶ھ:

﴿۱۰﴾.....عن الزهري عن سالم بن عبد الله قال : يكفيك قراءة الإمام فيما يجهر في الصلوة . (مصنف عبد الرزاق ۱۳۹/۲)

اثر حضرت قاسم بن محمد بن أبو بكر صديق متوفی ۱۰۷ھ:

﴿۱۱﴾.....عن ربيعة بن أبي عبد الرحمن ان القاسم بن محمد كان يقرأ خلف الإمام فيما لا يجهر فيه الإمام بالقراءة . (موطا امام مالك ص: ۲۹)

اثر حضرت محمد بن سيرين متوفی ۱۱۰ھ:

﴿۱۲﴾.....الثقفي عن ايوب عن محمد قال : لا اعلم القراءة خلف الإمام من السنة . (التعليق الحسن على آثار السنن ۹۰/۱)

اثر حضرت امام زهري متوفی ۱۲۴ھ:

﴿۱۳﴾.....عن معمر عن الزهري قال : إذا جهر الإمام فلا تقرأ شيئاً .

ددغو ائمه حديث و فقه باقيات صالحات او دقرآن و حديث ثخه
ماخوذه تحقيقات و علوم ستاسو مخته دي چي دغه علوم و دغو اکابرو
ته دحضرات صحابه رضوان الله عنهم اجمعين دبايرکت محبت ثخه
حاصل سوي دي . ددغو تحقيقاتو ثخه دامعلوميږي چي داکثره
بزرگانوپه نزدپه يوه لمانځه کي هم او دبعضوپه نزدپه جهري لمنځو
کي قرأت خلف الامام نسته . چنانچه سيد المحدثين امام اهل سنت أحمد
بن حنبل فرمايی:

”ما سمعنا أحد من أهل الاسلام يقول ان الإمام إذا جهر بالقراءة لا تجزى
صلوة من خلفه إذا لم يقرأ ، وقال هذا النبي ﷺ واصحابه والتابعون ، وهذا
مالك في أهل الحجاز ، وهذا الثوري في أهل العراق ، وهذا الاوزاعي في

أهل الشام ، وهذا الليث في أهل مصر ، ما قالوا: الرجل صلى وقرأ أمامه و
لم يقرء هو صلوته باطلة“ (المغنى لموفق الدين ابن قدامة ۱/ ۳۳۰، الدار
الفكر ۱۴۰۵)

دامام المحدثين سيدنا أحمد بن حنبل دغه عبارت و وایاست او فیصله
و کړی چي نن سبا چي خلک دا وایي چي د خلف الامام قرأت نه کولو وال
لمونځ نه دی صحیح . په دنیا کي د دوی د دلائلو او براهینو څه حیثیت
دی . دامام احمد د دغه تحقیق په اعتبار سره داسي خبره نه کوي ؟ چي
هغه خبره د رسول خدا ﷺ، صحابه، حضرات تابعین او د عالم اسلام د
ائم مجتهدین په مقابله کي ده، او هغه خبره د ذریمي صدی هجري تر
وسط پوري بقول امام احمد نه ده اورېدل سوې .

د قرآن حکیم، احادیث رسول، آثار صحابه و تابعین وروسته د فقهای
مجتهدین و اکابر محدثین مذاهب ملاحظه کړه . چي دغه مذاهب په
حقیقت کي د قرآن و حدیث او اقوال صحابه څخه ماخوذ شرعي احکام
دي . دغو بزرگانو چي د نصوص څخه د اصول و ضوابطو په رهنمائی
کوم څه فهم و لیدی هغه یې په خپلو الفاظو کي د امت لپاره بیان کړی دی
چي د امت لپاره پر شریعت باندي په عمل کولو کي آسانی وي .

ځکه براه راست د نصوصو څخه احکام و مسائل فهمول د هر سړي د
وس خبره نه ده . نو ځکه بې له څه شکه دغه حضرات د امت خیر خواهان
دي . فجزاهم الله خیر الجزاء آمین .

☆

امام اعظم نعمان بن ثابت
رحمه الله تعالى متوفی ۱۵۰ هـ مذهب

امام ابو حنیفہ رحمۃ اللہ علیہ مطلقاً د قرأت خلف الامام قائلہ نہ دی . د امام صاحب نامدارہ شاگرد امام محمد بن حسن شیبانی متوفی ۱۸۹ھ پہ خپل مشهور کتاب موطا امام محمد کی لیکي:

”قال محمد: لا قراءة خلف الإمام فيما يجهر فيه ولا فيما لم يجهر، بذلك جاءت عامة الآثار وهو قول أبي حنيفة“ (ص: ۹۶، ۹۷)

دغه رنگہ پہ خپل دوهم مشهور کتاب ”كتاب الآثار“ کی د امام ابو حنیفہ پہ سند سره حدیث رسول ”من صلى خلف امام فان قراءة الإمام له قراءة“ د نقلولو وروسته لیکي: ”قال محمد: وبه نأخذ، وهو قول أبي حنيفة رضى الله عنه“ (كتاب الآثار مع تعليق الشيخ أبو الوفاء الافغانى ص ۱۸۵) امام طحاوي أحمد بن محمد بن سلامه متوفی ۳۲۱ھ د ”باب فى القراءة خلف الامام“ تحت لیکي:

”قال اصحابنا، وابن لیلی، والثوري، والحسن بن حى لا يقرأ فيما جَهَرَ ولا فيما اسر“ (مختصر اختلاف العلماء، ۱/ ص ۲۰۴، ۲۰۵)

د امام طحاوي ددغه عبارت تخخه نوره دا خبره معلومیري چي په زیر بحث مسئلہ کی مشهوره امام حدیث و مجتهد سفیان ثوري متوفی ۱۶۱ھ او نامداره فقیه و قاضی محمد بن عبد الرحمن ابن أبی لیلی متوفی ۱۴۸ھ او محدث و مجتهد حسن بن صالح بن حى متوفی ۱۶۸ھ عم د احنافو سره دي . دغه رقم د امام حدیث سفیان بن عیینہ هم دغه مذهب دی .

د امام دار الجهرت مالک

بن انس متوفی ۱۷۰ھ مذهب:

د امام مالک پہ نزد هم په جهري لمنحو کی قرأت خلف الامام صحیح

نہ دی . مگر پہ سري لمنحو کي قرأت خلف الامام دده پہ نزد افضل دی ، واجب او ضروري نہ دی . لهذا کہ مقتدي پہ سري لمنحو کي قرأت نہ وکري نو دده پہ نزد لمونخ یی صحیح دی . لیکن دا قرأت ترک کول ناخوبنہ بولي .

پہ موطا کي دامام مالک یو شاگرد یحیی دامام مالک مذهب نقلوي: ”قال یحیی سمعت مالکاً یقول : الامر عندنا ان یقرء الرجل وراء الإمام فيما لا یجهر فيه بالقرأة ویترك القرأة فيما یجهر الإمام بالقرأة“ (ص: ۲۹)

مشهورہ مالکي امام حافظ عبد البر لیکی: ”ولا تجوز القرأة عن أصحاب مالک خلف الإمام إذا جهر بالقرأة ، وسواء سمع المأموم قرأته ام لم یسمع ، لانها صلوة جهر فيها الإمام بالقرأة فلا یجوز فيها لمن خلفه القرأة.....“

بیا مختہ لیکی:

”وسواء عندهم ام القرآن و غیرها ، ولا یجوز لاحد ان یتشاغل عن الاستماع لقرأة امامه والانصات لأبم القرآن ولا بغيرها ، ولو جاز للمأموم ان یقرء مع الإمام إذا جهر لم یکن لجهر الإمام بالقرأة معنی ، لانه جهر لیستمع له وینصت ، وام القرآن و غیرها فی ذلك سواء ، واللہ اعلم۔“ (التمهید ۱ / ص ۳۸، ۳۷)

بیا وروستہ لیکی:

”ثم اختلف هؤلاء فی وجوب القرأة ههنا إذا اسر الإمام فذهب اکثر أصحاب مالک إلى ان القرأة عندهم خلف الإمام فيما اسر به الإمام سنة ، ولا شیء علی من ترکها إلا انه اساء وكذلك قال جعفر الطبری قال القرأة فيما اسر

فیه الإمام سنة مؤكدة ولا تفسد صلوة من تركها وقد اساء و ذکر خواز منداد ان
القرأ عند أصحاب مالك خلف الإمام فيما اسرّ فيه بالقرأة مستحبة غير واجبة
- وكذلك قال الابهری ، وإليه اشار اسماعيل بن اسحاق “ (التمهيد ج ۱۱ ص
۵۳-۵۴)

د حضرت امام شافعی

متوفی ۲۰۴ھ مذهب:

د امام شافعی مذهب چي هغه دشوافعو په معتبر او معتمدو کتابو
کي منقول دی ، دادی چي په سري و جهري لمنحو کي قرأت الفاتحه خلف
الامام واجب دی . په شرح مهذب کي دا تصريح موجوده ده : ”ان مذهبنا
وجوب قرأة الفاتحة على المأموم في كل الركعات من الصلوة السرية
والجهرية هذا هو الصحيح عندنا“

دشوافعو عام معمول دغه دی او نور علماء هم دشوافعو دغه مذهب
نقلوي . د امام شافعی ديوي واسطې شاگرد امام طحاوي په اختلاف
العلماء کي ليکي:

”وقال الشافعي : يقرأ فيما جهر وفيما اسرّ في رواية المزني ، وفي البويطي
انه يقرأ فيما اسرّ بأمر القرآن وسورة في اوليين ، وام القرآن في الاخرين ، و
ما جهر فيه الإمام لا يقرأ من خلفه إلا بأمر القرآن“ (ج ۱، ص ۲۰۵)

د امام طحاوي د دغه عبارت څخه دا نه معلومېږي چي پر مقتدي باندي
قرأت واجب دی که غير واجب .

د امام شافعی د مذهب په باره کي د علماء شوافع او دنورو علماؤ د
تصريحاتو څخه په چپه خپله د امام شافعی دخپل عبارت څخه دا

معلوم یري چي دده په نزد پر امام او منفرد باندي په هر رکعت کي سورة فاتحه ويل واجب او ضروري ده . ددې څخه بغير لمونځ نه صحيح کيږي . او سورة فاتحه سره يو بل سورة ويل مستحب دی . او دمقتدي حکم ددې څخه ماسوا دی . امام شافعي پخپل کړانقدر تصنيف کتاب الام کي ليکي:

”فواجب على من صلى منفرداً او اماماً ان يقرأ بأم القرآن في كل ركعة لا يجزئيه غيرها ، وان يقرأ معها شيئاً آية او اكثر وسأذكر المأموم ان شاء الله تعالى“ (۹۳/۱)

امام شافعي بالکل په واضح الفاظو کي دا بيانوي چي په هر رکعت کي سورة فاتحه ويل د امام و منفرد دواړو فريضه ده . او بيا په صافو الفاظو کي ليکي چي دمقتدي حکم به بيا وروسته ليکم . نو ددې څخه دا معلوم یري چي دده په نزد دمقتدي حکم د امام و منفرد څخه علاوه دی . چنانچه د وعدې مطابق مخته ليکي:

”ونحن نقول: كل صلاة ضلّيت خلف الإمام والإمام يقرأ قراءة لا يسمع فيها قرأ فيها“ (۱۶۶/۱)

د امام شافعي دغه عبارت دا وايي چي مقتدي دي قرأت په هغو لمنځو کي کوي په کومو لمنځو کي د امام شافعي ددغه تصريح څخه داسي معلوم یري چي په حضراتو شوافعو کي تشدد د زير بحث مسئله په باره کي د امام موصوف وروسته راغلی دی . والله اعلم بالصواب .

د حضرت امام أحمد بن حنبل مذهب:

د مسکل حنبلي مشهوره محقق و محدث موفق الدين ابن قدامه په

زیر بحث مسئلہ کی دامام احمد بن حنبلؒ د مذهب تفصیل بیانوی او
لیکی:

”و جملة ذلك ان المأموم إذا كان يسمع قراءة الإمام لم تجب عليه القراءة و
لا تستحب عند امامنا“ (المغنی ۱/ ۴۲۹)

او امام تیمیہ خو لیکی چي امام احمدؒ په جهري لمنحو کي قرأت
خلاف اجماع او شاذ بولي . چنانچه په تنوع العبادات کي امام موصوف
لیکی:

”بخلاف وجوبها في حال الجهر فانه شاذ حتى نقل أحمد الاجماع على
خلافه“ (ص: ۸۷)

پر ترک القراءة خلف الامام باندي په جهري لمنحو کي امام ابن قدامه هم
اجماع نقل کړې ده . (المغنی ۱/ ۳۳۰)

د ائمه مذاهب اربعه په دغو تصریحاتو سره د اخیږه روښانه سوه، چي
په جهري لمنحو کي قرأت خلف الامام خلاف اولی او صحیح نه دی . د
کتاب الله، سنت رسول، حضرات صحابه، و تابعین و ائمه متبوعین او د
اکابرو محدثینو دغه تصریحات ستاسو مخته دي:

۱..... د احکم الحاکمین و جوبي حکم دی چي کله قرآن ویل کیږي نو هغه
ته غوږ ونیسي او خاموش سي .

۲..... رسول الله ﷺ قرأت خلف الامام ته منازعت ویلي دي . او فرمایلي
یې دي چي کله امام قرأت کوي نو تاسي خاموش سئ .

۳..... رسول الله ﷺ چي امت ته آخري لمونځ ورکړی په دې کي یې سورة
فاتحه نه ده ویلي (تفصیل تهر سو) دده علیه السلام دغه آخري عمل د دې

دلیل دی چي بغیر د قرأت د فاتحی لمونځ صحیح دی .
 ﴿۴﴾ خلفائی راشدین د قرأت خلف الامام څخه ممانعت کوي .
 ﴿۵﴾ په فقهای صحابه کي د اکثر و حضراتو څخه ثابته ده چي دوی
 قرأت خلف الامام نه خوښوي او خلک یې منع کول .
 ﴿۶﴾ حضرات تابعین هم قرأت خلف الامام نه خوښوي .
 ﴿۷﴾ ائمه متبوعین په جهري لمنځو کي قرأت خلف الامام نه خوښوي .
 لنډه یې دا چي د امت سواد اعظم د اسلام عهد آغاز څخه تر اوسه پوري
 په دغه باندې عمل کوي .

تفصیلات خو ذکر سو، لیکن بیا هم څه خلک وایي چي (۱) بغیر د
 سورة فاتحی نه د منفرد و مقتدي لمونځ نه صحیح کیږي (۲) کوم
 شخص چي خلف الامام په هر رکعت کي سورة فاتحه نه وایي دهغه
 لمونځ ناقص کالعدم دی او په خپل دغه خلاف اجماع او شاذ عمل کي
 چي ددې عمل تبلیغ او ترویج وسي دومره کوشا دی گويا د دوی په نزد
 ددین تر ټولو غټ خدمت په اوس وخت کي دغه دی او په خپل دغه عمل
 سره په مسلمانانو کي انتشار او اختلاف پیدا کوي . فالی الله المشتکی .

باب جهر الامام بالتامین

وقال عطاء : آمین دعاء آمن ابن الزبير ومن وراءه حتى أن للمسجد للجنة
 ، وكان أبو هريرة ينادي الإمام : لا تفتي بآمين وقال نافع : كان ابن عمر لا
 يدعه ويحضهم وسمعت منه في ذلك خبراً .

حدثنا عبد الله بن يوسف قال : اخبرنا مالك ، عن ابن شهاب عن سعيد
 بن المسيب وأبي سلمة بن عبد الرحمن انهما اخبراه عن أبي هريرة ان

رسول اللہ ﷺ قال: إذا أمّن الإمام فامنوا فانه من وافق تامنه تامين الملائكة غفرله ما تقدم من ذنبه، قال ابن شهاب: وكان رسول الله ﷺ يقول آمين-

ترجمہ: عطاء ویلی دی چي آمین دعا ده، زبیر آمین و وایی او دده دشا خلکو آمین و وایو چي په مسجد کي اذانکه پیدا سوه او ابو هریره امام ته آواز ورکړ چي خیال دا کوه چي زما آمین پاته نسي نافع ویلی دی چي ابن عمر رضی الله تعالی عنه آمین نه پرېښوی او خلکو ته یې هم داسي ویل چي آمین وایاست او ما د دوی څخه په دې باره کي یو روایت هم اورېدلی دی. د حضرت ابو هریره څخه روایت دی چي رسول الله ﷺ فرمایلي دي چي هر کله امام آمین و وایی نو تاسي هم آمین وایاست ولي چي د چا آمین د فرشتو د آمین سره موافق سي دده د ټولو تېرو گناهو مغفرت کيږي بن شهاب ویلي دي چي رسول الله ﷺ آمین و وایو.

مقصد ترجمه: اوس د قرأت د ترجمې انداز تاسي کوری چي امام بخاري اول په ترجمه کي د مسئلې ثبوت پېښوي بیا په بله ترجمه کي اوصاف ذکر کوي لکه څنکه چي اوله ترجمه باب القراءة فی المغرب، بیا دوهمه ترجمه باب الجهر بقراءة المغرب د دغه لپاره امام بخاري ته د خپل عادت مطابق اوله ترجمه د امام لپاره د آمین عمل د ثابت کولو متعلق منعقد کول و و بیا په دهمه ترجمه کي د امام لپاره وصف جهر ثابت کول و و خو ددې موضوع څخه متعلق هغو په اوله ترجمه کي دواړي خبري ذکر کړي او خپله فیصله یې خلاصه بیان کړه چي امام به آمین بالجهر وایی ددې څخه اندازه کيږي چي ددې د مسئلې څونه خوښه ده امام بخاري خپل

مسلک تہ پر مدللہ طریقہ باندي د نوعیت او پہ داسلسلہ کي دائمہ مذاہب معلوم کرو .

د مسئلې نوعیت او بیان مذاہب:

د سورة فاتحه بعد آمین ویل د ټولو فقهاوو پہ نزد سنت دی او پہ سنت کېدو کي هیڅ اختلاف نسته البتہ پہ دې سلسلہ کي مشهوره اختلاف د جہر او سر دی او هغه اختلاف ہم خالی اولیٰ و غیر اولیٰ دی . آمین بالسر ہم ثابت دی . او پر دغه باندي د ډېرو امتو تعامل او توارث دی او د آمین بالجہر ثبوت څخہ ہم انکار نہ کیري کہ څہ ہم پر دا باندي مداومت ثابت کول ممکن نہ دي .

مذاہب پہ داسلسلہ کي د دي چي حنفیہ او مالکیہ تہ نږدې آمین بالسر دی او حنابلہ او شوافع تہ نږدې بالجہر دی خو دا د امام شافعي قول قدیم دی پہ قول جدید کي امام شافعي د مقتدي لپاره پر آمین بالسر قائل دی د امام شافعي د قول جدید مطابق د مقتدي پہ حق کي پر آمین بالسر باندي درې امامہ متفق سول او د امام پہ حق کي پر آمین بالسر باندي دوه غټ امامان متفق دي او دا د مالکیہ مشهور مسلک مطابق دي کنې امام مالک د ابن القاسم د روایت مطابق پہ دې قائل دی چي د آمین عمل یواځي د مقتدي متعلق دی د امام دا وظیفہ نہ ده د امام اعظم څخہ ہم یو روایت داسي دی او امام بخاري هم د امام او مقتدي دواړو لپاره پر آمین بالجہر قائل دی هغه پہ دغه مسئلہ کي د حنابلہ سره دی او پہ داسلسلہ کي چي هغو کوم دلائل پېش کړي دي پہ هغو کي یو څہ آثار او یو روایت دی:

د عطاء اثر:

اول اثر د حضرت عطاء بن رباح دی چي په تابعینو کي دی فرمایي چي آمین دعا ده موږ ویلای سو چي ددې اثر څخه خو د جهر ماسواڅه ثابت سو چي په دعا کي اصل اخفاء ده په قرآن کریم کي د دعا په باره کي ادع ربکم تضرعاً و خفیة فرمایلي دي . امام رازي په تفسیر کبیر کي لیکي : انها تدل علی انه تعالیٰ امر بالدعاء مقروناً بالاخفاء و ظاهر الامر الوجوب فان لم يحصل الوجوب فلا اقل من کونه ندباً، آیت دلالت کوي چي الله تعالیٰ دعا د اخفاء سره امر کړې ده او دامر ظاهر وجوب دی بیا که چيري وجوب پیدانسي نو ندب خو ضرور ثابتیږي خو دا خبره زموږ په موافقت کي ولاړه ، امام بخاري خو ترجمه په جهري کي ایږدي ظاهره ده چي ددې مقصد دانه دی . مشهوره چي امام شافعي ، دامام أبو حنیفه مزار ته ولاړ نو ده ته نږدې په یو مسئله کي دامام صاحب پر مذهب عمل وکی او ویي فرمایلي چي داد صاحب قبر احترام دی نو دغه رقم موږ هم د صاحب کتاب احترام کوو او دا وایو چي دامام بخاري منشاء داده چي آمین دعا ده امام داعي دی چي هغه اهدنا الصراط (الایة) وایي نو په دعا کي امام او مقتدي دواړه شریکېدل ضروري دي او ددې وجه داده چي دامام مالک څخه په دې باره کي دوه روایتونه دي په یوه روایت کي آمین یواځي د مقتدي حق دی د امام سره ددې هیڅ تعلق نسته او دوه روایت دادی چي امام او مقتدي دي دواړه سرآمین ووايي .

نو دامام بخاري و آمین ته دعا ویل د مالکیه د روایت خلاف امام ته د شریک دعا ثابت کولو لپاره دی ددې اول اثر څخه امام بخاري دامام او مقتدي دواړو په آمین ویلو کي د شریکېدلو ویلي دي د جهر او سر په

مسئلہ کی دہ تعلق نستہ بیایی د جهر ثابتولو لپاره دوهم اثر ثابت کړی دی .

د ابن زبیر اثر:

په دې آیت کې دا ذکر دي چې حضرت ابن زبیر په مسجد کې آمین ووايو او دده شاته چې مقتديان وو هغو هم آمین ووايو تر دا حده پوري چې په مسجد کې هم ازانگه سوه دا اثر په مصنف عبد الرزاق او په مسند امام شافعي کې مفصلاً مذکوره دی او د امام بخاري په پېش سوو دليلو کې يوازي په دغه اثر کې د جهر صراحت دی . د دې اثر څخه د آمین بالجهر ثبوت خو پیدا سو خو د ثبوت هيڅ منکر هم نستہ بحث خو اولویت او استحباب دی او اولویت د دې اثر څخه هم نه ثابتیږي او د دې وجوه یو څو قسمه دي:

۱..... اوله خبره خو داده چې په اثر کې د ذکر سوي آمین د سورة فاتحه بعده آمین زاتلل ضروري نه دي حضرت علامه کشمیري قدس سره فرمایي چې دا د دې زمانې خبره هم کېدای سي چې حضرت عبد الله بن زبیر په مکه مکره کې محصور وو او د عبد الملك بن مروان فوجونه زیاتېدل او دواړو خواوو ته قنوت ویل کېدی عبد الملك هم قنوت ورته وایو او حضرت ابن زبیر رضی الله تعالی عنه هم قنوت وایو او پر هغه یې آمین وایو د فوجیانو مقابله ده او په دې کې د جوش کیفیت پیدا کیږي او د دې وجهې څخه په اواز کې جهر پیدا کېدل فطري خبره ده .

۲..... دوهمه خبره داده چې که دی ته د ولا الضالین بعده آمین ومني لکه څنګه چې په مصنف عبد الرزاق او نورو کې دي نو د دې څخه یواځې داخو

ثابت سو چي حضرت ابن زبیر رضی اللہ تعالیٰ عنہ داغسی و کرل گویا جهر ویل معلوم سو خو د بخاری مقصد یواځي جهر نه بلکي د جهر د اولویت ثبوت پېشول دي او هغه دیو شو خبرو په وجه محل نظر دی:

(الف) یوه خبره خو داده چي د حضرت ابن زبیر عمل احیاناً معلوم یږي . د بخاری په ذکر سوي اثر کي یوازي اءَ مَنْ دى د کوم څخه چي تکرار هم نه ثابتیږي خو که د دوه طریقي پر بنیاد باندي چي په هغه کي کان ابن الزبیر یو من راغلي دي دا هم تسلیم کئ چي هغوی په واري واري دا عمل وکئ نو ظاهره ده چي ددې څخه دوام و استمرار خو نه ثابتیږي . ددې وجهي څخه دا ویل کیږي چي هغو د تعلیم په مصلحت سره شو واره دغه رقم کول ښکاره کرل ددې لپاره چي داسنت مرجوحه هم ژوندی پاته سي . یو مخ ختم نسي لکه څنگه چي درفع یدین په باره کي د حضرت ابن عمر رضی اللہ تعالیٰ عنہ په طرز عمل کي دا خبره تېره سوې ده .

(ب) دوهمه خبره داده چي حضرت ابن زبیر په صغار صحابه وو کي دی د هجرت بعده اول مولود فی المدینه ورته ویل کیږي د حضرت محمد ﷺ د وفات وروسته دده عمر لس یا یوولس کاله وو هغوی د آمین بالجهر عمل وکئ ، اوس ددې سره دافکر کول په کار دي چي په عهد رسالت کي په خلافت راشده کي او د کبار صحابه په رقم حضرت عبد الله بن مسعود د حضرت علي رضی اللہ تعالیٰ عنہ سره داسي آمین ثبوت نه ملاویږي نو ددې صاف مطلب دا دی چي ددې ټولو حضراتو په خلاف عمل په اختیارولو کي مصلحت دی او هغه تعلیم کېدای سي . مثلاً د حضرت عبد الله بن زبیر څخه د بسم الله الرحمن الرحيم په جهراً ویلو اثر منقول دی

حافظ زیلعي ددې مصلحت دا بنودلی دی: قال ابن الهادی اسنادہ صحیح لکنه یحمل علی الاعلام بان قراءتها سنة فان الخلفاء الراشدين کانوا یسرون بها فظن كثير من الناس ان قراءتها بدعة .

ابن الهادی ویلي دي چي د حضرت زبيرؓ د جهر بسم الله ویلو اثر صحیح دی خو دا خلکو ته ددې شي څخه په خبرېدلو محمول دی چي د بسم الله ویل هم سنت دی ولي چي خلفاء الراشدينو دا سرأ وایي نو څو نه حضراتو ددې ویل ورته بدعت معلومېدی نو بالکل دا خبره د آمین بالجهر هم ده . چي ددې رواج هم نه وو نو عبد الله بن زبيرؓ جهرأ وویل او خلک یې خبر کړل چي داسي کول هم جائز دي د تعلیم لپاره د بعضي شيانو جهرأ ویل د صحابه کرامو څخه ثابت دي لکه څنگه چي په مخکني باب کي د حضرت عمرؓ د ثناء ذکر راغلی دی .

(ج) او دریمه قابل فکر خبره داده چي د حضرت عبد الله بن زبير رضي الله تعالى عنه د کوم اثر څخه چي امام بخاريؒ اولویت ثابت کول غواړي دا اثر د امام شافعي په مسند کي موجود دی او دده د مذهب وضاحت دادی چي د امام شافعي رضي الله تعالى عنه په قول کي د آمین بالجهر قائل هم دی لیکن ددې اثر څخه ماسوا هغو په قول جدید کي د مقتدي په حق کي د آمین بالجهر څخه رجوع کړې، رجوع کول رانیسي چي امام شافعي رضي الله تعالى عنه ته نژدې هم ددې اولیت ثابت نه دی خلاصه داسوه چي د امام بخاري په پېش سوو دلایلو کي یوازي د ابن زبيرؓ د اثر څخه جهر ثابتیږي خو اولاً خو ددې ولا الضالین بعده آمین متعلق کېدل ضروري نه دي خو که ددې متعلق و منل سي بایهم ددې څخه محض جهري ثبوت

پیدا کیری د اولویت ثبوت نه پیدا کیری چي دامام بخاری مقصد وو .
د حضرت ابو هريره اثر:

ددې بعده د حضرت ابو هريره اثر دی ددې اثر څخه هم د جهر او سر هیش
تعلق نه معلومیږي . ددې څخه یوازي د آمین فضیلت راو وځي دامام
بخاری په پېش کړو الفاظو کي خو یوازي دونه راځي چي حضرت ابو
هريره رضی الله تعالی عنه و امام ته اواز ورکاوی چي گوره ددې خیال کوه
چي زما آمین پاته نه سي د نورو روایاتو څخه معلومیږي چي ددې وخت
خبره ده چي مروان حضرت ابو هريره مؤذن جوړ کئ مروان په لمانځه
کولو کي عجلت کاوه نو حضرت ابو هريره رضی الله تعالی عنه دا شرط
کنېښوی چي گوره داسي نه وي چي زه اذان و کړم بیا را کنېسته هم نه سم
او ته لمونځ شروع کړي او زما آمین پاته سي .

دغه رنگه شرط حضرت ابو هريره په بحرین کي د اذان قبلولو په وخت
کي یښی وو په بحرین کي حضرت علاء بن الحضرمي امام وو د قرأت
خلف الامام قائلین حضرت ابو هريره په خپل صف کي راوړلو مطلب
بیانوي ولي چي حضرت ابو هريره رضی الله تعالی عنه دامام شاته قرأت
کاوی په دا وجه هغه پر امام دا شرط ایښوی چي گوره ته د سورت فاتحي د
قرأت څخه که زما دمخه فارغ سوې تا آمین ووايو نو زه اوس په فاتحه
کي مشغوله کېږم او په آمین کي به زما موافقت فوت سي په دې وجه زما
شرط دادی چي ته به زما انتظار کوې . که دي داسوچ سو چي ابو هريره
فارغ سو نو بیا آمین ووايه خو د دارقم خبرو څخه څه کیږي؟ سوال دادی
چي که ابو هريره ته د فاتحي ویلو فکر دی نو ده ته دا شرط لگول په کار

وولا تفتنی بأم الكتاب روایت خو دا وایی چي حضرت أبو هریرہؓ ته د سورة فاتحه فکر نه دآمین فکر وو .

بهر حال د أبو هریرہؓ د شرط څخه دا خبره معلومه سوه چي هغه د مقتدي کېدلو په حالت دآمین اهتمام کاوی خو چي سرآیې کاوی که یې جهرآ کاوی په روایاتو کي په دې باره کي هیڅ صراحت نسته . کېدلای سي چي د امام و لا الضالین ته درسېدلو ته دآمین دوخت تعین وي او په دغه وخت کي دي امام هم سرآآمین و وایی او مقتدي دي هم سرآآمین و وایی او دا هم احتمال دی چي امام هم جهرآآمین و وایی مقتدي دي هم جهرآ و وایی او شاید د دغه احتمال پر بنیاد باندي امام بخاري دغه اثر ذکر کړی دی .

د حضرت نافع اثر:

حضرت نافعؓ فرمایي چي حضرت ابن عمرؓ دآمین دپراهتمام کاوه نه یې خپله پرېښوی او نه یې و نورو ته د پرېښولو موقعه ورکوله او د هغه څخه په دې باره کي یو حدیث اورېدلی دی . ظاهره ده چي په دې اثر کي هم نه د جهر صراحت سته نه د سیر ، بلکه په دې اثر کي خو دا صراحت هم نسته چي د ده تعلق د لمانځه والا آمین سره دی که د لمانځه څخه د وتلي دعاوو کي ویلو والا آمین سره دی .

حافظ ابن حجر هم ددې څخه د جهر یا سیر متعلق نه وکی او دایې و فرمایي چي ددې اثر مناسبت دا دی چي ابن عمر د فاتحې پر اختتام آمین و وایی او دا خبره د امام و مقتدي دواړو لپاره عامه ده گویا هغوی د دا اثر څخه د امام مالک او د امام اعظم ددې روایت په خلاف استدلال وکړی د کوم

خنځه چي د آمين تعلق يوازي د مقتدي سره بنوول سوی دی . د امام سر نه
ډېر ډېر د امام بخاري دعوي پر جهر استدلال دارقمه کېدای سي چي د آمين
په باره کي د حضرت ابن عمر اهتمام به نافع ته د جهر په وجه معلوم
سوی وي . که هغه جهر نه کولای نو نافع ته به څنگه معلومه سوې وای
خو دا خبره يوازي د احتمال په درجه کي ده . . په دې وجه د دې خنځه
استدلال کول کمزوري خبره ده .

تشریح حدیث:

د امام بخاري په پېش کرده آثار کي د حضرت ابن زبیر رضی الله تعالی
عنه د اثر علاوه په یوه کي د جهر تصریح نسته بالکل دغه حال د امام
بخاري د پېش سوو روایتو دی چي په دې کي د جهر یا سر هیش صراحت
نسته صرف دا فرمایيل سوي دي چي کله امام آمين ووايي نو تاسي هم
آمین وواياست . په دې وجه چي د چا آمين د فرشتو د آمين سره موافقت
و کړي نو د هغه تېري سوي ټولي گناهونه معافېږي . د روایت اصل
مقصد خو د آمين ويلو د فضيلت بيان دی او مقتدي ته د آمين تر غيب
ور کول کېږي او د جهر او سر مسئله نه صراحتاً مذکوره ده نه اصالة
مقصود ده .

ددې روایت خنځه د آمين بالجهر استدلال دارقمه کېدای سي چي: ”اذا امن
الامام فامنوا“ کي د ”امنَ اذا قال الامام آمين ده او ددې ترجمې مطابق د
مقتدي و آمين ته د امام پر آمين محول کړل سوی دی ددې لپاره به د امام
آمین بالجهر وي په دې وجه چي مقتديانو ته د امام د آمين علم وسي چي
جهر نه وي نو مقتدي ته به د امام د آمين ويلو وخت څنگه معلوم سي؟

د امام بخاري د استدلال جائزہ:

دا استدلال په يو درجه کي معقول وو او هغه به قابل قبول کېدی بشرطیکه د امام د آمین په علم باندي بله يوه ذریعه نه وه او د امام د آمین ویلو د وخت د تعیین لپاره يو بله طریقه نه ښوول کېده خو موږ وینو چې په بل روایت کي ددې طریقه په صراحت سره ښودل سوې ده .

د بخاري په روایت کي دي چي: إذا قال الامام غير المغضوب عليهم ولا الضالين فقولوا آمين، چي کله امام غير المغضوب عليهم ولا الضالين ووايي نو تاسي آمين وواياست ددې روایت څخه بشرط انصاف دا معلومېږي چي امام به د آمين جهر نه کوي . ولي چي په حواله کي دا نه ويل کېږي چي کله امام آمين ووايي نو تاسي آمين وواياست بلکه داسي ويل کېږي چي کله امام ولا الضالين ووايي نو تاسي آمين وواياست معلومه سوه چي امام ته د آمين جهر نه دی په کار کني حواله د امام د آمين ورکول کېده . په نسائي او نورو کي په صحيح سند سره د ابو هريره څخه روایت دی: إذا قال الامام غير المغضوب عليهم ولا الضالين فقولوا آمين قال الملائكة تقول آمين و ان الامام يقول آمين، که د امام آمين ويل جهراً وای نو د امام عمل د ظاهرولو لپاره ان الامام يقول آمين د ويلو ضرورت نه وو .

☆..... په روایت باندي د فکر

کولو يوه بله طریقه:

په دې مضمون باندي د پوهېدلو لپاره يوه بله طریقه سته چي پر دې موضوع باندي د حضرت ابو هريره دوه روایتونه دي يو روایت باب إذا

أَمَّنَ الْأَمَامِ الْخِ او دوهم روایت إذا قال الامام غير المغضوب عليهم ولا الضالين الخ چي په بخاري کي راځي . کتل دادې چي په دې روایاتو کي د مقصود بالذات په طریقه کوم مضمون بیان کړی دی او پر ثانوي درجه باندي ددې څخه څه شی زده کيږي .

اول روایت یو مستقل روایت دی او په دې کي چي کومه خبره مقصود بالذات ده هغه د آمین ددې فضیلت بیان دی چي د چا آمین د فرشتو د آمین سره موافق سي د هغه د گناهو ه مغفرت کيږي . په دویمه درجه کي مقتديانو ته د آمین د اهتمام تاکید دی چي په صیغه امر هغه ته مخاطب کړی دی . دامام آمین په هیڅ درجه کي مقصود نه دی . ددې ذکر خو محض د تمهید پر طریقه باندي راغلی دی چي مقتديانو لره په دې عمل کي دامام موافقت کول پکار دي . دغه وجه ده چي داروایت ددې فقهاؤ مستدل دی چي دا وایي چي آمین یوازي د مقتدي وظيفه ده دامام نه ده .

او هغه د "إذا أمَّنَ الامام" ترجمه داسي کوي چي امام کله د آمین ځای ته ورسېږي يعني ولا الضالين ووايي نو مقتديانو لره آمین ويل په کار دي او دوهم روایت یو مستقل روایت نه دی بلکي د حدیث اهتمام جز دی په کوم کي چي مقتدي ته دامام د متابعت تفصیلات ورنښودل مقصود بالذات دي . او په دې کي یو جز دادی چي کله امام ولا الضالين ووايي نو تاسي آمین ووايست . په دې وجه د مسئله آمین په باره کي د اول روایت پر ځای دغه دوهم روایت اصل دی او په دې روایت کي دامام د آمین ويلو ذکر هم نسته ، په دې کي یوازي دا ويل سوي دي چي کله امام ولا الضالين ووايي نو مقتدي دي آمین ووايي د ابن القاسم د روایت مطابق دامام لپاره

آمین نسته هغه وایی چي په داروایت کي دامام او مقتدي د وظيفي تقسیم سوی دی چي امام دا عمل وکي او مقتدي دا عمل وکي په مؤطا امام مالک کي دا دواړه روایتونه موجود دي او پر دې باندي عنوان ورکول سوی دی "التامین خلف الامام" په دې عنوان کي نه دامام ذکر سته نه د جهر، د دې طریقې څخه پر روایت باندي فکر کولو بعد دا واضح کیږي چي امام بخاري چي د کوم روایت څخه دامام لپاره پر آمین بالجهر باندي استدلال کوي په دې روایت کي دامام لپاره جهر آمین ویل نو څه شی ثابتېدل دامام لپاره دامین ثبوت محل نظر دی خو خبره دلته نه ختمیږي .

دامام بخاري پر موقف باندي د دغه روایت څخه پر یوه بله طریقه باندي استدلال کړل سوی دی د دې ذکر کول هم مناسب دي .

☆ دامام بخاري پر موقف

باندي دوهم استدلال:

دا استدلال دوهمه طریقه داده چي په روایت کي إذا امن الامام فامنوا فرمایل سوي دي چي پر حقیقت باندي محمول دي او د دې ترجمه إذا قال الامام آمین فقولوا آمین دی، او د مقتدي لپاره قولوا آمین د بخاري په دوهم روایت کي موجود دی او ضابطه داده چي کله یو مخاطب څخه مطلق قول طلب کوي نو هغه پر جهر باندي محموله کیږي جهر مراد نه وي بلکي قول ته سر یا پر حدیث نفس باندي محمولوي نو قول مطلق نه اېږدي بلکي داسي قید اېږدي د کوم څخه چي جهر شبه نه وي او سر یا د حدیث نفس معناراجح سي .

او دلتہ حُکھ مقتدی پہ ”قولوا“ ویلو سرہ مخاطب کیری ددی لپارہ مطلب دا کیری چي مقتدی آمین بالجهر و وایی او چي کله د مقتدی آمین بالجهر و ی نو د امام به آمین هم بالجهر و ی خو حقیقت دا دی چي کومه ضابطه کرل سوې ده چي د خطاب پر موقع باندي د مطلق قول معنا د جهر و ی دا برای گفتن معلومیږي پر دې خو نه امام بخاري عمل پیروی کړې او نه شوافع و گوره په روایت کي راځي: ”اذا قال الإمام سمع الله لمن حمده فقولوا اللهم ربنا لك الحمد“ (مشکوٰۃ ص: ۸۲) .

چي کله امام سمع الله لمن حمده و وایی نو تاسي اللهم ربنا لك الحمد و وایاست دلتہ په ”قولوا“ ویلو سره خطاب کرل سوی دی مطلق قول دی موقع د خطاب ده او د اخفاء لپاره هیڅ قید نسته د ضابطې مطابق د مقتدی لپاره اللهم ربنا الخ جهر او یل په کار دي . حالانکه جهر د هیچا مسلک نه دی دغه رنگه د تشهد بعد د درود شریف په سلسله کي روایات راځي صحابه رضی الله تعالی عنه پوښته و کړه کیف نصلي عليك موږ درود شریف څنگه و وایو نو رسول الله ﷺ وفرمایل: قولوا اللهم صل على محمد الخ دلتہ هم مطلق قول دی موقع د خطاب ده د دې ضابطې مطابق اللهم صلی علی محمد الخ جهر او یل پکار دي خو د دې قائل نه امام بخاري دي نه شوافع .

☆ د استدلال نوره تنقیح:

د باب په تحت کي ور کرل سوي روایت څخه پر آمین بالجهر استدلال سخت معلومیږي د امام بخاري د ذوق مطابق د استدلال چي کومي دوې طریقې کېدای سي هغه بیان کرل سوي دي . تاسي وکتل چي په دې

دواړو طریقو کې د اَمَن ترجمه پر حقیقت باندې محموله کول ”قال آمین“ کړل سوې ده خو په حقیقت کې محموله کول د متعدده وجوهو څخه محل نظر دی:

(الف) د اَمَن دا ترجمه د جهر او سِر پر دواړو صورتو باندې یکساړه باندې منطبق ده ددې لپاره هر یوه د ترجیح لپاره استدلال کول حکم دی .
(ب) بل دا چې دغه موضوع دوهم روایت: إذا قال الإمام غير المغضوب عليه الخ څخه د اَمَن معنا د حقیقي مراد اخیستلو تائید نه کېږي ولي چې په دوهم روایت کې د امام د آمین ویلو ذکر هم نسته او د دغه لپاره مالکیه د آمین عمل د امام په متعلق کېدل نه دي تسلیم کړي خو که د نورو روایاتو پر بنا باندې دغه د امام څخه متعلق ومنل سي نو دغونه خبره خو بالکل واضح ده چې د امام دغه عمل جهر آکولو ثبوت بهر حال په روایت کې نسته .

(ج) چې إذا اَمَن الامام فامنوا پر حقیقت باندې د محمول کولو په صورت کې د روایت پر مقصد اصلي باندې د روایت دلالت کمزوره کېږي اصل مقصود دادی چې د ملائکه وو د آمین سره توافق مطلوب دی او ددې لپاره د هدایت کېږي چې د امام او مقتدي په آمین کې هم په وخت کې توافق کېدل په کار دي او د دغه لپاره د اَبْنُوول سوي دي چې د امام د آمین وخت دولا الضالین بعد دی په دغه وخت کې د مقتديانو لپاره د آمین اهتمام کول په کار دي او إذا اَمَن الامام فامنوا پر حقیقت محمول کړي نو مفهوم دا کېږي چې اول دي امام آمین ووايي او د ”فاء“ په تعقیب د مع الوصل په تقاضا کې دي دستي مقتدي آمین ووايي .

ظاہرہ دہ چي پٽ دې صورت کي د امام او مقتدي توافق نور نه پاته کيږي او اصل مقصود يعني د امام او مقتدي تامين د ملائکه وو څخه پر موافقت باندي دروايت دلالت کمزوره کيږي .

دغه خبره علامه سيوطي^{رحمۃ اللہ علیہ} په تنور الحوالک کي ليکلي ده: ”أولو قوله “إذا أمن” على أن المراد إذا أراد التامين ليقع تامين الإمام والمأموم معاً فإنه يستحب فيه المقارنة“

يعني در رسول الله ﷺ ارشاد د ”إذا آمن“ تاويل إذا أراد التامين دی . ددې لپاره چي د امام او مقتدي آمين يورقم وي . په دې وجه چي په دې عمل کي مقارنت مستحب دی او ددې لپاره شارحين حديث پر عامه طريقه باندي و ”إذا آمن“ ته پر معنا حقيقي باندي حمل نه وکړ . امام نووي شافعي^{رحمۃ اللہ علیہ} ليکي :

”و اما رواية إذا أمن فامنوا فمعناها إذا أراد التامين “ نووی ۱/ ۱۷۶) قسطلانی هم دامن مطلب ”إذا أراد التامين “ ليکلی دی . د امام بخاري^{رحمۃ اللہ علیہ} د استدلال تنقيح داسوه چي که امن پر حقيقت باندي مبني سي نو تاسي وکتل چي استدلال متعدده د وجوهو پر بنياد باندي محل نظر او ناقابل قبوله پاتيږي او که يې پر مجازي معنا باندي محموله کړې نو بيا خو استدلال نور هم ډېر کمزوره کيږي ، ولي چي په دې صورت کي په روايت د امام د آمين ويلو مضمون باقي نه پاته کيږي . يوازي د امام د آمين اراده کولو ذکر پاته کيږي پاته سو دا چي هغه دارادې کولو بعد به آمين جهراً وايي که سرّاً؟ روايت ددې څخه بالکل ساکت دی ، ددې خبرو حاصل دا راووتی چي إذا آمن پر حقيقت محمول کړې يا پر مجاز باندي ددې څخه د

امام لپاره پر آمین بالجهر باندي استدلال نا تمام دی البته پر حقیقت باندي
محموله کول د امام بخاري د استدلال لپاره بهتر دی .

☆ د ابن شهاب زهري قول:

د روايت بعد امام بخاري د ابن شهاب زهري څخه نقل کړی دی: و کان
رسول الله ﷺ يقول آمين، ددې قول نقل کولو سره امام بخاري دا ثابته
کړې ده چې امن پر حقيقي معنا باندي محموله ده چې رسول الله ﷺ
وايي او ددې څخه پر جهر باندي استدلال طريقه هغه ده چې تېره سوه چې
رسول الله ﷺ جهر نه کاوی نو، نورو ته دا علم څنگه کېدی؟ خو دا خبره
بيان کړل سوې ده چې دا استدلال دا وخت ناقابل قبول کېدای سي چې کله
د علم هيڅ ذريعه نه وي دوهم دا چې دارقم تعبير په نماز کي ويلو والا د
مختلفه تسبيحات په باره کي په صحيح روايت کي موجود دي او ددې
څخه د جهر مراد نه دی اخيستل سوی مثلاً: کان يقول في ركوعه سبحان
ربي العظيم وفي سجوده سبحان ربي الاعلى، او په دې تسبيحات کي
جهر ديو چا مسلک نه دی کني دلته هم کان يقول فرمايل سوي دي . په دې
وجه د امام زهري د قول څخه هم د امام بخاري پر موقف د استدلال لپاره
هيڅ مضبوطه قرينه لاس ته نه راغله دلته دا خبره هم قابل ذکر ده چې
قرأت خلف الامام په بحث کي د حضرت ابو هريره په روايت کي فانتھی
الناس عن القراءة مع رسول الله ﷺ، راغلی وو نو هلته دا بحث شروع
سوی وو چې دا جمله د امام زهري ده په دې وجه ددې څه اهميت دی؟ او
دلته د امام زهري د خبري څخه تقويت ملاويږي نو ددې څخه استدلال
کيږي موږ د امام زهري د خبري څخه استدلال وکړو نو ګنھګاره وياست

او تاسی دده د خبری خخه استدلال و کړی نو د سنت علم بردار جوړ سئ داد کوم خای انصاف دی؟

☆ د آمین په باره کي نور روایات:

د امام بخاري په ذکر سوو آثار او روایاتو باندې خبره تمامه سوه او داوا ضحه سوه چي د امام بخاري سره د امام په حق کي د آمین بالجهر ثابته کولو لپاره هیڅ صریح روایت نسته . که د دوی سره یو روایت وای نو د دې مسئلې د دې د بې پناه په زړه پوري تقاضاوه نو هغه دا ضرور ذکر کول . د دې په دلائل کي یوازي د عبد الله بن زبیر رضی الله تعالی عنه په اثر کي د جهر تذکیر ده خو دا بیان کړل سوی دی چي د دې خخه ډېر ډېر جواز ثابته کېدای سي اولیت نه .

د دې بغیر د ذکر سوو آثارو روایانو خخه په یوه کي هم د جهر صراحت نسته او د کومو اشاراتو خخه چي د دوی پر موقف باندې استدلال کیدای سي د دې خخه مقصد برآري سخت دی .

په ذخیره احادیث کي پر د اموضوع باندې نظر اچولو خخه صفا معلومېږي چي د رسول الله ﷺ معمول د آمین بالجهر نه وو که چیري د ده معمول د آمین بالجهر وای نو هره ورځ به په جهری لمنحو کي کېدلو والا د دې وجودي عمل د نقل کولو والا به ډېر وای او په دې باره کي به د صحابه کرامو په مینځ کي هیڅ اختلاف نه وای .

د خلفائی راشدینو او کبار صحابه عمل به هم آمین بالجهر وای کني صورت حال دا دی چي په خلفاء راشدین کي حضرت عمرؓ او حضرت عليؓ او په کبار صحابه رضی الله تعالی عنه کي د حضرت عبد الله بن مسعود

رضی اللہ تعالیٰ عنہ خخہ د اخفاء عمل پہ صراحت سرہ منقول دی او د کومو کبار صحابہ خخہ پہ دې باره کي یو عمل منقول نه دی نو د دې وجه په ظاهره داده چي اخفاء یو غیر وجودي عمل دی د کوم چي نقل کول غیر ضروري دي او صحابه کرام رضی اللہ تعالیٰ عنہ د اکثریت پر اخفاء آمین باندي د عمل پیرا کیدلو خبره محض دعویٰ نه ده بلکي د دې حقیقت د فریق ثانی اکابر علماء ته هم اعتراف دی په الجواهر النقی کي د ابن جریر طبري قول نقل کرل سوی دی په کوم کي چي د خفض صوت په باره کي په ښکاره لفظو کي د افرمایل سوي دي: إذا کان اکثر الصحابه والتابعین علی ذلک (سنن البیهقي ۸۵/۲)

زیات صحابه و تابعین پر اخفاء آمین باندي عمل پیرا دي په دې وجه که دیوه روایت خخه د رسول الله ﷺ آمین په جهر او یلو سره یوه اشاره یا ثبوت ښکاره سي نو د دې مطلب دا کیږي یا خو هغه د صحابه کرامو په عامه طریقه باندي په علم کي نه راغله یا هغوی دا عمل د اتفاق، یا د تعلیم په رقم پر مصلحت باندي محمول کړی. او هغه یې خپل عام معمول نه دی جوړ کړی دا موضوع نور هم په رڼا کي دروستولو لپاره د نورو روایاتو ذکر کول ضروري وو خو د دې تطویل په وجه یوازي د دوو روایاتو ذکر کول مناسب دي په کوم کي چي یو روایت د حضرت سمره رضی اللہ تعالیٰ عنہ بن جنب دی او بل د حضرت وائل بن حجر دی.

د حضرت سمره رضی اللہ تعالیٰ

عنه ابن جنب روایت:

په ابو داود او د حدیث په نورو کتابو کي د حضرت سمره بن جنب

روایت موجود دی د محدثینو د اصول مطابق روایت صحیح گنل سوی دی . ددی روایت حاصل دادی چي د سمره بن جندب او د عمران بن حصین په منع کي مذاکره وسوه حضرت سمره بیان وکړ چي زما د رسول الله ﷺ څخه دوی سکتې په یاد دي یوه سکتہ د تکبیر تحریمه بعدوہ او دوهمہ سکتہ إذا فرغ من قراءة غیر المغضوب علیہم ولا الضالین . یعنی چي کله د غیر المغضوب علیہم ولا الضالین ویلو څخه فارغه کېدی نو سکتہ به یې ویله .

حضرت عمران بن حصین رضی الله تعالی عنه دده څخه اختلاف وکړ او د دوهمي سکتې انکاری یې وکړ نو دوی حضراتو په دې مسئلہ کي د حضرت ابی بن کعب و طرفته پر تحریري طریقہ باندي رجوع وکړه نو حضرت ابی رضی الله تعالی عنه په جواب کي ولیکل ان حفظ سمره چي د حضرت سمره په یاد دي دوی سکتې وې اوله سکتہ خو بظاہر د سکتې پر دده وه او پر دې دواړو اتفاق وو دوهمہ سکتہ دومره لطیفه وه چي حضرت عمران بن حصین رضی الله تعالی عنه ددې و طرفته متوجه نه وو ، ددې سکتې مختصره کېدل ور بنیسی چي داد مختصر من نپاره وه او ظاہر ده چي دغه وخت دآمین دی چي دآمین وقت سکتہ ده نو دا هم ښکاره ده چي دآمین عمل جهرآنه وو سراوو . د دې سکتې د اختصار او لطافت څخه دا هم معلومه سوه چي دا دونه نه ده په کوم کي چي دشوافعو د خیال مطابق مقتدي د فاتحې قرأت وکړ دلته دا خبره هم د ملحوظه وساته چي دا سکتہ د هیچا په نیز واجبه نه ده او د شوافعو په نیز پر مقتدي د فاتحې قرأت واجب دی . ددې وجهي پر دغه

مسلک ڊهر حیرت کیري چي دفاتحي قرأت واجب دی . دڊي وجهي پر دغه مسلک ڊهر حیرت کیري چي دفاتحي قرأت خودي واجب وي او دڊي دلپاره دي سکتہ نه وي واجب .

او بل دا چي که مقتدي پر دغه سکتہ دفاتحي قرأت کوی نو د مقتدي د امام سره په آمین کي د موافقت به څه طریقه وي؟ امام خوبه د سورت فاتحي وروسته دستي آمین ووايي ، او مقتدي اوس دفاتحي په ویلو کي مصروف دی ظاهره ده چي موافقت فوتیري . او که چيري مقتدي د امام سره آمین وایي بیا دفاتحي قرأت کوي نو ده مقتدي آمین تر فاتحي مقدم سو حالانکه په روایت کي دي چي آمین طابع يعني مهر دی دا خو ظاهره ده چي دا درخواست د تمامیت وروسته وي . او که چيري امام د مقتديانو په انتظار کي په آمین کي تاخیر کوي نو یوه خبره خوبه داسي وي چي د فاتحي او آمین په مابین کي به ډېر فصل راسي او په روایاتو کي د ولا الضالین فوراً بعد د آمین حکم راغلی دی او بله خبره داده چي امام ته به دڊي خبري یقین څنګه کیري چي مقتديان فارغه سول . دلته خو دا صورت ممکن دی چي اول مقتدي آمین ووايي بایي امام ووايي . بنسکاره خبره ده چي دا صورت هم ممنوع دی ځکه چي مقتدي ته د امام تر مختګ صراحتاً منع دی او فرمايل سوي دي چي ولا تبادو الامام . معلومه سوه چي که په هغه سکتہ کي مقتدي که دفاتحي قرأت وکړی نو د امام سره د آمین په ویلو کي هیڅ موافقت نسي کولای .

دڊي وجهي د انصاف خبره داده چي پر مقتدي فاتحه نسته او دا سکتہ د آمین دپاره ده . علامه طيبي هم داسي ویلي دي : والاظهر ان السکتة

الاولی للثناء و الثانية للتامین .

دغه رنگه د دغې سکتې په هکله داسې ویل هم غلط دي چې دا سخته لیتراډ إلیه نفسه چې دا د ساه د قائموالي او صحیح کېدلو دپاره ده . ځکه چې په دا صورت کې دا شکل سته چې و مقتدي ته خود و لا الضالین وروسته علی الفور د آمین حکم دی او امام او س په دغه سخته کې د ساه سمېدونکې دی او دویمه خبره داده چې د حضرت سمره رضی الله تعالی عنه او حضرت عمران رضی الله تعالی عنه اختلاف ښکاره دی چې د دغه سکتو په باره کې سوی دی چې په هغه کې یو د عایا یو عمل مشروع دی د ساه د سمېدو دپاره سکتې خو به په طویل قرأت کې څو ځایه راسي په دې کې د اختلاف هیڅ معنی نسته .

په هر صورت د حضرت سمره بن جندب دروایت او د حضرت ابن ابي بن کعبه د تصدیق څخه دا ثابته سوه چې دو لا الضالین وروسته سخته کېدل او د سکتې په هکله دا خبره حتمي ده چې دا د آمین دپاره وه نو معلومه سوه چې د آمین عمل جهرانه وو بلکې سراوو .

د حضرت وائل بن حجر روایت :

علامه عیني لیکلي دي چې دغه روایت په مسند أحمد، مسند ابي داؤد طیالسی مسند أبو یعلی، معجم طبراني، سنن دار قطني او په مستدرک حاکم کې دی . شعبه عن سلمه بن کهیل عن حجر بن العنيس عن علقمة بن وائل عن ابيه انه صلى مع النبي فلما بلغ غير المغضوب عليهم ولا الضالين قال آمين و اخفى بها صوته، يعني نبي غير المغضوب ولا الضالين و وايو نو آمین یې سوکه و وايو او په دغه ځای کې یې آواز سوکه

کری . حاکم دغه روایت پہ کتاب القرات کی ”وخفض بها صوته“ رانقل کری دی او فرمایلی یی دی ”حدیث صحیح الاسناد و لم یخرجاه“ ددغه حدیث سند صحیح دی لیکن امام بخاری او امام مسلم نہ دی رانقل کری

☆ د امام ترمذی اعتراضات:

امام ترمذی دآمین پر اخفادری اعتراضہ د امام بخاری حوالہ پہ سنن ترمذی کی او یو اعتراض یی پہ خپل بل کتاب العلل الکبیر کی د امام بخاری پہ حوالہ کری دی . چي د علقمه بن وائل د خپل پلار څخه سماع نہ ده ثابت . ځکه هغه د خپل پلار د وفات څخه شپږ میاشتي وروسته پیدا سو . او امام ترمذی بیرته خپله دغه غلط کری دی او په ترمذی کی یی بیرته تردید کری دی .

”وعلقمه بن وائل سمع من ابيه وهو اكبر من عبد الجبار بن وائل وعبد الجبار بن وائل لم يسمع من ابيه“ (ترمذی ۱۷۵/۱)

په مسلم او نسائی او د امام بخاری په ”جزاء رفع الیدین“ کی داسی سندونه دي چي په هغه کی د علقمه د خپل پلار حضرت وائل څخه د سماع صیغې استعمال سويدي لکه په مسلم کی (۶۱/۱) کی خیر هغه اعتراضات دا دي:

۱..... اوله غلطی داده چي شعبه حجر أبو العنيس فرمایلي ځا و دهغه اصل سم نوم حجر بن العینس دی چي کنیه یی أبو السکن دی .

۲..... دویمه غلطی داده چي هغو په روایت کی د علقمه بن وائل نوم اضافه کری دی . حال دا دی چي حجر بن العنيس د حضرت وائل څخه بلا واسطه رویا کری دی .

۳* او دریمہ غلطی پہ متن کی دہ . ہفہ دا چي شعبہ خفض بہا صوتہ نقل کریدی او اصل مذہباً صوتہ دی .
اول اعتراض جواب :

پہ ظاہرہ خبرہ ڊہرہ مہمہ معلومیري چي یو غتہ امام د بل غتہ امام خخہ پہ ڊہر اعتماد سرہ غلطیانی را نقل کوي لیکن د تحقیق کولو وروستہ د احقیقت معلومیري چي ټولي خبري بی وزنه دي .
علامہ عینی او نورو محدثینو یی ڊہر بنہ جوابونہ کریدی چي پہ ہفہ سرہ د ټولو غلطیانو ازالہ کیږي . د اول اعتراض غلطی دارقم واضح ده چي د حجر بن العنيس کنیت او العنيس دی علامہ عینی فرمایي چي ابن حبان د جزم پہ صیغی سرہ فرمایلي دي ”کنیة کاسم ابیہ“ ابن حبان پہ کتاب الثقات کی داسي فرمایلي دي : حجر بن العنيس أبو السکن الکوفي و هو الذی یقال له أبو العنيس . داشبه کیږي چي شاید ابن حبان د شعبہ پہ اعتماد باندی داسي فرمایلي وي لیکن داسي نه ده . ځکه چي د احادیثو پہ څو کتابو کی داسي متعدد سندونه موجود دي چي پہ هغو کی سفیان ثوري هم و حجر ته أبو العنيس ویلي وو . لکه د أبو داؤد د باب التامین پہ اول روایت کی دغه رقم پہ، دارقطني کی .

او دا خبرہ حیرانونکی نه ده چي دوه کنیت دي دیو چا وي یعنی دده دوه کنیته وو . أبو السکن او أبو العنيس، لکه ابن حجر چي پہ تخلص الجیر کی ویلي دي لا مانع ان یكون له کنیتان .

د دویم اعتراض جواب :

دویم اعتراض دادی چي شعبہ پہ سند کی د علقمہ اضافہ کرې ده او حال

دا چي حجر بلا واسطه د حضرت وائل څخه روايت كوي دا تر اول اعتراض هم كمزوره اعتراض دی او پر لاعلمي مبني دی . ځكه د حديثو په اصولو كې دا خبره منل سوې ده چي د ثقه زيادت قبول دی او تر شعبه زيات ثقه څوك دی ؟ او كومه خبره چي سلمه بن كهيل كوي چي : ”عن حجر أبي العنيس قال سمعت عقلمة بن وائل يحدث عن وائل او سمعه حجر عن وائل“ (مسند أحمد ۴/۳۱۶)

نو ګواکي په کوم روايت کي د عقلمه اضافه ده هغه محدثينو په اصطلاح د المزيدي متصل الاسانيد د قبيل څخه دی او دا څه قابل اعتراض خبره نه ده .

د دريم اعتراض جواب:

دريم اعتراض د شعبه او سفيان د الفاظو پر اختلاف دی چي شعبه د مذېها صوته پر ځای اخفی بها صوته نقل کړي دي او سفيان د څو وجود پر بنا افضل دی لکه شعبه خپله اعتراف کوي سفيان احفظ مني .

دغه رنگه يحيی بن سعيد فرمايي : ”ليس أحد أحب إلي من شعبه وإذا خالفه سفيان اخذت بقول سفيان“ يو څوک و ماته تر شعبه زيات نه دی . محبوب لیکن که چیري هغه د سفيان د قول مخالفت وکړي نو زه د سفيان قول ته ترجیح ورکوم .

حافظ أبوزرعه هم د سفيان و حديث ته په دې الفاظو ترجیح ورکړې ده: ”حديث سفيان في هذا اصح“ د سفيان په فضليت کي د محدثينو ډېري رايې سته ترمذي په کاتب العلل کي را نقل کړيدي چي خپله سفيان و شعبه ه امير المؤمنين في الحديث وايي .

دغه رنگه یحییٰ بن سعید خُخه دغه هم را نقل سویډي چي پوښتنه
خُښي وسوه چي: ”ایهما کان احفظ للحديث الطوال سفیان او شعبة“ یحییٰ
بن سعید جواب ورکړی چي ”کان شعبة امر فیها“ دایی هم لیکلي دي چي: ”
شعبة اعلم بالرجال وکان صاحب الابواب“

په تهذيب التهذيب کي د شعبة پر ترجیح ډېر اقوال دائمه و موجود دي
په هغو کي بعض . کان شعبة اثبت منه هم سته . ليس في الدنيا احسن
حديثا من شعبة و مالک علی قلته هم سته او په هغو کي د امام دار قطني
دا فيصله ده کان شعبة يخطی فی اسماء الرجال كثير الشاغل به حفظ
المتون . او په دغه بحث کي چي و شعبة ته د کومو غلطيانو نسبت
سوی دی د هغه غلط کېدل خو واضح سو . اوس مسئله د متن ده نو د دار
قطني د فيصلې مطابق باید د شعبة روایت مرجح سي ، ځکه دی د متونو
په حفظ کي ډېر افضل وو . او بل د یحییٰ بن سعید داخذت بقول سفیان د
روایه هم ترک جهر ته ترجیح ورکړل سي ځکه که څه هم سفیان ثوري په
روایت کي مذ بها صوته راوړي لیکن د هغه عمل د ترک جهر دی او دا
مسئله د فقهي دأبوأبو ده چي په هغو کي د یحییٰ بن سعید د فيصلې
مطابق هغه ته ترجیح حاصله ده .

د ترجیح بحث د اصولو خلاف دی:

د دواړو ائمه وو په مابین کي د ترجیح خبره د امام ترمذي د تبصرې د
وجهي مینځ ته راغله . حقیقت دا دی چي د حدیثو په اصول کي د ترجیح
عمل هغه وخت مختاره کیږي چي د تطبیق هیڅ صورت نه وي . دلته
صورت حال دا دی چي د ترجیح در مخه تطبیق او د جمع بین الروایتین د

عمل د مختار کولو خصوصي دواعي هم دي مثلاً علامه عيني دوي خبري کړي دي:

يوه دا تخطيته مثل شعبة خطأ و كيف و هو امير المؤمنين في الحديث . دئ امير المؤمنين في الحديث دئ نو دابيا څنگه کېداسي چي دئ په يو مختصر روايت کي غلطې وکړي .

دويمه خبره يې دا فرمايلې ده چي لا يضر اختلاف شعبة و سفيان لان ملا منهما امام عظيم في هذا الشأن فلا تسقط رواية احدهما برواية الآخر . ددې وجهي بايد د حديث د اصولو رعايت سوى وای . ددوي د جلالت قدر تقاضا د اوه چي د ترجيح پر ځای بايد تطبيق سوى وای او د تطبيق څو ممکن صورته هم سته .

د جمع بين الروايات صورتونه:

مثلاً دغه روايتونه پر تعدد د واقعي حمل کېدای سو . اول دا چي حضرت وائل د نبي په بارگاه کي په وارو وارو حاضر سوى وواو د آمين عمل خو په هر لمانځه کي وي په دې کي هيڅ بعد نسته چي حضرت وائل دي دواړي خبري بيان کړي وي نو يوه خبره د سفيان ثوري په روايت کي راغله او بله د حضرت شعبه په روايت کي . ابن جرير طبري دغه دوه جلا جلا روايتونه تسليم کوي او فرمايی:

”والصواب ان الخبرين بالجهر والمخافة صحيحان و عمل بكل في فعليه جماعة من العلماء و أنا كنت مختاراً

خفض الصوت بها إذا كان أكثر الصحابة والتابعين على ذلك“ (الجواهر النقي على البيهقي ۸۵/۲)

د تطبیق دویم صورت دادی چي د حضرت شعبه په روایت کي چي خفا، ده هغه دي معمول علی العام سي چي د جمهور صحابه وو او تابعینو پر تعامل او توارث ددې تائید کيږي او د حضرت سفیان د روایت څخه چي د مدّ صوت یا جهر اندازه چي کيږي هغه دي پر اتفاق حمل سي چي په دې کي تعلیم ورکول وو چي په دې سره دي د جهر جواز ثابت سي . او حافظ أبو البشر دولبی هم فرمایي ” فقال آمین یمد بها صوته ما اراد إلا لیعلمنا“ نو معلومیږي چي هلته به دغه د تعلیم دپاره وو . او دا هم د توجه خبره ده چي دغه دواړه یو روایت دی او په اخفی صوته او مد بها صوته کي په دغه مضمون کي څه تضاد نسته . چي نسائی کي د عبد الجبار بن وائل د مرسل روایت څخه دغه بڼه معلومیږي چي حضرت وائل رضی الله تعالی عنه فرمایي چي :

قال آمین فسمعتہ وانا خلفه . د حضرت أبو هریرة د نسائی او مسند حمیدي د روایت څخه ددې مضمون تائید کيږي ، چي فرمایلي یې دي : قال آمین یسمع من یلیه فی الصف الاول . نو معلومه سوه چي دلته آمین جهراً متعارف کېدل نه دي بلکي نبي ساه واخیستله او آمین یې ادا کړی په دویم صف کي یمیناً او شمالاً خلکو هم دا آمین نه واورېدی . او په دغه روایت کي اخفی بها صوته یا خفض بها صوته راغلي دي مطلب دا سو چي په ټیټ آواز یې آمین ووايه په جهري لمانځه کي دغه آمین تر قرأت او تکبیرات سوکه وو، آواز ټیټ وو .

د خفض او اخفا چي څومره تعبیرات دي حاصل یې دادی چي نه دومره سوکه وي چي خپله یې لانه واورې او نه دومره تېز وي چي ليري خلک دې

واوري نو د حضرت وائل رضی اللہ تعالیٰ عنہ مطلب دا دی چي آواز دو مره
تہز ہم نہ وود نبی چي تمام د مسجد نبوي خلک دي
واوري او نہ ہم دو مره سو کہ چي خپله يي ہم نہ ووري .

.....☆.....

باب فصل التامین

د آمین د فضیلت بیان:

”حدثنا يوسف بن عبد الله قال اخبرنا مالك عن أبي الزنار عن الاعرج
عن أبي هريرة أن رسولاً قال إذا قال أحدكم آمين وقالت الملائكة في
السماء آمين فوافقت أحدهما الأخرى غفر له ما تقدم من ذنبه“
په روایت کي د احدکم لفظ راغلی دی دا مطلق دی که امام که مقتدی او
که د لمانخه څخه خارج وي نو ددي وجهي مطلب يي داسو چي د سورت
فاتحي وروسته آمین ويونکی که هر څوک وي که د فرشتو د آمین سره
يي موافقت راغلی نو تهر ټول گناهونه يي معافيري .
قالت الملائكة الخ د ظاهر الفاظو تقاضا داده چي ټولي فرشتي آمین
وایي مکر بعضي وایي چي دې څخه د حفاظت فرشتي مراد دي څوک
وایي چي په شپه

اوور ځ کي راتلونکي فرشتي مراد دي څوک وایي چي په لمانخه کي
شرکت کونکي فرشتي مراد دي . په مسند عبد الرزاق کي د حضرت
عکرمه څخه را نقل سوي دي چي په آسمانو کي صفونه سميري هغه مراد
دي .

فوافقت أحدهما الخ بعضي وایي چي د فرشتو سره د اخلاص موافقت

مراد دی لیکن دامحال دی حُکھ فرشتی د اخلاص پر اعلیٰ درجہ دی او د گناہونو خُخہ محفوظ دی .

.....☆.....

باب جهر المأموم بالتأمین

د مقتدی د آمین په جهر سره

”حدثنا عبد الله بن مسلمة، عن مالك عن سُمَيٍّ مَوْلَى أَبِي بَكْرٍ عَنْ أَبِي الصَّالِحِ السَّلْمَانِ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ تَعَالَى عَنْهُ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ قَالَ إِذَا قَالَ الْإِمَامُ غَيْرَ الْمَغْضُوبِ عَلَيْهِمْ وَلَا الضَّالِّينَ فَقُولُوا آمِينَ فَانْهَ مِنْ وَافِقٍ قَوْلُهُ ، قَوْلَ الْمَلَائِكَةِ غُفِرَ لَهُ مَا تَقَدَّمَ مِنْ ذَنْبِهِ تَابَعَهُ مُحَمَّدُ بْنُ عَمْرٍو ، عَنْ أَبِي سَلَمَةَ ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ تَعَالَى عَنْهُ
عَنِ النَّبِيِّ ﷺ وَنَعِيمِ الْمُجَمَّرِ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ تَعَالَى عَنْهُ عَنِ النَّبِيِّ ﷺ“

د ترجمې مقصد دا دی چې د مقتدی دپاره هم په آمین کې جهر مستحب دی . دلیل دا دی چې رسول الله ﷺ و فرمایل چې امام غیر المغضوب عليهم ولا الضالین و وایي نو تاسو آمین و وایاست او دلته د آمین په جهر سره د ویلو صراحت نسته . ددې وجهې د امام بخاري پر موقف چې کوم استدلال سوی دی هلته به د اشاراتو خُخه کار اخلو .

شارحینو مختلفې طریقې اختیار کړي دي چې په هغه کې د ابن حجر خوښه طریقه خو په باب جهر الإمام کې بیان سو . چې مقام د خطاب د قول مطلق خُخه جهر مراد یږي خو دا هم بیان سو چې دا ضابطه صحیح نه ده . په امثالو سره واضح سوه چې په متعدد احادیثو کې د خطاب پر حای

قول مطلق استعمال سوی دی او هلته جهر نه سو مراد .

علامه عینی وایی چي قول مطلق پر جهر او اخفا پر

دواړو صورتو په برابرې استعمالیږي نو ددې وجهې د جهر تخصیص
تحکم یعنی زور دی . بل دلیل دادی چي امام ته چي د کوم قول نسبت
سوی دی تر غیر المغضوب علیهم لا الضالین پوري جهر کول نو مقتدي
ته چي د کوم قول نسبت سوی دی یعنی مقتدي ته چي د کوم آمین حکم
ورکړل سوی دی په هغه کي هم باید جهر معتبر سي ځکه چي د امام او
مقتدي تقابل توافق وسي . نو باید وویل سي چي دغه دلیل بالکل دیوې
لطیفې (پسخن) رقم دی .

☆..... پر موضوع اجمالي نظر او فیصله:

د آمین پر موضوع د امام بخاري پر دلائلو خبره ختمه سوه او ددغه
څخه دا معلومه سوه چي د امام بخاري سره د امام یا مقتدي آمین په جهر
سره د ویلو دپاره صریح روایت نسته (یعني د اولویت) او داسي نه ده چي
امام بخاري د خپل شرائطو مطابق صحیح احادیث بلکي حدادی چي
ضعیف روایتونه هم سته بیایي هم د حضرت وائل دروایت بغیر بل
دلیل نه کړی

پېش . او په دغه مجبوري کي ده د اشاراتو څخه کار واخیستی .

د حدیث په نورو گتېبو کي هم د جهر اولویت د ثابتولو دپاره هېڅ
صحیح و صریح روایت نسته . بلکي پر روایانو چي نظر وسي دا
معلومیږي چي د نبی معمول جهر نه وو نو له دې وجهې صحابه او
تابعینو هم جهر نه وکړی .

اصل خود اوو چي باید په دې مسئلہ کي اختلاف سوی لانه وی خو لیکن دا اختلاف بنیاد اوو چي که څه هم دده عمل آمین بالسر وو لیکن اتفاقاً دا کلمه داسي هم په ژبه سره لاسوي ده چي هغه نژدې خلکو ولورېدی نو دې ته آمین بالجهر ویل صحیح نه دي خو بعضي حضراتو د جهر وگنې او اختلاف پیدا سويیا نو محدثینو او فقهاؤ د خپل فوق مطابق مذهب اختیار کړی په داسي ځایو کي که د سلفو متابعت و سي نو فیصلي ته رسېدل آسانه سي او د اصولو مطابق داسي ویل کېدای سي چي ۱. د خلفاء راشدینو، جمهور صحابه او تابعینو عمل آمین بالسر وو نو نتیجه ظاهره ده چي سراو اخفاء افضل سو.

۲. لو که چیري په یو روایت کي پر جهر قرینه پیدا سي نو هغه پر تعلیم حمل کیږي چي نبي دا تعلیم ورکاوی چي آمین داسي ادا کیږي او په دغه ځای کي ادا کیږي. لو دغه الفاظ دي چي دغه لفظ مثلاً مشدد او مقصور نه دی اول الف ممدوده دی بیا میم غیر مشدد دی بیا یا او په آخر کي نون دی وغیره.

۳. لوبل په هیڅ روایت کي د آمین بالجهر د اولیت اثبات ممکن نه دی لیکن ددغه موقف د ثابتولو دپاره که چیري د ضعیف روایاتو څخه کار واخیستل سي نو دا هم پر تعلیم یا د جولز پر بیان پر دغه حمل کېدای سي.

